

A média hatása a gyermekek pszichés fejlődésére

A média hatása a gyermekek pszichés fejlődésére

61.

Sorozatszerkesztő:

Koltay András – Nyakas Levente: 2012–2019

Nyakas Levente – Szadai Károly: 2020–

A média hatása a gyermekek pszichés fejlődésére

Szerkesztette:
NYAKAS LEVENTE

Médiatudományi Intézet

2026

A kutatást támogatta:

Minden jog fenntartva.

© Demetrovics Zsolt, Fazekas Ildikó, Guld Ádám, Hal Melinda, Jantek Gyöngyvér, Király Orsolya,
Koncz Patrik, Monori Zsuzsanna Éva, Nyakas Levente, Sorbán Kinga, Székely Levente,
Tari Annamária, 2026
© Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete, 2026

Tartalom

Előszó	7
Médiahasználat és személyiségfejlődés – a közösségi média hatása a gyermekek érzelmi apparátusára TARI ANNAMÁRIA	9
Trauma és pszichológiai hatások a médiatartalmak esetén HAL MELINDA	29
Szexuális attitűdök és magatartás, valamint a mentális egészség összefüggései a pornográf tartalmak fogyasztásával serdülőkorban JANTEK GYÖNGYVÉR	67
Az egészséges és a problémás videojáték–használat: helyzetkép, kockázati dimenziók és lehetséges intervenciók KONCZ PATRIK – DEMETROVICS ZSOLT – KIRÁLY ORSOLYA	89
Alak a hálóban – Ifjúsági korrajz a hálózati társadalomban SZÉKELY LEVENTE	117
TikTok hadviselés és Z generációs háborús influencerek <i>Háborús tartalmak gyártása, hatása és befogadása a bedrótozott nemzedék körében, az orosz-ukrán fegyveres konfliktus kontextusában</i> GULD ÁDÁM	133
Kiskorúak védelme az Európai Unió audiovizuális szabályozásban <i>A tagállami szabályozás kihívásai és a klasszifikációs szabályok érvényesíthetőségének lehetősége a digitális környezetben</i> NYAKAS LEVENTE	163
A gyermekeknek szóló reklámok a világ körül FAZEKAS ILDIKÓ	187

Ártalmas, veszélyes, tiltott – a gyermekekre káros tartalmak szabályozása az online platformokon	205
SORBÁN KINGA	
Mit tehet a gyakorlat?	227
<i>Az NMHH gyermekvédelmi tevékenységének határai és kihívásai</i>	
MONORI ZSUZSANNA ÉVA	

Előszó

A média hatása a gyermekek pszichés fejlődésére című tanulmánykötet a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete és a Mathias Corvinus Collegium közös szervezésében 2022. október 25-én megrendezett tudományos konferencia előadásain alapul. A rendezvény és a kötet célja egyaránt, hogy – multidiszciplináris tudományos diskurzust kezdeményezve – rendszerezett, tudományosan megalapozott áttekintést adjon a digitális médiakörnyezet és a gyermekek, fiatalok pszichés, érzelmi és szociális fejlődése közötti összefüggésekről, különös tekintettel a médiafogyasztás kockázataira, lehetőségeire, valamint az ezzel kapcsolatos szabályozási dilemmákra.

A kötet tematikus logika mentén épül fel, a tanulmányok három nagyobb problémakör köré szerveződnek. Az első egység a médiahatások pszichológiai megközelítéseit foglalja magában, amelyek a gyermekek és fiatalok érzelmi, mentális és személyiségfejlődési folyamataira gyakorolt mediális hatásokat vizsgálják, különös tekintettel a közösségi média, a pornográf tartalmak és a digitális játékhasználat pszichés következményeire. Ezen belül *Tari Annamária: Médiahasználat és személyiségfejlődés – A közösségi média hatása a gyermekek érzelmi apparátusára* című tanulmánya a közösségi médiahasználat és a személyiségfejlődés kapcsolatát elemzi, különös figyelmet fordítva arra, hogy az online platformok visszajelzési és összehasonlítási mechanizmusai miként befolyásolják a gyermekek és fiatalok érzelmi apparátusának alakulását, illetve hogyan keletkezhet feszültség a biológiai életkorhoz kötött érzelmi érettség és az online térben megélt, intenzív élmények között. *Hal Melinda: Trauma és pszichológiai hatások a médiatartalmak esetén* című írása a médiatartalmak által kiváltott pszichológiai hatásokat és traumatikus folyamatokat tekinti át, a bio-pszicho-szociális és spirituális emberkép keretein belül vizsgálva a nemi identitás, a szexuális orientáció és a szerepfelfogás alakulására gyakorolt mediális hatásokat, valamint a túlszexualizált tartalmak gyermekkorban jelentkező következményeit. *Jantek Gyöngyvér: Szexuális attitűdök és magatartás, valamint a mentális egészség összefüggései a pornográf tartalmak fogyasztásával serdülőkorban* című tanulmánya a pornográf tartalmak serdülőkori fogyasztását vizsgálja, részletesen elemelve, hogy a médiahasználati mintázatok milyen összefüggésben állnak a szexuális attitűdök, magatartásformák, valamint a mentális egészség alakulásával, különös tekintettel a kockázati csoportok jellemzőire és a nemzetközi kutatási eredmények hazai relevanciájára. A pszichológiai rész utolsó írása Koncz Patrik, Demetrovics Zsolt és Király Orsolya: *Az egészséges és a problémás videojáték-használatról* szóló közös munkája, mely a videojáték-használat egészséges és problémás formáit különíti el, feltárva a játékhasználati zavarok pszichológiai hátterét, társas és tanulmányi következményeit, valamint azokat az intervenciók lehe-

tősegeket, amelyek a szülői szerep, a családi kommunikáció és a terápiás megközelítések szintjén hatékony segítséget nyújthatnak.

A kötet második tematikus egységében két írás, szociológiai és médiatudományi perspektívából vizsgálja a fiatalok médiahasználatát, az ifjúsági életvilág átalakulását, valamint a digitális nyilvánosságban való részvétel új formáit és következményeit. Ezek közül *Székely Levente: Alak a hálóban – Ifjúsági korrajz a hálózati társadalomban* című tanulmánya nagymintás empirikus adatokra támaszkodva nyújt átfogó képet a magyar fiatalok társadalmi helyzetéről, bemutatva, hogy a digitalizáció miként válik meghatározó nemzedéki tapasztalattá, és hogyan alakítja a fiatalok értékrendjét, kapcsolatrendszerit és jövőképét. *Guld Ádám: TikTok hadviselés és Z generációs háborús influencerek* című írása pedig a háborús tartalmak új médiaterreit elemzi, különös figyelemmel a TikTokon megjelenő amatőr és félprofesszionális tartalomelőállítók szerepére, valamint arra, hogy a fegyveres konfliktusok mediális reprezentációi milyen befogadói stratégiákat és pszichológiai hatásokat váltanak ki a Z generáció körében.

A kötet harmadik, záró egysége jogtudományi fókuszú írásokat tartalmaz, amelyek a gyermekek védelmét érintő médiaszabályozási kereteket, az európai uniós és tagállami jogalkalmazás dilemmáit, valamint az online platformokkal kapcsolatos új kihívásokat vizsgálják. *Nyakas Levente: Kiskorúak védelme az Európai Unió audiovizuális szabályozásában* című tanulmánya az európai uniós audiovizuális médiaszabályozásának gyermekvédelmi dimenzióit elemzi, feltárva a tagállami jogalkalmazás strukturális korlátait, valamint azt az ellentmondásos helyzetet, amely a határon átnyúló digitális tartalmak eltérő szabályozási megítéléséből fakad. *Fazekas Ildikó: A gyermekeknek szóló reklámok a világ körül című írása* nemzetközi kitekintésben vizsgálja a gyermekeknek szóló reklámok szabályozását, bemutatva a különböző termékkategóriákhoz kapcsolódó gyermekvédelmi normákat, valamint a digitális reklámkörnyezet által felvetett új kihívásokat. Ezt követi *Sorbán Kinga: Ártalmas, veszélyes, tiltott – a gyermekekre káros tartalmak szabályozása az online platformokon* című tanulmánya, amely az online platformokon megjelenő, gyermekekre káros tartalmak szabályozási lehetőségeit elemzi, részletesen tárgyalva az új uniós harmonizációs törekvések jelentőségét, valamint azokat a hiányosságokat, amelyek jelenleg korlátozzák a védelem hatékonyságát. A jogi tanulmányok sorát *Monori Zsuzsanna Éva: Az NMHH gyermekvédelmi tevékenységének határai és kihívásai* tanulmánya zárja, mely a magyar médiahatóság gyermekvédelmi tevékenységének jogi és intézményi kereteit vizsgálja, bemutatva a digitális médiakörnyezetben megjelenő új típusú jogalkalmazási kihívásokat, valamint a gyermekvédelem és a véleménynyilvánítás szabadsága közötti egyensúly kérdését.

A szerkesztő reméli, hogy a tanulmánykötet átfogó és sokszempontú megközelítése révén egyaránt hasznosítható a felsőoktatásban – különösen a kommunikáció- és médiatudomány, pszichológia, pedagógia, jog és szociológia képzéseiben –, valamint a gyermekvédelem és oktatáspolitikai területén dolgozó szakemberek számára, elősegítve a tudományos eredmények gyakorlati alkalmazását a digitális médiakörnyezet kihívásai között.

Budapest, 2025. december 22.

NYAKAS LEVENTE

Médiahasználat és személyiségfejlődés – a közösségi média hatása a gyermek érzelmű apparátusára

TARI ANNAMÁRIA*

Absztrakt

A közösségi média negatív hatásait korcsoportokra bontva vizsgálják a kutatók, és ebben a felosztásban a legveszélyeztetettebb korosztály a két legfiatalabb: a Z generáció és az Alfák.

A személyiségfejlődésük folyamatába szól bele a közösségi média használata, és senki nem tudja megmondani, milyen következménnyel jár majd, hogy egészen kiskoruktól kezdve folyamatos összemérés, állandó rivalizálás és új online tartalmak hajkurászása teszi ki az idejük (olykor) legnagyobb részét. Nem látszanak magányosnak, holott sokszor azok, és nem látszanak bizalmatlannak, holott társas kapcsolataikban elsőként kell megtanulniuk, hogyan védjék ki a támadásokat, amiket lájkok helyett kapnak. Ez nem a felhőtlen gyerekkor. Ez egy olyan életszakasz immár, ahol felnőtt képességekkel és énérozéval kellene rendelkezni ahhoz, hogy ne traumák sorozata jellemezze a hajdanán legjobb éveket, mert a szocializáció korai éveiben az online térben nem elfogadást, hanem kiszámíthatatlanul ingadozó érzelmű reakciókat kapnak. A legnagyobb veszély tehát az, hogy a biológiai életkorhoz köthető érzelmű érettség nem teszi lehetővé a közösségi média felületein átélhető élményeket, melyek így az intrapszichés fejlődésbe szólnak bele.

Kulcsszavak: személyiségfejlődés, közösségi média, érzelmű működéés.

Media use and personality development – the effect of social media on children's emotional apparatus

Abstract

Researchers have been looking at the negative effects of social media within different age groups, and have found that the two that face the greatest risk are the youngest: Generation Z and the Alphas.

Social media use interferes with their personal development, and no one can tell what consequences it will have that, from a very early age, (sometimes) the majority of their waking hours are taken up by constant comparing, rivalry, and seeking new content online. They do not appear lonely, even though they often are, and they do not seem mistrustful, even though they are just beginning to learn how to protect themselves from the attacks

* Pszichoanalitikus, pszichoterapeuta, klinikai pszichológus, DIY. Tanácsadó Bt. E-mail: info@tariannamaria.hu

that they receive instead of likes in their social relations. This is no longer a carefree childhood but a part of a person's life when they would need adult skills and self-power to avoid having a series of traumas that define what used to be one's best years, because, in their early years of socialisation, what they receive in the online space is not acceptance but unpredictably changing emotional reactions. Thus, the greatest risk is that the emotional maturity associated with a certain biological age does not allow one to fully internalise the experiences available via social media, which, in turn, interfere with one's intrapsychic development.

Keywords: personality development, social media, emotional function.

1. Bevezető

Itt élünk a XXI. században, amely – a negyedik ipari forradalom időszakaként talán – az egyik legkomolyabb változást hozza magával az ember személyiség érzelmi és értelmi működését tekintve. A digitalizáció, a technológia követetetlen gyorsaságú fejlődése, a mesterséges intelligencia térnyerése egy eddig sosem látott – csak filmekben és irodalmi olvasmányélményekben megélt – korszakot indított el.

A klinikai és szociálpszichológia igyekszik felvenni a lépést ezzel a gyorsasággal, de nehéz helyzetben van. Mire egy tudományos kutatás az értelmezhető adatokba rendezett eredményeit felmutatja, addigra szinte ugyanannyi új adatmennyiség halmozódik fel. Mindez azt jelenti, hogy a gyors ipari fejlődés mellett jelenleg párhuzamosan kell megértenünk és megoldásokat keresnünk arra, ami a legfontosabb lenne: a Z és az Alfa generáció mentális egészségének, a világgal szembeni attitűdjének, érzelmi apparátusának és értelmi készségeinek változására. De már egyre jobban látjuk, mi és hogyan változik abban a világban, amit teremtettünk: kikerülhetetlen megatrendek, mint a gyorsaság, a közösségi média, a hiperkonnektivitás, és mindezek komolyan veendő pszichológiai következményei.

Szerte a világon számos kutató dolgozik azon, hogy a digitális eszközök és a közösségi média pozitív vonásai mellett megjelenő negatív hatásai ellenére, a gyerekek és a fiatalok olyan érzelmi életminőséget tudjanak kialakítani majd maguknak, amire azt mondhatjuk: elégedetté teszi őket. Joguk lenne egy olyan élethez, amiben felhőtlen gyerek- és tinédzserkor, kevesebb feszültség és szorongás van.

Ma vizuális impulzusokkal elárasztva kell kialakulnia egy fejlődő személyiség érzelmi apparátusának, amely - miután a későbbi életben a legfontosabb támasz lesz – nem mindegy, hogyan változik az online képek hatására. Megannyi gyönyörű kép és elérhetőnek látszó illúzió között nehéz egyensúlyt találni, mert a valóság jóval kevesebb ingerrel szolgál, ellenben több elvárást közöl. Ahhoz, hogy egy fiatal felnőtt a saját kitűzött céljai mentén legyen képes az életfeladatok megéregetésére, gondolkodásra, célkitűzésre, önismeret, optimális önbecsülés, teherbíró Én-funkciók kellenek. Az ehhez való segítséget azon felnőttek tudják megadni, akik átlátják és megértik az információtechnológia által nyújtott előnyök mellett annak veszélyeit is, és képesek arra, hogy gondolkodásukba ezt beépítve maguk is változtassanak.

„A legbiztosabb módja annak, hogy eltévedjünk az, ha a régi térképünket használjuk egy új területen.”¹

¹ CASEMENT (2006): 115.

2. Az Információs Kor

Sosem volt még arra példa, hogy ennyire radikálisan változzon meg a világ, hogy a technológiai fejlődés ilyen mértékben szóljon bele az élet hétköznapi alakulásában a szokásokba és a személyiség alakulásába. Sosem láttuk a valódi és a virtuális világ egymás melletti kapcsolatát, és sosem volt még kérdés, mi lesz a jövő gyermekeivel, akik az interneten szocializálódnak?

Tíz éve még csak jósolni lehetett, hogy milyen hatással lesz az emberi viselkedésre a virtuális világ, hogyan befolyásolja emberi viszonyainkat a realitásban, és változik-e majd az emberi érzelmek mintázata egy személyközi kapcsolatban. Ma már egyre több kutatási adat áll a rendelkezésünkre ahhoz, hogy kimondhassuk: figyelni kellene a klinikai és kutató pszichológusok mondataira, mert látszanak a hatások és a veszélyek is.

Az internet nagyon jó dolog. Képesek lehetünk barátságot létesíteni a világ másik felén lakó ismeretlennel, és székünkben ülve elénk tárulhat a világ híreinek nagyrésze. Már nem kell heteket várni arra, hogy eljusson hozzánk, mi történt kétezer kilométerrel odébb, mert valós idejű videókön követhetjük az eseményeket.

Nem kell ábrándoznunk azon, kik szeretnénk lenni, mert tetszés szerint új alakot öltve online személyiségünkkel ott lehetünk a virtuális világban. Ha magányosak vagyunk, élhetünk nagyon aktív közösségi életet a hálón, és percenként posztolhatunk ki bármit, hátha valaki azonnal válaszol. Az információ fontos dolog. Elérése is, de főleg a tudása. Ma már látjuk, hogy a *kognitív folyamataink is változni kezdenek, hiszen folyamatos az információ elérése érdekében tett „tanulásunk”*. A családi otthonokban megnőtt a képernyők száma, és a kamaszok/kiskamaszok is online üzemmódban vannak már. A virtuális tér vonzása már a legfiatalabb korosztályt is elérte, a tízévesek is regisztrálnak különböző applikációkra, aminek kezeléséhez *tudatos figyelem, türelem és rugalmas alkalmazkodás, valamint szülői kontroll* kell a felnőttektől.

Teljesen egyértelmű, hogy a technológiai fejlődés által megindult változások már jól érzékelhetők a fiatal felnőtteknél, a kamaszoknál és a gyerekeknél: nehezebben megközelíthetők, olykor nagyon is érettek, más vonatkozásban viszont gyerekeesebbek. Ez a mozaikszerű érettség nagyrészt a fogyasztói társadalom és az Információs Kor hatását is mutatja, amit sem kikerülni, sem megváltoztatni nem lehet, mert az életünk része.

Azonban mégis érdemes tenni valamit. Meg kell próbálni megérteni a folyamatokat, és benne a gyerekek személyiségének változásait. Ismerni kell az ő virtuális életüket és az általa keltett érzelmeket.

2.1. Érzelmek és léttel szembeni attitűd

A Z generáció (1995 után születettek) és az Alfa generáció (2010 utániak) érzelmi működése és értelmi képességei sokszor eltávolodnak egymástól. Hiába a technológiai fejlődés, egy gyerek érzelmi kapacitása csak a saját pszichés tempójában érik, nem képes a gyorsuló világhoz simulni. Ők tehát értenek sok mindent, de feldolgozni vajmi keveset képesek ebből.

Az ember személyisége a kognitív működés, az érzelmek, a viselkedés és a kötődési módok mintázatai mentén jellemezhető. Amikor a közösségi média személyiségfejlődést befolyásoló hatását vizsgáljuk, akkor egyrészt az érzelmi hatásokat, másrészt az ezt követő viselkedési

mintázatokat is érdemes megérteni, mert a fiatal felnőttkor eléréséhez szükséges tapasztalati, érzelmi és érettségi feltételek olykor (már most) problémásnak látszanak.

Nagyon elgondolkodtató adatokat olvashatunk a FETA [Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület] (2021) közlésében egy magyarországi felsőoktatásban résztvevő, aktív státuszú hallgatók mentális jóllétét felmérő kutatási beszámolóiból. Aggodalomra ad okot az öngyilkossági gondolatok vártnál gyakoribb és súlyosabb mértékű előfordulása (közel 40%), melynek hátterében az áll, hogy a vizsgált populációban a kitöltők több mint 40%-a depresszióra utaló tünetekkel küzd. A válaszadók *jelentős része klinikai súlyosságú pszichés tünetekkel küzd, továbbá mind az interperszonális kapcsolatait, mind pedig a társas szerepeinek betöltése terén súlyos nehézségekkel néz szembe.*

Tovább rontja a helyzetet, hogy a megkérdezett hallgatók alkalmoszerűen káros megküzdési módok segítségével, ezen belül a leggyakrabban a közösségi média használatával, illetve evéssel próbálják enyhíteni nehéz érzéseiket. Többen fordulnak még alkalmanként ezen felül alkoholhoz, online játékokhoz, illetve dohányzáshoz is, hogy enyhítsék szorongásukat vagy más kellemetlen érzésüket. Ezek a megküzdési módok pedig sok esetben súlyosbítják a már meglévő pszichés problémákat. Ezzel párhuzamosan meglepő eredmény volt, hogy a kitöltők 37,5%-a semmilyen rendszeres testmozgást nem végez és további 26 százalékuk is mindössze heti egyszer sportol, ami viszont adaptív módja lenne a stressz levezetésének és a rekreációnak, és csökkenteni tudja a pszichés betegségek kialakulásának kockázatát. Ez az eredmény annak fényében is váratlan, hogy az aktív és egészséges életmód fontossága központi téma a tömegkommunikációban.²

Az élethez szükséges tudattalan megküzdő stratégiák, az erőfeszítésre és kitartásra való képesség, az érzelmszabályozás és az optimális önbizalom-önértékelés-önbecsülés (mint Én-funkció) a korai életkorban formálódik és az offline életben csiszolható. Az, hogy ki mennyire bírja majd az élettel kapcsolatos nehézségek, problémák, kudarcok és olykor megpróbáltatások epizódjait, ezen képességektől függ majd.

A fenti adatokat kiegészíthetjük saját kutatásunk eredményeivel.³ 1969 fős online kérdőívvel vizsgált mintán (X gen: 782, Y gen: 902, Z gen: 192) szomorú kép tárult elénk akkor, amikor azt vizsgáltuk, hogy a kamaszkorban elképzeltékhez képest milyen arányban jelenik meg rosszkedv a generációknál és milyen érzelmek jellemzik ezen állapotot.

Amikor azt az esetet vizsgáljuk, amikor az élet egyáltalán nem olyan lett, vagy rosszabb lett az elképzeltékhez képest, akkor a rosszkedv gyakorisága hatalmasat nő az X, Y és Z generációnál. Az, hogy az X generáció 58%-a, az Y 65%-a, és a Z 67%-a vélekedik így, az tulajdonképpen egy nagyon szomorú eredmény. *A fiatalabbak eszerint úgy élnek, hogy napjainkat átiszínezi a rosszkedv, tizből majdnem hét ember számol be erről.* És alig javul azoknál, akik nem képzelték el sehogy kiskorukban, hogy majd milyen lesz az életük felnőttként. A rosszkedvű állapotokban átélt szorongásokra nézve leginkább azt mondhatjuk, hogy a megjelenő érzések között a *kilátástalanság, a rágódás a nehézségeken, a depresszív érzés – nem vagyok elég jó, szeparációs szorongás – a nem szeretnek, a halogatott feladatokon való rágódás és a jövő miatti aggodás* szerepel. Azon Y generációsok közül, akiknek érzése szerint rosszabb az élete, mint ahogy elképzelte, 63%-uk él át kilátástalanságot. És akik szerint jobb most az életük vagy ugyanolyan, ott is a harmaduk szenved ettől.

² KARNER et al. (2021)

³ TARI (2021): 75.

Minden második Y generációs – akinek jobb az élete a gyerekkori fantáziáihoz képest – él át depresszív érzéseket, és ez az arány 67% lesz azoknál, akik rosszabbnak ítélik meg az életüket.

A jövő miatti aggodás látványosan magasabb azoknál, akik rosszabbnak tartják a realitást; 61%-uk mondja ezt, de akkor is minden harmadik embert nyomaszt a jövője, ha azt válaszolja, hogy jobban vagy pont úgy él, mint ahogy elképzelte.

A teljes Y generációs minta harmada rágódik a halogatott feladatain, él át indulatokat, s utálja ezen hangulatait és a passzivitást. A teljes Z generációs minta harmada tartozik azok közé, akik rosszabbnak élik meg az életüket az elképzelthez képest. Az ő csoportjuknak 77%-a él át depresszív érzéseket, és 75%-uk aggódik a jövője miatt, 52%-uk pedig utálja ezt a hangulatot.

Akik jobban élnek az elképzelthez képest, ott is azt látjuk, hogy 57% él át depresszív érzelmeket, 57% utálja ezt az érzelmi állapotot és 45% aggódik a jövője miatt.

Aki nem számolt be gyerekkori fantáziáiról, azok 65%-a él át kilátástalanságot, 51%-a depresszív érzéseket, 60%-a aggodást a jövője miatt, és 49%-a utálja ezt az állapotot.⁴

3. Kognitív képességek

3.1. Az Információs Kor és a személyiség működése

Susan Greenfield agykutatóként 2009-ben igen plasztikus képen vázolta fel, hogyan változik majd meg az agy működése annak függvényében, ahogy az információelérés, a technológiai fejlődés halad. Szerinte *az információs, a bio- és a nanotechnika lassan felszámolja majd az egyének elkülönülésének hagyományos formáit*, az olyan alapvetőeket is, mint a fizikai értelemben vett test és agy mindenki számára jól ismert védelmi tűzfala. Nem szoktuk tudatosan végiggondolni a pszichés és a testi éntudatunkat, pedig a mindennapokban ezek jelzései irányítanak bennünket. Mindenkinek van tudása önmagáról. Amikor egy torokreszelős érzés megjelenésekor sejtjük, hogy a jól ismert őszi náthánk közeleg, a testünk működéséről szóló ismereteinket használjuk. Ugyanígy a lelki működésünk is jelzéseken alapul, felismerjük szorongásunk testi és érzelmi jegeit.

Vannak tehát a külső „valóságról” alkotott fogalmaink és legbelső testi folyamataink, melyek megértése és tudatos megközelíthetősége nagyon fontos. A kutató szerint ezek is változóban vannak, és hosszú távon azzal a következménnyel járnak, hogy az élet megszo-
kott sémái, értékei és forgatókönyvei is átalakulnak. Azt mondja, hogy

„a XXI. század közepének társadalma már másképp fog festeni, mint a mai és egészen más érzés lesz benne élni. Az emberekben *közössé válik a reaktív és interaktív hajlam, ami miatt rövidülni fog a figyelem időtartama, és az elvont gondolkodással szemben a képekben való gondolkodás kerül előtérbe. Háttérbe szorulhat a veszélykerülő magatartás is. A következő nemzedékek dúskálni fognak a tényekben és adatokban, de könnyebben zavarba jönnek elődeiknél, ha a különálló eseményeket megfelelő szövegkörnyezetbe kell helyezniük. Személyes identitásuk alighanem fejletlenebb lesz, és anonim mivoltukban*

⁴ Uo.

könnyebben együtt tudnak majd létezni, mint a XX. századi elődeik. Mindennapi életükben a folyamat, a pillanatnyi élmények átélése fontosabb lesz a cselekedeteik hosszabb távú következményeinél, értelménél. Életükben több lesz a kényelem, a vídamság, de kevesebb lesz a tartalom.”⁵

Ez a kép meglehetősen riasztó, de végső soron a legfontosabb kérdésre világít rá: vajon az ember személyisége hogyan boldogul majd az új feltételek között?

Annak ellenére, hogy egy intelligens felnőtt ember szívesebben gondolja magáról azt, hogy őt a televízió és egyéb médiumok nem befolyásolják, mégis azt kell mondanunk, elég nehéz kikapcsolni a tömegmédiát, hiszen nem egy lakatlan szigeten élünk. Teljesség helyett csak részben dönthetünk arról, milyen vizuális és egyéb ingerek érjenek el minket, mert a fogyasztói társadalom tagjai vagyunk. Mind a televízió, mind az internet egy-egy eleme a tömegmédiának, egyik fő jellemzőjük pedig az, hogy sémákat mutatnak, amelyekben az egyén fellelheti magát, és amit bemutatnak, az mindenkit érint, hiszen ebben a világban élünk. Így válik lehetővé az azonosulás kultusztárgyakkal vagy indítékokkal, amelyeket a tömegmédiát forgatókönyvei diktálnak, tehát az egyén külső szemlélő és belső (azonosuló) résztvevő is lehet. A kortárs kultúra tehát hatással van a kapcsolati sémákra, az emberi viszonyokra és az életmódra.

*A kiskamasz-kamasz-tinédzser és fiatal korosztály most olyan kortárs kultúrát lát maga előtt, melyben intézményesül az érdeklődés kielégítése – mindenekfelett. Ezt erősíti meg Jaron Lanier is a *The Social Dilemma* (2020) című fontos filmben, amikor azt mondja: „Egy egész generáció nőtt már fel, akik abban nevelkedtek, hogy a kommunikáció és a kultúra értelme a manipuláció, a megfélemlítés és a kizárás”.*

3.2. Az impulzusáradat és a túlingerlés következménye

Ma már nem számít különleges látványnak, ha csecsemőket és kisgyereket látunk okoseszközzel a kezükben. A jelenség annyira XXI. századi, amennyire csak lehet. A szülők jószándékúan adják oda a „*digitális cumit*”, ami viszont nem feltétlenül jó dolog, mert beleszól a kicsik értelmi és érzelmi fejlődésébe.

Gondoljunk bele, hogy míg 2012-ben a három évnél fiatalabb gyerekeknek mindössze néhány százaléka használt okostelefont vagy tabletet, addig 2016-ban ez az arány már 40% körül volt. Az óvodáskorú gyerekeknel pedig még magasabb az érintőképernyőt használók aránya: Magyarországon 2016-ban a 3–4 évesek 54%-a, a 4–5 éveseknek pedig már 61%-a használt ilyen eszközöket, átlagosan napi fél órát.⁶

Az óvodáskori eszközhasználat növekedését támasztja alá Bethlenfalvy kutatása. Vizsgálatauk eredményei szerint a gyerekek 80–90%-a használ naponta okoseszközt, és 30–35%-nak ez saját tulajdona. A drámapedagógiai módszerekkel végzett kutatás a gyerekek által megfogalmazott állítások mentén azt találta, hogy az internet jelenléte természetes, csak a hiánya tűnik fel az óvodásoknak. A felnőttek okoseszköz használatának lényege számukra, hogy csökkenti vagy blokkolja a velük való törődést.

⁵ GREENFIELD (2009): 259.

⁶ KONOK et al. (2020): 13-31

Az eszközök előnyei: kapcsolattartás fontossága, információforrás, tanulás, készségfejlesztés, életminőség javulása (jobb vagy könnyebb lesz az életük).

Veszélyei: függőség, kognitív funkciók sérülése, egészségkárosító hatások, értelmetlen, haszontalan tartalmak, az emberi kapcsolatok megromlása.

Fontos megfigyelés, hogy a gyerekek példáiban összerosódik a szülői szeretet hiánya a telefon hiányával.⁷ A túl korán megkapott digitális eszköz a fejlődő idegrendszer és az érzelmi apparátus alapvető folyamataiba olyan impulzusmennyiséget áraszt, amelynek kezeléséhez az még éretlen.

Ezt a jelenséget egérkísérletek eredményein keresztül érthetjük meg. Vannak már olyan kutatások, amelyekben egereket 6 órán keresztül fény- és hangingerlésnek tesznek ki (mint amilyenek a videójátékokban vannak), és komoly változások tapasztalhatók. Védekezésképpen a folyamatos stimuláció ellen, az agyban megváltozik a toleranciahatár. A túlingerelt egerek nyugodtabbak lesznek ezekben a stresszes helyzetekben, de stresszmentes (ingerlés nélküli) állapotban az ADHD (figyelemhiányos zavar) jeleit mutatják, kockázatos és tanulási problémákat.

Így érthető meg a világon millió szülő problémája: az okoseszközzel játszó gyerek nyugalma, és az eszköz elvétele után *az impulzushiány következtében előálló stresszes tünetek, figyelemzavar, nyugtalanság, alvásproblémák, koncentrációs nehézségek, fókuszálási problémák.*

Hasonlóan fontos terület a szenzomotoros funkciók fejlődése. Egy óvodáskorú gyerekeknek mozgásra (szaladgálás, ugrálások, elesések, egyensúlyozás, labdázás) van szüksége ahhoz, hogy az idegrendszere megfelelő impulzusokat kapjon. Az okoseszközök használata drámai mértékben lecsökkenti a mozgás mértékét, növelve a szenzomotoros integráció zavarának esélyét. Kisgyerekkorban a digitális impulzusok mentén átélhető dopaminlöketek hatásának hosszútávú következményei lehetnek, mert a mozgáskoordináció szoros kapcsolatban áll a későbbi tanulás és a figyelem területén.

A mozgás, látás, hallás, tapintás, szaglás, ízlelés során szerzett tapasztalatok lenyomatokat képeznek az agyban. Az idegsejtek között újabb és újabb kapcsolatok (szinapszisok) alakulnak ki, ezért az agy különböző területei folyamatosan átstrukturálódnak. Az új agyi struktúrákhoz új funkciók, készségek és képességek kialakulása kapcsolódik. Azok a kapcsolódások azonban, amelyeket a gyermek ritkán használ, vagy nem aktivál, hamarosan elgyengülnek, megszűnnek. Ez az agyi plaszticitás (rugalmasság) a korai fejlődés során érvényesül leginkább⁸.

Pedig fontos a kísérletezés, vagyis a világ felfedezése. Aki még emlékszik rá, Fekete István *Tüskevár* című regénye is arról szólt, hogy Tutajos és Bütyök kitekinthet a városi életből egy olyan környezetbe, amit addig még nem tapasztalhattak meg, és ahol Matula bácsi „vigyázott rájuk”. Aki bölcs tanító volt valójában, a könyvben és a filmen is azt látjuk, ahogy ösztönös és egyszerű módon hagyja, hogy a fiúk megtegyék, amiről azt gondolják „jobban tudják”, hogy majd szembesüljenek a tényleges tapasztalattal: jobb lett volna hallgatni az öregebbre. De a kalandok során végig ott volt a lehetőség a kísérletezésre, arra, hogy „fejjel menjenek a falnak”, hogy aztán leégett vállakkal (mely leégést Piri néni tejfölös pakolása enyhített) vagy az elvesztett halfogással – mely nyilván kiugrott a szákból –, felnőtt „bezzegetés” nélkül, levonják maguk a tanulságot.

⁷ BETHLENFALVY (2021)

⁸ KERÉKI (2011)

Egy mai gyereknek nem tudjuk, mennyire van lehetősége arra, hogy ezen kísérletezéseket lefolytassa, ami pedig mindennél fontosabb lenne ahhoz, hogy rendelkezzen saját tapasztalatokkal is a saját korlátairól, döntései helyességéről. Ez a fajta tanulás lehetővé teszi azt, hogy folyamatos észlelése legyen önnön érzelmi működéséről, a félelmei legyőzéséről és arról, hogy mire képes. Mindezek mindennél fontosabbak lennének ma, amikor a digitális generáció gyermekei ezt a kísérletezést az online térben, a közösségi média felületein, a YouTube és TikTok videók nézése és gyártása közben élik át, nem abban a közegben, ahol valódi figyelmet és érzelmeket élhetnének át.

Itt utalunk vissza a fiatal felnőttek mentális állapotáról szóló kutatásokhoz, melyekben jellemző, hogy a megnyugtató eszköze (okoseszköz) az, amelyik kiváltja a nyugtalanságot.

3.3. Érintőképernyő a szülő jelenléte helyett

Egy csecsemő már néhány órával a születése után spontán kezdi utánozni a látott arckifejezéseket. Ha egy szemközti arc kinyitja a száját, akkor a pici is, csücsörítésre csücsörít, és kinyújtja a nyelvét, ha azt mutatják neki. Döbbenetes ez az utánzóképeség, aminek segítségével ő már a kezdetektől részt tud venni egy kölcsönös játékban, aminek hatására *kialakul az első emberi kötődése*. A spontán utánzásra való neurobiológiailag megalapozott hajlandóság adja azt a vázat, amelyre aztán az újszülött és a környezetének legfontosabb személyei között kialakuló kapcsolat épül⁹.

Három hónapos korra megjelenik annak érzéke, hogy hogyan váltson ki az életmegtényilvánulásával viselkedésváltozást a gondozóiból. A csecsemő ekkor kezdi tekintetét és a figyelmét összehangolni a felnőttével, így ennek a „közös figyelemnek” is a közös tükrözés fejlődése a célja. *Az érzelmi intelligencia első jegyei* tehát már ekkor felfedezhetők.

Nagyjából hat hónaposan kezdik elraktározni a mozgássorok lefolyását, ez lesz az előfeltétele annak, hogy később meg tudjanak jegyezni *egész cselekvéssorokat azok végállapotaival együtt*.

A kilencedik hónap tájékán a gyerek már képes tárgyakat és gondozókat olyan mértékben megjegyezni, hogy azok akkor is léteznek számára, amikor nem látja őket, vagyis kialakulóban van a *tárgyállandóság*.¹⁰

Láthatjuk, hogy minden baba ösztönösen is átveszi az anyja/vagy a gondozója érzelmi állapotát, segít neki abban, hogy átélhesse: elég jól csinálja. Tehát nemcsak a szülő, hanem a gyerek is aktívan közreműködik abban, hogy a kapcsolatuk oly módon alakuljon, hogy *egymás érzéseire ráhangolódnak*. Ez a tükröző funkció nagyon fontos, nemcsak az első hónapokban, hanem az első években. Az anyai szempár nyugalma mindennél többet ér. Biztonságot ad és elindítja a kötődés képességének fejlődését, ami aztán felnőttkorban lesz igazán fontos: *meghatározza a társas kapcsolatokat és a párkapcsolat minőségét*.

A bizalom ilyen korai alakulása egyben azt is jelenti, hogy a szülő jelenléte és aktív érzelmi odafordulása folyamatos biztonságot nyújt. Ez a *biztonság fogja szavatolni a külvilággal szembeni attitűdöt*, hogy egy gyerek mit és hogyan él meg a környezetében élőkkel kapcsos-

⁹ BAUER (2018): 50.

¹⁰ Uo. 55.

latban, hogyan képes kapcsolódni másokhoz. Ebben az érzelmi folyamatban kezd szert tenni az *empátia és beleérzés képességére, ami az érzelmi intelligenciája alapja lesz.*

Még egy fontos dolgot is leír Breuer professzor:

„A kisgyermek a játék világát egyedül nem tudja felfedezni. Egy darabig fontos még, hogy a gondozók megtanítsák rá, hogyan működik. Azok a gondozók, akik bevezetik a gyereket a játék világába, neurobiológiailag semmi mással nem helyettesíthetők, mivel a tükroneuron rendszerek a kutatások tanúsága szerint csupán akkor tudják tükrözni a cselekvéssorokat, ha élő modellektől, cselekvő élőlényektől származnak. A kisgyerekeknek tehát *mindig élő nevelőkre és játékokra van szüksége.* A képernyőn látott alakoknak vagy embereknek megvan az a jelentős hátrányuk, hogy nem tudnak a gyerekekkel egyedi interakciókat kialakítani.”¹¹

Ha elfogadjuk, hogy a neurológiai és élettani kutatások eredményei igazak, akkor belátható, hogy egy szülőnek miért kell fontos döntést hoznia akkor, amikor a digitális eszközökről van szó. Nem a látott mese vagy a babajáték minősége az igazi kérdés, hanem az, hogy ezt a képernyő adja és nem valódi személy. Egy gyereknek hároméves koráig (legalább) arra van szüksége, hogy élő személyekkel szerezzen tapasztalatot. Nemcsak azért, mert az idegrendszere, ezen belül a tükroneuronjai ezen az úton képesek valóban fejlődni, hanem azért is, mert az érzelmi intelligenciája is ezen a módon képes fejlődni.

A gyerekgyógyászok ma általában azt ajánlják, hogy a 18 hónaposnál fiatalabbaknak kerülni kell a képernyőidőt (kivéve videócsevegés). A gyerekek tizennyolc hónapos és 2 éves kora között csak akkor nézzenek képernyőt, ha a felnőttek ezt figyelemmel kísérik, vagy velük vannak, hogy azonnal elmagyarázhasák, mit látnak. Ha a gyerek már 2–5 év közötti, akkor a képernyőidő nem lehet több, mint 1 óra, de az is a felnőttel együtt ajánlott. A nagyobbaknál, a 6 évesnél, továbbá a náluk idősebbnél következetes korlátozást javasolnak. Az impulzusokkal való elárasztottság mellett nem elhanyagolhatóak a testi problémák: fájdalmas irritált és száraz szem, fejfájás, fáradtság, sms nyak, elhízás, fizikai aktivitás elhanyagolása.

Aric Sigman az SDD-t (Screen Dependency Disorder) leíró tanulmány szerzője szerint sok irányból közelítették már meg a táblagépek és okostelefonok gyermekek egészségére gyakorolt hatásait, de azzal még nem nagyon foglalkoztak, hogy a túlzott képernyőhasználat az agy szerkezetét is megváltoztatja, ez pedig a kicsik neurológiai fejlődését is hátráltathatja. Az érintőképernyős eszközök túlzott (napi több órányi) használata negatívan befolyásolhatja például azokat az agyterületeket, amelyek a motivációt vagy az impulzuskontrollt irányítják. Hozzájárulhat az alvászavarok kialakulásához, nehézségeket okozhat a kommunikációban, hátráltathatja a szociális képességek fejlődését. A legújabb kutatás pedig egy hosszútávú veszélyre hívja fel a figyelmet: ha egy gyerek túl sok időt tölt a tablet vagy az okostelefon előtt, az szabályos függőséget és ezzel összefüggő viselkedési zavarokat okozhat nála.¹²

¹¹ Uo. 57.

¹² SIGMAN (2017)

3.4. *Multitasking* és a figyelem változása

A *multitasking* (egyidejűleg futtatható több alkalmazás) a mindennapi életben azt jelenti, hogy a kiskamasz-kamasz korosztály egyszerre öt–hat tevékenységet is folytathat a számítógépén, okostelefonján, és egyéb eszközökön. Vagyis chatel, miközben nézegeti a Facebook oldalát, zenét hallgat és filmet tölt le, de megválaszol egy sms-t is, és nem zavarja, ha közben még egy barátja is megszólal mellette. A „*multitasking életmód*” a mindennapjaink részévé vált, és egyre erőteljesebb. A figyelem változásának kutatása előtérbe került, mert aggasztóan csökken a gyerek- és tizenévesek, továbbá az egyetemista korcsoport egyfókuszú figyelmének terjedelme.

A jelenség megértéséhez járul hozzá Russ Poldrack, a Stanford Egyetem neurológusának vizsgálata, hogy *multitasking* közben hogyan lehet tanulni, illetve, hogy a megtanult információ hol rögzül az agyban. Kutatásaiban a diákoknak tévénézés közben kellett tanulniuk. Kiderült, hogy a tévénézés közben megtanult információ nem a szokásos helyen tárolódik, hanem az agy *striatum* nevű részébe kerül, ahol az új folyamatok és képességek kapnak helyet, nem pedig a tények vagy gondolatok. Ha nem nézünk tévét tanulás közben, akkor a megtanult információ a hippocampuszba kerül, ahol kategóriákba épül bele, és rendszereződik – annak érdekében, hogy minél könnyebben előhívható legyen a későbbiek folyamán. „A multitasking a szó szoros értelmében kifárasztja az agy kognitív rendszerét: állandóan egyik feladatról a másikra kapcsolni energiaigényes feladat. Ahogy újabb és újabb ingerek érik, a prefrontális kéreg és a striatum újra és újra megtelik cukorban és oxigénben gazdag vérrel (ugyanazzal az „üzemanyaggal” működnek akkor is, ha egyetlen feladatra koncentrálna). Így az agy erőforrásai valóságosan kimerülnek egy idő után, ezért zavarodottak leszünk akár kis idő után is. Ez pedig mind a kognitív, mind pedig a fizikai teljesítményt rontja: szorongást okoz, a kortizolszint növekedésével nő a stressz-szint is, ami lobbanékony, agresszív viselkedést okozhat. Ezzel szemben, amikor egyetlen dologra koncentrálnunk, kevesebb glükózt használ az agyunk, és nem történik meg ez a fajta kimerülés.”¹³

Pléh Csaba és munkatársai 91 egyetemista hallgatóval végzett vizsgálatukban a személyeknek adott feladatot kellett befejezniük úgy, hogy közben „pihentető” (disztraktív) információkkal is kellett foglalkozniuk. Azt mérték, hogy milyen módon és mértékben használják a vizsgálati személyek a pihentetés funkciót és közben ez hogyan hat a teljesítményükre. Eredményeik szerint a sokat pihenő személyek túlbecsülik annak hatását és teljesítményük rosszabb, mint a kevesebbet pihenőké. Ez az eredmény is azt támasztja alá, hogy a például tanulás közben elkalandozó figyelem, különösen az érdekes ingerek csábítása mentén, valóban rontja a teljesítményt, mert a meghatározó jellemző egy figyelmi helyzetben az, hogy a disztraktív ingerek mennyire képesek megragadni a figyelmet hosszú távra.¹⁴

Mindebből az következik, amit a pedagógusok és oktatók már évek óta látnak, hogy az oktatás területén a legnagyobb kihívás a figyelem megragadása és megtartása.

Hosszútávon pedig (ennek is vannak látható nyomai már) mindez elvezet oda, hogy a tanulás folyamata egyre fárasztóbbnak érződik a fiatal generációk számára és ez a választott pályájuk, karrierjük eléréséhez szükséges akaraterő és erőfeszítés mennyiségét averzív jellemzőkkel ruházhatja fel.

¹³ A multitasking károsabb... m.nyest.hu/hirek/miert-art-az-agyunknak-a-modern-vilag

¹⁴ PLÉH et al. (2015)

3.5. Kommunikáció és *netspeak*

Az identitásfejlődés a szimbolikus rendszereken, a nyelven keresztül is vezet. Ez azt jelenti, hogy az Ént és az identitást – a narratíva elméletek szerint – azon történetek formálják, amelyeket mi mondunk el önmagunkról, valamint az érzelmileg fontos más személyek mondanak el rólunk, amelyeket velük együtt szövünk az élet során.

Tekintsünk most ilyen szemmel a *netspeak* szerepére. Fogynak a szavak, egyre több a kép és az *emoji*. A történetek pár betűszóval leírhatók, és mint ilyen, félő, hogy az Én fejlődésének szempontjából igazán nem használhatók. Ha a „történeteink” (amelyek valójában a rólunk/tőlünk/fontos másoktól származó információk) egyre redukáltabbak, akkor hogyan alakul majd nemcsak a történetmesélés képessége, hanem az önmagunk képének formálódása?

Az Információs Kor előtt a verbális szcénában az írás és olvasás egysége még azt jelentette, hogy az iskolai oktatásban elsajátított „egész mondatban való” fogalmazások nemcsak az írást tanították meg, hanem valójában az „egész mondatban való gondolkodást” is. Ma a digitális generációk kommunikációját az okoseszközökön gyors üzenetváltásokban elküldött két- háromszavas töredékek jelentik. Bizonyos értelemben tehát a „gondolatot” a fogadó fél komponálja össze, nem a küldő. Ennek egyik következménye az, hogy a gondolkodás „egységei” is rövidülnek, ami hozzájárulhat az analízis-szintézis, absztrakció és kontextus értelmezés nehezebb alakulásához.

3.6. Olvasás és türelem

A napi több óra okoseszközhasználat impulzusai és az információtechnológia folyamatos gyorsítása a fejlesztésekben a printek olvasását átsorolta a „lassú és nem multitaskingolható” tevékenységek közé. Ez azt jelenti, hogy a gyorsaság addikciója egyre türelmetlenebbé teszi a fiatal generációkat, és nehezíti, hogy a gyerekek könyvolvasási szokásai fejlődjenek.

Ebben azt a problémát látjuk, hogy a szépirodalom, mint érzelmeket kiváltó, és ilymódon az érzelmi apparátust gazdagító hatás, veszít a fontosságából.

A printek olvasási sebessége megengedi az érzelmi folyamatok kialakulását, mert valójában nemcsak az olvasási készségünk, hanem az érzelmeink működése is szabályozza azt, hogy milyen gyorsan pörgetjük a lapokat. A képzelőerő és a fantázia kialakulásához ez a kognitív művelet nagyban hozzájárul.

„Egy regény olvasásakor a szöveg által közvetített gondolatok megértése, az érzelmek átélése, a legkülönbözőbb élethelyzetek nyomon követése olyan képességeket fejleszt ki, amelyek a gazdag gondolatvilágú, szuverén személyiség kialakulásához nélkülözhetetlenek. Az elmélyült olvasás velejárója a figyelemkoncentráció. Az a gyerek, aki jószerevel csak a hirtelen, gyors vágásokból álló klipeket »fogyasztja«, azért sem akar és tud egy regényt elolvasni, mert a figyelme állandóan elkalandozik, nincs hozzászokva a koncentrált odafigyeléshez, amely egy regény olvasásának előfeltétele. A könyvolvasáshoz kapcsolódó mozdulatok, műveletek (a könyv kézben tartása, a lapozás stb.) *segítik*, ezzel szemben a képernyős olvasáshoz kapcsolódók (egérkattintás, görgetés stb.) *gátolják a figyelem összpontosítását*. A könyv fizikai valósága, mozdulatlan szövege nyugal-

mat áraszt – ellentétben a képernyőn olvasható szöveggel. A képernyőről való olvasás során az olvasó nem érzékeli az olvasott mű fizikai valóságát és alkotórészeinek egészségét – ez bizonyosan újfajta gondolkodásmód kialakulását idézi elő”.¹⁵

4. Érzelmi apparátus

4.1. Az identitás formálódása és nárcisztikus vonások

A személyiség a viselkedés, gondolkodás, érzelem, motiváció és a másokhoz való viszonyulás tartós mintázatának a dinamikus szerveződése. Az egyén személyisége magában foglalja az önmagáról és a világról alkotott élményét, még ha gyakran nehéz is különbséget tennie a kettő között. A személyiség átfogó leírásának részét képezi a személyiségvonások természetes és szerveződési szintje, a személyiség rugalmasságának vagy rigiditásának a mértéke, és annak megítélése, hogy mely vonások adaptívak, és melyek akadályozzák a sikeres funkcionalitást vagy idéznek elő tünetet.¹⁶

Amikor azt tárgyaljuk, hogy az online tér és a közösségi média hogyan szól bele a személyiség működésébe, akkor arra érdemes fókuszálnunk, hogy mely működési jellemzők változnak. Több év alatt az online tér és közösségi média, valamint az okoseszközök hatását vizsgáló kutatók is nagyjából két táborra oszthatók. Vannak, akik szerint a pozitív hatásokra kell koncentrálnunk, mint a rugalmasabb gondolkodás, nyitottabb személyiség, különböző szerepek kipróbálása, a személyiség rejtett oldalainak megismerése. A klinikusok többsége viszont sokszor elemzi és értelmezi a negatív hatásokat, melyek egy – még kialakulatlan – személyiségnél, az Én éréseinek folyamatába rosszkor érkehetnek. Ide sorolhatjuk a regreszsiót, az önértékelés és önbecsülés valódi/és mutatott viszonyát, a leértékelődéstől való félelmet, az öndestrukciót.

Az interneten túltreprezentáltak a nárcisztikus vonások, mert a közösségi média felületein mindenki saját Én prezentációját nyújtja az ismerősi közegnek. Ez a kialakított virtuális térben lévő Én, valójában egy „feljavított kép”, amennyiben csak pozitív, exhibicionista, és megfelel az online tér „happiness effect” elvárásának. Belátható, hogy ennek a képnek a megléte és tartósítása csak a valóság módosításával jöhet létre. Ha ezt egy érett személyiség csinálja, akkor is diszkrpanciát élhet át a valós mindennapjai és az online felületei között, de ha egy fejlődésben és érésben lévő személyiségre gondolunk, akkor érzékelhetjük, milyen gondot okoz majd az egyensúlyozás a két létezésforma között. A valósághoz képest ezeken a felületeken például egy kiskamasz súlyozottan nárcisztikus karakterek és világ képei között tölt órákat, miközben saját idealizált képét is folyamatosan fenntartja. A realitásban az identitás alakulása folyamatában is előfordulnak szereppróbatások (például mikor egy kiskamaszlány felveszi valakinek a beszéd- vagy írástílusát, mely egy idő után elkopik, majd megjelenik az ez idő alatt kifejlődött saját írásképe vagy beszédstílusa).

A személyiségfejlődés során valaki „fontos másiktól” származó visszajelzések nyomán egy szerephez kapcsolódó viselkedés vagy beépül a személyiségünkbe, vagy elvetésre kerül.

¹⁵ TÓSZEGI (2009)

¹⁶ KERNBERG et al. (2017): 227.

Elfogadható visszajelzést rendszerint a szülők, a pedagógusok, a kortársak adnak, ennek során jellemző az értékelés, a kritika, ami – ha túlnyomórészt negatív vagy agresszív – növeli a szorongást, és az önmeghatározás bizonytalanságához (szerepdiffúzióhoz), végső soron pedig az identitás késői kialakulásához vezet.

A virtuális tér tehát megteremti a szabad próbálgatás lehetőségét, a szélsőséges helyzetekre adott visszajelzések megtapasztalását, de következményei között találjuk az egyre növekvő online zaklatás, és online kortárs agresszió kockázatát. Ezeknek néhány típusa különösen veszélyes a kiskamaszokra és serdülőkre, mint a támadás-sorozat (harrassment), ami bántó, igaztalan üzenetek küldése online, vagy a befektetítés (denigration), mikor kegyetlen, a hírnév rontására alkalmas pletykákat posztolnak ki róluk.

A legfőbb félelem kamaszkorban – és egyben a csoportnorma intenzív követésére sarkalló motiváció – a kiközösítés (exclusion) az online közösségből. És létezik az életkortól függetlenül nagyon ijesztő online fenyegetés (cyberthreats), ami olyan közvetlen fenyegetés vagy nyugtalanító kijelentés, melyből látszik, hogy a küldő érzelmileg instabil, azt fontolgatja, hogy másban vagy önmagában kárt tesz.

Hasonlóan veszélyes a bosszúpornó, amiről talán gyakrabban is olvashatunk a médiában. Ez a fogalom azt a tevékenységet jelenti, amikor valaki rávesz valakit arra, hogy készítsen magáról erotikus fotót, vagy engedje meg, hogy készüljön róla, majd ezt az érintett személy beleegyezése nélkül megosztja az interneten azzal a céllal, hogy szégyent hozzon rá, vagy a megosztással népszerűsége tegyen szert. Az elkövetőnek nem számít, hogy az áldozat milyen érzelmeket él át, az sem, hogy ez a cselekedet hogyan hat az életére. Az a kíméletlenség, amit ilyenkor az áldozat átél az elkövetőtől, olyan mértékű szorongásokat indíthat el benne, ami akár önveszélyes mederbe is terelheti a gondolatait. Ma már a DeepFake jelenségét is hozzátehetjük a veszélyekhez, mert az átlag felhasználó is hozzájuthat alkalmazásokhoz, és már megrendelésre is készülhetnek ilyen videók.

Az okoseszköz tehát egyszerre lehet örömmágnés és veszélyek forrása, melyeket felnőtt korban is nehéz feldolgozni, de fejlődő személyiséggel, narcisztikus sérülések nélkül szinte lehetetlen. A kamasz- és tinédzserkor érzelmi tapasztalatai nagyon sokat számítanak a későbbi években a világgal és az élettel szembeni attitűd formálódásában. Az tehát, hogy összefüggés van a narcisztikus késztetések és a közösségi média felületein átélhető élmények között, mely meghaladja az érzelmileg kanalizálható vagy konténerelhető mennyiséget, aggodalomra ad okot.

4.2. Énkép-testkép és identitás

Az identitás a mindenki mástól megkülönböztethető, önálló entitásunk folyamatos létének a tudata, mely szoros kapcsolatban áll az Én fejlődésével.¹⁷ Ahogy láttuk, a reális önértékelés legfontosabb szerepe, hogy az interperszonális kapcsolatban egy személy érzelmileg megközelíthető legyen, képes legyen empátiára, kölcsönösségre anélkül, hogy túlzó mértékű szorongást kelljen elviselnie.

Ha azonban a realitásban megélt személyiség az elégedetlenség érzésével tölti el például a kamaszt, vágyai mentén tolódní kezdhet egy általa idealizált irányba. Ezért nem vélet-

¹⁷ RYCROFT (1994): 123.

len talán (és itt ismételtén visszautalunk a fiatal felnőttek mentális kutatásainak eredményeire), hogy a digitális generációk az önmagukról állított tulajdonságok, képességek, készségek tekintetében verbálisan lehetnek nagyotmondók, miközben ezen vonásaikat óvakodnak tesztelni a realitásban, ami növelheti csalódottságérzésüket és kiábrándultságukat az életükkel szemben.

A testkép az Én-nek a saját testről alkotott képét jelenti, ami szintén jelentőségteljes az önellfogadás, önértékelés és önbecsülés tekintetében, ha tekintetbe vesszük a folyamatos szelfik és testfotók készítését. A problémát az jelenti, hogy a veszélyeztetett életkorban lévő kamaszok, tinédzserek és huszonevésesek a folyamatos képmegosztás trendjében élnek, napi több órát tölthetnek a platformokon, ami alatt észrevétlenül a saját megjelenésükkel kapcsolatos érzelmeik leértékelődhetnek. Miközben mások fantasztikus fotóit nézegetik – különösen akkor, ha filterezett és szerkesztett képet látnak – irreális standardokat internalizálhatnak, mert a folyamatos összehasonlítás más emberek testével negatív hatást fejt ki a saját testképpel kapcsolatban. Nem meglepő tehát, hogy a kutatók arra figyelmeztetnek: a közösségi hálózati oldalak használata jelentősen növeli azt a veszélyt, hogy a serdülő lányok szinte rögeszmésen figyelni kezdik saját testüket, ami a korábban meglévő médiumok, a magazinok és a televízió esetén nem volt ennyire komoly hatású. A kamaszkorban amúgy is még formálódó test (hormonális és növekedési változások) látványa az Információs Kor előtt is okozott csalódásokat, de ma a kezelhetetlen mennyiségű fotó a tökéletes testekről, könnyen a negatív tartományba számúzi a testkép megítélését. Folyamatos összemérés és rivalizáció zajlik a közösségi média felületein, melyhez a kamaszkorban sem érzelmi kanalizációs eszköz, sem kritikai szűrő nem működik. Az átélhető érzés az irigység, szomorúság, csalódottság lehet, ami növeli a depresszív érzések tárházát.

4.3. Fantázia és valóság

Az Információs Kor előtt a gyerekek személyiségfejlődésében a mese és a játék szerepelt, mint olyan két tevékenység, amelyik fejleszti a fantáziát, a kreativitást, az interperszonális kapcsolatokat, az Én érzését, valamint a szabályok és a keretek elfogadását. A mesehallgatás – általában szülő által prezentálva – kizárólag audio formában a fantáziatevékenység fejlődését szolgálta. A bizonyos értelemben „verbális korszak” megszűnni látszik a digitális eszközök megjelenésével, ahol a vizuális szcena az uralkodó a kommunikációban. Azt is mondhatnánk, hogy a verbalitás korában az ún. „belső képek”, vagyis a fantázia képei alkottak olyan világot, melyet ma felváltottak a „külső képek”. Ez azt is jelenti, hogy ma a kisgyerekek szintetizáló, analizáló gondolkodása, a fantáziatevékenysége és az ennek mentén fejlődő kreativitás is más utat jár majd be. Az idősebb generáció gyerekkorában lehet, hogy fantáziált arról, hogy királylány lesz egyszer, vagy híres bokszoló, olyan erős, mint Popej, vagy olyan bölcs, mint Seherazádé. De a fantázia megmaradt a belső képek munkájaként, tudatossá válva ugyan átgondolhatta őket, de vélhetőleg titokban tartotta. Ehhez képest értékelhetjük most úgy, hogy a közösségi média terében alkotott idealisztikus képek nem maradnak a saját fantáziában, hanem másokkal megosztják őket. Így a megkapott visszajelzések az idealisztikus kép súlyát növelik, ami a valóságban való eligazodást, a környezettől származó verbális vélemények, a konfrontáció és az intelmek beépülését nagyban megnehezítheti.

Ha egy kiskamasz sikereket ér el a közösségi médiában fenntartott képe okán, és az ütközik a valós visszajelzésekkel, akkor az érésben lévő identitásának kellene ezt az ellentmondást feloldani. Azonban még fejlődő tudattalan érzelmi mechanizmusai ezt csak elégtelen módon végezhetik, így egyfajta szerepdiffúzió alakulhat ki a „milyen is vagyok én?” kérdés mentén.

A fantázia – lélektani fogalomként – rendkívül komoly szerephez jut a személyiségfejlődésben. Kialakulása és formálódása a korai anya-gyerek kapcsolatban indul. Az X generáció kisgyerekként – „elég jó” családban élve – meséket hallgathatott az ágyban elalvás előtt. Annak ellenére, hogy az anyukák és apukák nem voltak Oscar-díjas szinkronszínészek, a mese felolvasásakor komolyan vették, hogy a hangsúlyok és a hangszín kongruens legyen a cselekménnyel. Azonban akár voltak a mesekönyvben illusztrációk, akár nem, az ágyban fekvő kisgyerek megtanulta látni „lelki szemei” előtt – vagyis a fantáziájában – a szereplőket. Mindehhez az kellett, hogy a meshallgatás elindítson egy olyan fontos érzelmi folyamatot, amelyen szülő és gyereke együtt ment végig. Az elbeszélés folyamatos lépései egyértelműen haladtak a végkifejlet felé, mely – lévén meséről van szó – mindig megnyugtató és a Jó győzelmével végződő cselekmény volt. Felépítették azt a fogalmi keretet, amely egyben a fantázia képeivel is benépesült. A mese segített kilépni a valóság keretei közül, mert egy másik világba vitte mindkettőjüket.

Az eseménysorok és az összefüggő belső képek nélkülözhetetlen építőkövei a gondolkodás folyamatának. A kisgyerek meshallgatásában az egyik fontos szempont tehát a majdani gondolkodási keretének, a belső képeknek, a fantáziának fejlődése. Egy személyiségnek a belső világa interiorizált (bensővé tett) tartalmaktól gazdagodik. A fantázia olyan képesség, amelyik segít a későbbi életkorokban oly szükséges célok és perspektívák alakításában. Az egyre növekvő okoseszközhasználat nemcsak azt jelenti, hogy túl korán idealisztikus képet alkothat egy kamasz a közösségi médiafelületein, hanem azt is, hogy feldolgozhatatlan mennyiségű (külső) képpel előntve, hogyan és mikor fog fantáziálni.

Amikor azon gondolkodunk, vajon mit változtat meg ez a jelenség, leginkább azok az érzelmek tűnnek a veszteséglistán fontosnak, amelyek ahhoz kellene, hogy élményeinkkel valódi beleéléssel töltődjünk. Ha csak képekkel gazdagodunk, akkor – bár azok otthon és közösségi médiafelületeinken valóban később is visszanezhetők – nem feltétlenül a bensővé tett élmény felidézése történik meg. Az interiorizált (belső) képek – jó esetben a pozitív szülői visszajelzések, dicséretetek és elismerések, a kortársak valódi szeretete – azonban bármikor örömet nyújthatnak, mert reális képességekhez, tulajdonságokhoz kapcsolódnak.

4.4. Az online tér, mint „jó anya”

A közösségi média folyamatos használata – már tudjuk – oldja az önkontrollt, és jóval impulzívabb, gátlástalanabb érzelmi munkát hív elő. Azonban emellett talán még fontosabb, hogy az állandó visszaigazolás keresése, egyfajta „kívül hordott” önértékelést biztosít, mert a folyamatosan kapott érzelmi támogatás – noha nem lehetünk biztosak abban, hogy valódi reakciót tükröz – pozitív. Az online tér lehetővé teszi olyan nárcisztikus buborékok létrehozását – melyet a közösségi média ismerősi közege jelent –, amely ezt az érzelmi infúziót visszatérő módon biztosítja. Olyan érzelmi állapotá válhat ez, melyet talán hívhatunk – kiegészítő, pszeudokorrektív – mentalizációnak.

A mentalizáció folyamatában (gyerekkorban) az anya biztosítja az érzelmek visszatükrözését és jelölését, egyben a valóság kontrollját is nyújtva. A hasonlóság elég nyilvánvaló: az online közösség támogató ereje, mint „jó anya”, az infantilis érzelmi igény a támogatottságra, a folyamatos jelenlét, mint korai érzelmi tehetetlenség állapotát is mintázó állandóan kielégületlen „csecsemő”; mind olyan vonásai a helyzetnek, melyben egy személy látszólag megkapja azt az elfogadást, amit korábban sosem, és amit önerőből sosem volt képes előállítani. Mindez különösen igaz minden olyan személyiségre, akiknek narcisztikus vonásai erőteljesebbek, önértékelésük bizonytalan, önbecsülésük hullámzó, és ezért érzelmileg projektív készenléti állapotban vannak, ami abban segíti őket, hogy tisztában legyenek a várható veszélyekkel vagy érzelmi helyzetekkel. Nem véletlen, hogy a kiskamasz és kamasz korosztály folyamatosan posztol és kontrollálja az érkező tartalmakat. Gondoljunk bele, hogy minden – az eszköz által – megkapott impulzus tulajdonképpen érzelmi visszajelzés is, és védelem a szeparációs szorongás ellen (még a felnőttek is előkapják a telefonjukat, ha pár percre egyedül kellene lenniük). Ily módon a készülékhez kötődésben fellelhetőek lesznek a koragyerekkori érzelmi biztonsági igények.

4.5. Empátia

Az empátia képessége nagymértékben attól függ, hogy az együttérzést lehetővé tevő tükröző rendszerek az emberi interakciók során szerzett tapasztalatok révén kellőképpen bejáratódta-e és aktiválódott-e a funkciójuk. Nemcsak a beleérző képesség elsődleges elsajátítása során léphet fel zavar, hanem a már meglévő empátiaképesség másodlagosan is kárt szenvedhet, ha az ember szélsőséges érzéketlenséggel vagy túlzott brutalitással találkozik.¹⁸

Az online tér bővelkedik a szélsőséges ingerekben, fotók és videók keringenek, melyek a legfiatalabb korosztályt is eléri. Ezen képek okozta érzelmi feszültségek oldása minden esetben személyes beszélgetésben kellene, hogy folyjon egy szülővel, vagy támogató felnőttel. Az empátiát ért sérülések nehezé teszik annak gyakorlását a valóságban, nem véletlen, hogy sokszor a kutatók arról számolnak be, milyen mértékben emelkedik a toleranciahatár az agresszív ingerek láttán, és ez hogyan változtatja meg a viselkedésüket.

Alapvetően a szociális gyakorlás adja majd a tapasztalatot arról, hogy egy személyiség hogyan működik egyénileg és csoportban. Így lehet megtanulni, hogy a kommunikációnak milyen formái működnek vagy sem, és felismerni az empátia növekedésének és a kapcsolódásnak a lehetőségeivel.

Az online tér nem tekinthető elsődleges szocializációs helyszínnek, mert a személyes találkozások nonverbális kommunikációs jellemzői hiányoznak. Ilyenformán a kamaszévekben megtapasztalt empátiás kapcsolódások online részében gyakorlatilag bármilyen negatív élményt tartalmazhatnak. Az emberi kapcsolatok őszintesége, kölcsönösége is komoly zavart szenvedhet a korai tapasztalatok során.

¹⁸ BAUER (2018): 60.

4.6. A szeparációs szorongás és hiperkonnektivitás

Az egyedüllét átélésének képessége a szeparációs szorongás kezelésén múlik. A szeparációs szorongás egy olyan személytől való elválasztás (illetve annak lehetősége) miatt érzett szorongás, akit az alany saját fennmaradásához nélkülözhetetlennek tart. Két tényező játszik szerepet: a rettegés valamilyen meghatározhatatlan veszélytől (akár kívülről, akár a növekvő belső feszültségből adódóan), vagy rettegés egy olyan tárgy elvesztésétől, amelyet az alany képesnek tart arra, hogy megvédje, illetve megszabadítsa őt.¹⁹

Az anya biztonságot adó jelenléte és egyértelmű érzelmi visszajelzései kellenek ahhoz, hogy egy csecsemő optimális légkörben fejlődjön. Azonban az embercsecsemő önmaga ellátására képtelen, az anyai gondozás nélkül elpusztulna. Ezért azok a szorongások, amiket az anya távolléte – fizikailag vagy érzelmileg (hidegség, ambivalencia) – okoz, nagyon elemi erejűek, ijesztőek és a kétségbeesést fokozzák. A későbbi évek során az egyedüllét tényleges elviselése is mutatja, hogy az anya biztonságot adó alak volt-e, aki gyermeke számára „majd visszatér”, vagy olyan, aki „lehet, hogy örökre eltűnik”. A szeparációs szorongás leküzdése az énerő és a saját érzelmi biztonság előállításának képességét is jelenti, egyben pedig képessé tesz kiegyensúlyozott és kölcsönös társas kapcsolatokra. Az okoseszközök hiperkonnektivitásának köszönhetően ma a kiskamaszok és kamaszok korcsoportjában kikerülhetnek azon a helyzetek, amelyekben megküzdhetnének a szeparáció nehézségeivel.

Miután mobillal mennek el otthonról, nincsenek annyira elszakítva, mint azelőtt és a leválást kisebb lépésekben élik meg. Egy kis szorongás azonban régen a felnőtté válás része volt, amiről azt gondoltuk, hogy fejleszti a belső erőforrásokat. Ma viszont olyasmi, amit a hálózattal kikerülhetünk. A virtuális közösség tehát jelen van, megkímél a magánytól és attól az érzéstől, hogy valamit egyedül kell megoldani. A csapda – amit a felnőttek már jobban látnak, de nem kezelnek jobban – abban rejlik, hogy az élet nehéz helyzeteit, a konfliktusokat és a döntő pillanatokat mindenki egyedül éli meg, hiába vannak körülötte mások is.

Aki nem tudja elviselni, hogy önmagára kell támaszkodnia, annak mindig sokkal nehezebb dolga lesz az életben. De ma egy olyan világ körvonalazódik, ahol az egyedüllét szorongáskeltőnek hat, a csend ijesztőnek és az önállóság a kikerülendő magánynak, miközben a valóságban mindezek hozzátartoznának az élethez. Aki bírja az egyedüllétet, sokkal jobb és tartalmasabb kapcsolatokra képes, mert nem azt az igényét kell kiszolgálni, hogy „mentsék meg”, hanem azt, hogy „csináljuk együtt”.

4.7. Érzelmi inkontinencia és azonnali érzelmi szükségletkielégítés igénye

A személyiség tudattalan érzelmi mechanizmusai védelmet jelentenek az énnak, és szinte azonnal működésbe lépnek, ahogy valamilyen érzelmi feszültség kialakul. Ez sok esetben segít, azonban nem jelent feltétlenül jó perspektívájú és prognózisú megoldást, hanem csak aktuális „túlélést”. A konstruktív megoldások megjelenéséhez szükség van arra, hogy átgondoljuk a történeteket, tisztában legyünk az érzelmeinkkel, valamint a saját személyiségünk képességeivel.

¹⁹ RYCROFT (1994): 227.

A valódi megértés és feloldás tehát időigényes lélektani munka, ami alatt jó, ha az illető magában tartja ezeket a lelki tartalmakat, ami kétségtelenül további feszültség vagy szorongás érzéssel jár, de segít „kitermelni” a jobb megoldóképleteket. Aki egy érzelmileg feszült helyzet után szinte azonnal „kiönti magából” a történeteket, ezt a szükséges zárlatot oldja fel, mert inkontinens módon kiereszti a lelki tartalmakat. Ilyenkor az történik, hogy az ingerek, amik érték, szinte feldolgozás nélkül futnak át rajta. Amikor mások véleménye kell a teljes megnyugtatóshoz, akkor valójában saját érzelmi szükségletünket rajtuk keresztül éljük át. Ezzel azonban az a probléma, hogy nem a sajátunk. Hanem az övé/övék. Aki mások önértékelésére támaszkodik, az valójában a sajátját „kívül hordja”, tehát nem önnön személyisége vezeti az életben, hanem a megfelelés vagy a „hasonulás” vágya.

Az okoseszközök egyre gyorsabb applikációi a gyorsaságot, mint addiktív jellemzőt állandó szinten tartják, és ez az érzelmi működést is felgyorsítja egy még éretlen személyiségben. A kézben tartott eszköz „azonnal válaszol”, az indított akcióra másodpercek töredéke alatt érkezik reakció. Gondoljunk bele, mennyire nehéz egy kiskamasznak a „gyors, katasztrófából” átszilipelni egy lassú valódiba, ahol a válaszok is lassabban érkeznek.

A gyors érzelmi szükségletkielégítés jellemző életkori ideje a csecsemőkor, ahol a türelmi idő percekben mérhető. Most azt látjuk, hogy az okoseszközök gyorsasága biztosítja a hasonló módot, vagyis azt, hogy „amit akarunk, szinte azonnal be is következzon”.

Az azonnali érzelmi szükségletkielégítés lehetősége együtt jár azzal az érzelmi inkontinenciával (Tari Annamária bevezette fogalom), amely azt eredményezi, hogy az önkontroll, a késleltetés, az önfegyelem és a „benntartás vagy tartalmazás” egy infantilisabb életkori szinten ragadhat. A *holding*, a tartalmazás képességének időtartama a hiperkonnektivitás korában, az azonnali megosztás/kiöntés lehetőségével rendkívül rövidde vált, ami azért komoly probléma, mert azon tudattalan érzelmi stratégiák kialakulása, begyakorlása, amelyek közé a stressztűrés, a konfliktuskezelés és a *coping* (megküzdés) is tartozik, hasonlóan nehézvé válnak. Nem véletlen, hogy a mai virtuális jelenlét és érzelmi inkontinencia sokszor olyan érzelmi labilitást takar, amelyben ott a türelmetlenség (valaki azonnal reagáljon), a szeparációs szorongás (valaki szóljon hozzám és erősítse meg, hogy létezem), az igazolás keresése (mondd, hogy jól tettem), tehát egy állandósult válaszkérés. Nem véletlen, hogy a fiatal generációkat ma szokás az „azonnali visszajelzések generációjának” hívni.

Az információtechnológiai eszköz valójában segít elkerülni azt az érzelmi fejlődési szakaszt, amelyben a nehézségek, a bánat, a veszteségek, a kudarcok feldolgozását lehet megtanulni.

A nehéz érzelmek kezelése nagyon fontos képessége a személyiségnek. Ettől függ majd a terhelhetősége, továbbá a saját céljai megalkotásához szükséges akaraterije. Az okoseszközök korában azonban mindez sokkal nehezebben elsajátítható készség, mert ott a lehetőség az elkerülésre. Ahogy az azonnali érzelmi szükségletkielégítés lehetősége befolyásolja a késleltetés és az önfegyelem kialakulásának esélyét, úgy az érzelmi inkontinencia pedig az énező alakulására van hatással.

5. Összefoglalás

A XXI. században az Én érését komolyan befolyásolja a gyorsaság trendje és az, hogy az információtechnológia rászoktat az azonnaliság könnyű átélésére, ami azonban egy hatalmas csapda. Tudjuk, hogy az életben pont ennek ellenkezőjét kell lassan elfogadni, a lassítást, a megfontolást, a döntéshozatal és autonómia fejlődésének mentén. A serdülők és tinédzserek most egy olyan világban élnek, ahol a folyamatos kapcsolattartás – lévén *texting* vagy fotó alapú – nem szolgálja az empátia és az érzelmi intelligencia fejlesztését. A beszélgetéseik, melyekre a kapcsolódás vágya miatt oly nagy szükségük van, egyre kevesebb *face to face* (szemtől szembeni) interakciót tartalmaznak, holott ez lenne az a terep, ahol valódi visszautükröződést élhetnek át, mely az Én érését, a magabiztosságot, az önértékelést és önbizalmat alapját szolgálná. Ennek a visszautükrözésnek a hiányában törvényszerűvé válik, hogy az említett korosztályok önmagukat is kevésbé értik.

Védetlenek, éretlenek, nincs olyan állapotban még az érzelmi apparátusuk, amire támaszkodni lehetne. Egyre több időt töltenek online, így folyamatos *circulus vitiosus*-ban (örökös körforgásban) létezve nő azon élethelyzetek száma, amelyekben elégtelenséget, kisebbrendűséget, önértékelési negatívumokat élnek át. Ezekben az érzelmi állapotokban sok esetben krízishelyzetbe kerülnek, aminek megoldása nagyon esetleges, mert serdülő- és tinédzserkorban a megküzdő (coping) és énvédő mechanizmusok éretlenek, az érzelmi élet ingadozó, sokszor jellemző az alacsony önbizalom.

Meg kell küzdeniük új típusú szorongásokkal is, melyeket alább csak felsorolunk:

- a) *FOMO (Fear of Missing Out)* szorongás attól, hogy a felhasználó a közösségi felületektől távol lemarad egy lényeges, érdekes vagy izgalmas fejleményről a barátai életével kapcsolatban.
- b) *Nomofóbia (nomobilephone phobia)*
- c) *iPhone – szeparációs szorongás (iPhone separation anxiety)*, amikor különösen a telefonok gyakori használói szorongást élnek át, ha csak pár percre is elszakítják őket a telefonjuktól (ehhez az is elég, ha csak kikapcsolják azt).
- d) *Fantom vibrációs szindróma (phantom vibration syndrome)* vagy *fantom csengés (phantom ringing)*, amikor tévesen úgy hallják, úgy érzik, hogy csengett vagy rezgett a telefonjuk.
- e) *FOBO (fear of being offline)* aggodás attól, ha nincs a közelben internet, vagy éppen nem elérhető.

Források és irodalom

A multitasking károsabb... = A multitasking károsabb, mintha füvet szívnánk? *Nyelv és Tudomány*. <https://m.nyest.hu/hirek/miert-art-az-agyunknak-a-modern-vilag>

BAUER (2010) = Joachim BAUER: *Miért érzem azt, amit te? Ösztönös kommunikáció és a tükrö-neuronok titka*. Budapest, Ursus Libris 2010. (Sajnos elírás történt, csak Bauer a szerző)

BETHLENFALVY (2021) = BETHLENFALVY Ádám: Az óvodások és a digitális kultúra viszonyának kutatása drámapedagógiai eszközökkel. In: KÖNYÁNÉ TÓTH Mária – MOLNÁR Csaba (szerk.): *Folytatás vagy újrakezdés?! XXIII. Országos Közoktatási Szakértői Konferencia*.

Debrecen, Suliszerviz Oktatási és Szakértői Iroda, Debrecen 2021. kiadvany.suliszerviz.com/kiadvanyok/32-kiadvany-2021/1426-2021-dr-bethlenfalvy-adam-az-ovodasok-es-a-digitalis-kultura-viszonyanak-kutatasa-dramapedagogiai

CASEMENT (2006) = Patrick CASEMENT: *Hibáinkból tanulunk*. Budapest, Lélekben Otthon Kiadó, 2006.

GREENFIELD (2009) = Susan GREENFIELD: *Identitás a XXI. Században*. Budapest, HVG, 2009.

KARNER et al. = KARNER Orsolya (kutatásvezető) et al.: *Magyarországi felsőoktatásban tanuló hallgatók mentális jóllétének felmérése. Kutatási beszámoló*. Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület. 2021. www.feta.hu/sites/default/files/Kutat%C3%A1si%20besz%C3%A1mol%C3%B3_Magyarorsz%C3%A1gi%20fels%C5%91oktat%C3%A1sban%20tanul%C3%B3k%20hallgat%C3%B3k%20ment%C3%A1lis%20j%C3%B3ll%C3%A9t%C3%A9nek%20felm%C3%A9r%C3%A9s%C3%A9r%C5%91_FETA_2021.pdf

KEREKI (2011) = KEREKI Judit: A kora gyermekkori fejlődés jellemzői. In: *Kölkönet*. <https://www.kolkonet.hu/csalad/eletszakaszok/baba/agyunk-fejlodeserol-diohejban/>

KERNBERG et al. (2017) = Eve CALIGOR – Otto F. KERNBERG – John F. CLARKIN: *Magasan szervezett személyiségzavarok pszichodinamikus terápiájának kézikönyve*. Budapest, Oriold, 2017.

KONOK (et al.) (2020) = KONOK Veronika – PERES Krisztina – FERDINANDY Bence – JURÁNYI Zsolt – BUNFORD Nóra – UJFALUSSY Dorottya Júlia – RÉTI Zsófia – KAMPIS György – MIKLÓSI Ádám: Hogyan hat a mobileszköz – használat az óvodások figyelmére és társas-kognitív készségeire? *Gyermeknevelés*, 2020/2. 13–31. DOI: 10.31074/gyntf.2020.2.13.31

PLÉH Cs. et al. (2016): = A multitasking jelenség hatása a feladatvégzésre és az időbeosztásra. Módszertani előtanulmány. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2016/1. 109–125. DOI: 10.1556/0016.2016.71.1.6.

RYCROFT (1994) = Charles RYCROFT: *A pszichoanalízis kritikai szótára*. Párbeszéd könyvek 1994.

SIGMAN (2017) = ARIC SIGMAN: Screen Dependency Disorders: a new challenge for child neurology. *Journal of the International Child Neurology Association*, 2017/1., doi.org/10.17724/jicna.2017.119

TARI (2021) = TARI Annamária: Hogyan alakul az elégedettség? In: TARI Annamária: *Pillanatnyi boldogságok*. Tericum Kiadó, 2021.

TÓSZEGI (2009) = TÓSZEGI Zsuzsanna: Az olvasás trónfosztása? Adalékok a könyvből, illetve a képernyőről olvasás kérdéséhez. *Könyv és Nevelés*, 2009/4. epa.oszk.hu/01200/01245/00044/tzs_0904.htm

Trauma és pszichológiai hatások a médiatartalmak esetén

HAL MELINDA*

Absztrakt

Az alábbi tanulmány összefoglalja a tudományos álláspontokat, kutatási és vizsgálati eredményeket, amelyeket a médiafogyasztás és a trauma, a pszichológiai hatás kérdésében vizsgálhatunk. A nemi identitás, szexuális orientáció vagy a nemi szerepek kérdésében hatása van a médiának, a környezeti ingereknek, a spirituális tényezőknek.

A túlszexualizált, netán pornográf tartalmak nem a gyermek kognitív, mentális, érzelmi érettségéhez igazodó közvetítése fizioológias és általános mentális problémákhoz vezethet. A pszichológia bio-pszicho-szociális és spirituális emberképét alapul véve, a nemi identitás, szexuális orientáció, nemi szerepek kérdései propagandával, érzékenyítéssel befolyásolhatók.

A médiának jelentős szerepe van az értékközvetítésben, a prevencióban, a társadalmi és egyéni gondolkodás formálásában. Jelentősége erőteljes, hatása fizioológiasan, érzelmileg és mentálisan kimutatható.

Trauma and psychological effects in relation to media content

Abstract

The following study summarizes scientific positions, research and test results that can be examined in relation to media consumption and trauma, psychological effects. The media, environmental stimuli, and spiritual factors have an impact on gender identity, sexual orientation, and gender roles.

Overly sexualized or even pornographic content that is not appropriate for a child's cognitive, mental, and emotional maturity can lead to physiological and general mental problems. Based on psychology's biopsychosocial and spiritual view of human nature, issues of gender identity, sexual orientation, and gender roles can be influenced by propaganda and sensitization.

The media plays a significant role in conveying values, prevention, and shaping social and individual thinking. Its significance is powerful, and its impact is physiologically, emotionally, and mentally demonstrable.

* Klinikai szakpszichológus, közgazdász – Mathias Corvinus Collegium. E-mail: hal.melinda@mcc.hu.

1. A médiumok és a trauma összefüggései

Az alábbiakban az audio és online tartalmak kapcsán a kortárs közösségeket érő traumákról lesz szó. A traumatizáló tartalom már a beszélgető óvodások körében is megjelenik, a reflexió már óvodás, sőt bölcsődés korban elkezdődik: a gyerekek háborúsdit játszanak, orosz és ukrán katonákat jelenítenek meg. A kortárs közösség szerepe nagyon nagy jelentőségű: döntő fontosságú, hogy ott milyen értékrendet közvetítenek a társak, milyen értékrend fog kiemelkedni, uralkodóvá válni.

Egy kutatás keretében iskolai zaklatás ügyében jártunk el egy harminc fős, majdnem teljesen fiú osztályban, ahol azt tapasztaltuk, hogy nagyon negatív értékrendet képviseltek az agresszorok, akik a szociometriának a közepén, centrális helyzetben helyezkedtek el. Majd egyetlen karakteres fiatal érkezése a tizedik osztályba az egész osztály dinamikáját meg tudta változtatni, mert megvoltak azok a személyiség-potenciáljai, amelyek kifejtésekor a pozitív értékrend felülírta a negatívát. Sportolt, a sportolást és a tanulást előtérbe helyezte, és ezt át tudta adni másoknak is. Képes volt kapcsolódni az addigi alfákhoz, és azokhoz is, akik perifériára szorultak, tehát egyedül sikerült egy egész osztály dinamikáját megváltoztatnia.

A trauma nagyon szubjektív és tág fogalom. Összességében azt mondhatjuk, hogy nem meghatározó az, hogy kinek mi okoz traumát, ehelyett egy bonyolult mátrix áll a háttérben: az, hogy valaki traumát fog elszenvedni, függ attól, hogy milyen személyiségjegyeket hoz magával, milyen megküzdési stratégiákat tanult, amelyeket ki tud bontakoztatni az adott környezetben. Természetesen függ a környezeti tényezőktől, ezeken belül pedig akár több ezer aldimenziótól.

Hogy kinek, mi okoz traumát? Mindenkinek az fáj, ami számára a legnehezebb. Traumát ebből a szempontból tehát bármi okozhat, akár egy látott tartalom, akár egy nem közvetlenül átélt tartalom. A szomszédban dúló háború, bár nem érezzük a bőrünkön, egy fiatal számára olyan helyzetet okozhat, vagy olyan képek érkezhettek a fantáziájába, amelyek önmagukban traumatizálhatnak.

Traumatizálhat egy médiatartalom akkor is, ha közvetlenül nem éltük át, függvényében annak, hogy mennyire tudtunk azonosulni, hogy mennyire azonosultunk egyszerűen és tudattalanul azzal a karakterrel, akivel megtörtént a tragédia. Természetesen traumatizálhat minden, amiben részt veszünk, akár mint áldozat, akár mint agresszor. Hiszen nem biztos, hogy ezek feltétlenül tudatos cselekvések. Egyéni és szubjektív tehát, hogy mi okoz traumát, és nagyban a kontroll-dimenzió függvénye. Amikor valaki traumát él át, akkor elveszíti a kontrollt. Elveszíti a kontrollt az élete felett, a mentális egészsége felett, a stabilitása felett, vagy éppen elveszíti a kontrollt egy kapcsolata felett. Ha egy párkapcsolatnak vége szakad, gyakran traumatizálódnak azok, akikkel a szakítás megtörténik, ha nem ők akarták magát a folyamatot. Azok traumatizálódnak, akik azt élik át, hogy kihúzták a talajt a lábuk alól. Egyszerre nem képesek a kontrollt gyakorolni, nem az ő döntésük, rajtuk kívül álló helyzetet kellene valahogyan uralni. Nagyon nehéz élmény. A fenyegetettség élménye miatt a megbízható világba vetett hit fog megrendülni, tehát összességében a kiszámíthatóság hiányát éljük át.

Médiatartalmak esetében traumát okozhat az, ha egy médiatartalom vagy egy inger konkrétan zavart okoz. Zavart, labilitást, akár az érzelmi életben, akár a kognitív rendszerben, tehát magukban a gondolatokban történik a zavar. Akkor lesz ebből trauma, hogyha ezt a zavart nem tudjuk feloldani, hogyha nincsen kivel megbeszélni az ott látottakat.

A pornográfia többnyire ilyen tartalom, általában nincs kivel megbeszélni, senki nem szeretné kitergetni, hogy ő pornót néz, vagy akár azt, hogy milyen pornográf tartalmat néz. Sajnos a kutatásokban azt látjuk, hogy egyre kisebb korban és egyre keményebb pornográf tartalmakat néznek a gyerekek. Nagyon sok a túlszexualizált tartalom.

Erről keveset beszélünk. Az általános kategóriákkal szemben – miszerint vannak pornográf és nem pornográf tartalmak –, létezik egy köztes szint: ez pedig a túlszexualizált tartalmak szintje, amelyekből kognitív és érzelmi érettség függvénye, hogy mi fog túlszexualizáltnak számítani.

Az is traumát válthat ki, hogyha az alapvető értékeinkkel összeegyeztethetetlen az a témakör amit látunk, és ilyen szempontból akár az is traumatizáló, ha teljes mértékben kultúraidegen az adott tartalom. Adott esetben egyszerűen maga a forma nem olyan, mint amit megszoktunk. Jó példák erre az anime-k, amelyek esetében maguknak a figuráknak nem olyan a kinézetük, mint amit el tudunk fogadni, vagy ami a mi fejünkben alapvető reprezentációként létezik. Valójában ez is okozhat zavart. Mint ahogy az is, hogyha a technika, amellyel készült egy rajzfilm, zavaró, például szokatlanok, illetve túl gyorsak a vágások. A nagyon gyors vágásokkal az a probléma, hogyha valaki nincsen erre felkészülve: ez esetben általában a gyerekekről beszélünk. Gondoljunk csak bele, amikor egy óvodás gyermekhez beszélünk, akkor általában lassabban beszélünk, annak ellenére, hogy tudjuk, hogy érteni fogja azt, amit mondunk, de mégiscsak próbálunk a korának, az érettségének megfelelően beszélni. Nem tudományos szakzsargonral beszélünk, ki tudunk lépni az egyéb szerepeinkből, de mindenesetre próbálunk az ő korának és érettségének megfelelően beszélni. Egy reklámban azonban ugyanúgy lehet egy olyan szó, amit egy gyerek egyáltalán nem ért, mert megkérdezni még nem tudja, vagy esetleg el is felejt, mert annyira gyorsan jönnek–mennek az ingerek. Annyira gyorsak a váltások, hogy ő nem érti az idősíkokat egy műsorban, egy filmben, vagy akár egy reklámban. Ez mind problémát okozhat számára.

Amikor a médiáról beszélünk, akkor legfőképpen a vizuális tartalmakról szólunk; de ha a technológiai vívmányokat nézzük, akkor már 5D-ben gondolkozunk. Valóban érezzük, hogy nem csupán mozog a mozifilm, de mi a székben már illatokat érzünk, szagokat füstölnek be a moziba. Tehát az anyuka a gyermekével ül a moziban, és minden modalitásukat érinti az inger. Lehetséges azonban, hogy a gyermeknek az idegrendszere még nem elég érett ahhoz, hogy az összes modalitást egyszerre képes legyen feldolgozni. Ezeknek megvannak a megfelelő szakaszai, amikor is az mondható, hogy igen, most már képes a gyermek több modalitásban egyszerre dolgozni. Nem véletlen az, hogy például egy virtuális valóság szemüveget tizenkét éves kor alatt nem lehet használni. Egyszerűen az idegrendszeri érettség ez alatt a kor alatt még nem olyan fokú, hogy ezt megengedhessük a fiataloknak.

Fontosnak tartom azt megemlíteni, hogy a Jó és a Rossz különbségtétele mennyire fontos keretrendszer, igazodási pont. A Jó és a Rossz küzdelmét látjuk a népmesékben, a klasszikus mesékben, amelyekben végül egyébként mindig a Jó győzedelmeskedik. Egészen a tinédzser filmekig vagy az ifjúsági regényekig, amelyekben sokkal árnyaltabban jelenik meg a Jó és a Rossz. Ezekben a szimbolikus gondolkodásnak egy olyan szintje jelenik meg, amelyet egy óvodás még messze–messze nem ért. Ekkor tehát még nagyon fontos az, hogy a keret határozott legyen és megmaradjon. A szimbolikus gondolkodást fejlesztjük azáltal, hogy el is magyarázzuk, hogy miért kapja meg a királylány végül azt az életet, amire vágyik, miért kapja meg a rossz valójában a büntetését egy–egy mese végén. A feszültség ezáltal fog feloldódni. Egyfajta feszültség levezetéséről beszélünk. Az azonos lefolyású folyamatok során,

amikor egy gyermek megnézi vagy hallgatja az adott mesét (még jobb, hogyha hallgatja, hiszen olyankor nem készen kapja az ingereket), akkor jól látható, hogy minél nagyobb az azonosulás, annál nagyobb a feszültség egy fiatalban, egy gyerekben. Ez még az általános iskolában is így van, hogyha ők mesét néznek, mesét hallgatnak. Később ezt mi magunk is átéljük egy jó könyv olvasásakor, egy jó film megnézésekor, csak mi már ezt a feszültséget képesek vagyunk elkülöníteni, tudjuk, hogy az nem a valóvilág, az egy fantáziavilág, és ezért nem kell félni attól a fantáziavilágtól. Például a normatív fejlődés során a gyerek által rajzolt sárkányrajzon egy kedves, vicces sárkány lesz látható. Tehát a feszültség-elaborációnak a példája lesz látható. Ebben segít a szimbolika. Ez azonban nem fog megtörténni az animek esetében. A *Csibiró Csodaországban* című mese sárkányának például erőteljes és félelmetes a képe. Nagy probléma az, hogy a pszichés védvonalak eltűntek, és a szülőknek az eszköztára sincs már meg arra, hogy a védvonalakat visszaállítsák, vagy felállítsák.

Nem biztos, hogy Barbie-val kezdődött minden, de Barbie egy kulcsszereplője volt ennek a védvonal eltüntetésnek. Barbie esetében a tanulmányok kimutatták, hogy a testképére igenis nagyon erős hatás gyakorolt; korábban egyértelműen azt mondhattuk, hogy a testkép a lányokat, a fiatal serdülő lányokat, a prepubertás kori lányokat érintő probléma volt. Ez a korhatár egyszerűen csak lejjebb csúszott, amikor is Barbie-nak a csípőbőségéhez és derékbőségéhez kellett idomulniuk a fiatal lányoknak, vagy akár néhány bordát kivetelve, jobb derék és csípő-mell arányt értek el. Tehát számos, a szakirodalomban alátámasztott tényezőt látunk arra, hogy Barbie jelentős hatás gyakorolt a fiatal lányok testképére és az azzal együtt járó mentális struktúrákra. Nemcsak Barbie, hanem párja, Ken is igen erőteljes hatás gyakorolt, de ezt most már ketten együtt teszik: nemcsak Barbie-vá akarunk válni, hanem vannak olyan emberek is, akik először Kenné váltak és utána Barbie-vá operáltatták magukat. Gyakorlatilag ők testesítik meg a *trans-Ken* vagy *trans-Barbie* jelenséget, attól függően, hogy melyik földrészen vagyunk.

A probléma az, hogyha ide-oda változtathatom magam, akkor az identitásommal egyáltalán nem vagyok tisztában, arról nem is beszélve, hogy tartós károsodásokat okoz minden ilyen jellegű terápiás beavatkozás, kezdve a pubertás-blokkolóktól, folytatva a hormonterápiával. Nem kizárólag a szexualitásról, nem kizárólag a testképről van szó. Ez az identitásunknak kicsi szelete. A legnagyobb problémát az okozza, hogy a teljes identitásunkat mélységében rengetik meg a mostani folyamatok. A fiataloknak nem lesz mivel küzdeni, hogyha az identitásunk megrendül, hogyha az válik labilissá, hogyha az nem tud kifejlődni, és nem tud stabil pont lenni az életükben.

Amennyiben a szexualitás és az agresszió egyszerre jelenik meg a képernyőn – bármilyen tartalom esetében –, akkor az lövedékszerű változást okoz az idegrendszerben, fiziológiásan kimutathatóan asszociatív pályákat érintve és természetesen az érzelmi életet érintve. Ma már kutatások mutatják, hogy például a *Sailer Moon* és a *Dragon Ball* mesék hatására szignifikánsan növekedett a fiatalok öngyilkossága, csökkent a mentális egészség a körükben. Mindkét mese túlszexualizált, agresszív tartalmakkal teli. Káros folyamat, hogy eltűnt a spiritualitás és a normatív fejlődés bemutatása, amit jól lenne megismertetni, mint például a *Borka és a varázsruha* mesében, ahol minden értéket felülír az, hogy a család egymáshoz kapcsolódjon, hogy mentálisan küzdjünk meg az alapproblémával, amivel éppen a gyerekek bajlódnak. A mese visszanyúl a régi családtagokhoz, és tőlük kér segítséget. Az ő emlékeiken keresztül, ez pedig egyfajta transzgenerációs átadást is bemutat.

Az agresszió esetében a keretek brutális elmosódását látjuk: ez nemcsak morális kérdés, hanem értékválságban ölt testet. Példa erre a *Titán* című Oscar-díjas film. Az ehhez hasonló filmek nem segítenek minket abban, hogy az erőszak-reprezentációkat lebontsuk.

Nagyon lényeges, hogy *nulla és kétéves kor között, nulla perc az ajánlott médiafogyasztás ideje*. Szülőként az a kötelességünk, hogy biztosítsuk a gyermek számára a megfelelő pszichés fejlődési ívet. Ebben a kiskorban az idegrendszer még nagyon rugalmas az asszociatív pályák miatt, az idegrendszer annyira rugalmas és plasztikus, hogy alkalmazkodni fog a digitális korhoz, és minden egyes képi, auditív megjelenítéshez. A tudatosságot érdemes fejlesztenünk, beszélgetni kell, és értékorientált mintákat közvetíteni a gyerekeknek. A fiatalok fogékonyak a jóra, jó struktúrákkal rendelkeznek, a belátásra alapozott érvelés, az empátia, az érzelmi intelligencia fejlesztése védelmet ad az identitásválsággal szemben.

2. A médiumok identitás formáló szerepe

2.1. A mesék szerepe és a szimbolikus gondolkodás

Az otthoni olvasás egyértelmű pozitív hatásokat fejt ki a gyermek idegrendszeri, kognitív és szimbolikus gondolkodására. Minél hamarabb kerül kapcsolatba ilyen formában a mesékkel, annál könnyebben tanul meg majd az iskolában írni és olvasni, így a pozitív hatása ebben is mérhetővé válik. A mesék – ezzel kapcsolatban is leginkább a magyar népmeséket emelik ki a kutatók – tragédiákról, a Jó és a Rossz küzdelméről szólnak, általában a Jó győzelmével zárulnak. Olyan általános igazságokat foglalnak magukba, mint az Igazságosság, a Jó és a Rossz elkülönítése (és ennek szimbolikus megjelenítése: pl. a boszorkány csúnya, a tündér szépséges), hogy a jó elnyeri jutalmát, a rossz méltó büntetését. Az alapvető igazságok ismerete kifejezetten fontos a gyermekek számára. Segítenek introjektálni a fentebb taglalt szülői szabályrendszereket, reményt keltenek, arra sarkallnak, hogy megéri bátornak, mégis tisztességesnek lenni. Annak ellenére, hogy az említett fogalmak absztrakt, elvont képek a fejükben és majd az általános iskolás kor végére válhatnak először tiszta és érthető szavakká, fogalmakká. A fantáziavilág hozzájárul ahhoz, hogy a szimbolikus gondolkodás kifejlődjön. A képi megjelenítéssel ellentétben itt nem készen kapott, villódzó, gyorsan váltakozó képsofokról van szó, hanem a gyermek beépíti saját reprezentációit, valamint a gondozóról alkotott képet is. A közös meseolvasás erősíti a kötődést. Érdemes szót ejteni a félelmekről, frusztrációkról, amelyeket a gyermekek átélnek egy-egy mese olvasása közben. Rábírja őket, hogy a félelmeket le lehet küzdeni, anyához, apához, vagy a többi gondozóhoz oda lehet bújni és biztonságos környezetben, a fantáziavilágon keresztül lehet átélni az élet nehézségeit. Kérdéseket lehet feltenni a gondozóknak, amelyekre a gyermek nyelvezetén, érzelmi és értelmi érettségének megfelelően lehet válaszolni. A határok ugyanakkor fontosak a legkisebbek esetében. A jó és a rossz, a jutalom és a büntetés, a megfelelő és nem megfelelő viselkedés elkülönítése. Ennél többre óvodáskorban még nem kérhetjük a gyerekeket. Az iskoláskorban már megjelenik az absztrakció. Azonban ez is kezdetleges, a gyermekek ekkor szabálykövetően, az elvárásoknak megfelelően igyekeznek teljesíteni. A preubertás korban újabb dackorszakkal nézünk szembe, amikor a teljesítménykényszer változik, 12 éves kor után látjuk az igazi szimbólumokban való gondolkodást. Az érzelmek, akár a frusztráció

átélése nem okoz nehézséget, amennyiben a gyerekeknek a kérdésekkel, félelmekkel van kihez fordulnia.¹

A személyiség összességét formálják a mesék. Bagdy Emőke klinikai szakpszichológus professzor a *Meseország Mindenkié* című mesekönyv kapcsán, az alábbiakat mondja a könyv nem éppen jótékony hatásairól. A biológia, pszichológia és a környezeti hatások interakciójáról beszél. Úgy gondolja, hogy a szociális hatások legalább annyira fontosak a biológiai adottságok kiteljesedésében, valamint azokat el is képesek nyomni. A biológiai nem és a társadalmi nem összhangja akkor fog megvalósulni, ha ezt a szociális, környezeti tényezők annak megfelelően támogatják. Óvodáskorban az ezzel ellentétes megjelenítési forma – akár meséken keresztül –, nem a biológiai adottságok megnyilvánulását segíti elő.

„Az időablak szerint 3–5 éves, tehát óvodáskor között kapja meg a gyermek azokat a kulcsingereket, amelyek hozzásegítik, hogy a biológiai nemével azonos társadalmi nemben vállalja, hogy hová, azaz melyik nemhez tartozik. Nemcsak genetikai, hanem pszichológiai kinyílások is vannak, azaz akkor körvonalazódik, hogy mit kell megtanulnia az embergyerekeknek. Ez az, amit lényegében a társadalom biztosít. Így szövődik össze a biológiai és a gender, azaz a társadalmi nem. A gender pedig ott kezdődik, ahol szociális behatások érik a születendő gyermeket. Ebben az időszakban a meséknek kiemelten fontos jelentőségük van, mert ezek révén bejuttathatók olyan üzenetek is, amelyeket a gyerek kritika nélkül fogad, mivel neki még kritikai érzéke és viszonyítási alapja sincsen. Például, ha arról hall egy történetet, hogy két herceg egymásba szeret, akkor ezt a gyerek megjegyzi, és számára már evidencia lesz, hogy a fiúk egymásba szerethetnek. Minden kornak megvan a saját nevelési feladata, de ennek nem az, hogy a megkülönböztetési érzékenységre neveljük a gyereket, mert ebben a korban a saját nemi identitás rögzítése a feladat, hogy a gyerekből egy harmonikus és kiegyensúlyozott felnőtt váljon, aki képes lesz majd elfogadni más ember devianciáit.”²

2.2. A televíziós és auditív tartalmak hatása a gyerekekre

A gyermekek audiovizuális tartalommal töltött idejének egyszerű mennyiségi szintje mutatja, hogy nagyobb hatást képes gyakorolni, mint a „szülői nevelés”. Már 14 hónapos csecsemőknél kimutatták, hogy „tanulnak” a TV nézéséből.³ Az utánzás egyértelmű, valamint az

¹ SZILÁGYI (2007). folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/a-mese-szerepe-a-gyermeki-szemelyisegfejlodesben

² BAGDY (2020)

³ A csecsemők befogadási magatartása beállítódik bizonyos formátumokra, és képesek a képernyőn látott viselkedési minták átvételére is. MUMME–FERNALD (2003). Egy 2006-ban, az USA-ban végzett kutatás (RIDEOUT 2006.) szerint a két év alatti gyerekek 79%-a tévéz, ezen belül is 43%-uk naponta néz televíziót. Különösen nagy a tévézési idő az aluliskolázott, alacsony jövedelemmel rendelkező háztartásokban élő gyerekek esetében. Ugyancsak egy amerikai kutatás [JORDAN–WOODRARD (2001)] szerint a két- és hároméves kor közötti gyerekek napi két és fél órát töltenek a televízió előtt, amihez még napi átlagban 82 perc videofilm-nézés is hozzáadódik. Sajnos kevés európai összehasonlító adat áll rendelkezésre: egy 2004-es német kutatás [FEIERABEND–MOHR (2004)] szerint a 2–3 év közötti gyerekek 29%-a néz napi szinten televíziót. Egy másik német kutatásban (2006) anyákat kérdeztek arról, engedik-e gyermeküket televíziót nézni. A válaszok szerint Németországban kétéves kor alatt 20% alatt van a tévéző gyermekek aránya. Ez az érték a kétéveseknél már 60 %, és 5 éves korra eléri a 95%-ot.

azonosulási folyamatot érdemes kiemelni. A motivációkban, az agresszióban, a fantáziában, a játékban egyaránt látható a hatása. A korai tévzés elleni érvek számos kiindulópontból fogalmazhatók meg. Vannak kutatók⁴, akik az agyfejlődés kontextusában magyarázzák a potenciális veszélyeket. Fő érvek szerint a korai, nagy mennyiségű televíziózás csökkenti azoknak az idegsejt kapcsolódásoknak a számát, amelyek később a komplex kognitív funkciókhoz szükségesek. Kisgyermekkorban a látszat és a valóság megkülönböztetése nehéz, szinte lehetetlennek tűnik. 2,5 éves gyermekek az álarcos embereket akkor sem biztos, hogy meg tudják különböztetni az álarcot felrakó személytől, ha látják az elbújás folyamatát. Egyfajta átváltozás képe jelenik meg előttük, és nem az álarcos ember képe. A 4–5 évesek zavarodottságot mutatnak az ilyen kísérletek során, a hatévesek nagyjából megfelelően tudnak válaszolni arra, hogy mi történt az álca mögött. Kisgyermekkorban az ok-okozati következtetések hiányoznak, az egyik eseményből egyenesen következik a másik, akkor is, ha nem áll fenn oksági kapcsolat. Bár a Piaget műveletek előtti szakaszban a szimbólumok már megjelennek, a szakasz korai időszakában még csak a jelenlévő tárgyakra, személyekre vonatkoznak, később már gondolni is lehet rájuk. Egocentrikus nézőpontjuk érvényesül, a szimbolikus gondolkodás fejletlen, az empátia készsége ott van, de kiterjesztésre vár. A reklámok, filmek legnagyobb része valós személyeket mutat be különféle szerepekben. A produkció valóság-hű és minél fejlettebb a technológia a gyártás során, annál inkább valóságosnak tűnik. Éppen ezért a 4D vagy 5D technika – amely egyre elterjedtebb –, még inkább negatív hatásokat fejthet ki a kisgyermek fejlődésére. A 4–5 évesek még gyakran gondolják, hogy a televíziós szereplők valóban léteznek, hogy kijöhetnek a TV-ből, kölcsönös interakcióban vannak velük. Még a 7–8 évesek is elhiszik, hogy egy pár a műsorban valóban egy pár az életben is. A technika, mint például a vágási technika és annak időkerete, a párbeszéd bemutatása mind a figyelem fenntartását szolgálja, a szabályrendszer azonban összezavaró a gyermekek számára. Egy felmérés szerint az ötéves korú gyermekek 20 %-a ad csak értelmes választ arra, hova mennek a műsorok szereplői miután kikapcsolják a televíziót és ezen korosztály legalább 90%-ában megjelenik a reklámhatás a fogyasztói magatartásra (olyan játékot kérnek, amelyet látnak).⁵ Ward és munkatársai kimutatták, hogy az 5–7 éves korosztályban a gyerekek figyelme a reklám alatt sem lankad.⁶ Összefüggéseket mondtak ki a kutatók a nagy mennyiségű korai tévzés és a későbbi tanulási képességek között. Egy longitudinális vizsgálatban⁷ 10.000 résztvevő kétévenkénti vizsgálatát végzik. Az eredmények szerint azok a gyerekek, akik hároméves koruk alatt napi legalább 3 órát ülnek a televízió előtt, lényegesen rosszabb teljesítményt mutatnak az olvasási és szövegértési feladatokban. A sokat tévző gyerekeknek szegényesebb a szókinccse, a nyelvi kifejezőmódja.

A francia médiahatóság, a CSA 2008-ban úttörő módon szabályozást dolgozott ki a három évnél fiatalabb gyerekek védelme érdekében. Az előzmény az volt, hogy Franciaországban nagy vihart kavart két bébi csatorna (Baby First és a Baby Tv) megjelenése. Mindkét csatorna Angliában szerzett jogosultságot, így a francia médiahatóságnak nem volt lehetősége közvetlenül fellépni a csatornákkal szemben. Az egészségügyi minisztérium égisze alatt készült egy háttér tanulmány, amely egyértelműen a csecsemőkori tévzés káros hatása-

⁴ SPITZER (2005)

⁵ LYLE–HOFFMAN (1972)

⁶ WARD–WACKMAN–WARTELLA (1977)

⁷ ZIMMERMAN–CHRISTAKIS (2005)

ira mutatott rá. A tanulmány szerint a gondolkodás és a képzelet folyamataiban, azok születésben, az érzelmek integrációjában és a pszichomotorikus fejlődésben komoly kockázata van a csecsemőkori tévzésnek. A gyermeknek fizikai, pszichomotorikus, kognitív, és érzelmi képességei és gondolkodási folyamatai fejlesztéséhez arra van szüksége, hogy mind az öt érzékszervét aktívan használja a közelében lévő felnőttre támaszkodva. A televízió által keltezt, valóságtól elszakított stimulációk semmiféle esetben sem tudják helyettesíteni a környezettel, elsősorban a szülőkkel való emocionális interakciót. A tanulmány figyelmeztet, hogy hároméves kor alatt a kisgyermeknél a televízió használata rendkívüli körülményt igényel: a szülőknek figyelniük kell a tartalomra, az időtartamra, a napszakra, hogy megelőzzék azokat a zavarokat, amelyek a gyermek éretlenségéből fakadóan kialakulhatnak (magatartási zavarok, figyelemzavarok, alvászavarok, táplálkozási zavarok, tanulási zavarok, szorongás, agresszivitás)

A tanulmány alapján a médiahatóság kötelezte a műsort terjesztő hálózatok szolgáltatóit, hogy rendszeresen tegyék közzé az alábbi közleményt: „A televíziózás zavarhatja a 3 év alatti gyermek fejlődését, különösképpen a specifikusan nekik szóló csatornák megtekintése.”

A CSA ezen túl képernyőn kívüli tájékoztatási kötelezettséget is előírt az előfizetői szerződés megkötésekor. Továbbá megtiltotta, hogy a kifejezetten 3 év alatti korosztályt megcélzó csatornák reklámozása során hangsúlyozzák e csatornák egészségi, oktatási, nevelési, pedagógiai erőnyeit.⁸

A 9–10 éves korosztályban még egyértelmű nehézséget okoz mindazon műsorok megértése, amelyek nem mutatják pontról pontra a cselekvés folyamatát. A gyors helyszínváltás, a cselekvések közötti vagy időbeni ugrálás okozza a legfőbb megértési nehézséget.⁹ A médiában gyakran sztereotíp ábrázolás látható, különösképpen, olyan mintázatok, melyek nem hagyományosak. Jelenleg az LMBTQ és a családmodell esetében látjuk a legerőteljesebb sztereotíp képet. Az általános kép szerint – amely a hagyományos műsorokban megjelenik –, a homoszexualitás biológiai adottság, avagy identitásválasztás. Az egynemű párok toleránsabbak, elfogadóbbak, életük sok tekintetben más konfliktusokkal tarkított, mint a hagyományos családmodellekben. Jobbnak, könnyebbnek láttatják az életmódot, mint amilyen, kihangsúlyozva a pozitív tényezőket és elkendőzve a negatív, vagy kevésbé tetszetős aspektusokat. Példaként álljon itt a *Modern Család* című, látszólag negatívumot nem tartalmazó, vicces, mégis erőteljesen sztereotipizáló műsor családképe. A sokszínűség üzenetével látszólag a ‘minden ember más’, az elfogadás és tolerancia alapvető emberi értékét közvetíti, ami az erkölcsi gondolkodás alappillére. A nehézséget azonban az jelenti, hogy a fent ismertetett elméletek mentén, a fejlődő identitás, személyiségalkulás a műsor hatására a normatív fejlődési ívétől eltér. A műsor kapcsán felmerülő identitást formáló tényezők az alábbiak:

- A valóság az, hogy az egynemű párok gyermekei több mentális zavarral küzdenek, mint a heteroszexuális párok gyermekei.¹⁰
- A hagyományos családmodell preventív jellegű a mentális zavarokra vonatkozóan.
- Nem normatív fejlődést ígérő, hogy a nagypapa új felesége feleannyi idős, mint ő, a gyermekük lényegesen fiatalabb, mint az első házassága nyomán született unokái.

⁸ De la direction générale de la santé suite aux travaux du groupe d'experts réuni le 16 avril 2008 sur l'impact des chaînes télévisées sur le tout petit enfant (0 à 3 ans) www.csa.fr/infos/textes/textes_detail.php?id=126993

⁹ COLE–COLE (2006)

¹⁰ SULLINS (2015)

Még akkor sem támogatja az értékek szilárd kialakulását, ha ilyen a világon megtörténik.

- Glória, mint szereplő a sztereotíp nőkép megtestesítője, aki maga is küzd a külsejét, korát és értelmi képességeit összevető konfliktusokkal.
- A béranyaság kérdései, mint alapvető etikai dilemma.
- A házasság intézményének akár negatív bemutatása, ami azonban a kötődés egyik szimbóluma.

Az agresszió és a szexualitás megjelenése egyértelmű a médiában. Annak ellenére, hogy a pornográf tartalom nagymértékben korlátozott a hatóság által, a túlszexualizált, a fent taglalt fejlődési szakasznak nem megfelelő vizuális, auditív tartalom összezavaró, agressziót, szorongást, depressziót válthat ki.

Számos kutatás bizonyítja, hogy a serdülők szexuális viselkedését nagymértékben befolyásolja. *A serdülők egyik elsődleges szexuális–edukációs bázisává vált a média. Mind az attitűdök, értékek és viselkedés szintjén megjelenik a hatás.*¹¹ Ez azt jelenti, hogy a legtöbb fiatal még serdülőkorban is úgy hiszi, hogy a valóságot látja a képernyőn; a tartalom megértése és a szimbolikus gondolkodás még nincsen olyan magas szinten, hogy hatékonyan szűrje az információt. A legtöbb serdülő sem képes még kognitív működése segítségével magyarázni a látott tartalmat. A médiában megjelenő szexualitásnak hatása van a nők szüzességgel kapcsolatos attitűdjére, az ideális testkép képzetére, a férfiak szexuális funkcióira, elvárásaira a szexuális együttléttel kapcsolatban. A szexuális szocializációt, a családról való gondolkodást és ezáltal a kötődést, az intim kapcsolatok létesítésének képességét, a motivációkat egyaránt befolyásolta a média, még a '90-es évek végén megjelent kutatások szerint is. Az éretlen szexuális viselkedést támogatták a médiatartalmak. Azt is megjegyzi az idézett forrás, hogy a médiának valóban van pozitív hatása is a szexuális edukáció területén.¹² Arra enged tehát következtetni a konklúzió, hogy a szexuális viselkedésre lehetne pozitív hatással a média, ezt azonban a kognitív, érzelmi, mentális, kor szerint megfelelő tartalommal tudja csak megtenni. A '90-es évektől a technológia elterjedése folytán, azok elérhetősége szempontjából a média még erőteljesebb hatást fejt ki és bár vannak próbálkozások a hatások csökkentésére, a negatív hatások egyértelműek. Pozitív példaként a néhány évvel ezelőtti *Dove* reklámkampányát hoznám, amelyben valódi, hétköznapi hölgyeket kértek fel a termékek promotálására. A kampány alapötlete pszichológiailag és részben marketing szempontok szerint is kiváló volt, gazdaságilag azonban a cég saját állítása szerint kudarcot vallott.

Egy példa a testkép és média hatására:¹³ számos kutató kapcsolatot talált a soványsági-deált hangsúlyozó médiaüzenetek bemutatása és a nézőben kialakuló testi elégedetlenség, testképzavar és táplálkozási zavarok között. A testképzavarok jelentős szerepet játszhatnak a táplálkozási zavarok kialakulásában: az *anorexia nervosa* és a *bulimia nervosa* egyik vezető tünete a testképzavar. A biopszichoszociális betegségértelmezés értelmében azonban a táplálkozási zavarok kifejlődésében nem egyetlen kiváltó ok tehető felelőssé; a média mellett egyéb szociális tényezők is – mint a család vagy a kortársak közege – befolyásoló erővel bírnak, illetve meghatározóak lehetnek a pszichológiai és a genetikai faktorok is.

¹¹ WERNER-WILSON et al: (2004)

¹² WERNER-WILSON et al. (2004)

¹³ idézi PUKÁNSZKY (2012): 25–26.

2.2.1. A testkép, a testképpel való elégedetlenség és a testképzavarok jellemzői

A testkép fogalma a klinikumból ered. Először a 20. század elején jelent meg az ideg–elmeorvosok területén, és azóta számos szinonim kifejezéssel helyettesítik. A magyar szakirodalomban használt kifejezések között szerepel a testtudat, a testséma, a testvázlat, a vizuális-poszturális testmodell és a testhatár, míg a nemzetközi szakirodalomban a testkép (body image) fogalma fordul elő a leggyakrabban. Ugyanakkor a köznyelvben nem található olyan szó, mely a testkép lényegét megragadná, így fontossága akkor értékelődik fel, amikor valamilyen zavar keletkezik vele kapcsolatban. Túry és Szabó szerint¹⁴ a testképzavar a komplex testélmény összetett zavaraként kezelendő, melynek kialakulása a korai időszakra, kisgyermek- vagy serdülőkorra tehető. Kialakulásának hátterében számos tényező állhat, mint a fizikai vagy szexuális abúzus, a korai serdülésből fakadó fokozott elégedetlenség, a környezet által megfogalmazott kritika vagy az anya negatív testképe. A testkép magában foglalja a saját testhez kapcsolódó észleleteket (például a test mérésére vonatkozó becslések), érzéseket (például a testalakhoz és mérethez fűződő érzelmek) és gondolatokat (például a test vonzerejét megítélő érzések). A testkép tehát egy olyan konstruktum, mely pszichológiai (kognitív, affektív élmények), neurofiziológiai (perceptuális élmények) és viselkedéses (például a test ellenőrzése) elemekből áll. A testképet nem lehet szigorúan állandó vonásként tekinteni, mivel kontextuális hatások, mint a médiaüzenetek, akár átmenetileg, akár hosszú távon, befolyást gyakorolhatnak felette. A testképpel való elégedettség és a pszichés jóllét szoros összefüggést mutat: a testkép hatást gyakorol az önértékelésre és az énképre, így szerepet játszik a viselkedés és a közérzet alakulásában. Azonban a negatív testkép fogalma nem egységesen meghatározott. Általában olyan testi jellemzőket értünk alatta, melyek elégedetlenséget váltanak ki a személyből, viszont a negatív értékelés nem feltétlenül terjed ki az egész testre. A testképpel való elégedetlenség major depressziós tünetek kialakulásához vezethet, mivel a nyugati társadalmak nő tagjaira nagy kulturális nyomás nehezedik a megjelenésükkel kapcsolatos elvárások tekintetében, melyek a médián keresztül explicit módon jelennek meg.

2.2.2. A médiaüzenetek hatása a serdülők testképére

A serdülő korosztály különösen érzékenyé válhat a médiából érkező, testi elégedettséget befolyásoló üzenetekre, hiszen az adolescencia időszakának legfőbb feladata az identitás definiálása, és a médiában felsorakoztatott identitásminták lehetőséget kínálnak a velük való kísérletezésre. Az adolescencia időszakában megjelenő és hangsúlyosabbá váló másodlagos nemi jellegek megjelenése, a testzsír növekedése, frusztrációt és elégedetlenséget eredményezhet a fiatal lányok körében, mivel a változások következtében egyre eltávolodnak az irreális karcsúságot hangsúlyozó kulturális elvárásoktól, melyeket a média is közvetít. Így a serdülő lányok kövérnek és visszataszítónak értékelik testüket, és sokan különféle testsúlycsökkentő módszerrel igyekeznek elérni a kívánt alakot. Ezzel a megállapítással egy korábbi kutatás eredményei is párhuzamba állíthatók, melynek során a korán serdülő lányok körében gyakrabban regisztráltak nagyobb mértékű testi elégedetlenséget és depressziós tünete-

¹⁴ TÚRY–SZABÓ (2000); FORGÁCS (2008)

ket, mint a későn serdülő lányoknál. A korán serdülő fiúknál viszont kifejezett testi elégedettség volt tapasztalható, mely sok esetben a kortársak között betöltött domináns, vezető szereppel társult.

2.2.3. Médiaüzenetek hatása a testtel való elégedettségre

Az alak és karcsúság túlhangsúlyozása a nyugat-európai társadalmakban általánosnak mondható jelenség. Megfigyelhető, hogy a televízióban és a mozifilmekben szereplő női szereplők sokkal karcsúbbak, mint harminc évvel ezelőtt voltak, valamint a diétázás visszatérő témája különféle tévéműsoroknak és a női magazinokban olvasható cikkeknek. Számos kutatás bizonyítja, hogy a médiában bemutatott légiésen sovány modellek negatív hatást gyakorolhatnak a vizsgálati személyek önértékelésére, testi elégedettségére és táplálkozási szokásaira. A kutatók vizsgálataikban a magazinok, reklámok, videoklipek testképre mért hatásaira összpontosítottak. A médiahasználat és az evészavarok szoros kapcsolatát, valamint a televízió mintaadó szerepét hangsúlyozza Becker és munkatársainak természetes körülmények között végzett vizsgálata,¹⁵ melyet a Fidzsi-szigeteken végeztek, ahol eredetileg a teltkarcsú női test volt az általánosan elfogadott szépségideál. A kutatók megvizsgálták a serdülő lányok táplálkozási magatartását a televíziós műsorszórás bevezetése előtt, majd utána egy hónappal, és három évvel később. Az eredmények azt mutatták, hogy három év elteltével drámaian megnőtt a kóros testsúlykontroll-módszereket alkalmazó fiatalok száma. Számos kutatás igazolta a médiahasználattal töltött megnövekedett időtartam és a testi elégedetlenség fokozódása közötti összefüggést. Vaughan és Fouts 9 és 14 éves lányok 16 hónapig tartó longitudinális vizsgálata eredményeként arra a következtetésre jutottak, hogy azok a lányok, akik szignifikánsan növelték a divatmagazinok olvasására fordított időt, szignifikáns növekedést mutattak étkezési zavarokra utaló tüneteikben.¹⁶ Hasonlóan a magazinokból származó ingeranyag felhasználásával történt Yamamiya és munkatársainak kísérlete,¹⁷ akik hús, különféle női magazinokból összeválogatott csinos, vékony modellekről készült képet mutattak be a kísérleti csoport számára, míg a kontroll csoport hús gépkocsiról készült képet kapott ingerként. A csinos modellek bemutatása után, még öt másodpercnyi expozíciót követően is, nőtt a kísérleti személyek testükkel kapcsolatos elégedetlensége. Különösen azoknál a személyeknél volt erőteljes hatás mérhető, akik hajlamosak voltak a média közvetítette szépségideálokat internalizálni, és akiknél a szociális összehasonlítás erőteljes tendenciája volt tapasztalható. A kísérleti csoporttal szemben a kontrollcsoportban nem mértek hasonló hatást az autók képeinek megtekintését követően. Az előzőekkel ellentétben, Tiggemann lényegi különbséget talált a televízió és a magazinok hatása tekintetében.¹⁸ vizsgálatában a magazinolvasás a soványságideál internalizációjához vezetett, azonban érdekes módon nem igazolt hasonló korrelációt a televíziózás kapcsán. Szintén az elvárttal ellentétes eredményt közölt Vaughan és Fouts, kutatásuk szerint a tévé nézéssel töltött idő csökkentése növeli az étkezési zavarokra utaló szimptómák előfordulási gyakoriságát a 9–14 éves lányok körében.

¹⁵ BECKER et al. (2002)

¹⁶ VAUGHAN–FOUTS (2003)

¹⁷ YAMAMIYA et al. (2005)

¹⁸ TIGGEMANN (2003)

A kutatók feltételezése szerint az azonos nemű kortársakkal töltött megnövekedett idővel és a társak befolyásoló hatásával magyarázható az eredmény. A videoklipek hatásvizsgálata ugyancsak alátámasztotta az idealizált médiaüzenetek testképre és testi elégedettségre gyakorolt negatív hatását. Bell és munkatársai¹⁹ csinos és vékony tagokból álló lányegyüttesek toplistás videoklipjeit vetítették le 16–19 éves lányoknak. A videók megtekintése után nagyobb fokú testi elégedetlenséget detektáltak a vizsgálati személyeknél. A kutatások egyik lényeges tanulsága, hogy a vékony modellek ismételt bemutatása a soványságideál internalizációjához vezethet, mely összehasonlítási alapot képezve referenciapontként funkcionálhat. Ezért az önértékelés egyik lényegi meghatározó tényezőjének a megjelenés tekinthető.

2.2.4. Médiahatásokkal szembeni érzékenységet fokozó tényezők

Monro és Huon szerint²⁰ a televíziózás önmagában nem testképromboló tevékenység, a műsorok megválogatása befolyásolhatja a testképre mért hatást. Az idealizált testeket bemutató és hangsúlyozó médiatartalmak azonban már káros hatást gyakorolhatnak a testképre. Annak ellenére, hogy minden női médiafogyasztó ugyanazoknak a vizuális ingereknek van kitéve, mégsem hat mindegyikükre egyformán a képernyőn bemutatott, számítógépes manipulációkkal is tökéletessé alakított sovány szereplők sorozata. Így a testsúlyra és az alakra vonatkozó elégedetlenség, valamint a táplálkozási zavarokra való fogékonyság nem mindegyik női médiafogyasztót érinti egyforma mértékben. Ezenkívül a médiában megjelenített soványságideált gyakran társítják boldogsággal és sikerrel, míg a kövér emberek ábrázolása a csúnyasággal és a depresszióval kapcsolódik össze, így azt a téves hiedelmet alakíthatják ki a tévénézőkben, hogy a boldogság feltétele a testsúlycsökkenésben és a tökéletes alakban rejlik. A testképhez kapcsolódó elégedetlenséget növelheti a túlsúly, a soványságideál internalizációja, valamint a szociális támogatás hiánya, azonban egyes kutatók nem találták rizikófaktornak a korai menstruáció megjelenését, a testsúlyra irányuló csúfolódást és a depressziót. A médiaüzenetekre irányuló érzékenységet fokozza a nagyobb testsúly, a meglévő étkezési zavar, a testtel való állandó elégedetlenség, a saját test felé forduló fokozott figyelem, a más személyekkel való összehasonlításra való hajlam. Az eddig felsorolt tényezők mellett, a család ellensúlyozó erővel léphet fel a médiahatásokkal szemben, azonban a családtagok is közvetíthetnek a médiaüzenetekhez hasonló hatásokat, melyek akkor válnak dominánssá, ha például az anya testképzavarban vagy táplálkozási zavarban szenved, illetve ha túlzott mértékben azonosul a média által hirdetett soványságideállal.²¹

¹⁹ BELL (2007)

²⁰ MONRO–HUON (2005)

²¹ PUKÁNSZKY (2012): 25–26.

3. A szexuális fejlődés elmélete

3.1. Alapfogalmak

1. *Genetikai nem* (XX, XY, XYY, XXY, X0, stb.) Ez a kategória tisztán genetikai. Léteznek emberek háromnál több nemi kromoszómával is.

2. *Fizikai nem*: férfi, nő és az interszexuális megjelenés különböző formái. A fizikai nemet a kromoszómák, nemi szervek, nemi hormonszint (ösztrogén és tesztoszteron), másodlagos, harmadlagos nemi jellegek (amik a pubertás során alakulnak ki) határozzák meg.

3. *Nemi orientáció/szexuális irányultság*: férfiakhoz vonzódik, nőkhoz vonzódik, mindkettőhöz vagy mindhez (biszexuális/pánszexuális/omniszexuális/queer). Ez a kategória mutatja, hogy valaki milyen nemű emberekhez vonzódik testileg vagy érzelmileg.

4. *Nemi önkifejezés*: férfias, nőies, androgün. A nemiség kifejezése a tradicionális nemi szerepek szerint, ennek része többek között a megjelenés, az öltözködés, a viselkedés, a mozgás, a beszéd és a reakciók.

5. *Nemi identitás*: Férfi/fiú, nő/lány, dzsenderqueer, transz, kétlelkű, harmadik nembe tartozó, egyéb stb. Ez az a nem, amibe tartozónak egy ember érzi magát. Ez független a fizikai, testi nemétől, vagy más emberek érzéseitől/véleményétől. A legtöbb fizikailag hímnemű ember fiúnak/férfinek érzi magát és a legtöbb testileg nőnemű lánynak/nőnek. Néhány ember belső neme nem egyezik a testi nemével. Közülük néhányan boldogok, hogy a két nem valamiféle keveréke a testük (ezáltal nem vetik alá magukat nemi átalakító műtétnek). Megint mások pedig nem akarnak egyik nemhez sem tartozni, tökéletesen boldogok hímvessző és hüvely nélkül, egyszerűen emberként kívánnak élni.²²

3.2. Transzidentitások

Sokan transzneműnek vallják magukat, a transzidentitás pedig több, egymást gyakran átfedő kategóriát is felölel. Ezek közé tartozik a cross-dresser(CD); transzvesztita(TV); androgün; dzsenderqueer; azok akik cross-genderként élnek (nem a jogi illetve születési nemi szerepben); drag king-ek, drag queen-ek és a magukat transzszexuálisként meghatározó emberek is. Akiket általában nem sorolnak ide, azok a fetisiztikus transzvesztitizmus képviselői, mert azt szexuális viselkedésnek tartják inkább, mint nemi identifikációnak. Nyilvánvalóan a társadalomnak nehéz megértenie, illetve megtanulnia a különbséget e fogalmak között. A transzneműség fogalmába sorolták régebben tévesen az interszexualitást is (korábbi nevén hermafroditizmus). Interszex az az egyén, aki kromoszómáit, elsődleges nemi szerveit és/vagy másodlagos nemi szerveit tekintve nem határozható meg egyértelműen férfiként vagy nőként. Az interszex egyénnek tehát lehetnek férfi és női biológiai jellemzői is egyszerre. A kifejlett genitáliák együttes megléte embereknél nem jellemző. A transz férfi kifejezés a nőből férfi (female to male, FtM, F2M) transznemű emberekre a transz nő pedig a férfiból nő (male to female, MtF, M2F) transznemű emberekre utal. Régebben úgy vélték, több transz nő van, mint transz férfi, de kutatások bizonyították, hogy ez nem igaz. Transznemű

²² transvanilla.hu/informaciok/informaciok/altalanos/nemi-kategoriak-transz-identitasok

személyről beszélve megtiszteljük azzal, ha választott nevén szólítjuk, illetve választott nemének megfelelően utalunk rá jogi nemétől függetlenül.²³

3.3. A nemi identitás fejlődése

Az 'identitás-fogalom' a pszichológia különböző alaptudományai mellett a szociológiában és a filozófiában rendkívüli módon elterjedt és divatos terminussá vált az utóbbi néhány évtizedben. A multidiszciplinális használat élelenné és sokértelművé tette jelentését.²⁴ Gyakran a szelffel szinonimaként is használják,²⁵ amiről konferenciacímek is tanúskodnak, bár a címben külön említik a két fogalmat. A szelf meghatározása többnyire a tudatos énképre utal, mégis a modern szelfelméletek a tudattalan komponenseket és azok viselkedésalakító, motívációkon keresztül érvényesülő hatását is kiemelik, így például a lehetséges szelfek elmélete,²⁶ vagy a szelfkomplexitás megközelítése.²⁷ Abban a legtöbb pszichológiai megközelítés egyetért, hogy a rugalmas, érett identitás, vagy a komplex lehetséges szelfekkel és szilárd mag-szelffel rendelkező személy a pszichikai egészség szempontjából védettebb. Linville még a testi betegségekkel való kapcsolatot, védőhatást is talált a szelfkomplexitással összefüggésben,²⁸ ami az immunrendszer jobb működésén keresztül fejt ki hatását, és erős stressz esetén érvényesül. A serdülőkori személyiségalakulás markáns megnyilvánulása az identitás megszilárdulása, amely számos folyamat következménye és más életkori fejlődési feladat és adaptív viselkedés feltétele. Ezeket a folyamatokat először Erikson és Marcia koncepciója²⁹ világította meg az identitás fejlődése mentén.

3.3.1. Az identitás alakulása a serdülőkorban. Identitás és intimitás

Az identitásalakulás meghatározói serdülőkorban elsőként a személyiség testi és társas jellemzőinek az egyén által megtapasztalt megváltozásai. A testi változások hatása az énképre kézenfekvő: a testméretek felnőttekéhez hasonló kialakulása, a hang megváltozása, amelyek a szociális kapcsolatokban különösen meghatározók, a másodlagos nemi jellegek megjelenése a testkép megváltozását, így annak észlelését is drámaian gyorsítja. Ennek a folyamatnak az identitásra való hatását az önészlelés mellett a társas világ viszonyulásának megváltozása fokozza. Ilyen mechanizmus a társas összehasonlítás is,³⁰ mely referenciaszerepet kap a társak testi változásaival való összevetésben, és könnyebben beépíthetővé teszi az énképbe, valamint az identitásba az egyén testi és szociális szerepének változását, így az önértékelésre is hatást gyakorol. Erikson kiemelte³¹ a serdülőkori identitásalakulás feladatában a nemi

²³ transvanilla.hu/informaciok/informaciok/altalanos/nemi-kategoriak-transz-identitasok

²⁴ PATAKI (2001)

²⁵ RUDMAN–SPENCER (2007)

²⁶ MARKUS–NURIUS (2003)

²⁷ LINVILLE (2003)

²⁸ UO.

²⁹ ERIKSON (1991); MARCIA (1966)

³⁰ FESTINGER (1976)

³¹ ERIKSON (1991)

identitás fejlődését és megszilárdulását, az önfogadást, ami szorosan összefügg az önértékelés alakulásával. A jövőbeli tervek és célok kialakulását és ezek beépülését a személyiségbe, továbbá az identitást az intimitás megalapozójának és feltételének tartotta. Az egészséges identitással csökken a kortársak társas nyomásának való engedelmesség, nő a felelősségérzése és a felnőtt feladatok vállalása. Erikson hangsúlyozta, hogy az identitás adaptív fejlődése csak társas környezetben valósulhat meg, kommunikációs aktusokban való aktív részvétellel. A serdülőnek képessé kell válnia közölni és észlelni is új ideákat. Hiányos kommunikációs képességekkel a személy nem tudja kifejezni szükségleteit, ideáit és bemutatni személyiségét. A nemi identitás érése a serdülőkorban drámai átalakuláson megy át, hogy megállapodjon egy kialakult, kapcsolatokban is funkcionáló identitásnál. A fentebb említett testi változások szolgáltatják az énkép-alakulás egyik bázisát. A másik fő információforrás a társas világból érkező információk, a testi változások észlelésének és értékelésének társas visszatükrözése, modellek viselkedésének kipróbálása, valamint a saját kreatív kezdeményezések hatása.. Közben változik az éntudatosság is,³² ami a változások miatt is élesebben irányul a személyre magára, de a tapasztalatok feldolgozására is fogékonyabb lesz. A serdülőkor előtt és a serdülőkor kezdetén a testi erő és ügyesség növekedésének megtapasztalása, az iskolás csoportokban a társas rangsorban alapvető szerepet játszik. A korán érőknek ezen sajátosságai drasztikusan változnak meg, ami a felső tagozatos csoportokban, osztályokban a csoport erős referenciaszerepe miatt még nagyobb szerepet kap. Ezeknek a gyerekeknek a magabiztosságát több tényező együttes hatása növeli, különösen a fiúk esetében. A társas összehasonlítás szerepe már korábban megjelenik, de egyre nagyobb szerepet kap az énképépítésében és az önértékelésben. A serdülőkor kibontakozásával megváltozik a helyzet. Az észlelt kommunikációs hatékonyság, mely serdülőkorban egyébként is kiemelt a társas rangsor szempontjából, a kortárs társas világ leglényegesebb kompetenciájává válik. Egyrészt mert a kortárskapcsolatok megerősítését és a kortársak megbecsülését biztosíthatja, másrészt feltétele a párkapcsolatok kialakításának. A 16 éveseknél a csoportban való érvényesülésben a testi erőhöz kapcsolódó értékek már kisebb szerepet játszanak, nő az intellektus és a nemi attraktivitás szerepe. A fizikai agresszió visszaszorul, kiesik az elfogadott, széles legitimitású megoldási módok közül. A kommunikációs készségek közül kiemelkedik a humorérzék szerepe, ez váltja fel a fiúk körében a fizikai erő és ügyesség okozta társas hatékonyságot.³³ A humor mint konfliktusmegoldó és társas helyzetekben énvédő, önérvényesítő eszköz kap helyet. A kommunikációs képesség és ezáltal a társak felé érvényesített, közvetített énkép kap szerepet. Ennek sikerességét persze a társak reakciója is legitimálja, a folyamat körkörös.

3.3.2. Egy pszichopatológiai párhuzam: a borderline személyiségzavar. Célok és identitás, intimitás és szexualitás

A célokkal való rendelkezés és ezek foglalkozási szerepek köré szerveződött megvalósításának potenciálisan észlelt lehetősége adja az identitás további összetevőjét. A célok szerepe az identitásban első hallásra nem tűnik nagy ügynek, az ember kitűz maga elé egy célt, ami csak elhatározás és intelligencia kérdése, gondolhatnánk. A célok jelentőségét éppen a hiá-

³² FENIGSTEIN (1975)

³³ RANSCHBURG (1983)

nyukból adódó zavarok mutatják és teszik érthetővé. A pszichoanalízis elméletépítési módszere, miszerint *a zavarokból következtethetünk az egészséges fejlődésre*, az identitásfejlődésnél és a célok szerepének értelmezésénél hasznos részeredményekre vezet. A megértés teljesebbé tételéhez a borderline személyiségzavart hozom például. A borderline személyiségzavar tünetlistája fenomenológiai szinten egészében is jól lefedi az eriksoni és Marcia-féle értelemben vett identitás zavarának lehetőségeit. A borderline személyiségzavarra azért is hasznos fókuszálni, mert tünetei a serdülő- és ifjúkorban válnak nyilvánvalóvá és panaszt okozóvá. A serdülőkori testi és szerepváltozások az új életkori feladatoknak megfelelő, új identitáselemek számára nyitott, erős személyiséget igényelnek. A párhuzamot erősíti az eriksoni és a klinikai, pszichopatológiára építő identitásfogalom között az a tény, hogy a borderline személyiségzavar valóban ebben a korban okoz markáns tüneteket, amikor az Erikson által leírt³⁴ képességek hiánya a tünetlistában leírt zavarokat okozná. Ez a tény a klinikai gyakorlat oldaláról empirikusan erősíti az eriksoni elmélet serdülő- és ifjúkorra vonatkozó hitelességét. Ha a párhuzamot kibontjuk, az identitás fogalma – ahogyan a serdülőkortól használjuk – kiforrottabbá válik.

A borderline személyiségzavarral való párhuzamot a szexualitás mentén kezdem kibontani. A szexualitás az egyik komplex viselkedés- és élményegység, mely az identitás alakulásában szerepet kap. Meghatározó, mert optimális kapcsolatokban és „elfogadott” vágyakban való kieléje a személyiségben való integrációját igényli a felnőtt, testileg és lelkileg is megfelelő nemhez tartozásnak, a megvalósításhoz szükséges viselkedéskészlet birtoklásának, a szexuális vágyaknak, a testképnek, az önelfogadásnak és az intimitásnak. A borderline személyiségzavarban a szexualitás maga mégis ritkán okoz panaszt. A nemi identitás zavara ebben a betegségben nem szembetűnő, bár szexuális szabadosság, biszexualitás, esetleg bizonyos parafilák megjelenhetnek, de ezek nem okoznak a páciens számára problémát. Inkább a szexualitás impulzív, élményszerzést szolgáló eszközként való funkcionálása a szembetűnő, amit a pszichopatológia azzal magyaráz, hogy a személyiség ürességérzését megszüntető könnyű eszköz az impulzív szexualitás.³⁵ Az intimitás stabil átélése már problémás. A hosszabb távú célok is hiányoznak, a személyiség üresnek érzi magát és sokat unatkozik, nem bírja az egyedülélést. Az üresség emelkedik ki alapproblémaként. Így már érthetőbb, hogy miért szerepel kínzó panaszként a célok hiánya.³⁶ Hosszútávú, az identitást befolyásoló célok választása nem egyszerűen egy ötlet és elhatározás vagy akaraterő kérdése. Az egészséges emberek mindennapi életét is megkönnyíti a célokkal kapcsolatos elköteleződés és az ehhez kötődő távlati énkép elképzelése. Egészséges embereknél a mindennapok kitöltését és a fejlődés érzését is biztosítja. A hosszútávú, megvalósítható, képességekre építő célok egyértelmű kapcsolatban vannak az egészséges identitással, önismeretet igényelnek és foglalkozási szerephez is kötődnek. Ezért úgy is felfogható a hosszútávú, szerepekhez kötött célrendszer, mint a személyiség és a társadalom közötti kapcsolat potenciáljainak internalizálása. Így a cél fogalma már kevésbé elvont és nem is elsősorban kognitív pszichológiai fogalom, hanem érzelmekkel, viszonyokkal telített identitásrész, ami egyáltalán nem elhatározás, hanem személyiségfejlődés következménye. Ezért az ürességérzés és az unalom inkább tünetnek tekinthető borderline személyiségzavar esetén, ami abból a hiányból fakadhat, hogy a személyiségnek nincs olyan foglalkozási

³⁴ ERIKSON (1991)

³⁵ DÖME (1996)

³⁶ APA (1995)

körhöz kötődő identitása sem, mely teleologikus szerepet játszhatna az életérzésében. Így mindjárt kapcsolatot találtunk más személyiségelméletekkel (önmegvalósítás, időstrukturálás képessége),³⁷ és az identitás fogalma kézzelfoghatóbbá válik.

3.3.3. Az identitás épülése, kortárskapcsolatok és intimitás

A nemi identitás kérdése – mint hosszmetzeti probléma –, régóta kutatott és az identitás, valamint a személyiség meghatározójaként kiemelt terület. A fent említettek alapján, a patológiát helyezve a középpontba, a nemi identitás zavarai ritkán járnak olyan átfogó zavarokkal, mint az intimitás megélésének zavara. A borderline személyiségzavarra utalva sem ez a szenvedés fő forrása. A szexualitás egyéb zavarai a serdülőkorban – amikor a szexualitás már inkább interperszonális kapcsolatban realizálható optimálisan –, gyakran járhatnak átmeneti diszkomfort érzésekkel, melyek a fejlődés normálvariánsai és átmeneti átélései az identitás épülésével együttjáró moratóriumnak vagy éppen kapcsolathányagnak. Ez fakadhat a személyiség éretlenségéből és a kapcsolatépítésre alkalmas helyzetek fel nem ismeréséből, a kezdeményezéshez szükséges eszköztelenségéből vagy az egzisztenciális mező objektív jellemzőiből. Az intimitás, elsősorban annak testi, érzelmi, érzéki formája viszont tartalmazza a szexualitást is, és a valóban szilárd személyiség határokat igényel, így a nemi identitás mint feltétel szempontjából ez központi fogalom. Az intimitás megvalósításához olyan viselkedéses készség is szükséges, amely többek között modelltanulással és más módokon válhat a személyiség által használható eszköztárrá. Az intimitás mint az egészséges fejlődés kimenelete kitűnő operacionális kritériumnak tűnik, ugyanakkor az intim kapcsolatok megtapasztalása olyan tapasztalatokat nyújt, melyek a nem lezárt identitású serdülők identitását tovább fejleszthetik. Ezért lényeges Marcia stádiumait³⁸ is figyelembe venni, mert differenciáltabbá teszik az eriksoni identitásfogalom alakulásának egyéni különbségeit, továbbá viselkedéses és az élmény szintjén jelentkező következményeit. Az intim kapcsolatok, együttjárások lehetőséget nyújtanak az ellentétes nemű kapcsolatokban átélni a nemi identitást és a nemi szerepeket. Megtapasztalni a férfi, illetve a női létet egy párkapcsolaton belül, a másiktól visszatükrözött képeket kapni³⁹ saját férfiaságunkról és nőiességünkéről, viselkedésünk adekvátságáról, egyediségéről, nemi attraktivitásunkról stb. Ez a folyamat a nemi identitás alakulásának része. A szülői modellek után, a gyakori és egészséges tapasztalati háttérrel nyújtó mód az énről és a nemi szerepekről az azonos nemű kortárs kapcsolatokban való intenzív részvétel. Emellett a szimbolikus modellek, az úgynevezett paraszociális kapcsolatok is fontossá válnak,⁴⁰ melyek a médiumokon keresztül érhetnek minket. Marcia is kiemeli,⁴¹ hogy nem lehet elérni az identitás érzését jelentőségteljes kapcsolati tapasztalatszerzés nélkül. A serdülőnek szüksége van referenciapontra („home base”), hogy onnan induljon felfedező kapcsolatépítésekre. A „home base” az érettebbé válással a szülőkről a kortársakra, barátokra tevődik át, illetve mindkettőt tartalmazza. Ha nincs kötődés, nincs alap

³⁷ BERNE (1984)

³⁸ MARCIA (1966)

³⁹ COOLEY (1902)

⁴⁰ MALTBY et al. (2003)

⁴¹ MARCIA (1983)

az explorációhoz, írja Marcia. Éppen azért lehet funkcionális a prepubertáskori nemi elkülönülés, mert a fiúk és a lányok is kialakítják saját világukat, kialakulnak ideáljaik,⁴² melyekkel azonosulva stabilabb referenciapontokat kapnak a serdülőkori változások feldolgozásához, és szintetizálásához egy stabilabb énképbe. Ezek nemcsak referenciapontok, de a serdülőkorban kialakuló szexuális és szerelmi alapon épülő párkapcsolatok lehetőséget adnak a másik nemnek a fiú-, illetve a lányvilág megismerésére. A nemi identitás megszilárdulásában és alakulásában tehát a párkapcsolatokban visszajelentett, észlelt saját férfiasság és nőiesség az önértékelés szilárdításával együtt alakítja és differenciálja tovább az identitást is.⁴³

3.4. Pornográf tartalmak

„Jelenleg még nincs olyan definíció a pornográfia meghatározására, amelyben minden szakértő egyetemesen egyetértene”,⁴⁴ valamint abban sincs megegyezés, hogy a pornográf anyagoknak feltétlen tartalmaznia kell-e szexuálisan explicit jeleneteket, avagy sem.⁴⁵ Azonban Lambert, Negash, Stillman, Olmstead és Fincham szerint⁴⁶ majdnem minden definícióban megtalálható a szexuális *arousal*, illetve aktivitás növelésének feltétele e tartalmak esetében. Morgan a következőképp határozza meg⁴⁷ a pornográf tartalmak jelentését: „nemi szerveket és/vagy szexuális viselkedést mutatnak, abból a célból, hogy növeljék a felhasználó szexuális izgalmát”. Ehhez a meghatározáshoz hasonlít Zimbardo és Coulombe definíciója⁴⁸ is, amely a következőképp hangzik: „a pornográfia a szexuális tartalom explicit ábrázolását jelenti; célja a szexuális izgalom növelése és a nemi vágy kielégítése”. Barron és Kimmel szerint⁴⁹ ezen anyagokon belül is a legkedveltebbek a videóformátumúak, amelyek az 1980-as években kezdtek nagyon népszerűek lenni. A videós anyagokon belül el kell különítenünk az internetes pornóvideókat. 2006-tól kezdődően egyre nagyobb számban használták az emberek a szélessávú internetet, ami magával hozta az internetes pornográfia elterjedését is.⁵⁰ Cooper, Delmonico és Burg szerint⁵¹ az internetes pornográfia sikeréhez hozzájárult annak „anonimitása, elérhetősége és megfizethetősége”, amelyeket Cooper „Hármas Motorként” nevezett⁵² el. A netes pornóvideók e jellemzőit Csonka is ismerteti,⁵³ illetve a legtöbb szerző megemlíti még, hogy nagyon könnyen lehet az efféle anyagokhoz hozzáférni.⁵⁴ A szexvideók már pár kattintással bármikor elérhetőek a legtöbb multimédiás elektronikai eszközről, és a legtöbb pornóvideót szolgáltató honlap ingyenes vagy alacsony áron elérhető. Carroll, Padil-

⁴² DEKOVIC–MEEUS (1995)

⁴³ TÖRÖK (2010): 30–34.

⁴⁴ THORNBURGH–LIN (2002): 450.; VÁCZI (2015)

⁴⁵ VÁCZI (2015)

⁴⁶ LAMBERT et al. (2012)

⁴⁷ MORGAN (2011): 520.

⁴⁸ ZIMBARDO–COULOMBE (2016): 109.

⁴⁹ BARRON–KIMMEL (2000)

⁵⁰ WILSON (2015)

⁵¹ COOPER et al. (2000): 21.

⁵² COOPER (1998)

⁵³ CSONKA (2015)

⁵⁴ VÁCZI (2015); HÄGGSTRÖM–NORDIN et al. (2006)

la-Walker, Nelson, Olson, Barry és Madsen kutatása⁵⁵ szerint a fiatal felnőtt férfiak 67%-a tartja elfogadhatónak a pornófogyasztást, míg a fiatal nők 49%-a gondolkodik hasonlóképpen, azonban a férfiak 87%-a fogyasztó is, míg a nőknek csak 31%-a néz ilyen jellegű filmeket. Ugyanezen vizsgálat további eredményei még, hogy a pornófogyasztó férfiak 50%-a heti, és 20%-a napi vagy kétnapi rendszerességgel néz pornófilmeket, míg ezzel szemben a nők nem néznek rendszeresen ilyen filmeket. Azt, hogy a férfiak gyakrabban néznek pornófilmeket, mint a nők, ez idáig több kutatás is megerősítette.⁵⁶

3.4.1. A pornófogyasztás pszichológiai hatásai

Számos, a pornóvideó-fogyasztás hatásaival foglalkozó kutatás látott már napvilágot. Ezeknek köszönhetően a pornónézésnek mind a pozitív, mind pedig a negatív hatásairól tudunk. Pozitív hatásának nevezhető – többek között – (a teljesség igénye nélkül) az, hogy szexuálisan megengedő attitűd alakulhat ki gyakori pornófogyasztás esetén,⁵⁷ illetve, hogy a rendszeres fogyasztók (saját elmondásuk szerint) több újdonságot kipróbálnak az ágyban, javul az életminőségük is, nyitottabbak és elfogadóbbak, valamint pozitívabban állnak a szexualitáshoz. Ezen túl úgy érzik, a pornófilmek segítették „a saját szexuális vágyaik és fantáziáik tudatosítását”, illetve, hogy jóval több tudással rendelkeznek a szexualitással kapcsolatban ezeknek köszönhetően.⁵⁸ E hatások egy részét McKee is megemlíttette munkájában,⁵⁹ illetve hozzátette még, hogy a pornófogyasztás segítheti a kapcsolatokban a szexuális vágy növelését, valamint a szexualitásról való kommunikációt a partnerrel. A pozitív hatásokon túl azonban számos negatív hatást találtak az eddigi vizsgálatok. A pornófogyasztás elősegíti a testtel való elégedetlenséget, a párkapcsolatbeli kötődési nehézségeket,⁶⁰ a depresszió kialakulását, az egészség és az életminőség romlását,⁶¹ valamint párkapcsolati problémák kialakulását,⁶² a személyek tárgyiasítását, illetve a szexszel kapcsolatos nem reális elvárások kialakulását.⁶³ Mindezekon túl, bár a pornófilmek a szexuális vágyak kielégítésére szolgálnak, azonban „a valóságban gyakran függőséget, kitolódó tűréshatárt és ennek következtében idővel csökkenő élvezetet” okoznak,⁶⁴ továbbá a szexuális étellel való elégedetlenséghez vezetnek.⁶⁵ Egyes szakértők szerint a pornófogyasztás talán legnagyobb veszélye az, hogy addiktív,⁶⁶ azonban máig vitatott, hogy létezik-e egyáltalán pornófüggőség.⁶⁷ Azok, akik szerint létezik, a pornófüggőség negatív következményei közé sorolnak számos mellékhatást az

⁵⁵ CARROLL et al. (2008)

⁵⁶ GAROS et al. (2004); HALD (2006)

⁵⁷ BRAUN-COURVILLE–ROJAS (2009), idézi CSONKA (2015): 37.

⁵⁸ VÁCZI (2015): 37.

⁵⁹ MCKEE (2007)

⁶⁰ TYLKA (2015)

⁶¹ WEAVER–WEAVER et al. (2011)

⁶² MCKEE (2007); MORGAN (2011)

⁶³ MCKEE (2007)

⁶⁴ DOIDGE (2011): 140.

⁶⁵ ZILLMANN–BRYANT (1988)

⁶⁶ MCKEE (2007); DOIDGE (2011); DOIDGE (2015); WILSON (2015); CARROLL et al. (2008)

⁶⁷ WILSON (2015)

idővel kialakuló merevedési diszfunkciótól kezdve⁶⁸ a párkapcsolati nehézségekig.⁶⁹ A pornófilmek addiktivitása abban rejlik, hogy ezek a filmek szexuális izgalmat generálnak a nézőben, aminek a hatására dopamin szabadul fel bennük. Ez pedig „mindkét nemnél fokozza a libidót, elősegíti az orgazmust és aktiválja az agy gyönyörközpontjait”.⁷⁰ Továbbá „a kényszeres cselekvés jelenléte miatt gyakran vitatott differenciáldiagnosztikai kérdés, hogy addikciónak vagy kényszernek számít inkább a túlzott mértékű online pornóhasználat”.⁷¹ Noha az még nem tisztázott, hogy létezik-e pornóaddikció, de az már kutatásokkal bizonyított tény, hogy a pornófogyasztás hatással van a központi idegrendszerre, és ezek a változások hasonlóak az egyes addikciók során tapasztalható elváltozásokhoz. „Az agynak azt a tulajdonságát, melynek révén képes strukturális és funkcionális változásokra, »neuroplaszticitás«-nak nevezzük, s e változások a mentális tapasztalatokra adott válaszok nyomán következnek be.”⁷² Hilton szerint a pornóvideók nézése megfelelő alapot biztosít a neuroplasztikus változásokhoz: „a fókuszált keresés és kattintgatás, a tökéletes maszturbálási téma keresése egy gyakorlat a neuroplasztikus tanuláshoz.”⁷³ Doidge is egyetért⁷⁴ azzal, hogy a pornófogyasztás a neuroplasztikus módosítás minden előfeltételét biztosítani tudja anélkül, hogy azzal a fogyasztó tisztában lenne. Ezen „edzéseket”, amelyeket Hilton is leírt,⁷⁵ megszilárdítja a pornóvideók nézése közben átélt orgazmus, amely dopamin-kioldást eredményez, ezzel is még jobban megerősítve az „edzések” során az agyban kialakult összekapcsolódásokat. A folyamatot elősegíti továbbá, hogy a folyamatban nem volt jelen büntetés, kizárólag jutalmazás. Ezen folyamatok nyomán új agyi térképek alakulnak ki.⁷⁶ A gyakori pornófogyasztás azonban az agy szürkeállományának csökkenését okozza „az agynak azokban a régióiban, amelyek kapcsolatba hozhatók a jutalomérzékenységgel”,⁷⁷ ez pedig csökkent dopaminszintet és kevesebb dopaminreceptor jelenlétét vonja magával. Simone Kühn szerint ez azért van, mert a „rendszeres pornófogyasztás meglehetősen kimeríti a jutalmazó központunkat”.⁷⁸ Ahhoz, hogy a gyakran pornót néző személy ugyanolyan mennyiségű jutalmat (vagyis azonos arousal- és dopaminszintet) váltson ki egy-egy pornónézés alkalmával, erőteljesebb stimulációra van szüksége.⁷⁹ Ez a stimuláció pedig szokatlan, újszerű és extrém tartalmakat jelent,⁸⁰ amelyeket a fogyasztó agya dopaminszint növelésével jutalmaz.⁸¹ Ezen tartalmak nem feltétlen fognak megfelelni a személy szexuális ízlésének vagy orientációjának,⁸² de pont ettől fognak újdonságként szolgálni számára. Ez a jelenség magyarázhatja

68 DOIDGE (2015)

69 WILSON (2015)

70 DOIDGE (2011): 139.

71 HEVESI (2015): 33.

72 DOIDGE (2015)

73 HILTON (2013): 5.

74 DOIDGE (2015)

75 HILTON (2013)

76 DOIDGE (2011)

77 KÜHN–GALLINAT (2014); idézi: ZIMBARDO–COULOMBE (2016): 118.

78 Uo.

79 OSTERATH (2014); KÜHN–GALLINAT (2014); WILSON, személyes eszmecsere; idézi: ZIMBARDO–COULOMBE (2016)

80 KÜHN–GALLINAT (2014)

81 ZIMBARDO–COULOMBE (2016)

82 WILSON (2015); ZIMBARDO–COULOMBE (2016)

például Hald eredményeit,⁸³ aki azt állapította meg, hogy a férfiak (akikről korábbi kutatások már megállapították, hogy nagyobb mennyiségű pornóvideót néznek) jóval több extrém tartalmat fogyasztanak, mint a nők (akik pedig kevesebb pornóvideót fogyasztanak a kutatási eredmények szerint).

3.4.2. *A pornófogyasztás hatásai a szexualitásra*

A pornófogyasztás hatással van a szexualitásra is. Az előző pontban bemutatott folyamatot számos negatív mellékhatás kísérheti, mint például a hímvesztő érzékenységének tompulása, valódi partnerrel való közösülés esetén az orgazmus elérésének nehézsége, merevedési diszfunkció.⁸⁴ Ahogyan a gyakran pornót néző személy egyre extrémebb tartalmakat néz, hogy megfelelő intenzitású stimulációt biztosítson a csökkent szürkeállománnyal rendelkező jutalmazó központjának, úgy válik egyre kevésbé stimulálónak számára az élő, valódi szexuális partnere, aki nem tud olyan mennyiségű újdonságot biztosítani számára, mint egy extrémebb tartalmú pornóvideó.⁸⁵ Doidge szerint⁸⁶ az, hogy a rendszeres pornónézők már nem tartják eléggé izgatónak szexuálisan a valódi partnerüket, annak köszönhető, hogy a neuroplasztikus változások által létrejött új térképterületek az agyban a már meglévők kárára jöttek létre. Ezen folyamatok azonban pont az agy neuroplasztikus változások létrejöttét biztosító képlekenységéből fakadóan vissza is fordíthatók.⁸⁷

3.4.3. *A pornófogyasztás pszichológiai hatásai a fiatalokra*

Bár a törvény előírásai szerint a pornográf anyagokat kizárólag a felnőttek fogyaszthatják,⁸⁸ a Cooper, Delmonico és Burg által leírt,⁸⁹ internet nyújtotta anonimitás és elérhetőség mégis lehetővé teszi, hogy a fiatalok is hozzáférjenek ezekhez a tartalmakhoz. Váczy vizsgálata azt állapította meg,⁹⁰ hogy azok a személyek, akik korábban kezdenek pornóvideókat nézni, gyakoribb használatot mutatnak a későbbiekben. Ez a gyakoribb használat a fent tárgyalt neuroplasztikus folyamatok miatt veszélyes. Mivel pubertáskorban az agy sokkal képlekenyebb és könnyebben átprogramozható, mint idősebb korban,⁹¹ ezért ezek a neuroplasztikus változások különösen problémásak lehetnek. A tinédzserkori neuroplasztikus tanulás révén szükségessé váló extrém tartalom keresését támasztja alá Štulhofer, Buško és Landripet 2010-es kutatása is,⁹² amelynek eredménye szerint azok a személyek, akik hamarabb váltak rendszeres fogyasztóivá az internetes pornóvideóknak, a későbbiekben várhatóan

⁸³ HALD (2006)

⁸⁴ WILSON, személyes eszmecsere; idézi: ZIMBARDO–COULOMBE (2016)

⁸⁵ ZIMBARDO–COULOMBE (2016)

⁸⁶ DOIDGE (2011); DOIDGE (2015)

⁸⁷ DOIDGE (2011); DOIDGE (2015); WILSON (2015)

⁸⁸ ZIMBARDO–COULOMBE (2016)

⁸⁹ COOPER et al. (2000)

⁹⁰ VÁCZI (2015)

⁹¹ WILSON (2015); DOIDGE (2011)

⁹² Idézi: VÁCZI (2015)

inkább valamilyen parafil tartalmat preferálnak majd. Azon személyek számára, akik számára az internetes pornóvideók elérhetőek voltak pubertáskorban, a neuroplasztikus változások talán nagyobb hangsúlyt kapnak azon személyekhez képest, akiknek már voltak megelőző szexuális tapasztalatai, mielőtt az internetes pornófilmek elérhetővé váltak volna.⁹³ Ezt támasztja alá Voon és munkatársainak CT-vizsgálatot alkalmazó kutatása⁹⁴, amelyből kiderült, hogy a pornófilmek erőteljesebb hatást gyakorolnak a tinédzserkorúak agyára, mint a felnőtt személyekére.⁹⁵

4. LMB és TQ a médiában – szociálpszichológiai folyamatok, a WOKE-ideológia szellemi háttere

4.1. Ideológia alapú médiahatás, a homoszexualitás népszerűsítése és a transzkorszak megjelenítése a médiában

A szexualitás bináris, kétpólusú szemléletének megértéséhez először a Kinsey-skálát kell megismernünk. Ismertetéséhez Szilvay Gergely dolgozatára⁹⁶ támaszkodom. Az emberi szexualitás biporális, bináris, azaz kétpólusú szemléletét Alfred Kinsey, az Indianai Egyetem biszexuális zoológusa nyilvánította tudománytalannak a huszadik század közepén a Kinsey-skála megalkotásával. Előtte azonban már Krafft-Ebing is azt állította a *Psychopathia sexualis*-ban, hogy az ember eredendően biszexuális; Sigmund Freud pedig úgy vélekedett, hogy a gyermek eredendően multiszexuális, s csak később alakul ki a stabil szexuális irányultsága. Kinsey munkássága fontos hozzájárulás volt a nemek posztmodern felfogásának megalapozásához. Eredményeit a huszadik század közepén egy nőkről, illetve egy férfiakról szóló kötetben publikálta, Kinsey egy nullától hatig tartó skálát vázolt fel, amelyen a 0 a teljesen heteroszexuális, a 6 pedig a teljesen homoszexuális embert jelenti (az aszexuálisokat X-szel jelölte); ezzel próbálta árnyaltabbá tenni a hetero-, homo- és biszexualitás fogalmainak elégtelenségét. Mindez – mint leszögezi – nem azt jelenti, hogy hétféle szexuális irányultság lenne, pusztán egy folyamatos átmenetként értelmezendő skálát kívánt lefedni, amely skála hívebben leírja az emberi szexualitás valóságát, mint a szerinte leegyszerűsítő, hetero-, homo- és biszexualitásról szóló fogalomkészletünk. Kinsey szerint a teljesen kizárólagosan homoszexuális férfiak közé 8% tartozott, biszexuálisnak pedig tág értelemben a népesség 46%-a volt nevezhető. A nők túlnyomó többsége kizárólagosan heteroszexuális irányultságot mutatott. Kinsey eredményei ellen számos kifogás felmerült az idők folyamán. Definíciója szerint akár már azok a személyek is 1-esnek lettek besorolva a skáláján, akiknek életükben egyetlen egy homoerotikus élményük volt, ami akár álmukban vagy részegen is érthette őket. Módszertanával szemben is számos kritika született, például, hogy nagyon sok volt interjúalanyai között a börtönben büntetését ülő rab és a férfiprostituált, s Kinsey alap-

⁹³ DOIDGE (2015); WILSON (2015); DOIDGE (2011)

⁹⁴ VOON et al. (2014); idézi WILSON (2015)

⁹⁵ SZÖNYI (2019): 111–116.

⁹⁶ SZILVAY (2020)

vetően nem számolt azzal, hogy az önkéntesek toborzásával szerzett alanyok összessége nem lesz reprezentatív, az eredmények pedig torzítanak majd. Sőt, Judith Reisman professzor olyan, a Kinsey Intézet által persze vitatott és elutasított kritikákat is megfogalmazott,⁹⁷ hogy Kinsey pedofilokkal dolgozott együtt, akik beszámoltak neki akár csecsemők és kisgyermek szexuális élményeiről is, ami felveti a kutatások etikátlan voltának, sőt a szexuális visszaélések elkövetésének kérdését. Való igaz, hogy Kinsey könyveinek táblázataiban listázva vannak akár fél éves gyermekek „orgazmusainak” számai. Minderre válaszul a Kinsey Intézet későbbi vezetője, Paul Gebhard és munkatársai megpróbálták megtisztítani a kutatás eredményeit statisztikai módszerekkel a torzító hatásoktól, de az eredmények nem változtak lényegesen. Kinsey homoszexuálisok arányára vonatkozó számai azóta is hivatkozási pontjai a homofil mozgalomnak, ám ez nem változtat azon, hogy az előző húsz év kutatásai radikálisan kisebb arányszámokat mutattak ki,⁹⁸ habár vannak olyan, elszigetelt becslések, amelyek nem kevesebb, mint húsz százalékos arányszámról számolnak be. Mindenesetre a különféle felmérések szerint a nyugati társadalmakban a nem heteroszexuális irányultságúak aránya 1,2 és 5,6 százalék közt van. Egy brit felméréssel kapcsolatban persze a Stonewall melegjogi érdekvédő szervezet úgy vélekedik, hogy sokan nem merték bevallani homoszexualitásukat a kérdőíveken, ezért az alábecsüli az arányszámukat. Ez ugyan sosem lehetetlen, ám az is elmondható, hogy a Gallup 2020-as felméréseinek⁹⁹ tükrében az összes amerikai felnőtt között a meleg aránya 1,4%, a leszbikusoké 0,7 százalék. Az adatokon felháborodtak az LMBTQ jogvédő szervezetek. A CenterLink's Network of LGBT Health Equity igazgatója nyíltan leszögezte: „az igazság az, hogy a számok számítanak, és a politikai befolyás is számít.” Hozzátette: „Ha tényleg csak 2 százalék vagyunk a 4-gyel szemben, akkor ez azt jelenti, hogy az emberek azt fogják mondani: »Rendben, akkor fele annyit foglalkozom az ügygel.«” Ezt alátámasztja, hogy az amerikai társadalom sokszorosára becsüli a homoszexuálisok arányszámát, átlagosan 25%-ra. A fentiek fényében talán kijelenthetjük, hogy Kinsey megtisztított adatai ide vagy oda, azok tévesek. Hozzátehetjük: életszerűtlen, hogy a felmérések politikai súlyának tudatában az anonim kérdőíveken a meleg ne menék bevallani szexuális irányultságukat egy nyugati demokráciában. Ugyancsak a Kinsey-jelentésre válaszul született meg Irving Bieber pszichoanalitikus kutatása,¹⁰⁰ a *Homoszexualitás: a férfi homoszexuálisok pszichoanalitikus vizsgálata*, amely a homoszexualitás mentális zavarok listájáról való levételéig az egyik alapmű volt a szakmában, ám azóta diszkreditálódott. Bieber és munkatársai szerint a homoszexualitás a szülőkkel való kapcsolat problémáira vezethető vissza, s szerintük nem létezik „látens homoszexualitás”, ám a homoszexuálisok „látens heteroszexuálisok”. Kinsey eredményeit persze nem szabad mindenestül kidobni az ablakon: tényleg van az emberi szexualitásnak valamiféle skála-jellege. Ugyanakkor Roger Scruton például úgy vélekedik a szexuális vágy filozófiájáról szóló munkájában, hogy a „Kinsey-jelentés és más hasonló, »egykoron divatos badarságok« egész szemléletmódja meg-

97 REISMAN (1990); REISMANN (1998)

98 news.gallup.com/poll/329708/lgbt-identification-rises-latest-estimate.aspx?fbclid=IwAR0zBA-na8UW7pf51-mVaBTmlZsD4ewY2jFg-Y4xVA4y5ye1wTlj4EbPZ7aI

99 Uo.

100 BIEBER et al. (1962)

engedhetetlen redukcionizmust tükröz, minthogy aszerint az ember szexuális vágyának célja pusztán az orgazmus, a másik személy jelenléte pedig esetleges.”¹⁰¹

A konstrukcionalizmus előretörésével szoros összefüggésben különböztetik meg a *cisz- és transzszexuális* irányultságokat: cisz-neműek „azok az emberek, akiknek a nemi identitása megegyezik a születésükkor kijelölt biológiai nemükkel.”¹⁰² E felfogás szerint a bináris kategorizálás figyelmen kívül hagyja az interszex emberek létezését. Ebből pedig következik, hogy az úgynevezett *cisznormativitás* az a „hiedelem, hogy minden ember cisz-nemű, valamint, hogy cisz-neműnek lenni az ‘alap’, ‘normális’ módja egy egyén létezésének, ami a „transzfóbia” és a „ciszszexizmus” alapja. E felfogás szempontjából a hétköznapi szemléletünk „gender bináris”, ami

„az az eszmerendszer, melyben a nemnek kizárólag két kategóriája létezik, férfi és nő, kizárva minden más társadalmi vagy biológiai nem lehetőségét. Ez a rendszer elnyomó mindenki számára, aki nem azonosul a születésekor számára kijelölt biológiai nemmel, de főleg azok számára, akik nem illenek egyikbe sem a két szabvány nemi kategória közül.”¹⁰³

Ilyen például az *agender*, a *bigender*, a *pángender*, a *genderfluid*, a *tridender*, az *androgünizmus*. Ennek a gondolkodásnak a belső logikája oda vezet, hogy mivel semmiféle külső, objektív ismérv nem állítható korlátként a nemi önmeghatározás elé – az ugyanis elnyomásnak minősül –, ezért elméletben annyi nemi identitás lehetséges, ahány ember épp a Földön él (időben pedig még több), valamint az egész szemléletet belső ellentmondások feszítik, és feminista kritikák is érik. Tehát mindezen, egyre szaporodó számú nemi identitásokra épülő mozgalmak és elméletek gyakran kerülnek egymással konfliktusba. Elképzelhető, hogy például egyes homoszexuálisokat „bifóbiával” és „transzfóbiával” gyanúsítanak, vagy épp a biszexuálisok is lehetnek homofóbbok.

A genderelméletet kritizálókat az az ellenkritika szokta érni, hogy az egységes gender-elméletet feltételezők genderelmélettel kapcsolatos elképzelése utólagos konstrukció, mely az ellenségkép-képzést is szolgálja, s eme képpel szemben a genderről gondolkodó szerzők számos irányzathoz tartoznak. Donald E. Hall így határozza meg a genderelméletet:

„Bár közkeletűen használatos, a »gender-elmélet« kifejezés kissé félrevezető, vagy legjobb esetben is eufemizmus. Valójában a gender-elmélet helyesebben nevezve a »szexualitás elmélete« lenne, mivel azokat a módokat vizsgálja, ahogy a »gender«, tehát a társadalmi szerepeink miként vannak kapcsolatban biológiai nemünkkel, hogyan kapcsolódik szorosan és különféleképpen saját szexualitásunk tapasztalatához, és hogy ez a tapasztalat milyen hatással van saját és mások identitására. A gender-elmélet ugyan mélyen beágyazódott a feminista elméletbe, de mind tanítványait, mind kritikussait nagyon különböző utakra vezeti. Miközben a gender-elmélet eredetében a nők és férfiak társadalmi szerepeinek elemzéseire és eltérő értékelésére épült, különösen aziránt érdeklődik, hogy a szexualitás számtalan formájában miként volt meghatároz-

¹⁰¹ SCRUTON (1986): 428.

¹⁰² CRETHAR–VARGAS (2007)

¹⁰³ transzblog.blogspot.com/2014/05/fogalmak-kifejezesek.html#gender_binaris_vagy_nemi_binaritas

va, miként értékelték, milyen különféle elvárások és tiltások övezték az idők folyamán a különféle társadalmi csoportokban és kultúrákban. Röviden: a gender-elmélet kritikusán vizsgálja a szexualitás identitáspolitikáját.”¹⁰⁴

Donald E. Hall megjegyzi, hogy a genderelmélet szoros kapcsolatban van a hatalom marxista és posztmodern (posztstrukturalista, dekonstrukcionista) elméleteivel (elsősorban Michel Foucault munkásságának köszönhetően). Hall utal Simone de Beauvoir mondataira, rámutatva: Beauvoir

„összefoglalja a konstrukcionista látásmódot: hogy biológiánknak, testünknek és testi működésünknek nincs magából fakadó, eredendő értelme; hanem azt értékrendszerek írják elő és értelmezik a társadalom számára. A legtöbb feminista számára ez a női mivolt és a nőiesség »természetességére« vagy az esszenciális minőségeire való utalások teljes megtagadását jelenti, és ehelyett azt hangsúlyozzák, hogy minden, aminek köze van a nemi szerepek különbségeihez, az társadalmi konstrukció, ami azért jött létre, hogy a privilegizált férfiak hatalmi helyzetét fenntartsa.”¹⁰⁵

Mi tehát a genderelmélet? A feminizmus második hullámának liberális és marxista gondolkodói voltak azok, akik a modern korban mélyrehatóan kezdtek el gondolkodni a nemi szerepekről, mivel fel akarták szabadítani a nőket addigi kötöttségeik alól. A gender kifejezés eredetileg a biológiai nemet jelentette, de erőfeszítéseik nyomán ma már inkább „társadalmi nem”-nek fordítják, azaz a biológiai nemmel szemben a nemi szerepeket jelöli. A feministák módszertanát felhasználták a melegjogi mozgalmak, a biológiai nem és a nemi szerepek mellett a szexuális irányultságot is idesorolták. Majd marxista, posztmodern hatásra megszületett a „nemi identitás”, ami mind a három aspektust magában foglalja. Ezek tartoznak abba a csomagba, amin ma „genderelméletet” értünk. A „gender”, amely tehát eredetileg egyszerűen nemet (férfit, nőt) jelentett az angol nyelvben, ekkor kezdett más jelentést kapni a feminista szerzőknek köszönhetően. Gayle Rubin antropológus 1984-ben kijelentette: ha a nemi szerepek társadalmi konstrukciók, akkor dekonstruálni is lehet őket, és létre lehet hozni egy „androgün, nemi szerepek nélküli (habár nem nemnélküli) társadalmat, amiben szexuális anatómiánk független mitőlünk, cselekedeteinktől és attól, hogy kivel szeretkezünk.”¹⁰⁶ Ryan T. Anderson szerint az „alapító anyák” és a különféle feminista, valamint LGBTQ-irányzatok közös pontja minden konfliktusuk ellenére az, hogy mind a „gnosztikus dualizmus” hibájába esnek, azaz túlságosan élesen elválasztják egymástól a testet és a személyiséget.”¹⁰⁷

4.2. A nemi átalakulás folyamata és a médiahatások

A nemi átalakulás folyamatának szintén igen kevés magyar szakirodalma van annak ellenére, hogy a kérdés begyűrűzött elsődlegesen a politikába, a médiába, az intézményekbe és a

¹⁰⁴ HALL (2009)

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ RUBIN (1984)

¹⁰⁷ SZILVAY (2020): 25–30.

családok életébe is. Ahogyan fent taglalják a szerzők, számos tudománytalan tévhit, vagy a tudományos transzparenciát nélkülöző állítás övezi a tudományt és a közéletet ezzel a kérdéssel kapcsolatban. Az Értékközpontú Pszichológusok Munkacsoportja 2022-ben közzétett írása rámutat azokra a problémás kérdésekre, amelyekről a vélekedések szólnak, az általuk idézett irodalom a felhasznált irodalmak jegyzékében megtalálható.

„Az utóbbi időszakban egyre több tisztázó szándékú cikk jelenik meg azzal kapcsolatban, hogy létezik-e »nemváltás« (tranzíció) gyerekkorban. Mennyire valós kérdés, probléma ez? Mivel a téma rendkívüli mértékben átpolitizált, és még a szakmai közeget is megosztja, fontosnak tartjuk, hogy tényszerűen, szakirodalmi forrásokat alapul véve próbáljunk válaszolni néhány alapvető kérdésre. A cikkben feltüntetjük a hivatkozott tanulmányokat, amelyeket bárki elolvashat, és maga is levonhatja a következtetéseket. A nemi identitásról, a szexuális nevelésről való gondolkodás az elmúlt évtizedben, hozzávetőlegesen az utóbbi 5 évben, radikális változáson ment át. Ezt a folyamatot követte a klinikai gyakorlatban a nemi szerep diszfória kezelési lehetőségeinek és protokolljának a módosulása. Mindebből Magyarországon egyelőre keveset érzékelünk, ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne fontos ezekkel a változásokkal tudatosan foglalkoznunk. Érvek, kutatások, elméletek szembenállása mellett a politikai erők is eszközként és kommunikációs fegyverként használják a nemi identitás (és orientáció) kérdését. Ebben a feszültségekkel terhelt térben kell minden gyerekekkel foglalkozó szakembernek és szülőnek állást foglalnia a kérdésben, ami egyáltalán nem könnyű feladat. Arra kérjük az olvasót, hogy próbáljon a megszokott »oldalakon« és »szekértáborokon« túllátva gondolkodni az alábbi kérdéseken. A nemi szerep diszfória és a tranzíció az utóbbi évekig elsődlegesen szakmai kérdés volt (nyilvánvaló szociális, társadalmi és morális vetülettel persze), azonban előbb vált politikai hívószóvá és programponntá, mint hogy meggyőző bizonyítékok rendelkezésre álltak volna az új irányelvek, és az identitás újragondolt definíciói és megközelítései mellett. A szakmai vitát nagymértékben korlátozza a téma világnézetileg érzékeny volta, így az elfogulatlan tudományos kutatás lassan ellehetetlenül. Ha bizonyos kérdéseket nem szabad feltenni, vagy bizonyos válaszokat nem lehet kimondani egy csoport érzékenysége miatt, ott a tudományos kutatás és oktatás szabadsága minden bizonnyal sérül.”

4.2.1. *Van-e „nemváltás” óvodás korban?*

Először is fontos tisztázni, hogy a „nemváltás”, vagy másnéven tranzíció nem feltétlenül egyenértékű a műtéti beavatkozásokkal. A tranzíció lehet szociális, jogi és medikális is, és a medikális (orvosi) tranzíció sem feltétlenül egyenértékű a műtéti beavatkozásokkal. A cikkben ebben a tágan vett értelemben használjuk a nemváltás kifejezést (a szociális tranzíciót is ideértve), a továbbiakban idézőjel nélkül. Leszögezzük ugyanakkor, hogy a biológiai nemet ténylegesen megváltoztatni nem lehet. Azt biztosan állíthatjuk, hogy valóban nincsenek óvodás korban műtéti beavatkozások, sem hormonkezelések. Azt is tudjuk ugyanakkor, hogy a nemváltás egyéb formái megtörténnek, nemcsak óvodás, de annál kisebb gyerekek esetében is, akár orvosi diagnózis nélkül is. Magyarországon ezek a trendek, változások egyre inkább érzékelhetők, idővel mind hangsúlyosabban jelennek meg.

A klinikumban már most tapasztaljuk, hogy egyre több kiskamasz, kamasz bizonytalan a nemi identitásában, a szakmai képzéseken pedig egyre nagyobb teret kap a transzideológia. Számos tőlünk nyugatabbra fekvő országban (például USA, Kanada, Nagy-Britannia) vannak gyerekek, akiket a születési nemüktől eltérő módon szólítanak, öltöztetnek, és aszerint is kezelnek. Van, aki a még beszélni sem tudó gyerekéről megállapítja, hogy gender-atipikus, nem illik sem a lány, sem a fiú kategóriába, ezért már a gyerek öntudatra ébredése előtt úgy bánik vele, mintha a biológiai neme nem határozná meg a társadalmi nemét.¹⁰⁸ Több aktivista szakértő amellet érvel,¹⁰⁹ hogy már egy három éves is el tudja dönteni, hogy milyen nemhez szeretne tartozni, tehát lehet transznemű, és tiszteletben kell tartani a „döntését”. Ez egyáltalán nincs összhangban egyébként azzal, amit a gyerekek kognitív, érzelmi és szociális képességeiről és tudásáról tudunk. Hasonló folyamatokat látunk, amikor a lelkes (és ideológiai nyomástól nem mentes) óvónő vagy tanítónő/tanár úgy ítéli meg, hogy a kisfiú „lányos”, lányokkal szeret játszani, és nem illik a viselkedése a klasszikus nemi szerepek (sztereotípiák) keretei közé. Ilyenkor ezek a pedagógusok megkérdőjelezzik, hogy az a kisfiú valóban kisfiúnak érzi-e magát, és bizonyos országokban a jogszabályi környezet lehetővé teszi¹¹⁰ azt is, hogy a szülő beleegyezése és tudta(!) *nélkül* elkezdjék azt a kisfiút lányként, vagy valamilyen egyéb önkényesen létrehozott kategória tagjaként kezelni. Tehát ad absurdum a gyereket otthon Johnnynak, az óvodában Joannak szólítják. Képzelnék el, milyen zavart okozhat ez egy 5 éves gyerek esetében! A nemi szerep diszfóriával diagnosztizált gyerekek száma MINDEN ÉLETKORBAN növekszik,¹¹¹ nem csak kamaszkorban. De fontos kiemelni, hogy a diagnosztizált gyerekek kisebb halmaza képeznek az egyébként gender-nonkonformnak tartott gyerekek csoportján belül, hiszen a többség nem kap diagnózist.

4.2.2. Miért félrevezető, ha csak az óvodásokról beszélünk?

A nemváltó óvodások, az óvoda melletti nemátalakító műtétet reklámozó mémek a magyar közbeszéd részévé váltak egy időben. Erről talán érdekesebb, meghökkentőbb beszélni, és ezek váltják ki a leghevesebb érzelmi reakciókat. Minket azonban nemcsak az óvodások mentális egészsége érdekel, hanem az iskolás és kamasz gyerekeké is. Lássuk, mi a helyzet az ő nemi identitásuk körüli legújabb kori gyakorlattal, trendekkel! A pubertásblokkoló szerek alkalmazása a kamaszkori testi változások kezdetétől (12–14 éves kor) jellemző, de dokumentált esetek vannak ennél fiatalabb páciensekről is (9–10 év).¹¹² A pubertásblokkolás célja, hogy megállítsa a férfivá – nővé válást, és ilyen módon időt nyerjenek a gyerekek a döntés meghozatalához. Gyakran hivatkoznak rá „tökéletesen visszafordítható” kezelésként, ugyanakkor ennek a kezelésnek komoly mellékhatásai vannak: sérül a páciens jövőbeni termé-

¹⁰⁸ Összefoglaló a gendersemleges nevelésről: www.parents.com/parenting/should-you-raise-a-gender-neutral-baby/; balasz-feher-gavra.medium.com/9-questions-that-will-make-you-uncomfortable-18e0168e8b37 és pszichoertek.hu/nemvaltas-tenyek-tevhitek/

¹⁰⁹ www.kqed.org/futureofyou/440851/can-you-really-know-that-a-3-year-old-is-transgender

¹¹⁰ www.dailymail.co.uk/news/article-9888899/Scotland-let-pupils-aged-FOUR-change-gender.html?fbclid=IwAR1bS7-NIlg_NWuhy_6oYEJ-JbqP5KmKpuW5Syd3ZFtLGplzPjbjvJM_a_eM

¹¹¹ gids.nhs.uk/about-us/number-of-referrals/

¹¹² endocrinenews.endocrine.org/blocking-puberty-in-transgender-youth/

kenysége és szexuális képessége, a csontozat elégtelen fejlődése miatt a vázrendszer károsodik, valamint elhízás és idegrendszeri problémák is felléphetnek.¹¹³ Azok, akik a tranzíció útjára lépnek, és elkezdik a hormonblokkoló szerek alkalmazását, többnyire végigmennek¹¹⁴ a nemváltás medikális útján.

A tranzíció következő állomása a nemi hormonokkal történő kezelés, amelyet az Egyesült Államokban, Kanadában és több európai országban is alkalmaznak már 18 éves életkor alatt,¹¹⁵ jellemzően 16 éves kortól. Az eljárás során a páciens születési nemével ellentétes nemi hormonokat kap nagy dózisban. Ez már egyértelmű, visszafordíthatatlan elváltozásokkal jár, és szintén felléphetnek súlyos mellékhatások. Tesztoszteronkezelésnél a máj- és vesefunkció romlik, nő a szív-érrendszeri betegségek kockázata és csontnövekedési zavar léphet fel. Az ösztrogénkezelés esetén a vérrögzépződés, embólia kockázata nő, gyakoribbak a szív- és érrendszeri betegségek és a stroke, romlik a májfunkció és nő az emlődaganat kialakulásának esélye. Mindkét esetben csökken vagy megszűnik a termékenység.¹¹⁶

A kezelés mellett érvelők szerint a fiatalok mentális egészsége miatt fontos mindent megtenni azért, hogy a külső, fizikai megjelenés a megélt nemi identitáshoz minél hasonlóbbá váljon, ezáltal csökkentve a hangulati és szorongásos zavarokat, és a szuicid veszélyt.

Lényegében a testet igazítják egy mentális, szubjektív élmény és érzésvilág követelményeihez, drasztikus, fájdalmas, visszafordíthatatlan kezelések sorozata által. Egészséges testi működést módosítanak, jól funkcionáló szerveket tesznek működésképtelenné és/vagy csonkítanak meg gyerekkorban és fiatal felnőttkorban.

Gondoljunk bele, 12–18 éves serdülők a normatív krízis kellős közepén, az identitásra jutással való birkózásuk közben olyan életre szóló döntést hoznak, ami nem változtatható meg. Egy ilyen korú fiatalot nehéz szívvel támogatnánk még a házasságról vagy gyerekvállalással kapcsolatos döntésében is, hiszen tapasztalatból tudjuk, hogy legtöbben erre nem érettek.

A nemváltás harmadik állomása a nemváltó, más szavakkal „nemi helyreállító műtét” (az utóbbi kifejezés eleve sugall egy ideológiai álláspontot, miszerint az illető „rossz testbe született”, és a műtét nem nemváltást, hanem helyreállítást eredményez. A szavakkal való zsonglőrködésben a gender-ideológusok élen járnak, mi tudatosan nem vesszük át ezt a kifejezést, akkor sem, ha ma ez számít politikailag korrektnek). Ezen a beavatkozáson nem esik át minden transznemű személy, és akik igen, azok is többnyire felnőtt korban. Ugyanakkor az is igaz, hogy az Egyesült Államokban és Kanadában ezek a beavatkozások esetenként elérhetőek már tinédzserek számára is. Szakemberek és lobbisták amellet érvelnek,¹¹⁷ hogy nem életkorhoz, hanem mentális, pszichés érettséghez kellene kötni ezeket a beavatkozásokat, ami az ő olvasatukban többnyire a sebészeti eljárások egyre szélesebb körű és korábban történő igénybevételét tenné lehetővé. A Los Angeles-i Gyermekklinika egyik orvosa írásában azt tanácsolta, hogy a lányok már 12–13 évesen távolítsák el a mellüket, ha nem érzik magukat jól lányként, ami néhány esetben meg is történt¹¹⁸ Kaliforniában. Több amerikai államban van-

¹¹³ blogs.bmj.com/bmjebmspotlight/2019/02/25/gender-affirming-hormone-in-children-and-adolescents-evidence-review/

¹¹⁴ adc.bmj.com/content/104/6/611

¹¹⁵ fra.europa.eu/en/publication/2017/mapping-minimum-age-requirements-concerning-rights-child-eu/access-transgender-hormone-therapy

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ jamanetwork.com/journals/jamapediatrics/article-abstract/2674039

¹¹⁸ bioedge.org/beginning-of-life-issues/13-year-olds-given-mastectomies-at-california-clinic/

nak arra törekvések, hogy lejjebb vigyék a sebészeti beavatkozások korhatárát, például Washington államban¹¹⁹ kiskorúként is lehet szülői beleegyezés nélkül műtetre jelentkezni. Tandy Aye gyermekendokrinológus egy (nyugalom megzavarására alkalmas) TED videóban amellel érvel, hogy mivel a pubertásblokkolás és a hormonkezelések miatt a transz „lányok” heréje eleve nem termel ivarsejteket, az immár egy felesleges szerv, vagyis indokolt és etikus volna az eltávolítása 18 éves kor alatt is. Az nem merül fel az orvosban, hogy esetleg eleve nem kellett volna sterilizálni egy kiskorút. Az előadó rezzenéstelen arccal ecseteli, miért is előnyös minél hamarabb drasztikusan beavatkozni a gyerekek testi fejlődésébe, és mekkora lelki terhet jelent, ha megvárjuk, hogy a „programozott pubertás” (magyarul: a valódi, egyetlen, természetes folyamat, amely során testileg felnőtté válunk) megtörténjen.

„A nemváltást szakemberek ellenőrzik, tehát nem történhet baj.” Korábban azokat a gyerekeket, akik tartósan a születési nemüktől eltérő módon viselkedtek, vagy jelezték, hogy nem tudnak azonosulni azzal a nemmel, ami biológiailag jellemzi őket, nemi szerep diszfóriával diagnosztizálták a szakemberek (korábbi elnevezése: nemi identitászavar). Fontos tudni, hogy a gender-nonkonform gyerekek csak egy része kap ma diagnózist, mivel a nagymértékű szemléletbeli és szakmai protokollváltozás miatt csak akkor tekintik problematikusnak a transzneműséget, ha szenvedést okoz a személynek (lásd az APA rövid összefoglalóját).¹²⁰

Ezt azért lényeges kiemelni, mert sok magyar olvasó, szülő úgy gondolhatja, hogy képzett szakemberek „örkődnek” ezeknek a gyerekeknek a mentális jólléte felett, és csak abban az esetben lehetséges a nemváltás szociális része is, ha azt több alapos vizsgálat is megelőzte és igazolta a gyerekek érdekében. A hazai gyakorlat egyelőre nem kizárólag affirmatív a gyerekek esetében, tehát az alábbi jelenségekről amiatt tartjuk fontosnak szólni, hogy lássuk, mik a nemzetközi trendek, és mi az, amit több magyarországi lobbiszervezet aktívan szeretne előmozdítani itthon is. Valóban, a hormonokat tartalmazó készítmények természetesen csak orvosi javaslatra írhatók fel, és orvosi ellenőrzés alatt alkalmazhatók, de számos szülő, páciens, szakember számol be arról, hogy akár 1 találkozás után felírják ezeket a szereket. (Nagy médianyilvánosságot kapott Keira Bell,¹²¹ vagy Patrick Mitchells esete). A pubertásblokkolás célja, hogy megállítsa a férfivá/nővé válást, és ilyen módon időt nyerjenek a gyerekeknek a döntés meghozatalához. A gender-semleges nevelt, a saját bevallásuk szerint transz/nem-bináris, a szülei vagy tanárai által gender-nonkonformnak tartott (például antigender, nem-bináris, transznemű, stb) gyerekeknek csak egy kisebb része kap orvosi diagnózist. Ez illeszkedik abba a trendbe, ami a felnőttek esetében is egyre több országban lehetővé teszi, hogy valaki a saját kérésére jogilag nemet változtathasson mindenféle előzetes orvosi vizsgálat és diagnózis nélkül is.¹²² Másrészt azokat a folyamatokat is látjuk, amelyek akkor is szorgalmazzák a medikális tranzíciót, ha nincs szenvedés, vagyis diszfória. A szakemberek kapuőr funkciója tehát egyre inkább megszűnik, és a nemi identitás teljes mértékben egy önmeghatározáson alapuló, a biológiai nemtől független tényezővé válik. Az érvelési logika tehát felborul, hiszen mindemellett a veleszületettséget is hangsúlyozzák, ami nehezen egyeztethető össze az önmeghatározás koncepciójával.

119 mynorthwest.com/3296653/rantz-washington-laws-permit-teen-gender-reassignment-surgery-parental-consent/

120 www.apa.org/topics/lgbtq/transgender

121 www.hetek.hu/cikkek/online/brit-felsobirosg-a-16-even-aluliak-nem-eleg-erettek-hogy-nemvalto

122 www.brussels.be/gender-change-registration

4.3. Változások a nemi szerep diszfória kezelési lehetőségeiben

Több országban (például az USA több államában, Nagy-Britanniában, Ausztráliában, Kanadában stb.) a szakmai protokoll is megváltozott a nemi szerep diszfória kezelése kapcsán. Az úgynevezett affirmatív megközelítés vált „kötelezően választhatóvá”,¹²³ vagyis kizárólag megerősíteni lehet egy gyereket a választott/megélt nemi identitásában. Korábban az úgynevezett „watchful waiting”¹²⁴ eljárás volt inkább elterjedt, ami próbált kivárni addig, amíg a gyerek érettebbé nem válik, részben arra alapozva, hogy a korai kezdetű diszfória az esetek 80%-ában spontán is elmúlik. Ezen kívül a pszichiáter vagy pszichológus a munkája részének tekintette, hogy megpróbálja megérteni a diszfória lehetséges egyéb okait, feltárja annak esetleges lelki hátterét. A nemi identitás zavara számos esetben különféle egyéb háttértényezők (autizmus, spektrumzavar, testképzavar, skizoaffektív vagy szorongásos zavarok, diszfunkcionális kapcsolatminták, bipoláris depresszió, szexuális abúzusból következő traumák, szülő-gyerek kapcsolati zavarok) talaján alakul ki, és a tapasztalatok szerint azok felismerésével és megfelelő terápiás kezelésével maga a diszfória is több esetben teljesen megoldódott.

Megrendítő olvasmány lehet a Reddit „detrans”¹²⁵ (a tranzíciót megbánók) bejegyzéseinek olvasgatása: fiatalok ezrei számolnak be arról, hogy nem kaptak valós segítséget a lelki problémáik megoldásában, hormonkezelést viszont igen. Sokan műtéten is átesetek, ami nem oldotta meg az eredeti problémájukat, csak továbbiakkal tetézte azt. A kritikusok persze erre általában azt mondják, hogy ez csak egy marginális jelenség, és a „detransitionerek” élményeit nem tekintik sem fontosnak, sem hitelesnek. Meglehetősen szokatlan hozzáállás ez egy olyan mozgalom részéről, amely a szubjektív élményeket és tapasztalatokat mindenél fontosabbnak tartja.

Több országban törvények által büntetendő lett és „konverziós terápiának” számít minden terápiás vagy akár diagnosztikus megközelítés, ami elméletileg lehetségesnek tartja, hogy a nemi szerep diszfóriát valamilyen pszichés háttértényező, trauma okozza, vagyis az nem pusztán veleszületett. Sőt, a konkrét törvényszövegekben egyértelműsítik, hogy minden „kezelést” tiltanak, nem csak a terápiás beavatkozásokat, hanem a nevelői, tanácsadói, mentoráló, lelkigondozó és egyéb eljárásokat is, amelyek nem az affirmatív megközelítést alkalmazzák. A szakemberek keze meg van kötve¹²⁶ törvényi szinten is. Magyarországon egyelőre ez a szemléletváltás nem történt meg széles körben, de törekvések vannak ilyen irányba. Ráadásul amennyiben a nemzetközi diagnosztikus rendszerek megváltoznak (DSM, BNO), azt a magyar klinikum is követni fogja, akárcsak a terápiás módszereket.

Mi köze mindehhez egy magyar szülőnek, aki életében nem látott „transznemű óvodást”?

Jogosan merül fel a kérdés, hogy mégis miért foglalkozik mindenki ezzel a témával, amikor igen kevés ember tartozik a transzneműek csoportjába? És mi dolga van ezzel a szülők 99,5 százalékának,¹²⁷ akinek a gyereke gender-konform módon fejlődik? A válasz a fo-

¹²³ [publications.aap.org/pediatrics/article/142/4/e20182162/37381/Ensuring-Comprehensive-Care-and-Support-for-autologincheck=redirected](https://pubs.aap.org/pediatrics/article/142/4/e20182162/37381/Ensuring-Comprehensive-Care-and-Support-for-autologincheck=redirected)

¹²⁴ www.nationalreview.com/2018/10/transgender-orthodoxy-kenneth-zucker-vindicated/

¹²⁵ www.reddit.com/r/detrans/comments/s52qiy/disrupting_normal_puberty_development_is_criminal/

¹²⁶ [quillette.com/2020/01/17/why-i-resigned-from-tavistock-trans-identified-children-need-therapy-not-just-affirmation-and-drugs/](https://www.quillette.com/2020/01/17/why-i-resigned-from-tavistock-trans-identified-children-need-therapy-not-just-affirmation-and-drugs/)

¹²⁷ www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6626314/

galmak és normák változásában keresendő. A társadalmi nemről (gender) alkotott elképzelés, és a nemi identitás biológiai nemhez való viszonyáról való gondolkodás gyökeresen megváltozott. Nemcsak a nemi szerep diszfóriás gyerekek kezelési módja lett más, és nem is csak azokat érinti ez a változás, akik nem érzik jól magukat a nemükben. A „cisznormativitás” (figyelem, ismét egy valóságot torzító szóalkotás!), vagyis az, amikor azt tekintjük normálisnak, adaptívnek, ha valaki képes a biológiai nemével azonosulni (például férfi biológia, férfi identitás), a tőlünk nyugatabbra lévő országokban egyértelműen egy „meghaladott”, sőt, üldözött koncepcióvá vált, amit felül kell bírálni.¹²⁸ A főbb szakmai szervezetek (APA, WHO) szintén azt vallják, hogy amit eddig (értsd az elmúlt több ezer évben) gondoltunk férfiról és nőről, az meghaladott, és újradefiniálandó fogalmak. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy egy új normalitás van kialakulóban, ami természetesen – hiszen a normák már csak ilyenek – mindenkit érint majd valamilyen módon. Mindez a legkevésbé sem demokratikus módon, szakmai és társadalmi vita nélkül látszik eldőlni.

A szexuális edukáció és érzékenyítés kérdése lényegében emiatt a fogalmi átalakulás miatt vált ideológiai csataterévé. A probléma „csak” az, hogy a csataterén ott rohanganak a gyerekek is. A kérdés számunkra szakemberként nem az, hogy szükséges-e a magas színvonalú oktatás ezen a téren, hanem hogy milyen alapokra helyezzük azt? A szexuális edukáció és a genderalapú érzékenyítés nem ugyanaz! Előbbire maximálisan szükség van, utóbbi egy ideológiai alapokra helyezett agenda, amit több ponton bírálunk. A konzervatív és feminista irányból érkező kritikák közös pontja, hogy nem fogadja el azokat a gondolatokat, amelyekre ezek az új irányelvek alapoznak. A teljesség igénye nélkül mutatjuk, melyek ezek az állítások, amelyeket mi szakmai alapon megkérdőjelezünk, és nem tartunk bizonyítottnak:

- A biológiai nemünk nem bináris, hanem egy spektrum.¹²⁹
- A gender szintén egy spektrum, számtalan variációval.¹³⁰
- Nincs semmi különbség a transznemű nők és a nőnek született nők között.¹³¹
- A nemi identitás és a szexuális orientáció teljesen független egymástól.
- A gendersemleges gyereknevelés működik és kívánatos.¹³²

A nemi identitás veleszületett tulajdonságunk, amire nincs számottevő hatással a környezet.¹³³

4.4. Külföldi példák, magyar jövő? Új normalitás a gyakorlatban

Ahol általánosan elfogadottá vált ez a megközelítés, ott az állami intézményekben is ezt oktatják a gyerekeknek, függetlenül a szülők világnézetétől, hitétől és meggyőződésétől. Sőt, sok esetben a szülői jogok is sérülnek,¹³⁴ ha a törvényalkotás során a transzideológia jut ér-

¹²⁸ journalhosting.ucalgary.ca/index.php/ep/article/view/43285

¹²⁹ whyevolutionistrue.com/2018/11/04/the-binary-nature-of-sex-a-column-by-deborah-soh/

¹³⁰ Betűrendben itt olvasható 64 különböző gender: www.healthline.com/health/different-genders#a-d

¹³¹ iphigeniablog.wordpress.com/2020/11/19/transzba-esve-uj-hullam-a-globalizalt-testiparban/

¹³² pszichoertek.hu/nincs-kozeput/

¹³³ pszichoertek.hu/kritikai-velemenympt-allasfoglalasrol/

¹³⁴ abigailshrier.substack.com/p/child-custody-gender-gauntlet?r=tvxl7&s=r&utm_campaign=post&utm_medium=email&fbclid=IwAR2LC1-D7BtqgGbCtGF7f1qX3BvDkAFYgbe-nQRPFQdFE2Kuiu7JITvQI0

vényre. „Objektív, tudományos igazság” szintjére emelkedett a genderelmélet számos tézise, annak ellenére, hogy sokan vitatják azok igazságtartalmát.

Az ún. genderunikornis¹³⁵ segítségével igyekeznek bemutatni, hogy a nem egy spektrum, és a nemi identitás független a biológiánktól és az orientációnktól is. Számos óvodában és iskolában kifejezetten azt oktatják, hogy attól, hogy valaki fiúnak született, nem biztos, hogy fiú, és aktívan bátorítják a gyerekeket a nemükkel kapcsolatos kísérletezésre (gender-kreativitás). Nemcsak azoknak mondják el ezt, akik jelzik, hogy valamilyen módon bizonytalanok a nemi identitásukkal kapcsolatban, hanem mindenki felé ezt az üzenetet közvetítik. „Woke” tanárok büszkén mesélik TikTokon, hogy a 4 éves óvodás kislány az érzékenyítés hatására megkérdezi a társát reggel, hogy „te minek érzed ma magad, hogyan szólíthatlak?”

Rengeteg mesekönyv, rajzfilm és egyéb kulturális termék mutatja be ezt az új normalitást a gyerekeknek, néhány példa (YouTube):

- Mit jelent transz-nak lenni? - útmutató óvodásoknak.
- Julian egy sellő – mesedélután egy drag queenel, a történetben a kisfiú is dragnek (sellő) öltözik.
- Pride-dal gyerekeknek az itthon is ismert „Azúr kék nyomok” mese hőseivel és persze drag queenel.
- Tanácsok, hogyan mondd el a szüleidnek, hogy genderfluid vagy?

4.5. Gyerekek a törzsi háborúban

Az minden kétséget kizáró tény, hogy a nemi identitás megváltoztatása (fiúból lány, lányból fiú vagy nembináris stb.) gyerekkorban, sőt, óvodás korban is megtörténhet. Az igazi kérdés annak eldöntése, hogy szükséges-e magunkévá tenni olyan vitatható téziseket, mint amilyen például a „biológiai nem egy spektrum”? Újra kell-e definiálnunk mindazt, amit a férfi és a nő fogalmáról gondolunk, ahhoz, hogy támogatni tudjuk a nemi szerep diszfóriában érintetteket? Mi jelenti a valódi, hosszútávon is tartós segítséget azoknak a fiataloknak, akik úgy érzik, nem tudnak azonosulni a biológiai nemükkel?

Bármennyire is háborús színtérré vált a nemi identitás kérdése az utóbbi években, a gyerekek nem válhatnak törzsi háborúk áldozatává.

Éppen ezért felelős módon, a rendelkezésre álló tudományos bizonyítékokat figyelembe véve kell véleményt alkotnunk, hogy megfelelő döntést hozhassunk a gyerekek érdekében. A gyakran idézett tanulmányok mellett a mainstream álláspontot kritizáló publikációk is fontosak, akkor is, ha ezeket tudatosan igyekeznek „tudománytalannak” feltüntetni, sőt, mindenkit ellehetetleníteni, aki a „transz-kánontól” eltérő nézeteket vall (például Lisa Littmann, Michael Bailey, Debra Soh, Kathleen Stock, Kenneth Zucker).

A gender-nonkonform fiatalok száma egyre nő, de csak azokban az országokban, ahol nagy teret kapott a kultúrában és az oktatásban a gender alapú érzékenyítés. Vajon a többi országban, például hazánkban, hol vannak ezek a gyerekek? Miért nem tapasztaljuk egyelőre tömeges méretekben a problémát? Ha mindez egy genetikai alapú kérdés („transz-nak születünk”), akkor érthetetlen a növekvő esetszám, hiszen a genetikai állományunk nem válto-

¹³⁵ www.ontario.ca/document/serving-lgbt2sq-children-and-youth-child-welfare-system

zik meg öt év leforgása alatt, illetve nem mutatkoznak ilyen mértékben generációs különbségek az előfordulás arányaiban. Ha viszont a nemi identitás fejlődésében környezeti tényezők is szerepet játszanak, ahogyan azt az eddigi kutatások eredményei, a gyakorlati tapasztalat és általános fejlődéslelektani szempontok alapján mi is gondoljuk, egyértelmű, hogy esetleges érzelmi feszültségek, a szociális közeg és a kultúra hatása is számottevő a queer identitású fiatalok számának növekedésében.

Vagyis igen, az úgynevezett érzékenyítés hatással lehet a gyerekekre, és egész további életüket és lehetőségeiket meghatározó döntésekhez vezethet.”¹³⁶

Források és irodalom

APA (1995, 2014) = www.apa.org/topics/lgbtq/transgender

BAGDY (2020) = BAGDY Emőke: A gyerekeket is toleranciára kell nevelni, viszont ezt nem óvodáskorban kell megtenni. *Mandiner Online* 2020.10.08. mandiner.hu/cikk/20201008_bag_dy_emoke_a_gyereket_is_toleranciarra_kell_nevelni_visszont_ezt_nem_ovodas_korban_kell_megtenni

BARRON–KIMMEL (2000) = Martin BARRON – Michael KIMMEL: Sexual Violence in Three Pornographic Media: Toward a Sociological Explanation. *The Journal of Sex Research*, 2000/2. 161–168.

BECKER et al. (2002) = Anne E. BECKER – Rebecca A BURWELL – Stephen E. GILMAN – David B HERZOG – Paul HAMBUR: Eating behaviours and attitudes following prolonged exposure to television among ethnic Fijian adolescent girls. *The British Journal of Psychiatry: the Journal of Mental Science*, 2002/6. 509–514.

BELL (2007) = Beth T. BELL – Rebecca LAWTON – Helga DITTMAR: The impact of thin models in music videos on adolescent girls’ body dissatisfaction. *Body Image*, 2007/2. 137–145. DOI: 10.1016/j.bodyim.2007.02.003

BERNE (1984) = Eric BERNE: *Emberi játszmák*. Budapest, Gondolat, 1984.

BIEBER et al. (1962) = Irving BIEBER – Harvey J. BAIN – Paul R. DINCE – Marvin G. DRELLICH – Henry G. GRAND – Ralph H. Gundlach BIEBER – Malvina W. KREMER – Alfred H. RIFKIN – Cornelia B. WILBUR – B. TOBY: *Homosexuality. A Psychoanalytic Study of Male Homosexuals*. New York, Basic Books, 1962.

BRAUN–COURVILLE–ROJAS (2009) = Debra K. BRAUN – COURVILLE – Mary ROJAS: Exposure to sexually explicit web sites and adolescent sexual attitudes and behaviors. *Journal of Adolescent Health*, 2009/2. 156–162. doi.org/10.1016/j.jadohealth.2008.12.004

CARROLL et al. (2008) = JASON S. CARROLL – Laura M. PADILLA-WALKER – Larry J. NELSON – Chad D. OLSON – Carolyn McNamara BARRY – Stephanie D. MADSEN: Generation XXX: Pornography Acceptance and Use among Emerging Adults. *Journal of Adolescent Research*, 2008/1. 6–30. doi.org/10.1177/0743558407306348

¹³⁶ ÉKP, 2022, pszichoertek.hu/nemvaltas-tenyek-tevhitek/

- COLE–COLE (2006) = Michael COLE – Sheila R. COLE: *Fejlődéslelektan*. Budapest, Osiris, 2006.
- COOLEY et al. (2008) = ERIC COOLEY – Tamina TORAY – Mei Chuan WANG – Noreen N. VALDEZ: Maternal effects on daughters' eating pathology and body image. *Eating Behaviours*, 2008/1. 52–61.
- COOPER (1998) = Al COOPER: Sexuality and the Internet: surfing into the new millennium. *CyberPsychology and Behavior*, 1998/1. 181–187. doi.org/10.1089/cpb.1998.1.187
- COOPER et al. (2000) = Al COOPER – David L. DELMONICO – Ron BURG: Cybersex Users, Abusers and Compulsives: New Findings and Implications. *Sexual Addiction and Compulsivity: The Journal of Treatment & Prevention*, 2000/1–2. 5–29. doi.org/10.1080/10720160008400205
- CRETHAR–VARGAS (2007) = H. C. CRETHAR – L. A. VARGAS: Multicultural intricacies in professional counseling. In: Jocelyn GREGOIRE – Christine JUNGERS (eds.): *The counselor's companion: What every beginning counselor needs to know*. Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum, 2007.
- CSONKA (2015) = CSONKA Balázs: Pornográf tartalmak használata serdülők körében. *Alkalmazott Pszichológia*, 2015/2. 89–103. ap.elte.hu/wp-content/uploads/2015/07/AP_2015_2_CSONKA.pdf
- DEKOVIC–MEEUS (1995) = Wim MEEUS – Maja DEKOVIĆ: Identity development, parental and peer support in adolescence: Results of a national Dutch survey. *Adolescence*, 1995/30. 931–944.
- DOIDGE (2011) = Norman DOIDGE: *A változó agy*. Budapest, Park, 2011.
- DOIDGE (2015) = Norman DOIDGE: *The Brain's Way of Healing: Remarkable Discoveries and Recoveries from the Frontiers of Neuroplasticity*. New York, Penguin, 2015.
- DÖME (1996) = DÖME László: *Személyiségzavarok*. Budapest, Cserépfalvi, 1996.
- ÉKP, 2022, pszichoertek = hu/nemvaltas-tenyek-tevhitek/
- ERIKSON (1991) = Erik H. ERIKSON: Az életciklus: az identitás epigenezise. In: ERIKSON, E.: *A fiatal Luther és más írások*. Budapest, Gondolat, 1991.
- FEIERABEND–MOHR (2004) = FEIERABEND, S. – MOHR, I.: Mediennutzung von Klein- und Vorschulkindern. Ergebnisse der ARD/ZDF-Studie „Kinder und Medien 2003”. Preschool-age children's media use. *Media Perspektiven*, 2004/9. 453–461.
- FENIGSTEIN et al. (1975) = FENIGSTEIN, A. – SCHEIER, M. F. – BUSS, A. H.: Public and Private Self-Consciousness: Assessment and Theory. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1975/4. 522–527. doi.org/10.1037/h0076760
- FESTINGER (1976) = Leon FESTINGER: A társadalmi összehasonlítás folyamatainak elmélete. In: PATAKI Ferenc (szerk.): *Pedagógiai szociálpszichológia*. Budapest, Gondolat 1976. 259–291.
- FORGÁCS (2008) = FORGÁCS Attila: Társadalmi eszmény és elhízás. „I can get no satisfaction”. *Lege Artis Medicinae*, 2008/8–9. 632–636.

- GAROS et al. (2004) = Sheila GAROS – James K. BEGGAN – Annette KLUCK – Amanda EASTON: Sexism and Pornography Use: Toward Explaining Past (Null) Results. *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 2004/1. 69–96.
- HÄGGSTRÖM-NORDIN et al. (2006) = Elisabeth HÄGGSTRÖM-NORDIN – Jonas SANDBERG – Ulf HANSON – Tanja TYDÉN: „It’s everywhere!” Young Swedish people’s thoughts and reflections about pornography. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 2006/4. 386–393.
- HALD (2006) = Gert Martin HALD: Gender differences in pornography consumption among young heterosexual Danish adults. *Archives of Sexual Behavior*, 2006/35. 577–585.
- HALL (2009) = Donald E. HALL: *Reading Sexualities: Hermeneutic Theory and the Future of Queer Studies*, London – New York, Routledge, 2009.
- HEVESI (2015) = HEVESI Krisztina: A szexuális működés egészségpszichológiája. Phd-disszertáció, ELTE 2015. docplayer.hu/26125011-Elte-ppk-budapest-2015.html
- HILTON (2013) = Donald L. HILTON: Pornography addiction – a supranormal stimulus considered in the context of neuroplasticity. *Socioaffective Neuroscience & Psychology*, 2013/1. doi.org/10.3402/snp.v3i0.20767
- JORDAN-WOODARD (2001) = JORDAN, Amy B. – Emory H. WOODARD: Electronic childhood. The availability and use of household media by 2- to 3-year-olds. *Zero to Three*, 2001/2. 4–9.
- KÜHN-GALLINAT (2014) = Simone KÜHN – Jürgen GALLINAT: Brain Structure and Functional Connectivity Associated with Pornography Consumption: The Brain on Porn. *JAMA Psychiatry*, 1977/7. 8278–8234.
- LAMBERT et al. (2012) = NATHANIEL M. LAMBERT – Sesen NEGASH – Tyler F. STILLMAN – Spencer B. OLMSTEAD – Frank D. FINCHAM: A love that doesn’t last: Pornography consumption and weakened commitment to one’s romantic partner. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 2012/4. 410–438.
- LINVILLE (2003) = Patricia W. LINVILLE: Az énkép-komplexitás mint kognitív védelem a stresszel összefüggő betegségekkel és a depresszióval szemben. In: V. KOMLÓSI Annamária – NAGY János (szerk.): *Énelméletek, személyiség és egészség: Szemelvények az én lélektani kutatásának irodalmából*. Budapest, ELTE Eötvös, 2003. 383–412.
- MALTBY et al. (2003) = JOHN MALTBY – James HOURAN – Lynn E. McCUTCHEON: A clinical interpretation of attitudes and behaviors associated with celebrity worship. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 2003/1. 25–29.
- MARCIA (1966) = James E. MARCIA: Development and Validation of Ego Identity Status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1966/3. 551–558.
- MARCIA (1983) = James E. MARCIA: Some Directions for the Investigation of Ego Development in Early Adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 1983/3. 215–223.
- MARKUS-NURIUS (2003) = Hazel R. MARKUS – P. NURIUS: A lehetséges énképek. In: V. KOMLÓSI Annamária – NAGY Lajos (szerk.): *Énelméletek*. Budapest, ELTE Eötvös 2003. 292–321.

- MCKEE (2007) = Alan MCKEE: The Relationship Between Attitudes Towards Women, Consumption of Pornography, and Other Demographic Variables in a Survey of 1,023 Consumers of Pornography. *International Journal of Sexual Health*, 2007/1. 31–45.
- MONRO–HUON (2005) = FIONA MONRO – Gail HUON: Media-portrayed idealized images, body-shame, and appearance anxiety. *International Journal of Eating Disorders*, 2005/1. 85–90.
- MORGAN (2011) = Elizabeth M. MORGAN: Associations between Young Adults' Use of Sexually Explicit Materials and Their Sexual Preferences, Behaviors and Satisfaction. *The Journal of Sex Research*, 2011/6. 520–530.
- MUMME–FERNALD (2003) = Donna L. MUMME – Anne FERNALD: The infant as onlooker: Learning from emotional reactions observed in a television scenario. *Child Development*, 2003/1. 221–237.
- OSTERATH (2014) = Brigitte OSTERATH: Pea brain: watching porn online will wear out your brain and make it shrivel. *Deutsche Welle* 2014/05/06. www.dw.de/pea-brain-watching-porn-online-will-wear-out-your-brain-and-make-it-shrivel/a-17681654
- PATAKI (2001) = PATAKI Ferenc: Élettörténet és identitás. Budapest, Osiris, 2001.
- PUKÁNSZKY (2012) = PUKÁNSZKY Judit: A média által közvetített soványságideál internalizációja és a szülői hatások a testképre. In: *Nemzedékek együttműködése a tudományban*. Budapest, Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület 2012. 42–46.
- RANSCHBURG (1983) = RANSCHBURG Jenő: *Félelem, harag, agresszió*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1983.
- REISMAN (1990) = Judith A. REISMAN: *Kinsey, Sex and Fraud: The Indoctrination of a People*. Denver, Band, 1990.
- REISMANN et al. (1998) = JUDITH A. REISMAN – Alfred MORESCHI – Eunice V. RAY: *Kinsey: Crimes and Consequences the Red Queen and the Grand Scheme*. Michigan, Institute for Media Education, Hartline, 1998.
- RUBIN (1984) = Gayle S. RUBIN: Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality. In: Carole S. VANCE (szerk.): *Pleasure and Danger: Exploring Female Sexuality*, Boston: Routledge and Kegan Paul, 1984. 267–319
- RUDMAN–SPENCER (2007) = Laurie A. RUDMAN – Steven J. SPENCER: The implicit Self. *Self and Identity*, 2007/2–3. 97–100.
- SCRUTON (1986) = ROGER SCRUTON: *Sexual Desire: A Moral Philosophy of the Erotic*. New York, The Free Press, 1986.
- SPITZER (2005) = Manfred SPITZER: *Vorsicht Bildschirm. Elektronische Medien, Gehirnentwicklung, Gesundheit und Gesellschaft*. Stuttgart, Klett, 2005.
- SULLINS (2015) = Paul D. SULLINS: Emotional Problems among Children with Same-Sex Parents: Difference by Definition. *British Journal of Education, Society and Behavioural Science*, 2015/2. 99–120.

- SZILÁGYI (2007) = SZILÁGYI Mária: A mese szerepe a gyermeki személyiségfejlődésben. *Könyv és Nevelés*, 2007/3. folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/a-mese-szerepe-a-gyermeki-szemelyisegfejlodesben
- SZILVAY (2020) = SZILVAY Gergely: *Az azonos neműek házassága: érvek és ellenérvek*. PhD, PPKE 2020, real-phd.mtak.hu/1078/1/Szilvay_Gergely_disszertacio.pdf
- SZŐNYI (2019) = SZŐNYI Fanni Zsófia: Az internetes pornófilmek pszichológiai összefüggéseinek vizsgálata hazai mintán. A XXXIV. OTDK, 111. In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna – MÁTYÁS Eszter (szerk.): *Győzteseink. 2019*. PPKE – BTK 2019.
- THORNBURGH–LIN (2002) = Dick THORNBURGH – Herbert S. LIN (eds.): *Youth, pornography, and the internet*. Washington, D.C. National Academy Press 2002.
- TIGGEMANN (2003) = Marika TIGGEMANN: Media exposure, body dissatisfaction and disordered eating: television and magazines are not the same! *European Eating Disorders Review*, 2003/5. 418–430.
- TÖRÖK (2010) = TÖRÖK Imre András: Az identitásépülés folyamatai. Intimitás és pszicho-szexuális fejlődés serdülőkorban. *Iskolakultúra*, 2010/11. 30–39.
- TÚRY–SZABÓ (2000) = TÚRY Ferenc – SZABÓ Pál: A táplálkozási magatartás zavarai: az anorexia nervosa és a bulimia nervosa. Budapest, Medicina, 2000.
- TYLKA (2015) = Tracy L. TYLKA: No harm in looking, right? Men's pornography consumption, body image, and well-being. *Psychology of Men & Masculinity*, 2015/1.
- VÁCZI (2015) = VÁCZI Vivien: *Pornófogyasztás a párkapcsolatok tükrében*. Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Pszichológia MA szak, Budapest, 2015.
- VAUGHAN–FOUTS (2003) = Kimberley K. VAUGHAN – Gregory T. FOUTS: Changes in television and magazine exposure and eating disorder symptomatology. *Sex Roles. A Journal of Research*, 2003/7–8. 313–330. doi.org/10.1023/A:1025103902708
- VOON et al. (2014) = Valerie VOON – Thomas B. MOLE – Paula BANCA – Laura PORTER – Laurel MORRIS – Simon MITCHELL – Tatyana R. LAPA – Judy KARR – Neil A. HARRISON – Marc N. POTENZA – Michael IRVINE: Neural correlates of sexual cue reactivity in individuals with and without compulsive sexual behaviours. *PLoS One*, 2014/7. journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0102419
- WARD–WACKMAN–WARTELLA (1977) = Scott WARD – Daniel B. WACKMAN – Ellen Wartella: *How children learn to buy: The development of consumer information-processing skills*. Sage, 1977.
- WEAVER–WEAVER et al. (2011) = J. B. WEAVER – S. S. WEAVER – D. MAYS – G. L. HOPKINS – W. KANNENBERG – D. MCBRIDE: Mental- and physical health indicators and sexually explicit media use behavior by adults. *The Journal of Sexual Medicine*, 2011/3. 764–772.
- WERNER–WILSON et al. (2004) = Ronald Jay WERNER–WILSON – Jennifer Lynn FITZHARRIS – Kathleen M. MORRISSEY: Adolescent and parent perceptions of media influence on adolescent sexuality. *Adolescence*, 2004/154. 303–313.
- WILSON (2015) = Gary WILSON: *Your brain on porn: Internet Pornography and the Emerging Science of Addiction*. Commonwealth, 2015.

- YAMAMIYA et al. (2005) = Yuko YAMAMIYA–Thomas F. CASH – Susan E. MELNYK – Heidi D. POSAVAC – Steven S. POSAVAC: Women’s exposure to thin–and–beautiful media images: body image effects of media–ideal internalization and impact–reduction. *Body Image*, 2005/2. 74–88.
- ZILLMANN–BRYANT (1988) = Dolf ZILLMANN – Jennings BRYANT: Pornography’s impact on sexual satisfaction. *Journal of Applied Social Psychology*, 1988/5. 438–453. doi.org /10.1111/j.1559-1816.1988.tb00027.x
- ZIMBARDO–COULOMBE (2016) = Philip ZIMBARDO – Nikita COULOMBE: *Man, Interrupted: Why Young Men are Struggling and What We Can Do About It*. Newburyport, MA, Conari Press, 2016.
- ZIMMERMAN–CHRISTAKIS (2005) = Frederick J. ZIMMERMAN – Dimitri A. CHRISTAKIS: Children’s television viewing and cognitive outcomes: a longitudinal analysis of national data. *Arch Pediatr Adolesc Med*, 2005/7. 619–25. doi: 10.1001/archpedi.159.7.619.

Szexuális attitűdök és magatartás, valamint a mentális egészség összefüggései a pornográf tartalmak fogyasztásával serdülőkorban

JANTEK GYÖNGYVÉR*

Absztrakt

A pornográfiával való találkozás szinte elkerülhetetlen, és többnyire már serdülőkorban megtörténik. Fontos kérdés emiatt annak vizsgálata, hogy milyen jellemzőkkel bírnak azok a fiatalok, akik nagyobb eséllyel és gyakrabban fogyasztanak explicit felnőtt tartalmakat, valamint az is lényeges, hogy ez milyen módon befolyásolja a serdülők szexualitáshoz való viszonyát, szexuális magatartását és szokásait? Az elmúlt évtizedek szakirodalmi áttekintőinek főbb kutatási eredményeire támaszkodva, a nemzetközi tanulmányokat magyar vonatkozású adatokkal színesítve adunk válaszokat a fenti kérdésekre. A tipikus pornográfia fogyasztó fiú, élménykeresőbb, gyengébb vagy konfliktusos családi kapcsolatokkal jellemezhető. Akik több felnőtt tartalmat fogyasztanak, megengedőbb attitűdökkel bírnak a szexualitás területén, és jellemzőbb rájuk a hagyományos nemi-sztereotípiák szerinti gondolkozás. Több alkalmi kapcsolatuk van és gyakrabban élnek szexuális életet, ezen kívül nagyobb eséllyel követnek el szexuális agressziót, illetve válnak annak áldozatává.

Kulcsszavak: pornográfia, serdülőkor, szexuális fejlődés, szexuális magatartás

The relationship between sexual attitudes and behavior, and mental health in relation to the consumption of pornographic content during adolescence

Abstract

Encountering pornography is almost inevitable, and it usually happens during adolescence. It is important to examine the characteristics of young people who are more likely to use explicit adult content and how it affects their sexuality. Based on international and Hungarian research of the last decades, we aim to show the main predictors and effects of pornography use. The typical pornography user is male, pubertally more advanced, sensation seeker, with weaker or conflicting family relations. Pornography use is associated with more permissive sexual attitudes, and stronger gender-stereotypical sexual beliefs. It also seemed

* Klinikai szakpszichológus. E-mail: jantek.gyongyver@gmail.com

to be related to casual sex behaviour, and to the occurrence of sexual intercourse. Sexual aggression and victimization are also found to be associated with pornography use.

Keywords: pornography, adolescence, sexual development, sexual behaviour

1. A szexuális fejlődés kontextusa – van-e normatív fejlődés?

Az emberi szexualitás jóval több, mint biológiai ösztön, még ha nyilvánvalóan az is. Teljes megértéséhez a bio-pszicho-szocio-spirituális emberképben való gondolkozásra van szükség, ami a testi szükségletek, igények, biológiai folyamatok mellett képes figyelembe venni a lelki és társas folyamatokat is, mégpedig az adott kultúra szövetébe beágyazottan. Mindezeket túl van egy fejlődési kontextusa is, hiszen szexualitásunk velünk együtt fejlődik, változik, érik¹. Hogy mely életkorban mit tekintünk pszichológiai értelemben normálisnak, egészségesnek ezen a téren, szintén nem statikus. A kulturális változások magukkal hozzák a normák változását, ami leképeződik az egyén és a társadalom nagyobb egységei szintjén is². A klinikai pszichológia leíró jellegű tudomány. Tudományos adatokból és klinikai tapasztalatból kiindulva igyekszik megragadni, hogy miként élnek meg az emberek életük ezen területét, és az hogyan függ össze a mentális egészségükkel.³ Ugyanakkor – pusztán gyakorisági alapon – mégis beszélhetünk tipikus és atipikus fejlődésről, normalitásról a fejlődési pszichopatológia keretrendszerén belül gondolkodva.⁴ A szexuális addikciók, különböző parafiliák, funkció-zavarok jelenleg is a diagnosztikai rendszerek részét képezik, akár csak a nemi identitás fejlődésének problémái (nemi szerep diszfória). Megfigyelhető ugyanakkor egy fokozatos változás, amely abba az irányba hat, hogy a szexualitás területén a korábban kvázi kiindulópontnak tartott normarendszer újraíródik.⁵ Ez érinti a pornográf tartalmakhoz való viszonyt is: a felnőttek pornográfia fogyasztását sok szakmai forrás is normatívnak tekinti, többek között abból a tényből kiindulva, hogy a felnőtt férfiak mintegy 90%-a rendszeres vagy alkalmi fogyasztónak bizonyul.⁶ Az elköteleződés nélküli szex, a különböző fétisek, szado-mazochisztikus kapcsolatok, szerepjátékok, stb. bekerülni látszanak a hétköznapi, normál testi kapcsolatok kánonjába. Tulajdonképpen bármi, ami két felnőtt között közös beleegyezés alapján történik, elfogadottá kezd válni.⁷ Ez a változás nyilvánvalóan hatással van és lesz a következő generációk szexualitáshoz való viszonyára. Hogy ez miként befolyásolja majd a fiatalok attitűdjeit, testképét, mentális és reprodukív egészségét, szexuális és romantikus kapcsolatait, egyelőre nem tudjuk.

Megfigyelhető emellett egy tendencia arra, hogy miközben egyre inkább elterjed az orvoslásban is a holisztikus szemlélet,⁸ és a pszichológia törekszik a személyiség minél teljesebb vizsgálatára, a szexualitás területén sok esetben egy hasítás figyelhető meg: a test és lélek drasztikus elválasztása. A szex pusztán testi élvezetté való redukálása, mintha az ember

¹ MIKLÓSI–LUCZAY–PÁSZTHY (2022)

² GOLDHAHN–PLEVIN (2022)

³ SPRING (2007)

⁴ HUDZIAK et al (2007)

⁵ GOLDHAHN–PLEVIN (2022)

⁶ BRIDES–MOROKOFF (2011); STEELE et al. (2013); TOLMAN et al. (2014)

⁷ MANDRIOTA (2021)

⁸ EDWARDS (2013)

képes volna a személyiségét, a kötődési mintáit, lelki szükségleteit, morális érzékét ki-bekapcsolni szituációtól függően. A szerző ezt a dualista felfogást kritizálja, és abból indul ki, hogy az ember pszichés működésének megértéséhez – legyen szó annak bármely aspektusáról – szükséges az egészséges szemlélet. Minden olyan törekvés, ami a drasztikus szétválasztást veszi alapul, szükségszerűen figyelmen kívül fog hagyni számos jelentős tényezőt, ami befolyásolja az egyén jólétét, mentális egészségét.

A pornográf tartalmak hatása a gyerekek és kamaszok lelki egészségére és specifikusan a szexuális életükre szintén több tényező függvénye, ahogy arra később kitérünk majd részletesen. A következőkben azokat a szakirodalmi adatokat fogjuk áttekinteni, melyek tényyszerűen, morális felhangoktól mentesen bemutatják az eddigiekben összegyűlt tudományos bizonyítékokat a pornó mentális egészségre, szexuális fejlődésre gyakorolt hatására

vonatkozóan. Ugyanakkor – ahogy a bevezetőben ezt röviden kifejtettem – ezek az adatok alapján tett fontos megállapítások leginkább a bio-pszicho-szocio-spirituális emberképbe illeszkedően értelmezhetők.

2. Mit tekintünk pornográf tartalomnak?

Számos definíciót találhatunk a szakirodalomban a szexuálisan explicit tartalmakra vonatkozóan. Peter és Valkenburg⁹ meghatározása szerint olyan szexuális aktivitások, melyek közelről mutatnak genitáliákat és/vagy orális, anális vagy vaginális behatolást. Egy másik megfogalmazás szerint olyan tartalmak, melyek szexuális aktust mutatnak be videón vagy képeken, vagy akár hangfelvételen.¹⁰ Egy jól használható, általános definíció szerint bármilyen tartalom pornográf-nak tekinthető, ami szexuálisan explicit, és elsődleges célja a *szexuális arousal* felkeltése.¹¹

2.1. A pornográf tartalmak általános jellemzői

A pornográfiának számos típusa létezik, vannak ugyanakkor általános jellemzői. Ilyen például a szexuális aktusok kontextus nélküli ábrázolása, vagyis a néző nem ismeri a szereplők sorsát, a kapcsolati előzményeket és azt sem, ami a jelenetek után történik majd velük – vagy történne a valóságban, ahogy lényegtelen a kapcsolati vagy érzelmi dimenzió is (erőteljesen dualista felfogás). A pornográfia szex-ábrázolása sok esetben irreális. Olyan módon mutatja be a sexualitást, ami szintén nem felel meg a hétköznapi tapasztalatoknak – ideértve a szereplők testarányait, orgazmusra való képességét, a férfiak teljesítőképességét, stb. Ezenkívül még az úgynevezett etikusként nevezett pornó (vagyis amikor a szereplők önként, kényszerítés nélkül vesznek részt a jelenetekben) etikussága sem ellenőrizhető: több esetben évtizedekig etikusként bemutatott platformokról derült ki, hogy erőszakkal és fenyegetésekkel vettek rá lányokat a részvételre.¹² Betlen Anna nőjogi aktivista szerint a „pornográfia a

⁹ PETER–VALKENBURG (2009a)

¹⁰ BRAUN–COURVILLE–ROJAS (2009)

¹¹ MCMANUS (1986), idézi OWENS et al. (2012)

¹² TYLER (2011); GREEN–FOSTER (2021)

prostitúció marketingje”, vagyis egy olyan igényteremtő tényező, ami melegágya a nők (és férfiak) kihasználásának.¹³

Jellemző még a pornográfiára, különösen annak online változatára a könnyű elérés,¹⁴ a tartalmak szinte végtelen diverzitása, mennyisége és újdonsága. Ezek a tulajdonságok bármely tevékenység vagy szer esetében erőteljesen összefüggenek az agy dopaminrendszerre gyakorolt hatásával, és addiktív potenciáljával.¹⁵ Ez nem azt jelenti, hogy mindenki szükségyszerűen függővé válik a pornográfia hatására, ugyanakkor azt igen, hogy a felnőtt tartalmak minden olyan jellemzőt hordoznak, amelyek növelik a függővé válás valószínűségét.

2.2. A kamaszok pornográfia fogyasztásának prevalenciája

A felnőtt tartalmakkal való találkozás lehet véletlen és szándékos is. Felugró ablakok, elgépelt weboldalcímek, spam levelek mind lehetnek a nem szándékos találkozás eszközei.¹⁶ Az Eurostat 2021-es adatai szerint az európai fiatalok 95%-a napi szinten használja az internetet, többnyire valamilyen okoseszköz segítségével. A magyar 13–14 éves kamaszok 92, a 11–12 évesek 74 százalékának saját okostelefonja van, interneteléréssel.¹⁷ A 9–10 évesen internetezőök szabadidejükben hétköznap átlagosan másfél órát, hétvégén két órát interneteznek. A 15–16 évesek viszont hétköznap már átlagosan két és fél órát, hétvégén egy nap majdnem négy órát interneteznek.¹⁸ A felügyelet nélküli internetezéssel töltött idő növeli a pornográf tartalmakkal való véletlen (és szándékos) találkozás esélyét. A pornográfiával való véletlenszerű találkozás arányai a különböző kutatásokban 19 és 84 százalék között változnak, országtól és életkortól függően. Az Egyesült Államokban a serdülők 68 százaléka találkozott szándékán kívül pornográfiával.¹⁹

A tudatos, szándékos pornófogyasztás prevalenciái szintén nagy variabilitást mutatnak a különböző kutatásokban: Ybarra és Mitchell²⁰ eredményei szerint a 10–17 éves amerikai fiatalok csupán 7 százaléka fogyaszt ilyen tartalmakat, ugyanakkor Chen és munkatársai²¹ azt találták, hogy a tajvani serdülők 59%-a fogyasztott ilyen tartalmakat a kutatást megelőző egy évben.

Azok a felmérések, amelyek nem különböztetik meg a szándékos és véletlen találkozást a felnőtt tartalmakkal, szintén eltérő eredményekre jutottak az előfordulási gyakoriságot tekintve. Weber és kollégái²² azt találták, hogy a 16–19 éves fiúk 93, a lányok 52%-a látott pornográf filmet a megkérdezést megelőző hat hónapban. Egy 2021-ben publikált friss kutatásban²³ közel 11 ezer 14–17 éves serdülőt kérdeztek meg, hat európai országban (Görögország, Spanyolország, Lengyelország, Románia, Hollandia és Izland) a pornográfiának való

¹³ *Hetek* (2022)

¹⁴ BALLESTER et al. (2021)

¹⁵ LEMBKE (2022)

¹⁶ FLOOD (2007); CHEN et al. (2013)

¹⁷ PSYMA (2021)

¹⁸ Uo.

¹⁹ HARDY et al. (2013)

²⁰ YBARRA–MITCHELL (2005)

²¹ CHEN et al. (2013)

²² WEBER–QUIRING–DASCHMANN (2012)

²³ ANDRIE et al. (2021)

kitettséggel kapcsolatban. A megkérdezettek 59%-a találkozott online pornográfiával, 24%-uk legalább heti egy alkalommal fogyasztott felnőtt tartalmat. Egyes országokban, mint például Németországban,²⁴ Svédországban²⁵ vagy Olaszországban²⁶ 98%-os prevalenciákat találtak. A felnőtt tartalmakkal való első találkozás átlagosan 11–12 éves kor között történik.²⁷

2.3. A pornográfia fogyasztás prediktorai

Valkenburg és Peter megalkotott egy modellt, ami a média hatását igyekszik leírni. A modell (Differential Susceptibility to Media Effects Model – DSMM, A Médiahatásoknak való Differenciált Kitejttség Modellje) négy fő állítása a következő:

1. A média egyénre gyakorolt hatásai feltételesek, és diszpozicionális, fejlődésbeli, valamint társas tényezők befolyásolják azt.
2. A média hatások indirektek, és kognitív, érzelmi és izgalmi válaszreakciók mediálják a médiahasználat és a médiahatások közötti kapcsolatot.
3. A differenciált kitejttség változói (diszpozicionális, fejlődésbeli és társas tényezők) a médiahasználat prediktorai, és moderátorváltozók is egyben: a médiahasználat kognitív, érzelmi és izgalmi válaszokra gyakorolt hatását moderálják.
4. A médiahatások tranzakcionálisak: befolyásolják a médiahasználatot, a médiára adott válaszreakciókat és a differenciált kitejttségi változókat is.²⁸

A pornográf tartalmak fogyasztása a DSMM modellben jól értelmezhető. Peter és Valkenburg 20 év kutatási eredményeit felölelő összefoglaló tanulmányában a DSMM modell állításait figyelembe véve elemzi a pornóhasználat prediktorait. Olyan változókat vesz sorra, amelyek a kutatások tanulságai szerint megjósolják a későbbi pornóhasználatot.

A diszpozicionális változók öt típusát különböztetik meg: demográfiai, személyiségbeli, normákhoz kötődő, szexuális érdeklődésbeli és internethasználathoz fűződő változók.²⁹

2.4. Diszpozicionális változók

2.4.1. Demográfiai tényezők

A kutatások nagy része azt találta, hogy a fiúk gyakrabban fogyasztanak pornográf tartalmakat, mint a lányok.³⁰ Ugyanakkor egy európai uniós országok körében végzett összehasonlító tanulmány rámutatott, hogy a liberálisabb országokban ezek a nemi különbségek kisebbek, mint a kevésbé liberális országokban.³¹ Vandenbosch³² nem talált nemi különbsé-

²⁴ DWULI–RZYMSKI (2019)

²⁵ HÄGGSTRÖM–NORDIN et al. (2011)

²⁶ GIORDANO–CASHWELL (2017)

²⁷ ROTHMAN (2021)

²⁸ VALKENBURG–PETER (2013)

²⁹ VALKENBURG–PETER (2016)

³⁰ HOLT–BOSSLER–MAY (2012); TSITSIKA et al. (2009); WOLAK–MITCHELL–FINKELHOR (2007)

³¹ ŠEVČÍKOVÁ et al. (2014)

³² VANDENBOSCH (2015)

geket az internetes pornográfiának való kitettségben. A bi-, vagy homoszexuális fiúk nagyobb arányban fogyasztanak pornót, mint a heteroszexuálisok.³³ Egy holland kutatás eredményei szerint a jobb iskolai teljesítményű serdülők nagyobb valószínűséggel fogyasztottak dominancia-témára felfűzött internetes pornográfiát,³⁴ valamint a magasabb iskolai végzettségű lányok nagyobb arányban voltak pornófogyasztók kevésbé képzett kortársaikhoz viszonyítva egy svájci mintán végzett felmérésben.³⁵ Ezzel szemben van olyan kutatás is, ami nem talált összefüggést a felnőtt tartalmak fogyasztása és az iskolai végzettség között.³⁶

2.4.2. Személyiségbeli tényezők

A vonatkozó kutatások jelentős része szerint az élménykeresőbb serdülők nagyobb arányban fogyasztanak felnőtt tartalmakat, mint kevésbé élménykereső társaik,³⁷ míg Vandenbosch vizsgálatainak eredményei nem találtak ilyen jellegű összefüggést.³⁸ Holt és munkatársainak³⁹ eredményei szerint a gyengébb önkontrollal jellemezhető fiatalok több internetes pornográf tartalmat fogyasztanak, ezenkívül az alacsonyabb szintű étellel való elégedettség⁴⁰ és az alacsonyabb önértékelés⁴¹ szintén ilyen irányú összefüggésekre mutatott rá.

2.4.3. Normakövetés

A normaszegő⁴² és szerfogyasztó fiatalok⁴³ gyakrabban fogyasztanak felnőtt tartalmakat. A vallásosság szerepével kapcsolatban egymásnak ellentmondó eredmények láttak napvilágot. Egyes kutatások szerint a vallásos, és/vagy egyházi iskolába járó serdülők kevesebb pornográf tartalmat fogyasztanak, többek között annak köszönhetően, hogy elutasítják azzal szemben az attitűdjük, és magasabb önkontrollal bírnak⁴⁴, míg más kutatások nem találtak összefüggést a vallásosság és az internetes pornográfia fogyasztása között.⁴⁵ Az iskolával szembeni negatív attitűdök⁴⁶ és a deviáns kortársakkal való barátkozás⁴⁷ szintén összefüggésbe hozható a nagyobb mértékű internetes pornófogyasztással.

³³ LUDER et al. (2011); PETER–VALKENBURG (2011a)

³⁴ VANDENBOSCH (2015)

³⁵ LUDER et al. (2011)

³⁶ PETER–VALKENBURG (2011a)

³⁷ BEYENS–VANDENBOSCH–EGGERMONT (2015); PETER–VALKENBURG (2006a), (2011a); ŠEVČÍKOVÁ et al. (2014)

³⁸ VANDENBOSCH (2015)

³⁹ HOLT–BOSSLER–MAY (2012)

⁴⁰ PETER–VALKENBURG (2006a)

⁴¹ PETER–VALKENBURG (2011a), KIM et al. (2011)

⁴² WOLAK–MITCHELL–FINKELHOR (2007), YBARRA–MITCHELL (2005)

⁴³ YBARRA–MITCHELL (2005)

⁴⁴ HARDY et al. (2013), mesch (2009)

⁴⁵ PETER–VALKENBURG (2006a), VANDENBOSCH (2015)

⁴⁶ MESCH–MAMAN (2009)

⁴⁷ HOLT–BOSSLER–MAY (2012)

2.4.4. Szexuális érdeklődés és internethasználat

A szexualitás iránt jobban érdeklődő serdülők,⁴⁸ a jobb digitális készségekkel rendelkező fiatalok⁴⁹ több internetes pornográfiát fogyasztottak, ugyanakkor a különféle szűrőszoftverek alkalmazása csökkentette a felnőtt tartalmak elérését a kiskorúak számára.⁵⁰

2.5. Fejlődési változók

2.5.1. Életkor és biológiai érés

Az életkor és a pornográf tartalmak fogyasztása közötti összefüggések ellentmondásosak. Valkenburg és Peter összefoglalója szerint⁵¹ négy kutatás eredményei azt mutatták, hogy az életkor előrehaladtával nagyobb arányú lesz a felnőtt tartalmak fogyasztása,⁵² míg öt másik vizsgálat nem talált ilyen irányú összefüggést.⁵³ A biológiai érés tekintetében már egyöntetűbb eredményeket találhatunk: az előrehaladottabb szintű pubertáskori érés gyakoribb pornográf tartalomfogyasztással függött össze mind a fiúk, mind a lányok körében.⁵⁴

2.5.2. Fejlődési kompetenciák

A szociális kompetencia, énhatékonyság, morális kompetencia kisebb mértékű pornó-fogyasztással függött össze (internetes és hagyományos médiumok tekintetében is),⁵⁵ míg az olyan kognitív-viselkedéses készségek, mint a problémamegoldás, célállítást nagyobb mértékű pornográfia fogyasztással járt együtt.

2.5.3. Társas prediktorok

A gyengébb kötődés a családhoz,⁵⁶ a gyenge családi funkcionálás⁵⁷ és kisebb kölcsönösség a családi működésben nagyobb mértékű pornográfia fogyasztással jár, és ugyanez az összefüggés áll fenn a gondozóhoz fűződő gyengébb érzelmi kapcsolat esetében is.⁵⁸ A családi konfliktusok, a gyenge családi kommunikáció,⁵⁹ valamint a gyengébb proszociális attitű-

⁴⁸ PETER–VALKENBURG (2006a)

⁴⁹ ŠEVČIKOVÁ et al. (2014)

⁵⁰ WOLAK–MITCHELL–FINKELHOR (2007)

⁵¹ VALKENBURG–PETER (2016)

⁵² ŠEVČIKOVÁ et al. (2014), SHEK–MA (2012), WOLAK–MITCHELL–FINKELHOR (2007), YBARRA–MITCHELL (2005)

⁵³ HOLT–BOSSLER–MAY (2012), MESCH (2009), MESCH–MAMAN (2009), PETER–VALKENBURG (2006a), (2011a)

⁵⁴ BEYENS–VANDENBOSCH–EGGERMONT (2015), LUDER et al. (2011)

⁵⁵ SHEK–MA (2012)

⁵⁶ MESCH (2009)

⁵⁷ SHEK–MA (2014)

⁵⁸ YBARRA–MITCHELL (2005)

⁵⁹ MA–SHEK (2013)

dők,⁶⁰ szintén gyakoribb pornóforgasztással jártak együtt. A különböző szűrőprogramok alkalmazása és az internethasználatra vonatkozó szülői felügyelet, mediáció nagyobb volta kisebb mértékű pornográf tartalomfogyasztást eredményezett,⁶¹ míg az internetes pornográfiról való beszélgetés a szülőkkel nem mutatott összefüggést a felnőtt tartalmak fogyasztásával.⁶²

A szociális kapcsolatok másik fő típusa, a kortársakhoz fűződő viszony szintén összefügg a pornográf tartalmak fogyasztásával. Nagyobb mértékű a felnőtt tartalmak fogyasztása, amikor a kamasz barátainak jelentős része nála fiatalabb,⁶³ amikor a barátok otthonában interneteznek,⁶⁴ amikor többet beszélgetnek a pornográfiról egymás között (csak fiúknál áll fenn az összefüggés),⁶⁵ és amikor úgy gondolják, hogy a kortásaik szintén fogyasztanak ilyen tartalmakat (csak lányok esetében).⁶⁶ Azok a serdülők, akik zaklatásokat éltek át akár offline, akár online, nagyobb eséllyel éltek pornográf tartalmak fogyasztásával.⁶⁷ A tipikus kamasz pornográfia fogyasztó a kutatások tanulságai szerint fiú, biológiai-lag érettebb, élménykereső, gyenge vagy problémás családi háttérrel és kapcsolatokkal.⁶⁸

2.6. A pornográfiafogyasztás összefüggései a serdülők szexuális hiedelmeivel és magatartásával

Különösen fontos kérdés, hogy milyen hatást gyakorol a kamaszok életének különböző területeire a pornográfia? Van-e egyáltalán bármilyen kimutatható hatása? A következőkben elsősorban Peter és Valkenburg (2016), valamint Owens és munkatársai⁶⁹ munkája alapján tételesen végigvesszük azokat a kutatási eredményeket, amelyek az elmúlt évtizedek során születtek.

2.6.1. Szexualitáshoz fűződő attitűdök

A szakirodalom két fő attitűdöt vizsgál rendszeresen: a megengedő szexuális attitűdöket, és a gender-sztereotip hiedelmeket. A megengedő attitűdök a szexualitás területén az elköteleződés nélküli szexuális kapcsolatokra, alkalmi szexre, romantikus kapcsolaton kívüli szexre, elköteleződés és érzelmi kötődés nélküli szexuális explorációra utalnak. A gender-sztereotip hiedelmek pedig olyan tradicionális, férfi-női viszonyokban megmutatkozó dominanciát je-

⁶⁰ MESCH (2009)

⁶¹ ŠEVČIKOVÁ et al. (2014), WOLAK–MITCHELL–FINKELHOR (2007)

⁶² PETER–VALKENBURG (2006a), WOLAK–MITCHELL–FINKELHOR (2007)

⁶³ PETER–VALKENBURG (2006a)

⁶⁴ WOLAK–MITCHELL–FINKELHOR (2007)

⁶⁵ WEBER–QUIRING–DASCHMANN (2012)

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ WOLAK–MITCHELL–FINKELHOR (2007)

⁶⁸ PETER–VALKENBURG (2016)

⁶⁹ OWENS et al. (2012)

lentenek, melyben pl. megnyilvánul a női test tárgyiasítása, vagy a hatalmi egyenlőtlenség a nemek közötti szexuális kapcsolatban.⁷⁰

A különböző kutatásokból származó eredmények konzisztensen arra mutatnak rá, hogy a kamaszok pornográfia fogyasztása megengedőbb szexuális hiedelmekkel jár együtt,⁷¹ bár az eredmények főleg keresztmetszeti kutatásokból származnak. Longitudinális kutatásokban nem, vagy kis hatásmérték mutatókat találtak ($d = 0,39$),⁷² valamint fontos tényező az is, hogy a serdülők átlagosan kevésbé jellemezhetőek szexuálisan megengedő attitűdökkel.

A DSMM modell egyik korábban bemutatott állítása szerint a kognitív, érzelmi és izgalmi változók mediálják a kapcsolatot a pornófogyasztás és a különböző kimeneti változók között. Az egyik ilyen mediáló változó például az észlelt szociális realizmus, vagyis az, hogy a fiatalok mennyire gondolják valósnak azt, amit a felnőtt filmekben látnak. A másik pedig a tartalmak észlelt hasznossága, tehát hogy mennyiben tartják hasznos és releváns, megbízható információnak azt, amikkel ezekben a filmekben találkozunk. Peter és Valkenburg azt találta,⁷³ hogy a szociális realizmus és az észlelt hasznosság valóban mediálta a pornográfia fogyasztás és a megengedőbb szexuális attitűdök közötti kapcsolatot, bár átlagosan a kamaszok nem tartják sem realiztikusnak, sem pedig hasznos információforrásnak a pornográfiát. Martelozzo és munkatársai⁷⁴ ugyanakkor a 2016-os kutatási eredményeik alapján rámutatnak, hogy a fiúk 53, a lányok 39%-a reálisnak tartja azt, amit a felnőtt filmekben lát. Minél fiatalabb valaki, annál realiztikusabbnak tartja a pornográf tartalmakat, és a fiúk egy része kifejezetten pozitívan ítéli azt meg. Eredményeik szerint a 11–12 éves fiúk 21%-a, a 15–16 évesek 42%-a szeretné a valóságban is kipróbálni, amit látott. Míg a pornóval való első találkozás többnyire felkavaró, és Martelozzo eredményei szerint a megkérdezettek csupán 17 %-a élt át szexuális izgalmat első alkalommal, a későbbi rendszeres fogyasztás során ez az arány már 49%. Az első találkozásakor megélt sokk és zavarodottság a későbbi fogyasztás során folyamatosan csökken.

Két keresztmetszeti⁷⁵ és két hosszmetzeti kutatás⁷⁶ azt találta, hogy a kamaszok pornográfia fogyasztása erősebb nemi sztereotípiákhoz kapcsolódik a szexualitás területén. Más kutatások⁷⁷ nem találtak ilyen jellegű összefüggést.

Peter és Valkenburg egy longitudinális kutatásban⁷⁸ arra az eredményre jutott, hogy az internetes pornográfia fogyasztás bejósolta az erősebb sztereotíp hiedelmeket, valamint az erősebb hiedelmek visszahatottak a pornófogyasztás gyakoriságára is: nagyobb gyakoriságú használatot jósolva be idővel (Cohen-féle $d = 0,68$). Ez az összefüggés fiúk esetében erősebb volt, mint a nőknél, és a pornográfia iránti pozitív attitűdök mediálták azt.

⁷⁰ TO-NGAI-KAN (2012)

⁷¹ BROWN-L'ENGLE (2009), LO et al. (1999), PETER-VALKENBURG (2010a)

⁷² PETER-VALKENBURG (2010a)

⁷³ Uo., PETER-VALKENBURG (2006b)

⁷⁴ MARTELOZZO et al. (2016)

⁷⁵ PETER-VALKENBURG (2007), TO-NGAI-KAN (2012)

⁷⁶ BROWN-L'ENGLE (2009), PETER-VALKENBURG (2009b)

⁷⁷ TO et al. (2012), PETER-VALKENBURG (2011b)

⁷⁸ PETER-VALKENBURG (2009b)

2.6.2. Szexuális szelf-fejlődés

A szexualitás a születéstől fogva folyamatosan fejlődik és változik, ennek a fejlődésnek pedig vannak kiemelt szakaszai; a változás ugyanis nem lineáris (lásd Miklósi és munkatársai ki-tűnő szakirodalmi összefoglalóját a szexualitás fejlődésének számos aspektusáról).⁷⁹ Kamaskorban a normál fejlődés része az intenzívebb szexuális vágyak és fantáziák jelenléte. Kérdés, hogy a pornográfia fogyasztás befolyásolja-e ezt a folyamatot?

A gyakoribb pornográfia fogyasztás egyes kutatások eredményei szerint összefügg a szexualitás terén megélt bizonytalansággal,⁸⁰ a saját test tárgyiasításával, továbbá a különféle testideálok internalizálásával.⁸¹ A gyakoribb pornófogyasztás a szexualitással kapcsolatos fantáziák nagyobb arányával jár együtt,⁸² és összefügg a szexuális gondolatok erőteljes jelenlétével (ami gyakran egyéb gondolatok kiszorítását hozza magával). Egy longitudinális vizsgálat eredményei szerint⁸³ a pornográfia fogyasztás együtt járt a szexualitással kapcsolatos elégedetlenség nagyobb mértékével, vagyis aki több felnőtt tartalmat fogyasztott, idővel egyre elégedetlenebbé vált. Az idézett kutatásokban talált hatásmérték mutatók mérsékelt erősségűek ugyan, de megerősítik azt a feltételezést, miszerint a felnőtt tartalmak fogyasztása formálja a serdülők szexualitásról alkotott képét, sőt, a szexuális szelf fejlődését is.

2.6.3. Szexuális magatartás

A 2017/18-as HBSC kutatás adatai szerint a 15–17 éves magyar lányok 40,3%-a és a fiúk 43,8%-a volt szexuálisan aktív.⁸⁴ A pornográfiával való találkozás ehhez képest átlagosan 11 éves korban történik, és egyes nyugati országokban ebben az életkorban akár a 98%-ot is eléri azoknak az aránya, akik láttak már felnőtt tartalmakat (lásd fentebb). Mindez azt jelenti, hogy a pornográfiában látottak potenciálisan éveken át formálják a gyerekek, kamaszok szexualitásról alkotott képét, elvárásait, hiedelmeit, igény szintjét, arousal-szintjét úgy, hogy valójában saját, valódi, emberi kapcsolatokban megélt tapasztalatuk még nincs ebben az időszakban a szexualitásról.

A kutatások a szexuális magatartás négy területét vizsgálják kiemelten a pornográfiával összefüggésben:

1. a szexuális kapcsolatok száma, különböző szexuális praktikák alkalmazása
2. alkalmi szex
3. szexuálisan rizikós magatartás (pl. védekezés nélküli aktus)
4. szexuális agresszió és áldozattá válás

⁷⁹ MIKLÓSI–LUCZAY–PÁSZTHY (2022)

⁸⁰ PETER–VALKENBURG (2008, 2010b)

⁸¹ VANDENBOSCH–EGGERMONT (2013a)

⁸² TO–NGAI–KAN (2012)

⁸³ PETER–VALKENBURG (2009a)

⁸⁴ WHO 2020.; COYNE et al. (2019): 430–436.

Mind a longitudinális,⁸⁵ mind a keresztmetszeti⁸⁶ kutatások alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a gyakoribb pornográfia fogyasztás a szexuális aktusok nagyobb valószínűségével jár együtt.

A különféle szexuális praktikák gyakoribb alkalmazása serdülőkorban a kutatási adatok alapján nem mutat konzisztens összefüggést a pornográfia fogyasztással.⁸⁷ Ezzel szemben az alkalmi szexuális kapcsolatok aránya nagyobb azoknak a körében, akik rendszeres pornográfia fogyasztók,⁸⁸ bár a megkérdezett fiatalok többségének nem volt tapasztalata alkalmi szex terén.

A rizikós magatartás terén is vegyes eredményekre jutottak a kutatások: két keresztmetszeti vizsgálat⁸⁹ azt találta, hogy a pornográfia fogyasztás összefügg a védekezés nélküli szexuális aktusok nagyobb arányával fiúk esetében,⁹⁰ és a gyakoribb szexinggel is.⁹¹ Egy svéd kutatás⁹² eredményei szerint egy baráttal való szexuális aktus, csoportos szex, orális vagy anális szex gyakorlása mind összefüggött a szexuálisan explicit tartalmaknak való gyakoribb kitettséggel. Sőt, a megkérdezett serdülők 71%-a úgy vélte, hogy a pornográf tartalmak hatással voltak kortársaik szexuális magatartására, míg csupán 29% gondolta úgy, hogy a saját viselkedését befolyásolta volna az. Ugyanez a kutatás azt találta, hogy akik gyakrabban fogyasztottak felnőtt tartalmakat, korábban kezdték a szexuális életüket, mint azok, akik ritkábban. Brown és L'Engle,⁹³ valamint Kraus és Russel⁹⁴ eredményei szintén arra mutatnak rá, hogy a szexuálisan explicit tartalmakkal való korai találkozás mind a fiúk, mind pedig a lányok esetében növeli az orális szex, valamint a szexuális aktus valószínűségét azokhoz a kortársakhoz képest, akik nem láttak ilyen tartalmakat. Kraus és Russell megfogalmazásával élve „az internet, ami gyakran népszerűsít és árul szexuálisan explicit tartalmakat, valószínűleg egyfajta akceleratorként működhet, és előbbre hozza az első orális szex és közösülés idejét”.⁹⁵

Ezzel szemben Peter és Valkenburg longitudinális kutatásában⁹⁶ nem talált összefüggést a védekezés nélküli szex és a pornófogyasztás között, és összességében is elmondható, hogy átlagosan nem volt jellemző a serdülőkre a rizikós szexuális magatartás.

2.6.4. Szexuális agresszió

Egy amerikai longitudinális kutatás⁹⁷ szerint a pornográfia bármely formában (magazinok, filmek, internet) való fogyasztása a fiúk esetében összefüggött a gyakoribb szexuális zaklatá-

⁸⁵ BROWN–L'ENGLE (2009), CHENG–MA–MISSARI (2014), DOORNWAARD–BICKHAM et al. (2015) VANDEN-BOSCH–EGGERMONT (2013b)

⁸⁶ ATWOOD et al. (2012), BOGALE–SEME (2014), MANAF et al. (2014), MATTEBO et al. (2014)

⁸⁷ DOORNWAARD–BICKHAM et al. (2015), MATTEBO et al. (2014)

⁸⁸ CHENG–MA–MISSARI (2014), LO et al. (1999), LO–WEI (2005), MATTEBO et al. (2014)

⁸⁹ LUDER et al. (2011), VAN OUYTSEL–PONNET–WALRAVE (2014)

⁹⁰ LUDER et al. (2011)

⁹¹ VAN OUYTSEL–PONNET–WALRAVE (2014)

⁹² HÄGGSTRÖM–NORDIN–HANSON–TYDÉN (2005)

⁹³ BROWN–L'ENGLE (2009)

⁹⁴ KRAUS–RUSSEL (2008)

⁹⁵ Uo. 166.

⁹⁶ PETER–VALKENBURG (2011c)

⁹⁷ BROWN–L'ENGLE (2009)

sokkal, és az eredmények akkor is szignifikánsak maradnak, ha kontrolláljuk a kiinduló viselkedés, életkor, etnikum, szocioökonómiai státusz, szülői iskolázottság, biológiai érés és élménykeresés szintjét. Ybarra és Mitchell⁹⁸ 2005-ben azt találta, hogy a serdülőkorú fiúk többsége esetében a pornófogyasztás nem hozható összefüggésbe a nagyobb mértékű szexuális agresszióval, ám a fiúk azon csoportjában, akikre a nagyobb mértékű szexuális agresszióra való predispozíció jellemző, négyszer nagyobb szintjét mutatták a szexuális agresszióknak, mint azoknál, akik ritkábban fogyasztottak pornót.

Malamuth és Huppin⁹⁹ 2005-ben szintén arról írnak, hogy bizonyos rizikófaktorok jelenléte határozza meg, mennyiben lesz valaki szexuálisan agresszív a pornográfia fogyasztásának következtében.

Brown és L'Engle utánkövetéses vizsgálatának¹⁰⁰ egyik fontos megállapítása szerint azok a fiúk, akik a korai serdülőkorban szexuálisan explicit tartalmakat fogyasztottak, nagyobb eséllyel váltak szexuális zaklatókká serdülőkoruk közepére. Hunter és munkatársai¹⁰¹ 256 olyan serdülőkorú fiút vizsgáltak, akik valamilyen fizikai szexuális zaklatást követek el. A szerzők véleménye szerint az explicit tartalmak megerősíthetik a pszichopátiás attitűdöket az emberi szexualitás torz ábrázolása, valamint a promiszkuitás felmagasztalása által. Egy 2011-es utánkövetéses vizsgálat¹⁰² arra az eredményre jutott, hogy a kifejezetten agresszív szexuális tartalmak fogyasztása összefügg a szexuális zaklatás nagyobb arányával, míg a nem erőszakos pornográf tartalmak fogyasztása nem.

Különösen érdekes és főként a lányokat érintő kérdés az áldozattá válás és a pornográfia használat közötti összefüggések vizsgálata. Egy etióp kutatásban Bekele és munkatársai¹⁰³ 2011-ben statisztikailag erős összefüggést találtak ($r = 0,61$, Cohen-féle $d = 1,54$) az explicit tartalmak fogyasztása és a szexuális áldozattá válás között a nők körében. A megkérdezettek 68%-a élt át életében valamilyen típusú szexuális zaklatást. Bonino és munkatársai¹⁰⁴ 2006-ban szintén erre az eredményre jutottak. Az általuk vizsgált lányok 10%-a számolt be arról, hogy az akarata ellenére kényszerítették szexre. Egy 2013-as kínai kutatás¹⁰⁵ szerint a pornográfia fogyasztás összefüggésbe hozható a többszörös áldozattá válással (pl. többféle, egyidőben történő abúzus és/vagy elhanyagolás, beleértve a szexuális zaklatást és bántalmazást), és az összefüggés mind a nők, mind a férfiak körében fennállt.

2.7. Pornográfia fogyasztás és mentális egészség

Több kutatás foglalkozik a pornográfia mentális egészséggel való összefüggéseivel. Kapcsolatot találtak a pornófogyasztás, valamint a kevesebb társas interakció és kötődés, az alacsonyabb önértékelés és több depresszív tünet között. Mattebo és munkatársai¹⁰⁶ 2013-as ered-

⁹⁸ YBARRA–MITCHELL (2005)

⁹⁹ MALAMUTH–HUPPIN (2005)

¹⁰⁰ BROWN–L'ENGLE (2009)

¹⁰¹ HUNTER–FIGUEREDO–MALAMUTH (2010): 146.

¹⁰² YBARRA et al. (2011)

¹⁰³ BEKELE–VAN AKEN–DUBAS: (2011)

¹⁰⁴ BONINO et al (2006)

¹⁰⁵ DONG et al. (2013)

¹⁰⁶ MATTEBO et al. (2013)

ményei szerint azok a fiúk, akik napi szinten fogyasztottak felnőtt tartalmakat, több időt töltöttek a számítógép előtt, több kortárskapcsolati problémáról számoltak be, gyakrabban voltak túlsúlyosak, és több alkoholt és dohányt fogyasztottak, valamint többet hiányoztak az iskolából. Lányok esetében hasonló összefüggéseket talált egy másik tanulmány:¹⁰⁷ több szexuális tapasztalattal, kortárskapcsolati problémákkal, alkohol és dohányfogyasztással volt összefüggésbe hozható a felnőtt tartalmak fogyasztása. Egy iskolákban végzett hosszmetzeti kutatás¹⁰⁸ eredményei szerint a 18 éves korban mért pszichoszomatikus tünetek bejósolhatók voltak a 16 éves kori pornográfia fogyasztással. Más kutatások sem találtak összefüggést az explicit tartalmak fogyasztása és a mentális egészség között.¹⁰⁹ Alexandraki és munkatársai¹¹⁰ 2018-as összefoglaló tanulmányukban a vonatkozó kutatások nagyrésze depresszív tünetekkel és viselkedési problémákkal hozza összefüggésbe a pornográfia fogyasztást, ezek az eredmények összességében inkonzisztensek. Egy három időpontban elvégzett svéd keresztmetszeti vizsgálat nem talált konzisztens összefüggéseket a rosszabb mentális egészség és a pornófogyasztás között. A deviáns pornográf tartalmak fogyasztása azonban rosszabb mentális egészséggel járt. Az anya munkanélkülisége, a szülői nevelési stílus, a szexuális abúzus mint változók erősebb összefüggést mutattak a mentális egészséggel, mint a pornófogyasztás általában. A szerzők¹¹¹ rámutatnak arra, hogy a különféle háttérváltozók kontrollálása különösen fontos lehet, ugyanis sok esetben azok bírnak nagyobb magyarázó erővel a pornográfia fogyasztásához képest.

3. Összegzés

Az eddigiekben összegyűlt szakirodalmi adatok alapján elmondható, hogy különböző jellemzőkkel bíró serdülők eltérő valószínűséggel fognak pornográf tartalmakat fogyasztani: a tipikus fogyasztó fiú, biológiailag érettebb, nem heteroszexuális, élménykeresőbb, továbbá gyengébb és/vagy konfliktusos családi kapcsolatokkal jellemezhető. A pornográfia fogyasztása összefügg a serdülők szexuális attitűdjeivel. Minél több felnőtt tartalmat fogyaszt valaki, annál megengedőbb attitűdöket fog ezen a téren mutatni. Hasonlóképpen, a gyakoribb pornográfia fogyasztás kevésbé progresszív, nemi sztereotípiákkal hozható összefüggésbe, bár ezen a téren az eredmények némileg ellentmondásosak, és további vizsgálatokat igényelnének. A szexualitás fejlődésével kapcsolatban sem találunk konzisztens eredményeket, arra pedig nincs bizonyíték, hogy a pornóhasználat serdülőkorban összefüggene a különféle szexuális praktikák gyakoribb alkalmazásával (azok ugyanis egyébként sem tipikusak ebben az életkorban átlagosan).

A gyakoribb explicit tartalomfogyasztás egyértelműen összefügg a serdülők szexuális aktusainak számával (és az első aktus korábbra tolódásával), az alkalmi szexuális kapcsolatok nagyobb arányával, valamint a szexuális agresszió növekedésével mind az elkövetők, mind az áldozatok szempontjából. Több vizsgálat keresi a választ arra, hogy milyen módon

¹⁰⁷ MATTEBO et al. (2016)

¹⁰⁸ MATTEBO et al. (2018)

¹⁰⁹ KOHUT–ŠTULHOFER (2018), ŠTULHOFER–TAFRO–KOHUT (2019)

¹¹⁰ ALEXANDRAKI et al. (2018)

¹¹¹ SVEDIN et al. (2022)

befolyásolja a fiatalok mentális egészségét a pornófogyasztás. Ezzel kapcsolatban szintén egyes eredményeket találunk, ami felhívja a figyelmet a különféle háttérváltozók kontrollálásának fontosságára.

Az emberi szexualitás a maga teljességében egy olyan összetett, fejlődést mutató, számos egyéni és kulturális változótól függő komplex magatartás, melynek vizsgálata – már csak a fogalmak folyamatos átalakulása kapcsán is – kihívásokkal teli. Amit határozottan állíthatunk, hogy a gyerekek és fiatalok szinte biztosan találkoznak – véletlenül vagy szándékosan – explicit felnőtt tartalmakkal, és az rizikótényezőnek tekinthető a serdülők szexuális fejlődése, valamint mentális egészsége szempontjából. A szexualitásról való szegényes tudás, a tabusítás különösen problematikus, megfosztja ugyanis attól a lehetőségtől a gyerekeket, hogy a fejlődési szintjüknek megfelelő, lehetőleg megalapozott, a valóságot tükröző információkhoz jussanak. Ha a gyerekek felnőtt filmekben találkoznak először a szexualitással, ha a serdülők információforrásként tekintenek a pornográf tartalmakra, és nem tudják ezt realiztikus, valódi tudással és tapasztalattal összevetni, nagyobb a potenciális kár, mint abban az esetben, ha már egy meglévő tudásba ágyazódnak be a látottak. A mindenkori életkori fejlettségnek megfelelő, bio-pszicho-szocio-spirituális emberkép alapján átgondolt szexuális edukáció a jelenkor digitális arénájában elengedhetetlen az egészséges fejlődés szempontjából, és preventív lehet a pornográfia káros hatásaival szemben is.

Források és irodalom

- ALEXANDRAKI et al. (2018) = ALEXANDRAKI, K. – STAVROPOULOS, V. – ANDERSON, E. – LATIFI, M. Q. – GOMEZ, R.: Adolescent pornography use: A systematic literature review of research trends 2000–2017. *Current psychiatry reviews*, 2018/1. 47–58. doi.org/10.2174/2211556007666180606073617
- ANDRIE et al. (2021) = ANDRIE, E. K. – SAKOU, I. I. – TZAVELA, E. C. – RICHARDSON, C. – TSITSIKA, A. K.: Adolescents' online pornography exposure and its relationship to socio-demographic and psychopathological correlates: a cross-sectional study in six European countries. *Children*, 2021/10. doi.org/10.3390/children8100925
- ATWOOD et al. (2012) = ATWOOD, K. A. – ZIMMERMAN, R. – CUPP, P. K. – FONGKAEW, W. – MILLER B. A. – BYRNES, H. F. – ... – CHOOKHARE, W.: Correlates of precoital behaviors, intentions, and sexual initiation among Thai adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, 2012/3. 364–386. doi.org/10.1177/0272431610393248
- BALLESTER et al. (2021) = BALLESTER, L. – ROSÓN, C. – NOYA, M. – CALDERÓN-CRUZ, B.: Characteristics of Online Pornography and Interventions Against its Negative Effects in Young People: Results from an International Delphi Panel. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 2021/3. 634–646. doi.org/10.1007/s10942-021-00425-z
- BEKELE–VAN AKEN–DUBAS (2011) = BEKELE, A. B. – VAN AKEN, M. A. – DUBAS, J. S.: Sexual violence victimization among female secondary school students in eastern Ethiopia. *Violence and victims*, 2011/5. 608–630. DOI: 10.1891/0886–6708.26.5.608

- BEYENS–VANDENBOSCH–EGGERMONT (2015) = BEYENS, I. – VANDENBOSCH, L. – EGGERMONT, S.: Early adolescent boys' exposure to Internet pornography: Relationships to pubertal timing, sensation seeking, and academic performance. *The Journal of Early Adolescence*, 2015/8. 1045–1068. doi.org/10.1177/0272431614548
- BOGALE–SEME (2014) = BOGALE, A. – SEME, A.: Premarital sexual practices and its predictors among in-school youths of shendi town, west Gojjam zone, North Western Ethiopia. *Reproductive health*, 2014/1. 1–9. doi.org/10.1186/1742-4755-11-49
- BONINO et al. (2006) = BONINO, S. – CIAIRANO, S. – RABAGLIETTI, E. – CATTELINO, E.: Use of pornography and self-reported engagement in sexual violence among adolescents. *European Journal of Developmental Psychology*, 2006/3. 265–288. doi.org/10.1080/17405620600562359
- BRAUN-COURVILLE–ROJAS (2009) = BRAUN-COURVILLE, D. K. – ROJAS, M.: Exposure to sexually explicit web sites and adolescent sexual attitudes and behaviors. *Journal of adolescent health*, 2009/2. 156–162. doi.org/10.1016/j.jadohealth.2008.12.004
- BRIDGES–MOROKOFF (2011) = BRIDGES, A. J. – MOROKOFF, P. J.: Sexual media use and relational satisfaction in heterosexual couples. *Personal Relationships*, 2011/4. 562–585. doi.org/10.1111/j.1475-6811.2010.01328.x
- BROWN–L'ENGLE (2009) = BROWN, J. D. – L'ENGLE, K. L.: X-rated: Sexual attitudes and behaviors associated with US early adolescents' exposure to sexually explicit media. *Communication research*, 2009/1. 129–151. doi.org/10.1177/0093650208326465
- CHEN et al. (2013) = CHEN, A. S. – LEUNG, M. – CHEN, C. H. – YANG, S. C.: Exposure to internet pornography among Taiwanese adolescents. *Social behavior and personality: An international journal*, 2013/61. 157–164. doi.org/10.2224/sbp.2013.41.1.157
- CHENG–MA–MISSARI (2014) = CHENG, S. – MA, J. – MISSARI, S.: The effects of Internet use on adolescents' first romantic and sexual relationships in Taiwan. *International Sociology*, 29(4), 2014/4. 324–347. doi.org/10.1177/0268580914538084
- COYNE et al. (2019) = COYNE, S. M. – WARD, L. M. – KROFF, S. L. – DAVIS, E. J. – HOLMGREN, H. G. – JENSEN, A. C. ... – ESSIG, L. W.: Contributions of mainstream sexual media exposure to sexual attitudes, perceived peer norms, and sexual behavior: A meta-analysis. *Journal of Adolescent Health*, 2019/4. 430–436. doi.org/10.1016/j.jadohealth.2018.11.016
- DONG et al. (2013) = DONG, F. – CAO, F. – CHENG, P. – CUI, N. – LI, Y.: Prevalence and associated factors of poly-victimization in Chinese adolescents. *Scandinavian journal of psychology*, 2013/5. 415–422. doi.org/10.1111/sjop.12059
- DOORNWAARD–BICKHAM et al. (2015) = DOORNWAARD, S. M. – BICKHAM, D. S. – RICH, M. – TER BOGT, T. F. – VAN DEN EIJNDEN, R. J.: Adolescents' use of sexually explicit internet material and their sexual attitudes and behavior: Parallel development and directional effects. *Developmental Psychology*, 2015/10. 1476.
- DWULIT–RZYMSKI (2019) = DWULIT, A. D. – RZYMSKI, P.: The potential associations of pornography use with sexual dysfunctions: An integrative literature review of observational studies. *Journal of Clinical Medicine*, 2019/7. 914. doi.org/10.3390/jcm8070914

- EDWARDS (2013) = EDWARDS, S. D.: Holistic psychology: A brief primer. *Journal of Psychology in Africa*, 2013/3. 531–537. doi.org/10.1080/14330237.2013.10820664
- FLOOD (2007) = FLOOD, M.: Exposure to pornography among youth in Australia. *Journal of Sociology*, 2007/1. 45–60. doi.org/10.1177/1440783307073934
- GIORDANO–CASHWELL (2017) = GIORDANO, A. L. – CASHWELL, C. S.: Cybersex addiction among college students: A prevalence study. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 2017/1–2. 47–57. doi.org/10.1080/10720162.2017.1287612
- GOLDHAHN–PLEVIN (2022) = GOLDHAHN, E. – PLEVIN, M.: Questioning ‘Normality’. What is normal: Psychotherapists explore the question, *Body, Movement and Dance in Psychotherapy*, 2023/2. 155–158. doi.org/10.1080/17432979.2022.2140199
- GREEN–FOSTER (2021) = GREEN, J. – FOSTER, A. F.: *Twenty-Year Sentence in Girls Do Porn Sex Trafficking Conspiracy*. U.S. Department of Justice. 2021 June 14. www.justice.gov/usao-sdca/pr/twenty-year-sentence-girlsdoporn-sex-trafficking-conspiracy
- HÄGGSTRÖM–NORDIN–HANSON–TYDÉN (2005) = HÄGGSTRÖM–NORDIN, E. – HANSON, U. – TYDÉN, T.: Associations between pornography consumption and sexual practices among adolescents in Sweden. *International journal of STD & AIDS*, 2005/2. 102–107. doi.org/10.1258/0956462053057512
- HÄGGSTRÖM–NORDIN et al. (2011) = HÄGGSTRÖM–NORDIN, E. – BORNESKOG, C. – ERIKSSON, M. – TYDÉN, T.: Sexual behaviour and contraceptive use among Swedish high school students in two cities: Comparisons between genders, study programmes, and over time. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 2011/1. 36–46. doi.org/10.3109/13625187.2010.536922
- HARDY et al. (2013) = HARDY, S. A. – STEELMAN, M. A. – COYNE, S. M. – RIDGE, R. D.: Adolescent religiousness as a protective factor against pornography use. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 2013/3. 131–139 doi.org/10.1016/j.appdev.2012.12.002
- Hetek (2022) = *Hetek*. Tabuk nélkül a szexiparról – Bántalmazott gyerekből strici vagy prostituált? 2022. május 7. YouTube. www.youtube.com/watch?v=gTmkkGldspg
- HOLT–BOSSLER–MAY (2012) = HOLT, T. J. – BOSSLER, A. M. – MAY, D. C.: Low self-control, deviant peer associations, and juvenile cyberdeviance. *American journal of criminal justice*, 2012/3. 378–395. doi.org/10.1007/s12103-011-9117-3
- HUDZIAK et al. (2007) = HUDZIAK, J. J. – ACHENBACH, T. M. – ALTHOFF, R. R. – PINE, D. S.: A dimensional approach to developmental psychopathology. *International journal of methods in psychiatric research*, 2007/1. S16–S23. doi.org/10.1002/mpr.217
- HUNTER–FIGUEREDO–MALAMUTH (2010) = HUNTER, J. A. – FIGUEREDO, A. J. – MALAMUTH, N. M.: Developmental pathways into social and sexual deviance. *Journal of Family Violence*, 2010/2. 141–148. doi.org/10.1007/s10896-009-9277-9
- KIM et al (2011) = KIM, W. – JEONG, O. R. – KIM, C. – SO, J.: The dark side of the Internet: Attacks, costs and responses. *Information systems*, 2011/3. 675–705. doi.org/10.1016/j.is.2010.11.003

- KOHUT–ŠTULHOFER (2018) = KOHUT, T. – ŠTULHOFER, A.: Is pornography use a risk for adolescent well-being? An examination of temporal relationships in two independent panel samples. *PLoS one*, 2018/8. e0202048. doi.org/10.1371/journal.pone.0202048
- KRAUS–RUSSELL (2008) = KRAUS, S. W. – RUSSELL, B.: Early sexual experiences: The role of Internet access and sexually explicit material. *CyberPsychology & behavior*, 2008/2. 162–168. doi.org /10.1089/cpb.2007.0054
- LEMBKE (2022) = LEMBKE, A.: *Dopaminkorszak: Hogyan találjunk egyensúlyt a függőségekre épülő világban*. Libri, 2022.
- LO et al. (1999) = LO, V. H. – NEILAN, E. – SUN, M. P. – CHIANG, S. I.: Exposure of Taiwanese adolescents to pornographic media and its impact on sexual attitudes and behaviour. *Asian Journal of Communication*, 1999/1. 50–71. doi.org/10.1080/0129298990935 9614
- LO–WEI (2005) = LO, V. H. – WEI, R.: Exposure to Internet pornography and Taiwanese adolescents' sexual attitudes and behavior. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 2005/2. 221–237. doi.org/10.1207/s15506878jobem4902_5
- LUDER et al. (2011) = LUDER, M. T. – PITTET, I. – BERCHTOLD, A. – AKRÉ, C. – MICHAUD, P. A. – SURÍS, J. C.: Associations between online pornography and sexual behavior among adolescents: Myth or reality?. *Archives of sexual behavior*, 2011/5. 1027–1035. doi.org /10.1007/s105 08-010-9714-0
- MA–SHEK (2013) = MA, C. M. – SHEK, D. T.: Consumption of pornographic materials in early adolescents in Hong Kong. *Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology*, 2013/3. S18–S25. doi.org/10.1016/j.jpag.2013.03.011
- MALAMUTH–HUPPIN (2005) = MALAMUTH, N. – HUPPIN, M.: Pornography and teenagers: The importance of individual differences. *Adolescent medicine clinics*, 2005/2. 315.
- MANAF et al. (2014) = MANAF, M. R. A. – TAHIR, M. M. – SIDI, H. – MIDIN, M. – JAAFAR, N. R. N. – DAS, S. – ABD MALEK, A. M.: Pre-marital sex and its predicting factors among Malaysian youths. *Comprehensive psychiatry*, 2014/1. S82–S88. doi.org/10.1016/j.comppsy.2013.03.008
- MANDRIOTA (2021) = MANDRIOTA, M.: All About Sex Positivity. *PsychCentral*, 2021, July 29. Online: psychcentral.com/health/sex-positivity-meaning# sex-positivity-definition
- MARTELLOZZO et al. (2016) = MARTELLOZZO, E. – MONAGHAN, A. – ADLER, J. R. – DAVIDSON, J. – LEYVA, R. – HORVATH, M. A.: „I wasn't sure it was normal to watch it...” A quantitative and qualitative examination of the impact of online pornography on the values, attitudes, beliefs and behaviours of children and young people. *Project Report. Middlesex University*, 2016. doi.org/10.6084/ m9.figshare.3382393
- MATTEBO et al. (2013) = MATTEBO, M. – TYDÉN, T. – HÄGGSTRÖM–NORDIN, E. – NILSSON, K. W. – LARSSON, M.: Pornography consumption, sexual experiences, lifestyles, and self-rated health among male adolescents in Sweden. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 2013/7. 460–468. DOI: 10.1097/DBP.0b013e31829c44a2
- MATTEBO et al. (2014) = MATTEBO, M. – TYDÉN, T. – HÄGGSTRÖM–NORDIN, E. – NILSSON, K. W. – LARSSON, M.: Pornography and sexual experiences among high school students in Sweden. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 2014/3. 179–188. DOI:10.1097/DBP.0000000000000034

- MATTEBO et al. (2016) = MATTEBO, M. – TYDÉN, T. – HÄGGSTRÖM-NORDIN, E. – NILSSON, K. W. – LARSSON, M.: Pornography consumption among adolescent girls in Sweden. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 2016/4. 295–302. doi.org/10.1080/13625187.2016.1186268
- MATTEBO et al. (2018) = MATTEBO, M. – TYDÉN, T. – HÄGGSTRÖM-NORDIN, E. – NILSSON, K. W. – LARSSON, M.: Pornography consumption and psychosomatic and depressive symptoms among Swedish adolescents: a longitudinal study. *Uppsala journal of medical sciences*, 2018/4. 237–246. doi.org/10.1080/03009734.2018.1534907
- McMANUS (1986) = McMANUS, M. (ed.): *Final report of the Attorney General's Commission on Pornography*. Nashville, Rytledge Hill Pres., 1986.
- MESCH (2009) = MESCH, G. S.: Social bonds and Internet pornographic exposure among adolescents. *Journal of Adolescence*, 2009/3. 601–618. doi.org/10.1016/j.adolescence.2008.06.004
- MESCH–MAMAN (2009) = MESCH, G. S. – MAMAN, T. L.: Intentional online pornographic exposure among adolescents: Is the Internet to blame. *Verhaltenstherapie & Verhaltensmedizin*, 2009/3. 352–367.
- MIKLÓSI–LUCZAY–PÁSZTHY (2022) = MIKLÓSI M. – LUCZAY A. – PÁSZTHY B.: Szexuális fejlődés gyermek- és serdülőkorban. *Psychiatria Hungarica*, 2022/4. 319–350.
- OWENS et al. (2012) = OWENS, E. W. – BEHUN, R. J. – MANNING, J. C. – REID, R. C.: The impact of Internet pornography on adolescents: A review of the research. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 2012/1–2. 99–122. doi.org/10.1080/10720162.2012.660431
- PETER–VALKENBURG (2006a) = PETER, J. – VALKENBURG, P. M.: Adolescents' exposure to sexually explicit material on the Internet. *Communication Research*, 2006/2. 178–204. doi.org/10.1177/0093650205285369
- PETER–VALKENBURG (2006b) = PETER, J. – VALKENBURG, P. M.: Adolescents' exposure to sexually explicit online material and recreational attitudes toward sex. *Journal of communication*, 2006/4. 639–660. doi.org/10.1111/j.1460-2466.2006.00313.x
- PETER–VALKENBURG (2007) = PETER, J. – VALKENBURG, P. M.: Adolescents' exposure to a sexualized media environment and their notions of women as sex objects. *Sex roles*, 2007/5. 381–395. doi.org/10.1007/s11199-006-9176-y
- PETER–VALKENBURG (2008) = PETER, J. – VALKENBURG, P. M.: Adolescents' exposure to sexually explicit Internet material, sexual uncertainty, and attitudes toward uncommitted sexual exploration: Is there a link? *Communication Research*, 2008/5. 579–601. doi.org/10.1177/0093650208321754
- PETER–VALKENBURG (2009a) = PETER, J. – VALKENBURG, P. M.: Adolescents' exposure to sexually explicit internet material and sexual satisfaction: A longitudinal study. *Human communication research*, 2009/2. 171–194. doi.org/10.1111/j.1468-2958.2009.01343.x
- PETER–VALKENBURG (2009b) = PETER, J. – VALKENBURG, P. M.: Adolescents' exposure to sexually explicit internet material and notions of women as sex objects: Assessing causality and underlying processes. *Journal of Communication*, 2009/3. 407–433. doi.org/10.1111/j.1460-2466.2009.01422.x

- PETER–VALKENBURG (2010a) = PETER, J. – VALKENBURG, P. M.: Processes underlying the effects of adolescents' use of sexually explicit internet material: The role of perceived realism. *Communication research*, 2010/3. 375–399. doi.org/10.1177/0093650210362464
- PETER–VALKENBURG (2010b) = PETER, J. – VALKENBURG, P. M.: Adolescents' use of sexually explicit Internet material and sexual uncertainty: The role of involvement and gender. *Communication Monographs*, 2010/3. 357–375. doi.org/10.1080/03637751.2010.498791
- PETER–VALKENBURG (2011a) = PETER, J. – VALKENBURG, P. M.: The use of sexually explicit internet material and its antecedents: A longitudinal comparison of adolescents and adults. *Archives of Sexual behavior*, 2011/5. 1015–1025. doi.org/10.1007/s10508-010-9644-x
- PETER–VALKENBURG (2011b) = PETER, J. – VALKENBURG, P. M.: The influence of sexually explicit internet material and peers on stereotypical beliefs about women's sexual roles: Similarities and differences between adolescents and adults. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 2011/9. 511–517. doi.org/10.1089/cyber.2010.0189
- PETER–VALKENBURG (2011c) = PETER, J. – VALKENBURG, P. M.: The influence of sexually explicit internet material on sexual risk behavior: A comparison of adolescents and adults. *Journal of health communication*, 2011/7. 750–765. doi.org/10.1080/10810730.2011.551996
- PETER–VALKENBURG (2016) = PETER, J. – VALKENBURG, P. M.: Adolescents and pornography: A review of 20 years of research. *The Journal of Sex Research*, 2016/4–5. 509–531. doi.org/10.1080/00224499.2016.1143441
- Psyma (2012) = Psyma Hungary Kft.: *Digital parenting kutatás 7–16 éves gyermekekkel és szüleikkel*. Kutatási jelentés a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság részére. 2021. nmhh.hu/ dokumentum/224270/NMH_H_PSYMA_7_16_eves_2021_KUTATA-SI_JELENTES.pdf
- ROTHMAN (2021) = ROTHMAN, E. F. – BECKMEYER, J. J. – HERBENICK, D. – FU, T. C. – DODGE, B. – FORTENBERRY, J. D.: The prevalence of using pornography for information about how to have sex: Findings from a nationally representative survey of US adolescents and young adults. *Archives of Sexual Behavior*, 2021/2. 629–646. doi.org/10.1007/s10508-020-01877-7
- ŠEVČÍKOVÁ et al. (2014) = ŠEVČÍKOVÁ, A. – ŠEREK, J. – BARBOVSCHI, M. – DANEBACK, K.: The roles of individual characteristics and liberalism in intentional and unintentional exposure to online sexual material among European youth: A multilevel approach. *Sexuality Research and Social Policy*, 2014/2. 104–115. doi.org/10.1007/s13178-013-0141-6
- SHEK–MA (2012) = SHEK, D. T. – MA, C. M.: Consumption of pornographic materials among early adolescents in Hong Kong: profiles and psychosocial correlates. *International Journal on Disability and Human Development*, 2012/2. 143–150. doi.org/10.1515/ijdh-2012-0024
- SHEK–MA (2014) = SHEK, D. T. – MA, C. M.: Using structural equation modeling to examine consumption of pornographic materials in Chinese adolescents in Hong

- Kong. *International Journal on Disability and Human Development*, 2014/2. 239–245. doi.org/10.1515/ijdh-2014-0309
- SPRING (2007) = SPRING, B.: Evidence-based practice in clinical psychology: What it is, why it matters; what you need to know. *Journal of clinical psychology*, 2007/7. 611–631. doi.org/10.1002/jclp.20373
- STEELE et al. (2013) = STEELE, V. R. – STALEY, C. – FONG, T. – PRAUSE, N.: Sexual desire, not hypersexuality, is related to neurophysiological responses elicited by sexual images. *Socioaffective neuroscience & psychology*, 2013/1. doi.org/10.3402/snp.v3 i0.20770
- ŠTULHOFER–TAFRO–KOHUT (2019) = ŠTULHOFER, A., – TAFRO, A. – KOHUT, T.: The dynamics of adolescents' pornography use and psychological well-being: a six-wave latent growth and latent class modeling approach. *European child & adolescent psychiatry*, 2019/12. 1567–1579. doi.org/10.1007/s00787-019-013184
- SVEDIN et al. (2022) = SVEDIN, C. G. – DONEVAN, M. – BLADH, M. – PRIEBE, G. – FREDLUND, C., – JONSSON, L. S.: Associations between adolescents watching pornography and poor mental health in three Swedish surveys. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 2022. 1765–1780. doi.org/10.1007/s00787-022-01992-x
- TO–NGAI–KAN (2012) = TO, S. M. – NGAI, S. S. Y. – KAN, S. M. I.: Direct and mediating effects of accessing sexually explicit online materials on Hong Kong adolescents' attitude, knowledge, and behavior relating to sex. *Children and Youth Services Review*, 2012/11. 2156–2163. doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.07.019
- TOLMAN et al. (2014) = TOLMAN, D. L. – DIAMOND, L. M. – BAUERMEISTER, J. A. – GEORGE, W. H. – PFAUS, J. G. – WARD, L.: *APA handbook of sexuality and psychology, Vol. 2: Contextual approaches*. 2014.
- TSITSIKA et al. (2009) = TSITSIKA, A. – CRITSELIS, E. – KORMAS, G. – KONSTANTOULAKI, E. – CONSTANTOPOULOS, A. – KAFETZIS, D.: Adolescent pornographic internet site use: a multi variate regression analysis of the predictive factors of use and psychosocial implications. *CyberPsychology & Behavior*, 2009/5. 545–550. doi.org/10.1089/cpb.2008.0346
- TYLER (2011) = TYLER, M.: *Selling Sex Short: the Pornographic and Sexological Construction of Women's Sexuality in the West*. Cambridge Scholars, Newcastle upon Tyne, 2011.
- VALKENBURG–PETER (2013) = VALKENBURG, P. M., – PETER, J.: The differential susceptibility to media effects model. *Journal of communication*, 2013/2. 221–243. doi.org/10.1111/jcom.12024
- VANDENBOSCH–EGGERMONT (2013a) = VANDENBOSCH, L. – EGGERMONT, S.: Sexualization of adolescent boys: Media exposure and boys' internalization of appearance ideals, self-objectification, and body surveillance. *Men and Masculinities*, 2013/3. 283–306. doi.org/10.1177/1097184X13477866
- VANDENBOSCH–EGGERMONT (2013b) = VANDENBOSCH, L. – EGGERMONT, S.: Sexually explicit websites and sexual initiation: Reciprocal relationships and the moderating role of pubertal status. *Journal of Research on Adolescence*, 2013/4. 621–634. doi.org/10.1111/jora.12008

- VANDENBOSCH (2015) = VANDENBOSCH, L.: Antecedents of adolescents' exposure to different types of sexually explicit Internet material: A longitudinal study. *Computers in Human Behavior*, 2015/Sept. 439–448. doi.org/10.1016/j.chb.2015.04.032
- VAN OUYTSEL–PONNET–WALRAVE (2014) = VAN OUYTSEL, J. – PONNET, K. – WALRAVE, M.: The associations between adolescents' consumption of pornography and music videos and their sexting behavior. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 2014/12. 772–778. doi.org/10.1089/cyber.2014.0365
- WEBER–QUIRING–DASCHMANN (2012) = WEBER, M. – QUIRING, O. – DASCHMANN, G.: Peers, parents and pornography: Exploring adolescents' exposure to sexually explicit material and its developmental correlates. *Sexuality & Culture*, 2012/4. 408–427. doi.org/10.1007/s12119-012-9132-7
- WOLAK–MITCHELL–FINKELHOR (2007) = WOLAK, J. – MITCHELL, K. – FINKELHOR, D.: Unwanted and wanted exposure to online pornography in a national sample of youth Internet users. *Pediatrics*, 2007/2. 247–257. doi.org/10.1542/peds.2006-1891
- WHO = Spotlight on adolescent health and well-being. Findings from the 2017/2018. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) survey in Europe and Canada. International report. Volume 2. Key data. World Health Organization. Regional Office for Europe. 2020. apps.who.int/iris/handle/10665/332104
- YBARRA–MITCHELL (2005) = YBARRA, M. L. – MITCHELL, K. J.: Exposure to Internet pornography among children and adolescents: A national survey. *Cyberpsychology & Behavior*, 2005/5. 473–486. doi.org/10.1089/cpb.2005.8.473
- YBARRA et al. (2011) = YBARRA, M. L. – MITCHELL, K. J. – HAMBURGER, M. – DIENER-WEST, M. – LEAF, P. J.: X-rated material and perpetration of sexually aggressive behavior among children and adolescents: Is there a link? *Aggressive Behavior*, 2011/1. 1–18. doi.org/10.1002/ab.20367

Az egészséges és a problémás videojáték–használat: helyzetkép, kockázati dimenziók és lehetséges intervenciók

KONCZ PATRIK* – DEMETROVICS ZSOLT** – KIRÁLY ORSOLYA***

Absztrakt

A videojátékok már több évtizede velünk vannak, világukat mégis kételyek övezik. Sok fiatal lelkesedéssel, míg a szülők egy részét aggodalommal töltik el. Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy mindezt egy generációs különbség magyarázza, de tekintve, hogy a játékosok átlagos életkora fokozatosan növekszik, ez az értelmezés már egyre kevésbé tűnik érvényesnek. Mind a veszélyek túlhangsúlyozása, mind azok alábecslése egy rossz stratégia, ami inkább növeli a szakadékot az érintettek között, mintsem hogy lehetőséget teremtenne arra, hogy a valós nehézségekkel szembe tudjunk nézni. A játékosok meghatározó része nem tekinthető problémásnak, a videojátékokat pszichológiai szükségleteik kielégítésére használják. A játékosok egy kis része szenved játékhasználati zavartól, esetükben mentális problémák és társas, tanulmányi működést érintő deficitek jelennek meg, így a zavar kezelése elengedhetetlen. A szülők fontos szerepet töltenek be a játékon belüli költségek és a megfelelő játéktevékenység szabályozásában. A kialakult probléma kezelésében elsősorban kognitív viselkedésterápia alkalmazása javasolt, illetve a támogató szülői kapcsolatok és az otthoni kommunikáció helyreállításában családterápia alkalmazása is segítséget nyújt.

Kulcsszavak: videojáték-használat, játékhasználati-zavar, motiváció, rizikófaktorok, megelőzés

Healthy and problematic videogame use: Epidemiology, risk factors, and possible interventions

Abstract

Video games have been a part of our lives for several decades, yet their world is surrounded by doubts. Youth is filled with enthusiasm, while some parents are filled with worry. We tend

* Doktorandusz, ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pszichológiai Intézet, Budapest; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pszichológiai Doktori Iskola. E-mail: koncz.patrik@ppk.elte.hu

** Egyetemi tanár, ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem Pszichológiai Intézet; University of Gibraltar, Center of Excellence in Responsible Gaming; Flinders University, College of Education, Psychology and Social Work. E-mail: demetrovics.zsolt@ppk.elte.hu

*** Egyetemi adjunktus, ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pszichológiai Intézet, Budapest. E-mail: kiraly.orsolya@ppk.elte.hu

to think that all of this is explained by a generational difference, but considering that the average age of players is gradually increasing, this interpretation seems to be less and less valid. It is a bad strategy to overemphasize or underestimate the dangers, which increases the gap between those involved rather than creating an opportunity to face the real difficulties. The majority of players are not considered problematic. They use video games to satisfy their psychological needs. A small number of players suffer from gaming disorder; in their case, mental problems and deficits affecting social and academic functioning appear, so treatment of the disorder is essential. Parents play an important role in regulating in-game transactions and appropriate videogame activity. In the treatment of the developed problem, the use of cognitive behavioral therapy is recommended primarily, and the use of family therapy also helps in restoring supportive parental relationships and communication at home.

Keywords: videogaming, gaming disorder, motivation, risk, prevention

1. A videójáték-használat elterjedtsége Magyarországon

A videójáték-használat nem csak nemzetközi viszonylatban, de Magyarországon is elterjedt rekreációs tevékenység. Magyar serdülők körében is számos vizsgálat foglalkozik ezzel a területtel. Így például a négyévente felvételre kerülő ESPAD kutatás 2011 óta már a videójátékhasználat témájában is gyűjt adatokat, s hasonlóképp a HBSC kutatás 2018-as és 2022-es adatfelvétele is tartalmazott már a játékhasználati szokásokra vonatkozó kérdéseket. Az ESPAD kutatás alapján 2011-ben a serdülők 55,6%-a számolt be játékhasználatról az adatfelvételt megelőző hónapban, akik között nagyobb arányban képviseltették magukat fiúk (65,4% volt fiú, 34,6% lány), mint a nem játékosok között (itt 32,9% volt fiú és 67,1% lány).¹ A következő adatfelvételi időpontban (2015) már az előző heti játékhasználatra vonatkozott a kérdés, mely alapján a serdülők 41,1%-a nyilatkozott arról, hogy játszott videójátékkal. A kutatás arra is rámutatott, hogy fiúk 63%-a, illetve a lányok mindössze 20,9%-a játszik videójátékokkal, illetve játékidő tekintetében is jóval magasabb értéket mutatnak a fiúk (heti 18,2 óra), mint a lányok (heti 8,2 óra).² Végül a legfrissebb, 2019-es eredmények ismét az előző havi játékhasználatra vonatkoztak, amelyek alapján a serdülők 71,8%-a számolt be játékhasználatról, illetve jelentősen kisebb, de még mindig észrevehető különbséget mutatva fiúk (86,3%, heti 17,3 óra játékidővel) és lányok (55,7%, heti 8,8 óra játékidővel) között.³ A HBSC 2018-as adatfelvételének eredményei alapján az egy évvel későbbi ESPAD jelentéshez hasonló eredmények születtek, amelyek alapján látható, hogy a serdülők mindössze 20,3%-a nem játszik videójátékokkal. A fiúk és a lányok között itt is jelentős különbség figyelhető meg, ami még 5. osztályos diákok esetében kisebb (fiúk 13,06, lányok 9,59 órát játszanak), viszont 11. osztályosok esetében markánsabban jelenik meg (fiúk 13,42, lányok 7,55 órát játszanak)⁴.

¹ PÁPAY et al. (2013)

² KIRÁLY–ZSILA–DEMETROVICS (2016)

³ KIRÁLY–DEMETROVICS (2020)

⁴ KIRÁLY–VÁRNAI–DEMETROVICS (2019)

Ugyanakkor a játékhasználat az idősebbek körében sem mondható ritka szabadidős elfoglaltságnak. Ennek mértékét mutatja két reprezentatív, a felnőttkorú lakosságot vizsgáló magyarországi felmérés, a legutoljára 2019-ben készült Országos Lakossági Adatfelvétel Adiktológiai Problémákról (OLAAP), illetve a budapesti lakosságot vizsgáló, szintén 2019-ben megvalósult Budapesti Longitudinális Kutatás (Budapest Longitudinal Study; BLS). A teljes lakosságra vonatkozó becslés szerint elmondható, hogy a magyar felnőttek 40,7%-a játszott már videojátékkal élete során. Ezen túlmenően 16,6% a megelőző évben is játszott, míg a lakosság 10,7%-a a megelőző hónapban is. A budapesti mintán valamivel magasabb arány volt megfigyelhető; a válaszolók 62,6%-a játszott már élete során, 29,4% az előző év során, 16,5% pedig az elmúlt hónapban. Látható, hogy a magyarok jelentős részének van már videojátékos tapasztalata, bár a rendszeres játékosok aránya jóval alacsonyabb. Továbbá a fiatalokhoz hasonlóan az is megállapítható, hogy a férfiak aránya jelentősebb ezen a téren, legfőképpen, ha az előző havi játék adatait nézzük meg, melyek mindkét vizsgálat szerint arányaiban kétszer akkora részvételt jelentenek a női lakossághoz hasonlítva.⁵

1.1 Játékműfajok

Ma már elmondható, hogy szinte bárki találhat az ízlésének megfelelő játékot, mindenhez csak keresnie kell. Az igényeknek megfelelő játékok megtalálásához támpontot nyújthat a játékok műfaji besorolása, ami bár jelentős átfedéseket és alkategóriákat is megenged, mégis informatív a játékok meghatározó tartalmi elemeit illetően. Az alapvetően amerikai populációt vizsgáló, a játékipiaci trendekre vonatkozó kimutatásokat évente közzé tevő Entertainment Software Association (ESA) 2022-ben készült felméréséből⁶ kiderült, hogy a logikai gondolkodást és előre tervezést igénylő rejtvény (angolul: puzzle) játékok – úgy, mint a klasszikus *Tetris* vagy a telefonos játékok királyának tekinthető *Candy Crush* – képesek a legszélesebb körű közönség érdeklődését felkelteni. Ezt követik a régi, pénzbedobós árkád játékok működését tovább örökítő, már inkább ügyességet és reakcióidőt igénylő játékok, mint a *Pac-Man* és *Super Mario* által inspirált játékok és ezen szériák utódai. Ezeket követik a fizikai küzdelmeket megjelenítő akció játékok (pl. *Legend Of Zelda*) és az olyan, gyakran háborús helyzeteket megjelenítő lövöldözős (angolul: shooter) játékok, mint a *Call of Duty* vagy a *Battlefield* széria játéka. Ezen a műfajon belül gyakran elkülönítik a belső és külső nézetes lövöldözős játékokat (angolul: First Person Shooter; FPS & Third Person Shooter; TPS), mely bár kizárólag nézetbeli különbséget jelent, mégis meghatározó részét képezi a játékelménynek.

A népszerűségi lista középmezőnyében helyezkednek el a társas viszonyoknak is nagyobb teret adó szimulátor játékok (pl. *Sims* vagy az alapvetően hordozható eszközökre fejlesztett *Animal Crossing*) és a többnyire fantázia világban játszódó szerepjátékok (angolul: Role Playing Game; RPG), melyek népszerű képviselői a *Witcher* játékok, illetve a 2011-ben megjelent, azóta több felújított változatot is megért *Elder Scrolls* sorozat legújabb része, a *Skyrim*. A szerepjátékokhoz hasonló népszerűségnek örvendenek még a stratégiai játékok, melyek léteznek mind valós időben, mind körökre osztott formában (angolul: Real-Time

⁵ KIRÁLY–DEMETROVICS–PAKSI (2021)

⁶ *Essential Facts* (2022)

Strategy; RTS & Turn-Based Strategy; TBS). Ebben a műfajban jellemző, hogy a sikert az irányított karakterek különböző helyzetekben megfigyelhető hatékonyságának ismerete és az összecsapások tudatos, előre tervezése hozza el. Népszerű képviselői közé tartoznak a földönkívüliek elleni harcokról szóló *XCOM*, vagy a középkori birodalomépítést és háborúzást tartalmazó *Age of Empires* játékok. A lista végén állnak a versenyző szimulátorok (pl. a híres *Forza* autóversenyző játéksorozat), a verekedős játékok (pl. *Street Fighter*), illetve a sport játékok (pl. az évente megjelenő, a valós labdarúgás világát a virtuális térbe elhozó *Fifa* sorozat).

1.2. A játékok strukturális elemei

Bár a játékok műfaji besorolása támpontot adhat a játékok dinamizáló erőinek megértéséhez, pontosabb és részletesebb megértést tesz lehetővé a játékok strukturális elemeinek leírása. King, Delfabbro és Griffiths egy 2010-ben megjelent tanulmányban⁷ foglalták össze azokat a játékfejlesztők által széles körben használt pszichológiai elemeket, melyek felhasználásával a játékosok bevonódása és játékélménye fokozódik. Az említett tanulmányban 5 fő csoportba sorolták ezeket a pszichológiai játékelemeket, mely csoportok részeit további alkategóriákra osztották fel. Az 5 fő csoportba a következők tartoztak:

1. *Társas jellemzők*: bármilyen emberközi érintkezést lehetővé tévő elem ide tartozhat.
2. *Manipuláció és irányítás*: olyan tényezők, melyek beavatkozási lehetőséget teremtenek a játékos számára, hogy ezáltal befolyással legyen a játék kimenetelére.
3. *Narratíva és identitás*: a karakter megalkotásához és az interaktív történetmeséléshez tartozó tényezők.
4. *Jutalmazás és büntetés*: győzelem és vereség helyzetei, illetve az ezekhez társuló következmények.
5. *Megjelenés*: vizuális és auditív elemek, melyek formát, tartalmat és kontextust teremtenek a játék számára.

Az említett elemek megértése példák mentén szemléltethető legegyszerűbben, így mutatjuk be őket a következőkben. Elsőként a *társas jellemzőkkel* foglalkozunk, melynek részei a *számítógép által közvetített kommunikációs elemek* (angolul: Computer-Mediated Communication; CMC), a *társas szerveződés támogató elemek*, a teljesítmények összehasonlítását lehetővé tévő *ranglisták*, illetve az *támogatást lehetővé tevő rendszerek*. A *számítógép által közvetített kommunikációs elemek* közé sorolhatjuk a szöveg vagy hangalapú kommunikációs csatornákat (angolul: text chat, voice chat), a beépített animált kifejezőmódokat (angolul: emoticon) és karakterek által lejátszható gesztusokat és egyéb mozdulatsorokat (angolul: emote). A *társas szerveződést támogató elemek* körébe tartoznak a virtuális klánok és szövetségek (angolul: guild), melyek azáltal válnak elérhetővé, hogy megengedik a különböző karaktereket összekötő elnevezések használatát, a szervezett csoportok profiljainak szerkesztését, közös virtuális tárolók és napirend beosztását segítő rendszerek használatát, vagy kifejezetten szükségesé teszik és/vagy jutalmazza a közösen végrehajtott teljesítményeket. *Ranglistának* minősíthetünk minden olyan rendszert, ami visszajelzést ad a játékosoknak a többi játékoshoz viszonyított pozíciójukról, mely történhet annak direkt visszajelzése által, hogy a játéko-

⁷ KING–DELFABBRO–GRIFFITHS (2010)

sok hányadik helyen állnak, továbbá visszajelezhető még a magas pozíció ranggal, rangpontszámmal, vagy akár azáltal, hogy mindezt valamilyen játékon belüli felhasználható tárggyal vagy virtuális valutával, verseny esetén akár valódi pénzdíjjal jutalmazták. Végül a *társas szerveződést támogató elemek* csoportjába tartoznak minden olyan, közvetlenül nem a játékhoz tartozó, inkább arra ráépülő virtuális társas hálózatok (fórumok, weboldalak, szöveges vagy videó alapú útmutatók), melyek elkészítésével a játékosok megoszthatják a tudásukat más játékosokkal, így segítséget nyújtva a rászoruló játékosoknak és elismertséget adva a segítséget nyújtóknak.

A strukturális elemek második csoportja, a *manipuláció és irányítás* eszközeit foglalja magába, melynek részei a *felhasználó beavatkozási lehetőségei*, a *mentési opciók*, továbbá a *játékosok erőforrás kezelése*, végül pedig a *játékok nem irányítható részei*. A játékok számos *felhasználói beavatkozási lehetőséget* tartalmaznak, egyrészt azáltal, hogy a játék irányítására számos különböző hardverlehetőség érhető el (egér, billentyűzet, kontroller, érintő képernyő és mozgásvezérlés), illetve a játékok lehetőséget adnak az irányítás személyre szabására is (billentyűzetkiosztás, billentyűzet-kombinációk, funkcióval bíró, szövegalapú parancsok meghatározása és használata). A *mentési opciók* megengedik a játékosok számára, hogy sikertelen próbálkozás esetén újra próbálkozzanak azáltal, hogy lehetőségük van „elmenteni” (angolul: saving) az előrehaladásukat, mely elérhető lehet a játék bármely részén, illetve előre meghatározott pontokon (angolul: checkpoint). Továbbá a mentés lehetőségéhez gyakran társul, hogy a játékosok „életeket” gyűjtenek, ami meghatározza a későbbi újra próbálkozások számát. Gyakran előfordul, hogy a játékmenet megköveteli valamilyen *erőforrás kezelést*, ami lövöldözős játékok esetében az életpontok vagy a lőszer megfelelő beosztását jelenti, míg a szerepjátékok és a modernebb lövöldözős játékok esetében már komplexebb felszerelés gyűjteményekkel (pl. fegyverzetek, öltözékek, bájitalok) rendelkezhetnek a játékosok. Végül a *játékok nem irányítható részei* közé tartoznak az előre megírt, automatikusan lejátszódó jelenetek, a technikailag szükséges „töltőképernyők” és az online játékok esetében a mérkőzések között a váróban (angolul: lobby) töltött játékidő.

A legtöbb játék – mint a történetmesélés eszköze – sajátos *narratívát és identitást* hordoz, ide tartozik a *játékos által irányítható avatárok* létrehozása, a *történetmesélés eszköztára*, továbbá a *tematikus és műfaji jellemzők*. A *játékos által irányítható avatárok* igen sokfélék lehetnek, gyakran egy karakter irányítására van lehetőség, míg más (főleg stratégiai műfajba tartozó) játékok esetében több karaktert, egy kisebb közösséget (pl. család a *Sims* játékokban) vagy akár egy várost (pl. *Sim City*) is irányítanak a játékosok. Nemcsak a karakterek számában, hanem akár egy konkrét karakter személyre szabhatóságának részletességében is jelentős eltérések lehetnek, gyakran meghatározható a játszott karakter neve, etnikuma, háttértörténete, fizikai megjelenése és akár a képességei is. A *történetmesélés eszköztárába* beletartozik a játék konkrét története, ami akár nagyszámú, változatos karaktert és egészen komplex történetszálakat is tartalmazhat, melyeket átvezető videók, szöveges vagy hangalapú eszközök segítségével ismerhetünk meg (pl. a játékos által megtalálható feljegyzések elolvasása vagy karakterek közötti dialógusok meghallgatása által). Az eszköztár további eleme lehet még az interaktivitás azon része, hogy a játékosok döntéseik és teljesítményük által az adott játékvilág sorsának alakulását is képesek lehetnek befolyásolni. Végül a *tematikus és műfaji jellemzőkhöz* tartoznak a korábban bemutatott játékműfajok, melyek a tartalmi meghatározottság mellett olyan játékdinamikai konvenciókat is magukkal hordozhatnak, mint

a játék tipikus hossza, a történet vagy a virtuális világ linearitása vagy éppen többirányú, szabad megismerhetősége, illetve a karakterfejlesztettség jellege.

A játékteljesítmény elismerése, valamint a motiváció fenntartása érdekében szándékosan kialakított *jutalmazási és büntetési* rendszerek számos, jól körülírható komponenst tartalmaznak: meghatározható a *jutalom fajtája*, a jutalmazás során használt *megerősítés ütemezése*, a *cselekvés és jutalmazás közötti késleltetés időtartama*, a *majdnem-nyerés* (angolul: near miss) *jelensége*, továbbá a *játékon átívelő jutalmazási rendszerek*. A jutalmazás mellett a játékokban *büntetések alkalmazása*, illetve a *játékesemények hossza és gyakorisága* is meghatározhatják, hogy egy játék mennyire képes fenntartani a játékosok érdeklődését. Az alkalmazott *jutalmak fajtái* között azáltal tehetünk különbséget, hogy milyen funkciót töltenek be a játékban. Legegyszerűbb jutalomnak számítanak a visszajelzést, társas összehasonlítást és státuszszerezést megengedő pontszámok és rangok. Komolyabb jelentőséggel bírnak a karakterek képességfejlődését lehetővé tevő tapasztalati pontok és a játéktevékenység során megszerezhető vagy valódi pénzért megvásárolható, játékon belüli tárgyakra elkölthető *virtuális valuták*. Lényeges funkciója lehet a játékok sikeres teljesítését megkönnyítő tárgyaknak (ruházat, fegyverzet, bájitalok stb.). Gyakran előfordul az is, hogy azzal jutalmazzák a játékosokat, hogy a játék egy lezárt részét (rejtett pályák, korábban nem használható karakterek, játékmódok, vagy további, a játék történetéhez kapcsolódó szöveges vagy videóalapú tartalmak) teszik elérhetővé a játékkal töltött idő vagy a jó teljesítmény függvényében. A játékokban használt jutalmazási (és büntetési) elvek az operáns kondicionálás elméletét követik. A *megerősítés ütemezését* alapvetően két típusba soroljuk: rögzített arányú megerősítés (pl. egy olyan küldetés, melyben 10 banditát kell legyőzni és ennek sikeres teljesítése esetén kapunk egy előre meghatározott tárgyat) illetve változó arányú megerősítés (pl. egy sárkány legyőzése esetén minden alkalommal 5% esélye van, hogy egy nagy értékű kardot megszerezhetünk). Bár kutatások alapján a változó irányú megerősítés tűnik hatékonyabbnak az egyenletes, hosszan tartó motiváció fenntartása terén, ennek ellenére a játékokban mindkét megerősítési elv használata elterjedt, előfordul, hogy ezek használata több szinten valósul meg (a játékosok egyszerre több cél teljesítését is végezhetik párhuzamosan). A videojátékokról elmondható, hogy a játékosok *cselekvése és a jutalmazás közötti késleltetés* igen rövid, automatizált jellegükből kifolyólag a visszajelzés lényegében azonnali, mely kevés teret ad a játék közben az önreflexióra. A szerencsejátékok világában elterjedt *majdnem-nyerés jelensége* a videojátékokban is megfigyelhető, amely olyan helyzetekben jelenik meg, amikor egy játékos egy általa kívánatosnak ítélt kimenetel (pl. egy pálya sikeres teljesítése vagy vágyott virtuális tárgy megszerzése) megvalósulása egy hajszálon múlik. Ez, bár valójában nem győzelem, mégis sok játékost képes szintén lelkesíteni, mert egy ilyen tapasztalat azt a visszajelzést adja, hogy érdemes újra próbálkozni, mert a cél „már itt van a küszöbön”. Végül pedig említésre méltóak a *játékon átívelő jutalmazási rendszerek*, amelyek lehetővé teszik, hogy a játékok a fő történeteszáll teljesítésén vagy egy mérkőzés egyszerű megnyerésén túl további, átfogó célokat is adjanak a játékosok számára. Ilyen célok közé tartozhatnak például a játékon belül szerezhető tárgyak hiánytalan összegyűjtése, vagy kiemelkedő játékos teljesítmény megvalósítása (pl. megnyerni egy online mérkőzést úgy, hogy a másik csapat egy pontot sem szerez).

A *büntetések alkalmazása* is szerepet játszik a játékosok motiválásában azáltal, hogy képesek „növelni a tétet”, lehetőséget adnak, hogy a kockázat/veszteség fényében a játékosok egy állandó, magasabb feszültségi és koncentrációs szinten vehessenek részt a játékban, illetve a nagyobb kihívásnak köszönhetően a győzelem élményét is jelentősebbnek élik meg. A

játékokban büntetésnek tekinthetünk bármely, a játékos előrehaladását negatívan befolyásoló tényezőt, legyen az élet vagy tapasztalati pontok, virtuális tárgyak elvesztése, vagy akár egy pálya korábbi szakaszára visszakerülés. Bár ezen tényezők feszültséget okoznak, ez magában hordozza a megkönnyebbülés lehetőségét, így adva kontextuális értéket a virtuális jutalmaknak (pl. egy sebzett karakter képes egy elixírral meggyógyítani magát). Jelentős szempont a *játékesemények hossza*, mely magába foglalhatja egy pálya vagy mérkőzés teljesítését, terjedhet pár perctől egészen több órás intervallumig, illetve az is előfordul, hogy egy játék egészen addig tart, amíg a játékos nem veszít. Ebből a szempontból szélsőséges példának tekinthetőek a többjátékos online szerepjátékok (angolul: Massively Multiplayer Online Role Playing Games; MMORPGs), melyek során nem is beszélhetünk mérkőzésekről vagy pályákról, inkább különböző aktivitásokról, úgy, mint küldetések vagy nagycsoportos kihívások (avagy angolul: raid), melyek időintervallum terén is igen eltérőek lehetnek. Küldetések jellemzően a pár percestől a fél órásig terjedhetnek, míg a nagycsoportos kihívások megkövetelik 10–20 ember több órás együttes jelenlétét, illetve kevésbé előre meghatározható idejű tevékenységek is előfordulnak, úgy, mint a nyersanyaggyűjtés vagy a játékon belüli tárgyak közvetlen értékesítése vagy elhelyezése egy virtuális piacon. Bár több említett hatékony játékmekánika az MMORPG világában vált ismertté, ezeket már számos más játékműfaj képviselői között is megtalálhatjuk. Hasonló, de kissé eltérő szempont a *játékesemények gyakorisága*, azaz, hogy például egy játékban meghatározott időközönként hány pálya vagy mérkőzés teljesíthető. Míg a régi pénzbedobós játékgépek esetében erősen korlátozott volt a játékesemény-gyakoriság, addig a személyi felhasználású számítógépek és konzolok, illetve hordozható eszközök birtokában a könnyű hozzáférhetőségnek köszönhetően jelentősen megnőtt a játékosok lehetősége, hogy minél nagyobb mennyiségű játékeseményben vegyenek részt, így növelve a játékosok belemerülését és az időérzék elvesztését.

A videojátékok változatos szellemi terméknek számítanak, megjelenésüket egyaránt meghatározzák a *vizuális és auditív elemek*, a hozzájuk köthető *média franchise*, illetve az, hogy megtalálható-e bennük az *explicit médiatartalom*. A *vizuális és auditív elemek* adnak kontextust a játék történetének és a virtuális jutalmaknak, illetve képesek lehetnek a klasszikus kondicionálás elvén a jutalomélményekhez (például egy érme összegyűjtése vagy karakter magasabb szintre lépése) képi vagy hangingert társítani, melyek így állandó eszközzé válnak a játékteljesítmény visszajelzésében. Azok a játékszoftverek, melyek egy *média franchise* sorát bővítik, a korábbi pozitív élmények mentén nagyobb játékosbázist lehetnek képesek bevonni, mely játéksorozatok nem feltétlen csak tartalmi, de megszokott és megkedvelt játékmekánikai elemek továbbfejlesztése mentén is képesek a játékosok igényeit kielégíteni. Végül feltételezhető, hogy sokak számára vonzó lehet egy játékban az *explicit médiatartalom* (szexualitás, erőszak, durva beszéd) jelenléte, melyhez a megfelelően alkalmazott életkori korlátozás miatt fiatal korúak nem férnek hozzá, viszont a felnőtt közönségnek lehetőséget adnak a komplexebb történetmesélés és erőteljesebb érzelmkiváltás számára.

1.3. Játék az interneten

Az eddig említett szempontok mellett lényeges jellemzője még egy játéknak, hogy az milyen mértékben teszi lehetővé a közös játékot másokkal. A videojátékok világa kezdetben elválaszthatatlanul személyes jelenlétet igénylő szórakozási lehetőség volt, ami közösségi életnek

is teret adó játéktermekben folyt. Mára viszont a személyes használatra készített, otthoni és hordozható eszközök elterjedése teljes mértékben átrendezték a játékosok világát. Az otthoni konzolok lehetővé tették azt, hogy az egymáshoz közel élők akár rendszeresen együtt tudjanak játszani. Az internet elterjedésével az otthoni közös játék mellett megjelent továbbá az online közös játék is, mely az egymástól távol élőket is képes volt összekötni, lehetővé téve a közös játékot a virtuális térben. Az online játékok fejlődésével megjelentek állandóan jelenlévő *közös világok*, melyek először a többjátékos online szerepjátékokban (MMORPGs) váltak elterjedtté, majd más műfajok alkotói is átvették ezeket.

Egy másik nagy vívmánya az online játékok világának a már korábban említett versengést támogató rendszerek továbbfejlődése, melynek következtében megjelentek a rangsoros (angolul: ranked) játékmódok, és a jelentős pénznyereménnyel járó tornák nyomán egyre szélesebb körben elterjedt *e-sportolás*. Végül mindezt megkoronázta a videojátékos tartalomközvetítés terjedése, mely már nemcsak előre rögzített videók formájában érhető el, hanem élő közvetítések (angolul: stream) formájában is, amelyek a 2022-es évben világszerte 921,2 millió néző érdeklődését keltették fel, és a 2020–2022 közötti időszak adatait vizsgálva növekedő trendet mutatnak.⁸ És mi sem jelzi jobban az online játékok iránti hatalmas érdeklődést, mint az a tény, hogy az egyik legnépszerűbb online videojáték-eladással foglalkozó oldal, a *Steam* bevétel szerinti legjobb kategóriába került játékaik között kizárólag olyan játékok szerepelnek, amelyek lehetővé teszik a közös játékot másokkal, vagy kifejezetten online játékmódra fejlesztett játékok.⁹

1.4. A játékhasználat motivációs kérdései

A játékhasználat a játékok tudatos strukturális tervezésének köszönhetően önmagában motiváló tevékenység, ami részben az „áramlat” (angolul: flow) élmény kiváltásán keresztül valósul meg. Ennek alapvető feltétele egyrészt a készségszinthez megfelelően igazított kihívás (mivel túl könnyű kihívás esetén unalom, túl nagy kihívás esetén frusztráció lép fel), továbbá a világosan körvonalazott célok jelenléte, illetve az azonnali visszajelzés az előrehaladásra vonatkozóan. A flow állapotban az emberek intenzív koncentrációról számolnak be, ahol a cselekvés és a cselekvéssel kapcsolatos tudatosság összeolvad, teljes kontrollérzetet élnek meg, továbbá az időérzés is torzul (jellemzően gyorsabban telik az idő, mint ahogy megélik)¹⁰. De miként valósul ez meg a játékok szintjén? Egyrészt a játékok teljesíthető egységekre vannak felbontva, például pályákra, mérkőzésekre vagy küldetésekre. Ezek egyrészt visszajelzést is adnak az előrehaladásról, de másrészt lehetővé teszik, hogy a készségek fejlődése mentén a kihívás is illeszkedjen hozzá. Ennek köszönhetően a megfelelő izgalmi állapot fenntartható, illetve a játékos is kontrollérzetet él meg. Lényeges részei még a játékoknak a korábban bemutatott jutalmazási és büntetési rendszerek használata, melyek (a játékszoftverek automatizált jellegéből kifolyólag) lehetővé teszik, hogy azonnali visszajelzést adjanak a játékosnak (pl. egy sikeres találat esetén egy hang lejátszása). Továbbá a cselekvés és tudatosság összeolvadásához (avagy belemerüléséhez) egyaránt hozzájárulhatnak a játékokban meg-

⁸ CHIOVATO (2022)

⁹ TASSI (2022)

¹⁰ NAKAMURA–CSÍKSZENTMIHÁNYI (2002)

alkotható/megszemélyesíthető virtuális avatárok, a játékmenetnek kontextust adó, akár egészen realiztikus vizuális és auditív világok, illetve akár kötődést és empátiát is kiváltani képes szimulált karakterek, melyek így együttesen a nem-virtuális éntudatosság csökkenéséhez vezethetnek.¹¹

Egy másik népszerű, a sportolók és tanulók motiválásában is használt, úgynevezett *öndeterminációs elmélet*¹² (Self-Determination Theory; SDT) is megfelelő leírást ad a játékhasználat mögötti pszichológiai hajtóerőknek. Az elmélet szerint a cselekvések motiválása igényel vagy külső (jutalom, büntetés), vagy belső (kongruencia a személyes értékekkel és identitással) motiváló erőket, ezek hiányában motiváció hiány (amotiváció) áll fenn. A játékhasználat, annak ellenére, hogy létezik már professzionális módja is (lásd. esport), alapvetően rekreációs tevékenység, így eredendően intrinzik (belső) hajtóerők határozzák meg a használat mögötti dinamikát. Az intrinzik hajtóerőket három alapvető emberi szükséglet kielégülése iránti igény határozza meg:

- *Autonómia szükséglet*: az emberek azon igénye, hogy cselekvéseik során lehetőségük legyen önálló döntéseket hozni, melyek segítségével személyes igényeiket és értékrendjüket képviselni tudják.
- *Kompetencia szükséglet*: a kihívás és hatékonyság iránti igény, mely kielégíthető egyaránt új készségek elsajátításával, készségeknek megfelelő szintű kihívások legyőzésével, vagy a jó teljesítményre adott pozitív visszajelzések által.
- *Kapcsolódási szükséglet*: a másokhoz való tartozás, kapcsolatba lépés és kötődés igénye.

Ryan, Rigby és Przybylski egy kutatássorozatban¹³ gyűjtött bizonyítékokat az említett faktorok jelentőségére a játékosok viselkedésének meghatározásában. Első vizsgálatukban a játékon belül tapasztalt autonómia és kompetencia szükséglet kielégülésének összefüggését vizsgálták a játékok jellemzőivel, a játékosok élményeivel, illetve pszichológiai jellemzőivel (pl. önértékelés, hangulat) egyetemi hallgatók körében, 20 perces játékelményt követően. Eredményeik alapján a játékok könnyen irányíthatósága, a játék élvezete és a folytatás iránti preferencia, illetve a javuló hangulat egyaránt közepes erősségű pozitív összefüggést mutattak a játékban megélt autonómia és kompetencia szükséglet kielégüléssel. A jelenléti élménye (mely fizikai, érzelmi és narratív belemerülést egyaránt magába foglalt), illetve önértékelés növekedése csak a kompetencia szükséglet kielégülésével mutatott összefüggést, míg a szubjektív vitalitás növekedésével (azaz, hogy mennyire érzi magát valaki élettelinek és energizáltnak) nem állt megbízható kapcsolatban egyik szükséglet kielégülésével sem. Második vizsgálatukban szintén egyetemi hallgatók vettek részt, de ebben az esetben 2–7 napos intervallumon belül két alkalommal vettek részt alkalmanként 40 perces játéktevékenységben, amit követően ismét az előbb bemutatott pszichológiai változókat, illetve azok módosulását vizsgálták. Ebben a kutatási fázisban a kompetencia szükséglet kielégülése minden korábbi változóval összefüggést mutatott, illetve az autonómia szükséglet kielégülése az egyik játékot követően a további játék iránti preferenciával és hangulat javulásával is összefüggött.

A szintén egyetemi hallgatói mintát alkalmazó harmadik fázisban már megengedték a résztvevőknek, hogy négy játék közül kiválasszák az igényeiknek megfelelőt. Ennek a fázis-

¹¹ COWLEY et al. (2008)

¹² RYAN–DECI (2000)

¹³ RYAN–RIGBY–PRZYBYLSKI (2006)

nak az eredményei alapján a mindkét szükséglet kielégülése összefüggött a játék nagyobb élvezetével, a nagyobb jelenlét (avagy belemerülés) élményével, illetve a jövőbeli játék iránti preferenciával. Azok a játékosok, akiknek a kompetenciaszükséglete kielégült, magasabb vitalitásról, önbecsülésről és pozitív érzelmekről számoltak be, míg azok, akik az autonómia szükségletük kielégülését élték meg, szintén magasabb önértékelést és pozitív érzelmeket éltek meg, illetve a játéktevékenységet önmagában értékes tevékenységnek ítélték meg. A negyedik fázis már nem tartalmazott „intervenciót”, azaz a résztvevők nem játszottak a kutatás keretében, ehelyett kifejezetten online videojátékos mintát kérdeztek ki a kutatók, hogy ők számoljanak be játékos élményeikről, ami ebben a fázisban már a kapcsolódási szükségletre is kiterjedt. Így együttesen a három alapszükséglet kielégülése egyaránt pozitív összefüggést mutatott a játék iránti motivációval, a jövőbeli játék szándékával, a játék élvezetével és a pozitív hangulattal, végül pedig az autonómia szükséglet kielégülésének kivételével összefüggést találtak a játékosok heti óraszámával.

Az előbbieken bemutatott elméletek előnye, hogy ezek az emberi motiváció széleskörű, a játéktevékenységen jóval túlmutató leírásában alkalmazhatók, de nem minden esetben ragadják meg a játéktevékenység specifikus jellemzőit, illetve annak problémás használatában kulcsszerepet játszó faktorok meghatározásában sem tekinthetők átfogónak. Ennek a problémának a feloldására a kutatók egy hierarchikusan szerveződő rendszerbe szervezték az összes, korábban a játékhasználat hajtóerőire vonatkozó elméleti motivációt.¹⁴ Ebben a modellben hat fő motivációt sikerült megragadni, melyeket 26 részletes almotiváció épített fel. A modell a következő 6 átfogó motivációt foglalja magába:

1. *Fejlődés/teljesítés*: elsősorban az előrehaladás, az autonómia szükséglet kielégülése, a játékteljesítmények teljesítése, a felfedezés és a mechanikák kiismerése és a játékos készségek fejlesztése iránti igényből épül fel.
2. *Belemerülés/menekülés*: a játék fantáziavilágába merülés vágya határozza meg, illetve a játék preferenciája, mint egy, a személyes identitás és autonómia szempontjából fontos elem, illetve a játék használata megküzdésre, menekülésre.
3. *Versengés*: a kompetencia szükséglet megélésének vágya mellett a versengési helyzetekben való részvétel, a státuszszerezés és a játékoskészségek elsajátításának igénye egyaránt meghatározó almotivációi a versengés főmotivációnak.
4. *Stimuláció*: a stimuláció iránti motiváció az izgalmas/akciódús helyzetekben való részvétel, a pusztítás és a szép grafikai élmény iránti igényben gyökerezik.
5. *Társaság*: a kapcsolatépítés és közös játék, illetve az együttműködés iránti vágy alkotja a társaság motivációt.
6. *Megszokás/unalom*: a pusztán időtöltési célú és a lelkesedést mellőző játéktevékenységet takarja. Tulajdonképpen ez a fő faktor egy motiváció nélküli játéktevékenységet ír le.

Említésre méltó ugyanakkor, hogy az e-sport és egyéb, játéktevékenységhez köthető karrierlehetőségek megjelenése miatt az említett modell magába foglal egy extrinzik (pénzszerzés) motivációt is, bár ennek egy átfogó motiváció szempontjából nincs meghatározó szerepe.

¹⁴ KIRÁLY et al. (2022)

1.5. Mikor tekinthető a játékhasználat problémásnak?

A problémás vagy függő mértékű játékhasználat elsőként az Amerikai Pszichiátriai Társaság diagnosztikus rendszerében (Mentális zavarok diagnosztikai és statisztikai kézikönyvének ötödik kiadásában jelent meg (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders; DSM-5).¹⁵ Eszerint az *internetes játék-zavar* (angolul: Internet Gaming Disorder; IGD) néven szereplő zavar megállapításához kilenc tünetből ötnek kell teljesülnie egy 12 hónapos intervallumon belül, illetve feltétele az is, hogy a zavar jelentős károsodást vagy szenvedést okozzon egy személy több életterületén. A DSM-5 által leírt kilenc tünet a következő:

1. A játékkal kapcsolatos gyakori elfoglaltság, ide tartozhat a játékról való fantáziálás, korábbi játéktevékenység felidézése a játéktól független helyzetben.
2. Megvonási tünetek (pl. szomorúság, szorongás, ingerlékenység) jelenléte olyankor, amikor a játék nem hozzáférhető.
3. Tolerancia, azaz a játéktevékenység fokozatos növelésének szükséglete, hogy kielégíthető legyen az általa kiváltott késztetés.
4. A játéktevékenység csökkentése vagy abbahagyása fölötti kudarc.
5. Más, korábban élvezetesnek megélt tevékenységek feladása, ezek iránt történő érdeklődésvesztés.
6. A játéktevékenység folytatása a problémák megjelenése ellenére.
7. Családtagok vagy más fontos személyek megtévesztése a játékkal töltött időt illetően.
8. Játékok használata olyan célból, hogy ezzel kezelje a rossz hangulatát, büntudatát, reménytelenségét.
9. Veszélyeztetette vagy akár el is vesztette egy fontos kapcsolatát, tanulmányi vagy munkalehetőségét a játéktevékenység következtében.

Bár a DSM-5 részletes leírást ad a problémáról, ezt még diagnózisra és kezelésre nem javasolja, hanem további kutatásra szoruló zavarként jelöli meg.

A másik, a magyarországi ellátás szempontjából is releváns diagnosztikai rendszer a Betegségek Nemzetközi Osztályozásának 11. változata (BNO-11, avagy angolul International Classification of Diseases 11th Revision; ICD-11),¹⁶ melyben *játékhasználati zavar* (angolul: Gaming Disorder; GD) néven jelenik meg a problémakör. Ebben a rendszerben jóval kevesebb tünetet sorolnak fel a diagnózis megállapításához, melyek a DSM-hez hasonlóan szintén 12 hónapon át fenn kell álljanak. Az BNO-ban felsorolt tünetek a következők:

1. Kontrollvesztés a játéktevékenységet illetően (kezdés, használat gyakorisága, intenzitás, időtartam, befejezés és kontextus).
2. A játéktevékenység egyre növekvő prioritása más érdeklődések és hétköznapi tevékenységek között olyan mértékben, hogy az már elsőbbséget élvez más tevékenységekkel szemben.
3. A játékos viselkedés folytatása vagy növekedése negatív következmények ellenére (pl. családi konfliktusok, rossz iskolai/munkahelyi teljesítmény, az egészségi állapotról való negatív hatás).

¹⁵ DSM-5

¹⁶ *International Statistical Classification...*

Fontos kiemelni, hogy az elnevezések ellenére mindkét diagnosztikai rendszer elismeri, hogy a zavar kialakulása lehetséges mind online, mint offline videojátékhasználat következtében.

2. A problémás játékhasználat elterjedtsége hazánkban

A játékhasználat elterjedtségére vonatkozó korábban bemutatott kutatások nemcsak az általános használat felmérésével foglalkoztak, hanem a problémás használat elterjedtségét és súlyosságát is leírták. Az ESPAD 2011-ben készült felmérése szerint a Problémás Online Játék Kérdőív¹⁷ pontszámai alapján a serdülő minta 8,2%-a esett a játékhasználat szempontjából magas rizikójú csoportba, míg ez az arány csak játékhasználók között vizsgálva 4,6% volt.¹⁸ A 2015-ös adatfelvétel ugyanazzal a kérdőívvel történt, melyben jóval nagyobb arányokat találtak, a játékosok körében 16,6% számolt be a játéktevékenységükkel kapcsolatban jelentős problémáról, míg ez az arány a teljes mintában összesen 6,5% volt.¹⁹ A 2019-es adatfelvétel során egy másik mérőeszközzel is elvégezték a probléma elterjedtségének összehasonlítását, ami a 10 tételes internetesjátékzavar teszt (IGDT-10) volt, mely alapján a serdülők 1,5% számolt be jelentős mértékű problémákról (fiúk esetében 2,2%, lányok esetében 0,4%).²⁰ Bár eltérő arányok figyelhetőek meg a különböző kutatásokban, ezek eltérése mögött a különböző mérőeszközök használata áll. Amikor a korábban említett POGQ 4 tételes változatának pontszámai alapján kísérelték meghatározni a problémás használók arányát, jóval hasonlóbb eredmények születtek mindhárom adatfelvételi időpontban (2011-ben a teljes mintában 6,7%, 2015-ben 5,4%, 2019-ben 6,2%). A HBSC 2018-as felmérése alapján a BNO-11-ben meghatározott teljes tüneten (4 tünet teljesülése) összesen a serdülők 0,7%-a esetében volt megfigyelhető. Jelentősen nagyobb arány mutatkozott azonban a fiúk (1,1%), mint lányok (0,1%) esetében.

Felnőtt vizsgálatok eredményei alapján a játékhasználati-zavar igen ritka a felnőttek körében, a 18–64 év közötti magyar felnőttek körében készült 2019-es OLAAP felmérés eredményei szerint mindössze ezen korosztály 0,2%-a esetében áll fenn a játékhasználati zavar rizikója, míg ezen populáció mintegy 1%-a mutat legalább egy tünetet. A 2019-ben készült BLS kutatás 3827 felnőtt (18–34 év közötti) résztvevője közül egy sem érte el a rizikós szintet játékhasználat szempontjából, míg 1,1% volt azok aránya, akik legalább egy tünetről beszámoltak, illetve egyik mintában sem volt jelentős különbség férfiak és nők arányában.²¹

2.1. A játék, mint a társas élet tere

A játékhasználat, a korábban bemutatott, tudatosan beépített társas elemeknek és az ezzel összefüggő online játék terjedésének köszönhetően egyaránt a társas élet fontos részét képezi. Egészséges, az életbe megfelelően integrált játéktevékenység (tehát nem tanóra alatt, oda-

¹⁷ DEMETROVICS et al. (2012)

¹⁸ PÁPAY et al. (2013)

¹⁹ KIRÁLY–ZSILA–DEMETROVICS (2016)

²⁰ KIRÁLY–DEMETROVICS (2020)

²¹ KIRÁLY–VÁRNAI–DEMETROVICS (2019)

figyelést igénylő munkavégzés vagy autóvezetés közben) a kapcsolatépítés eszköze lehet,²² továbbá akár abban is segíthet az embereknek, hogy külső korlátozás ellenére (távolság, járvány következtében beiktatott kijárási tilalom) is platformot biztosítson a társas kapcsolatok fenntartására. Tehát az egészséges használat esetében a játék nem több, mint a társalgás, együttműködés és versengés egy területe. De mi a helyzet a problémás használattal?

A játékhasználati zavarra irányuló kutatások alapvető megfigyelése, hogy az online játékosok között nagyobb arányban fordulnak elő a problémás használók.²³ Míg van, aki azt feltételezte, hogy ennek hátterében az együttműködést igénylő kihívásokhoz kapcsolódó, társas kötelezettségek állhatnak, melyek megnehezítik a játéktevékenység megfelelő időzítését vagy annak mértékének kordában tartását,²⁴ addig számos kutatás a pszicho-szociális érzékenységre helyezte a hangsúlyt. A problémás használókra jellemzőbb, hogy magányosabbak, agresszívabbak és alacsonyabb önértékelést mutatnak, továbbá, hogy alacsonyabb szociális kompetenciával és magasabb szociális szorongással jellemezhetők.²⁵ Ennek hátterében az állhat, hogy megfelelő szociális készségek hiányában a problémás játékosok inkább az anonimitást biztosító online térben elégítik ki szociális szükségleteiket.²⁶ Ezt úgy tudják megvalósítani, hogy a valódi énjük és az általuk ideálisnak ítélt énjük közötti különbségből eredő elégedetlenség nyomán keletkezett szorongásuk elkerülésére az online térben alkotják meg az ideális (virtuális) avatárjukat, amivel azonosulva önértékelésre és szociális igényeik kielégülésére tesznek szert.²⁷ Sajnos ez a megoldás csak részben és átmenetileg működőképes: ahogy az egyre jobban a játékokra támaszkodnak a társas igényeik kielégítésére, annál inkább megnő a függőség kialakulásának vagy súlyosbodásának valószínűsége.

2.2. A játék mint a megküzdés eszköze

A videojátékok, mint megkonstruált fantáziavilágok, hatékony teret biztosítanak a játékosoknak, hogy ebben a világban elmerülve a hétköznapi problémák elől „elmeneküljenek”.²⁸ Ez önmagában még nem jelent szükségszerűen problémát, viszont abban az esetben, hogyha valaki kevés rugalmasságot mutat az alkalmazott megküzdési módok terén, nagy arányban minden problémája elől az online tér felé fordul, akkor a korábbi problémái megoldatlanul maradnak, így újratermelve a velejáró feszültségeket (ami elől eredetileg a játékos menekülni próbált). De jellemzően milyen problémákkal küzdenek a játékhasználati-zavarral élők?

Az egyik, játékhasználati zavarral gyakran társuló problémakör a depresszió, ami egy, a két zavar összefüggését összegző tanulmány alapján²⁹ az internetes játék-zavarral küzdők körében 32%-ban fordul elő, illetve még a depresszióval nem diagnosztizálható, de a játékhasználati problémákkal küzdők esetében is enyhe súlyossággal megjelenik. Másik gyakori

²² WILLIAMS et al. (2006)

²³ KIRÁLY et al. (2023)

²⁴ KING–DELFABBRO–GRIFFITHS (2010)

²⁵ GENTILE et al. (2011); LEMMENS–VALKENBURG–GENTILE (2015); LEE–LEESON (2015)

²⁶ HENG–ZHAO–WANG (2021)

²⁷ SZOLIN et al. (2022)

²⁸ CALLEJA (2010)

²⁹ OSTINELLI et al. (2021)

problémakör a szorongásos problémák előfordulása,³⁰ amit már a társas érintkezési nehézségek esetében említettünk, bár nem kizárólag a társas eredetű szorongásos problémakörre korlátozódik, hanem kiterjedhet a generalizált szorongásos zavarra is.³¹ De nemcsak érzelmi/hangulati zavarok jelenthetnek rizikót a problémás használat szempontjából, számos kutatás igazolta két idegrendszeri fejlődési zavar, a figyelemhiányos/hiperaktivitás zavar³² és az autizmus spektrum-zavar³³ jelentőségét a játékhasználati zavarral összefüggésben. Egy 2319 fős dél-koreai kutatás eredményei alapján a depresszív és figyelemhiányos / hiperaktivitás-zavar (angolul: attention-deficit/hyperactivity disorder; ADHD) tünetek egyaránt előre jelezték a játékhasználati zavar kialakulását. A kutatás eredményei alapján a depresszív tünetek esetében kétszeresére, az ADHD tünetek esetében két és félszeresére nőtt a zavar megjelenési valószínűsége. Az ADHD tünetek esetében azt is igazolták, hogy a játékhasználati zavar két és félszer gyakrabban marad fenn 2 éves után követés során, ha egy gyereknél ADHD tünetek is jelen vannak.³⁴

A játékhasználati zavar motivációs hátterével foglalkozó kutatásoknak köszönhetően ma már olyan, komplex pszichológiai modelleket sikerült létrehozni, amelyek erős bizonyítékot szolgáltatnak arról, hogy a játékhasználati zavart részben olyan valós problémák előli menekülési törekvésként írhatjuk le, amelyek célja a depresszió és az ADHD tüneteivel,³⁵ illetve a depresszív és szorongásos problémák³⁶ keverékével kapcsolatos szenvedés mértékének mérséklése. Ezen kutatások további eredménye, hogy felhívták a figyelmet a versengési hajlam jóval kisebb, de jelentéktelennek nem tekinthető hatására, melynek szintén szerepe lehet az említett zavaroknak és azok szövődményeinek kompenzációjában. Egy frissen megjelent, korábbi kutatások eredményeit szintetizáló tanulmányból³⁷ kiderült, hogy a játékhasználati zavart illetően egyértelműen kiemelkedő szerepe van annak, hogy valaki a játékokat menekülési vagy belső/érzelmi szabályozási szándékkal használja. A kutatás további megállapítása, hogy alapvetően a legtöbb motiváció a csapatmunka, a kompetencia szükséglet kielégítés és társas kapcsolódás (mások megismerése/játékon belüli segítése) motivációk kivételével egyértelmű pozitív összefüggést mutat a zavar kialakulásával, így a játékosok motivációs profiljának megismerése csak részben segít a teljes problémakör megértésében.

2.3. Szerencsejáték elemek megjelenése a videojátékokban

Bár a virtuális jutalmak szinte elválaszthatatlan részei a játékfejlesztésnek, ezek elfogadható formái és alkalmazása megkérdőjelezhető. Ilyen figyelemre méltó, részben a játékok jutalmazási mechanizmusaként, részben értékesítési módjaként elterjedt elemek az úgynevezett *loot-boxok* (magyar fordítása még nem terjedt el, fordítása „zsákmánydoboz”). Ezek olyan virtuális tárgyakat (például karakter kinézetek, karakter animációk, a játékban felfesthető minták

³⁰ GAO–WANG–DONG (2022)

³¹ WANG et al. (2017)

³² DULLUR–KRISHNAN–DIAZ (2021)

³³ MURRAY et al. (2022)

³⁴ JEONG et al. (2020)

³⁵ MONTAG et al. (2019)

³⁶ KIRÁLY et al. (2015)

³⁷ BÄCKLUND et al. (2022)

stb.) tartalmazó tárolók, melyek tartalma előre nem meghatározott. Ezen ládák vagy játék-tevékenység vagy valódi pénz befektetése ellenében szerezhető meg, tartalmuk kinyitása után válik ismertté, a különböző ritkaságú (és ezzel összefüggésben különböző értékű) tárgyak megszerzési esélye a játékefejlesztő cég által meghatározott.³⁸ A *lootboxok* vitathatóan a szerencsejátékokkal határterületnek számítanak, tekintve, hogy ezek pénzért megvásárolhatóak, és a belőlük megszerzhető virtuális tárgyak közvetetten, virtuális piacokon értékesíthetők,³⁹ illetve online szerencsejáték játszásra is (angolul: skin gambling) is felhasználhatók.⁴⁰ További aggasztó trend, hogy a virtuális tárgyakkal történő szerencsejáték nemcsak, hogy előfordul a serdülő populációban, de ez a „klasszikus”, pénzbeli fogadáson alapuló szerencsejátékos tevékenységen túl hozzájárul az érintettek szerencsejátékhasználati zavar tüneteinek súlyosbodásához.

Jelentős aggodalomra ad okot továbbá, hogy a *lootbox* költségek mértéke és a szerencsejátékhasználati zavar tünetek között gyenge, de megbízható kapcsolat áll fenn, míg ugyanez a kapcsolat játékhasználati zavar tünetekkel összefüggésben jelentős.⁴¹ Mindezen súlyosbít Close és munkatársainak elemzése,⁴² amely amellett, hogy megerősíti, hogy a *lootbox* költségek jelentős összefüggést mutatnak a problémás használattal, kimutatta, hogy a *lootboxokból* származó bevételek fele a legmagasabb költséget mutató, felső 5%-tól származik. Kutatásukban továbbá nem találtak bizonyítékot arra, hogy ezek a költségek összefüggésben állnának a játékosok keresetével, megerősítve azt a felvetést, hogy ez az értékesítési eszköz elsősorban a pszichológiai értelemben sérülékeny játékosok kizsákmányolásával teremt jelentős bevételi forrást. Ez az értékesítési mód a gyermekekre és családjaikra egyaránt fenyegetést jelenthet, ha a szülők nem rendelkeznek elég ismerettel a témakörben és gyermekük online költségeit sem kísérik figyelemmel és szabályozzák megfelelően.

Bár a *lootboxok* használata váltotta ki a legnagyobb kutatói érdeklődést és aggodalmat, nem ezek az egyetlen szerencsejáték-szerű elemek, amelyek elterjedtek a videojátékok világában. A szerencsejátékok élményét utánzó, de valódi pénz kockáztatását nem igénylő játékoknak számítanak a közösségi kaszinó játékok (angolul: social casino games), melyek bár pénz kockáztatását nem igénylik, valódi pénzköltés esetén jobb játékélményt biztosítanak a játékosok számára (így érhetőek el pl. matricák, karakterkinézetek, játékmódok, klán alapítás lehetősége); illetve a játékcuccokra pontokban vagy virtuális érmékben történő fogadást lehetővé tevő játékmechanizmusok (angolul: token wagering). Továbbá valódi pénz kockáztatását magába foglaló fogadási formák is megjelentek, ilyen a saját játékteljesítményre vonatkozó fogadás (angolul: real-money video gaming) lehetőségének beépítése játékokba, illetve az e-sportfogadás megjelenése. Végül egyre elterjedtebb, hogy az érdeklődők nem aktívan vesznek részt a szerencsejátékos tevékenységek fogyasztásában, hanem például *lootboxok* nyitását vagy online szerencsejátékos tevékenységeket néznek élő (angolul: stream, magyar fordítása nem terjedt el) vagy előre rögzített felvételek formájában.⁴³ Egy 1081 fős angliai kutatás eredményei alapján mind a részvétel ezekben a tevékenységekben, mind az

³⁸ KIRÁLY et al. (2021)

³⁹ DRUMMOND–SAUER (2018)

⁴⁰ HING et al. (2021)

⁴¹ GAREA et al. (2021)

⁴² CLOSE et al. (2021)

⁴³ ZENDLE (2020)

ezekre vonatkozó költségek összefüggést mutatnak elsősorban a játékhasználati zavar-tünetek súlyosságával, illetve kisebb, de nem elhanyagolható mértékben a szerencsejátékhasználati tünetek súlyosságával. Figyelembe véve a szerencsejátékos elemek keveredését a videojátékokkal, illetve az eziránti jelentős fogyasztói érdeklődést (az előbbi angol vizsgálat reprezentatív mintájában a résztvevők 18,5%-a számolt be arról, hogy részt vett valamelyik említett tevékenységben az elmúlt évben), a későbbi magyarországi, online tevékenységeket és videojátékhasználatot vizsgáló, illetve addiktológiai témában születő epidemiológiai kutatások (ESPAD, HBSC, OLAAP) fókuszát célszerű kiterjeszteni az említett kérdéskörre.

2.4. Pszichológiai trükkök a játékértékesítés területén

Bár a szerencsejátékos elemek hatékony eszközei a játékosbázis megtartásának és az eladásnak, nem mutatják be teljesen a játékértékesítés során használt, megkérdőjelezhető technikák teljes körét. Míg korábban a bevétel szerzés eszköze a játékokszoftverek, kiegészítőik, illetve hozzátartozó hardverek értékesítése volt, ma már a bevételek meghatározó része a játékokon belüli, apróbb költsékből (angolul: microtransaction) származik. Ez a módja a korábban bemutatott *lootbox*ok és karakterkinézetek, továbbá sok egyéb virtuális tárgy értékesítésének, mely értékesítési mód a játékfejlesztő cégek rendelkezésére álló, nagy mennyiségű játékosoktól származó adat felhasználásával egy igen hatékony, személyre szabható értékesítési technikának számít. És hogy milyen technikákat használnak a játékosok a költési hajlandóság maximalizálására? Erre válaszol részben King és kollégáinak játékértékesítési szabványok elemzését tartalmazó átfogó munkája,⁴⁴ amelyben számos ilyen trükköt leírnak:

1. *Szándékos összepárosítás*: egy technika az eladásra szánt virtuális tárgyak iránti érdeklődés felkeltésére, hogy az online mérkőzések során olyan játékosokat párosítsanak össze potenciális vásárlókkal, akik egyrészt birtokolnak egy megvásárolható tárgyat, másrészt tapasztaltabb játékosnak számítanak. A kezdő játékosok látva, hogy a tapasztaltabb játékos mennyire kompetens és sikeres a meccs során, rá akarnak hasonlítani, aminek az egyik módja az általa birtokolt virtuális tárgy megvásárlása.
2. *Ajánlatok szándékos időzítése és árazása*: a játékosok viselkedése alapján (például, hogy milyen gyakran játszanak, vagy mennyiszer vesztenek/lépnek ki) gyakrabban kapnak virtuális termékek vásárlását kínáló ajánlatokat és engedményeket.
3. *Korlátozott idejű ajánlatok*: olyan, nyomásgyakorlási technika, amelynek során a játékosokkal közlik, hogy egy, akár jelentős engedményt tartalmazó ajánlat csak meghatározott ideig lesz elérhető, amit akár egy visszaszámláló óra is nyomatékosít a játékosok számára. Tovább fokozza ennek a technikának a hatékonyságát az, ha ezt kezdő játékosokon alkalmazzák, akik nincsenek tisztába a felajánlott virtuális tárgyak kontextuális értékével.
4. *Virtuális valuták elértéktelenedése*: előfordul, hogy valódi pénzért megvásárolható, eseményekhez kötődő virtuális valuták az esemény lezárulását követően használhatatlanná válnak, vagy egyszerűen nem lesznek felhasználhatók semmilyen virtuális tárgy megvásárlására.

⁴⁴ KING et al. (2019)

5. *Lootboxokhoz kötődő valószínűségek befolyásolása*: a játékosok a *lootboxok* nyitása során előfordulhat, hogy nem minden időpontban egy rögzített esély alapján szereznek meg különböző ritkaságú (és ezáltal értékű) virtuális tárgyakat, hanem ezek az értékek a játékosok korábbi viselkedése (pl. korábbi költségek) alapján módosulnak.
6. *Költés alapján elérhető exkluzív tartalom*: bizonyos exkluzív virtuális tárgyak elérhetősége csak akkor válik láthatóvá egy játékos számára, amikor elér egy előre meghatározott költségi küszöbértéket. Ehhez a technikához kapcsolódhat a virtuális valuták árának és költséértékének befolyásolása is, szintén a korábbi költségek szintjével összefüggésben.

Bár ezek a technikák bármilyen platform játékaiban alkalmazhatók, Zendle egy frissen megjelent tanulmányában⁴⁵ a mobiltelefonos játékok értékesítésének sajátosságaira hívta fel a figyelmet. Egyik megállapítása az volt, hogy jelentős különbségek figyelhetők meg a különböző mobiltelefonos játékok bevételeinek eloszlásában: míg egyes játékok bevételei nagyjából egységesen oszlanak el a játékosok között, addig más játékokra jellemző, hogy a játékosok egy igen kis részétől szerzik a bevételeik meghatározó részét. Ennek szemléltetésére Zendle négy kategóriát hozott létre: 1. *egyenletes* (a legtöbbet költő felső 1%-tól származik a teljes bevétel 5,04%-a), 2. *sub-pareto* (a felső 1%-tól származik a bevételek 13,54%-a), 3. *kvázi-pareto* (a felső 1%-tól származik a bevételek 24,75%-a), 4. *hiper-pareto* (a felső 1%-tól származik a bevételek 38,81%-a). A komoly egyenlőtlenséget illusztrálja az is, hogy míg az egyenletes költéssel jellemezhető játékok esetében a legnagyobb költéssel jellemezhető felső 1% átlag költése 18,51 dollár (kb. 7000 forint 360 forintos dollár árfolyamon számítva), addig a hiper-pareto játékok felső 1%-a átlag 1710,60 dollárt költenek (kb. 616 ezer forint, szintén 360 forintos árfolyamon számítva) a kutatás 624 napos megfigyelési időintervalluma alatt. A kutatás további, közel sem meglepő felismerése volt, hogy a költés mértékét tekintve a felső 1%-ba tartozó játékosok átlagos költése a kaszinó játékokban volt a legmagasabb (kivételet képeztek a kártyajátékok, amelyekkel kapcsolatban nem volt szignifikáns különbség megállapítható). A lista elején helyezkedtek még el a szójátékok és a szerepjátékok. A különbségek háttérben a lista elején álló műfajokra többnyire egységesen jellemző értékesítési technikák állhatnak úgy, mint a direkt szerencsejátékos elemek, a határterületnek számító *lootboxok*, illetve az előbb bemutatott értékesítési trükkök (korlátozott idejű ajánlatok, elértektelenedő virtuális javak) nagyobb arányú alkalmazása.

Fontos tehát ismerni a különböző játékcégek értékesítési módszereit és ezek potenciális pszichológiai következményeit, mert ezek kellő ismerete nélkül a fogyasztók teljesen kiszolgáltatottak lehetnek egyes játékfejlesztő cégek etikátlan haszonszerzési technikáival szemben, különös tekintettel a még fejlődésben lévő, a világ működésével kapcsolatban kevés ismerettel rendelkező fiatalabb generációkra.

⁴⁵ ZENDLE (2022)

3. A szülők szerepe a probléma megelőzésében

A játékhasználati zavar megelőzésében fontos faktornak minősül a családi rendszer megfelelő működése, ezt mutatja be két újabb, összefoglaló tanulmány.⁴⁶ Egy olyan szülő-gyerek kapcsolat, amiben a gyermekek és szülei között jól működik a kommunikáció, figyelmet fordítanak a közös időtöltésekre, a légkör alapvetően meleg és elfogadó, így megélhető egyfajta kölcsönös összetartozás, illetve ahol a gyerekek biztonságosan tudnak kötődni és az érzelmeiket is kifejezhetik, ott kevésbé hajlamosak elveszni a videojátékokban. A rossz családi működés ezzel szemben rizikónak tekinthető, azaz, ha az otthonokban konfliktusok és el-lenségesség, elutasítás uralkodik, illetve a szülők nevelés tekintetében hanyagok, túl engedékenyek vagy túlzott megszorító, autoriter nevelési stílust alkalmaznak, ott a problémás játékhasználat is gyakrabban fordul elő. Látható tehát, hogy a kapcsolat kiemelt fontosságú, de a megfelelő nevelés is elengedhetetlen része a prevenciónak. De milyen feladata van egy szülőnek a digitális nevelés területén?

A szülők felelőssége részben a videojátékok tartalmi szűrését jelenti, amihez iránymutatásként Európában a PEGI (Pan European Game Information) értékelési rendszerét célszerű ismerni. A PEGI kétféle iránymutatást ad a szülők számára annak érdekében, hogy el tudják dönteni, a gyermekük számára mely játékok lehetnek alkalmasak. Az egyik ezek közül a tartalomleíró címkék használata, amelyekből a szülők számára egyértelműen kiderül, hogy milyen, gyermekek számára nem megfelelő tartalmak (erőszakos, félelemkeltő, diszkriminatív, durva beszéd, szerhasználat, szerencsejátékhasználat, illetve szexualitás) jelennek meg a megvásárolni kívánt játékban.⁴⁷ Ezek a címkék 2020-ban kiegészültek az internetes vásárlásra utaló jelzéssel is, amihez kiegészítő leírás is kapcsolódik (random cikkeket tartalmaz). Ez a kiegészítő jelzést akkor alkalmazzák, ha egy játékban olyan tranzakció is lehetséges, melynek során a vásárló nem tudja előre, hogy pontosan mit vásárol, mert az valószínűségi alapon dől el.⁴⁸ Ennek célja az, hogy a szülőknek lehetősége legyen az olyan értékesítési módszerek kiszűrésére, mint a *lootbox*ok. Az értékelési rendszer másik eleme az életkori besorolás, erősen a felsorolt tartalmakkal összhangban történik, fiatalabbak számára semmilyen vagy csak kevesebb kockázatos elemet tartalmazó játékokat javasolnak, míg idősebbek számára jelentősen megengedőbbek. A besorolásban 3, 7, 12, 16, illetve 18 év fölötti életkori kategóriákat különítenek el, amelyek így könnyedén alkalmazhatók a megfelelő játékok kiválasztása során.

További fontos elem magának a játékhasználatnak a megfelelő figyelemmel kísérése és szabályozása. A megfelelő mérték tekintetében csak iránymutatás adható: egy 123 ezer fős, e-sport iránt érdeklődő, nemzetközi serdülő és felnőtt populációs kutatás⁴⁹ alapján heti 16–20 óra átlagos játékidő jellemezte azokat a játékosokat, akiknél a játékhasználati-zavar egy tünete sem jelent meg sem a BNO, sem a DSM által meghatározott tünetek közül. A problémás használat szintjét azok érték el, akik 34–40 óra közötti játékidőről számoltak be. Ezek az adatok viszont csak átlagok, tekintve a nagymértékű, személyek közötti eltéréseket, célszerű a szülőknek figyelembe venni a saját családjuk működését, továbbá a gyerekek élet-

⁴⁶ SCHNEIDER–KING–DELFAFFRO (2017); NIELSEN–FAVEZ–RIGTER (2020)

⁴⁷ Pan European Game Information (n.d.)

⁴⁸ Pan European Game Information 2020

⁴⁹ PONTES et al. (2022)

helyzetét, ami különböző időszakokban kevésbé megengedő (pl. dolgozat vagy érettségi előtt), míg más helyzetekben (pl. iskolai szünet) a nagyobb mértékű játék is kevésbé ütközik a gyerekek szükségleteivel és kötelezettségeinek elvégzésével. Erre hívja fel a figyelmet az az 5222 fős magyarországi vizsgálat⁵⁰ is, melyből kiderült, hogy a játékidő és a játékhasználati zavar súlyossága között csak gyenge kapcsolat áll fenn. A kutatás további megfigyelése volt, hogy míg a játékhasználati zavar-tünetek jelentős összefüggést mutatnak a pszichiátriai problémákkal és a játékba menekülés motivációjával, addig a játékidő a pszichiátriai problémákkal egyáltalán nem mutat kapcsolatot és a játékba menekülés motivációjához is csak gyengén kapcsolódik. Ebből levonható az a következtetés, hogy még az intenzív játékhasználat sem szükségszerűen problémás, azt inkább a társuló problémákkal összevetve, illetve az élethelyzet kontextusában célszerű megállapítani.

Az európai kutatókat összefogó COST akciócsoport javaslatai⁵¹ alapján inkább célszerű a játékhasználat időzítésének meghatározása. Egyik javaslat ezek közül az, hogy a gyerekek a lefekvés előtti egy órában ne használjanak digitális eszközt (ami a jó alvásminőség szempontjából lényeges), továbbá a család időtöltés idejében (pl. közös étkezés) célszerű nem engedni a digitális eszközhasználatot, továbbá a játékhasználatra akkor érdemes időt engedni, ha a gyerekek saját szükségleteiket (mozgás, közös időtöltés a kortársakkal, étkezés és higiénia) megfelelően ellátják. További javaslat, hogy a szülők a digitális eszközöket ne használják nyugtató eszközként vagy „digitális bébiszitterként” és a gyerekek tartsanak szünetet a használatuk közben. Ha van rá lehetőség, az eszközhasználat inkább a család közös időtöltésének része legyen. Végül pedig telefonos játékok esetében javasolni lehet a fiatalok számára, hogy a játékokhoz kapcsolódó értesítőket kapcsolják ki, így elkerülve a vágyakozást kiváltó üzeneteket, illetve, ha időkorlátokat kíván alkalmazni a szülő, érdemes lehet a gyerekekkel egyeztetni azokat a pontokat, ahol könnyen abba tudják hagyni a játékot (pálya mérkőzés végén, egy küldetés befejezése után).

A szabályozás egy másik módja lehet a digitális eszközökhöz való hozzáférés meghatározása. Egy német hosszmetzeti kutatás⁵² eredményei alapján, ha a gyerekeknek 10 éves korukban a saját szobájukban van egy játékkonzol, 15 éves korukban nagyobb eséllyel lesznek problémás használók, így a korlátozás egy hatékony eszköznek bizonyul a megelőzés területén. Fontos hozzátenni, hogy a probléma gyökerét jelentő társas-érzelmi nehézségek (pl. izoláció az osztályközösségben) ettől még nem oldódnak meg. Továbbá érdemes lehet a szülőknek megismernedni a különböző játékindító szoftverek (Battle.net, Epic Games) által rendelkezésre bocsájtott szülői felügyelet (angolul: parental control) funkciókkal, amelyek jelentősen megkönnyíthetik mind a költségek, mind a játéktevékenység szabályozását.⁵³ Ezek közé a funkciók közé tartozik a játékidő (hány órát és pontosan mikor játszhat a gyerek), a játékon belüli költségek (napi limit beállítása vagy teljes korlátozás), szöveges és hangalapú kommunikáció szabályozása. Ezekben a felületeken akár azt is beállíthatjuk, hogy a gyerekek ne tudjanak olyan játékot vásárolni, ami a szülő által beállított PEGI értékelés alapján nem

⁵⁰ KIRÁLY et al. (2017)

⁵¹ DELL’OSSO et al. (2020)

⁵² REHBEIN–BAIER (2013)

⁵³ Blizzard Entertainment (n.d.); Epic Games (n.d.)

megfelelő számára. Végül pedig a szülők úgy is tudnak segíteni a gyermeküknek, hogy a játékhasználat helyett alternatív kikapcsolódási és társas tevékenységeket tesznek elérhetővé.⁵⁴

3.1. Megelőzés és kezelés

Mivel a játékhasználati zavart jól magyarázzák azok a modellek, amelyek a függő viselkedést egy részben alkalmazkodást nem segítő (maladaptív) megküzdési törekvésként értelmezik, emiatt a zavarhoz gyakran társuló problémák kezelése nemcsak a megelőzésben,⁵⁵ de a kezelésben is segítséget nyújthatnak. Egy 367 fős dél-koreai játékhasználati zavar-kezelés hatékonyságát vizsgáló tanulmány eredményei alapján azok a páciensek, akik depresszió vagy ADHD tüneteit mutatták, azoknál nagyobb arányban volt szükség meghosszabbított kezelésre, illetve kisebb arányban épültek fel.⁵⁶ Egy másik, szintén Dél-Koreában készült vizsgálat alapján a pszichoterápia hatékonysága fokozható, ha a beavatkozás kiterjed a szorongásos problémákra és társas helyzetek elkerülésére való hajlamra.⁵⁷

A hatékony módszer kérdésében mind az eddig megjelent összefoglaló tanulmányok,⁵⁸ mind egy korábbi kutatási eredményeinek összesítő elemzését elvégző tanulmány⁵⁹ alapján hatékonynak bizonyult a kognitív viselkedésterápia (angolul: cognitive behavioral therapy; CBT) a játékhasználati zavar kezelésében. Ennek a technikának az alkalmazása tűnik jelenleg a legmegfelelőbb megoldásnak, tekintve, hogy az említett kutatásban jelentős rövidtávú hatékonyságot nemcsak a játékhasználati zavar-tünetek területén, hanem a gyakran társuló depresszió és a szorongásos problémák kezelésében is megfigyelték. Szükséges lenne további tudományos kutatásokat végezni ezen a területen, mind a hosszú távú hatások igazolására, mind pedig a korábbi kutatásokban mutatott módszertani hiányosságok kijavítására. Tekintve a játékidő alacsonyabb jelentőségét a játékhasználati zavarban, az alkalmazott intervenciók alapvető célja más függőségekkel ellentétben nem a játéktól való teljes távolmaradás (absztinencia), hanem inkább a játékhasználati szokások feletti kontroll visszaszerzése.

Bár a kognitív viselkedésterápia hatékonyságát sikerült eddig a legmegbízhatóbban megállapítani, komplexebb, más terápiás eszközöket is magába foglaló kezelések jelenthetnek hatékony megoldást a játékhasználati zavarra. Az egyértelműen látszik, hogy a szülő-gyerek kapcsolat, illetve a szülői nevelés minősége egyaránt összefüggésben állnak a játékhasználati zavarral. Ezekkel összhangban áll Liu és munkatársainak vizsgálata,⁶⁰ amelyben a családterápia hatékonyságát igazolták a probléma kezelésében. A kutatók szerint a családterápia hatását főként a gyerekek alapszükségleteinek jobb kielégítésén, jobb családi kommunikáción és magasabb szintű megélt közelségen keresztül képes kifejteni. Gyógyszeres kezelés, illetve gyógyszerrel kombinált terápia⁶¹ alkalmazása is hatékony eszköz lehet a kezelés során. Gyógyszerválasztás területén eddig a bupropion használata terén biztató ered-

⁵⁴ KROSSBAKKEN et al. (2018)

⁵⁵ JEONG et al. (2021)

⁵⁶ HAN et al. (2018)

⁵⁷ HAN et al. (2020)

⁵⁸ ZAJAC et al. (2017); KING et al. (2017); ZAJAC–GINLEY–CHANG (2020)

⁵⁹ STEVENS et al. (2018)

⁶⁰ LIU et al. (2015)

⁶¹ KIM et al. (2012)

mények születtek.⁶² Egy alapvetően CBT-re épülő, mindfulness-orientált terápia is hatékony lehet a probléma kezelésében.⁶³ Végül érdemes bemutatni még a Torres-Rodríguez és munkatársai által kidolgozott komplex terápiás eljárást, a PIPATIC programot,⁶⁴ ami CBT-n alapul, viszont számos további, más addiktológiai problémák kezelésében hatékonynak minősült terápiás eszközt alkalmaz. A PIPATIC terápiás programja hat modulból áll:

1. *Pszichoedukáció és motiváció modul*: célok kitűzését, motivációs interjút, illetve a szülőknek és serdülőknek egyaránt szóló pszichoedukációs foglalkozásokat tartalmaz.
2. *Szokásos addiktológiai ellátás modul*: részét képezi a függő viselkedést kiváltó ingerek kontrolálásának gyakorlása, adaptív megküzdés tanítása, kognitív átstrukturálás és a függőség szempontjából releváns problémamegoldás tanítása és végül, a terapeuta segítségével elképzelt, sóvárgást kiváltó helyzetek kezelésének gyakorlása.
3. *Személyen belüli készségek modul*: ez a modul identitásfejlődés, önértékelés, érzelmi intelligencia, érzelmi megküzdés és személyen belüli konfliktusokra irányuló problémamegoldás fejlesztését célozza.
4. *Személyek közötti készségek modul*: ez a modul a kommunikáció, az asszertivitás és a megfelelő kérdezői stílus elsajátítására irányul.
5. *Családi működést segítő modul*: a család kommunikációját, a korlátok szabását és megfelelő érzelmi kötelék kialakítását támogató foglalkozásokat tartalmazó rész.
6. *Új életstílus kialakítását támogató modul*: az elért fejlődések megfigyelését, alternatív elfoglaltságok feltárását és a visszaesés (relapszus) prevencióját célzó ülések tartoznak ide.

A PIPATIC program egy, a programot kidolgozó kutatók által elvégzett hatékonyságvizsgálat alapján jóval hatékonyabbnak tűnik a kognitív viselkedésterápiánál.⁶⁵ A számos biztató eredmény ellenére viszont még rengeteg kérdés vár válaszra, mely ismeretek kulcsfontosságúak a problémával való megküzdés jövőjét érintően.

4. Összefoglalás

A játékhasználat korunk kedvelt rekreációs tevékenysége, ami Magyarországon is rengeteg érdeklődőt vonz. A játékok a korábbi médiatermékekhez (filmek, könyvek, zenék) hasonlóan narratív, vizuális és auditív elemeket egyaránt tartalmaznak, viszont az interaktivitásnak köszönhetően további lehetőségeket tesznek lehetővé a használók számára. Egyrészt komplex viselkedéscsalásmozgató rendszereket tartalmaznak, másrészt a kooperativitást és versengést lehetővé tevő strukturális elemeknek köszönhetően társas tevékenységnek is tekinthetők, melyet az online játékok terjedése még szélesebb körben elérhetővé tesz. A videojátékhasználók alapvető szükségleteik kielégítésére (autonómia, kompetencia, kapcsolódás), illetve a

⁶² HAN–RENSHAW (2012); SONG et al. (2016)

⁶³ LI et al. (2017)

⁶⁴ TORRES-RODRÍGUEZ et al. (2017)

⁶⁵ TORRES-RODRÍGUEZ et al. (2018)

flow élmény megélésére használják a játékokat, míg problémás használók motivációját erősen meghatározza a játékokba menekülés.

Bár a használók túlnyomó része nem minősül problémásnak, a játékhasználati zavar egy Magyarországon is jelenlévő, főleg fiatal felnőtt férfiakat érintő probléma, ami megfelelő kezelés nélkül jelentős negatív hatást fejthet ki az érintettek társas életére, tanulmányaira és munkavégző képességére. A probléma jelentős együttjárást mutat más mentális zavarokkal, úgy, mint a depresszió, a szorongásos problémák, a figyelemhiányos hiperaktivitás-zavar és az autizmus. Ezek időszerű felismerése és lehetőség szerinti kezelése önmagában is szükséges, illetve a játékhasználati zavar mellett más addiktológiai problémák megelőzése és kezelése során is segítséget nyújthat.

Egyre több szerencsejátékos elem figyelhető meg a videojátékok játékmenetében és értékesítési technikáiban, ezek közé tartoznak a *lootboxok*, a közösségi kaszinó játékok, valamint a játékon belüli fogadást lehetővé tevő mechanikák. A legtöbb vizsgálat a *lootboxok* használatával foglalkozott, ahol egyértelmű az összefüggés mind a játékhasználati zavarral, mind a szerencsejáték-használati zavarral. Továbbá az e-sportfogadás, a virtuális javakkal történő szerencsejáték és a szerencsejátékos közvetítések is egyre szélesebb közönséget érnek el. Az e-sportfogadás pénzben történő fogadás esetében egyértelműen szerencsejátéknak minősül, míg virtuális tárgyakkal történő fogadás esetében vita tárgyát képezheti, bár ez kevésbé megkérdőjelezhető olyan játékok esetében, ahol a virtuális javak könnyen értékesíthetőek. A szerencsejátékos közvetítések esetében a hozzáférés hatékony életkori korlátozása lehet szükséges, bár ez a terület is még további kutatásokat igényel. A játékhasználat másik veszélyének tekinthető a virtuális termékek értékesítése során alkalmazott pszichológiai trükkök.

A játékhasználati zavar kialakulásában a családnak jelentős szerepe van, mely egyrészt megfelelő érzelmi kötélket és bizalmi légkört biztosít, másrészt közvetítő és szabályozó szerepet tölt be a tartalomszűrés, továbbá a játékhasználat megfelelő ütemezése során. A játékhasználati-zavar kezelésében rövidtávon hatékony eszköznek bizonyult a kognitív viselkedésterápia, viszont a hatékonyság növelése érdekében komplex terápiás technikák kidolgozása szükséges.

Források és irodalom

- BÄCKLUND et al. (2022) = Christian BÄCKLUND – Pia ELBE – Hanna M. GAVELIN – Daniel E. SÖRMAN – Jessica K. LJUNGBERG: Gaming motivations and gaming disorder symptoms: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Behavioral Addictions*, 2022/3. 667–688.
- Blizzard Entertainment (n.d.) = Blizzard Entertainment (n.d.). Parental Controls. Battle.net. Retrieved January 27, 2023. us.battle.net/support/en/article/32243
- CALLEJA (2010) = Gordon CALLEJA, G.: Digital games and escapism. *Games and Culture*, 2010/4. 335–353.
- CHIOVATO (2022) = Luca CHIOVATO, L.: Gaming's Live-Streaming Audience Will Hit One Billion Next Year & 1.4 Billion by 2025. *Newzoo*, 2022. May 6. newzoo.com/insights/articles/gamings-live-streaming-audience-will-hit-one-billion-next-year-1-4-billion-by-2025

- CLOSE et al. (2021) = James CLOSE – Stuart G. SPICER – Laura NICKLIN – Maria UTHER – Joanne LLOYD – Helen LLOYD: Secondary analysis of loot box data: Are high-spending „whales” wealthy gamers or problem gamblers? *Addictive Behaviors*, 2021/June, 117. art. 106851. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2021.106851>
- COWLEY et al. (2008) = Benjamin COWLEY – Darryl K. CHARLES – Michaela M. Black – Ray J. HICKEY: Toward an understanding of flow in video games. *Computers in Entertainment* (CIE), 2008/2. 1–27.
- DELL’OSSO et al. (2020) = Bernardo DELL’OSSO – Ilaria DI BERNARDO – Samuel CHAMBERLAIN – Naomi FINEBERG: Learning to deal with Problematic Usage of the Internet. *European Cooperation in Science and Technology*. 2020. doi.org/10.5167/uzh-191227
- DEMETROVICS et al. (2012) = DEMETROVICS Zsolt – URBÁN Róbert – NAGYGYÖRGY Katalin – FARKAS Judit – Mark D. GRIFFITHS – PÁPAY Orsolya – KÖKÖNYEI Gyöngyi – FELVINCZI Katalin – OLÁH Attila: The development of the problematic online gaming questionnaire (POGQ). *PloS one*, 2012/5. e36417. doi.org/10.1371/journal.pone.0036417
- DRUMMOND–SAUER (2018) = Aaron DRUMMOND – James D. SAUER: Video game loot boxes are psychologically akin to gambling. *Nature human behaviour*, 2018/8. 530–532.
- DSM-5 = *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Association (2013). doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596
- DULLUR–KRISHNAN–DIAZ (2021) = Pravin DULLUR – Vijay KRISHNAN – Antonio M. DIAZ: A systematic review on the intersection of attention-deficit hyperactivity disorder and gaming disorder. *Journal of Psychiatric Research*, 2021/January. 212–222. doi.org/10.1016/j.jpsychires.2020.12.026
- Essential Facts = Essential Facts About the Video Game Industry*. Retrieved January 23, 2023. www.theesa.com/resource/2022-essential-facts-about-the-video-game-industry/
- Epic Games. (n.d.). = EPIC GAMES PARENTAL CONTROLS. Epic Games. Retrieved January 27, 2023. <https://safety.epicgames.com/en-US/parental-controls>
- GAO–WANG–DONG (2022) = Yuan-Xia GAO – Jiang-Yang WANG – Guang-Heng DONG: The prevalence and possible risk factors of internet gaming disorder among adolescents and young adults: Systematic reviews and meta–analyses. *Journal of psychiatric research*. 2022/October. doi.org/10.1016/j.jpsychires.2022.06.049
- GAREA et al. (2021) = Shaun S. Garea – Aaron Drummond – James D. Sauer – Lauren C. Hall – Williams, M. N.: Meta–analysis of the relationship between problem gambling, excessive gaming and loot box spending. *International Gambling Studies*, 2021/3. 460–479.
- GENTILE et al. (2011) = Douglas A. GENTILE – Hyekyung CHOO – Albert LIAU – Timothy SIM – Dongdong LI – Daniel FUNG – Angeline KHOO: Pathological video game use among youths: A two–year longitudinal study. *Pediatrics*, 2011/2. e319–e329.

- HAN–RENSHAW (2012) = Doug Hyan HAN – Perry F. RENSCHAW: Bupropion in the treatment of problematic online game play in patients with major depressive disorder. *Journal of Psychopharmacology*, 2012/5. 689–696.
- HAN et al. (2018) = Doug Hyun HAN – Minkyung YOO – Perry F. RENSCHAW – Nancy M. PETRY: A cohort study of patients seeking Internet gaming disorder treatment. *Journal of Behavioral Addictions*, 2018/4. 930–938.
- HAN et al. (2020) = Jiwon Han – Yesul SEO – Hyunchan HWANG – Sun Mi KIM – Doug Hyun HAN: Efficacy of cognitive behavioural therapy for internet gaming disorder. *Clinical psychology & psychotherapy*, 2020/2. 203–213.
- HENG–ZHAO–WANG (2021) = Shupeng HENG – Huanfanf ZHAO – Minghui WANG: In-game social interaction and gaming disorder: a perspective from online social capital. *Frontiers in Psychiatry*, 2021/February. 468115. doi.org/10.3389/fpsy.2020.468115
- HING et al. (2021) = Nerillee HING – Alex M. T. RUSSELL – Gabrielle M. BRYDEN – Philip NEWALL – Daniel L. KING – Matthew ROCKLOFF ... Nancy GREER: Skin gambling predicts problematic gambling amongst adolescents when controlling for monetary gambling. *Journal of Behavioral Addictions*, 2021/4. 920–931.
- International Statistical Classification = International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (11th ed.)*. World Health Organization (2019). icd.who.int/
- JEONG et al. (2021) = Hyunsuk JEONG – Hyeon Woo YIM – Seung-Yup LEE – Hae Kook LEE – Marc N POTENZA – Hyunyong LEE: Factors associated with severity, incidence or persistence of internet gaming disorder in children and adolescents: a 2-year longitudinal study. *Addiction*, 2021/7. 1828–1838.
- KIM et al. (2012) = Sun Mi KIM – Doug Hyun HAN – LEE Y. S. – RENSCHAW P. F.: Combined cognitive behavioral therapy and bupropion for the treatment of problematic on-line game play in adolescents with major depressive disorder. *Computers in Human Behavior*, 2012/5. 1954–1959.
- KING et al. (2017) = Daniel L. KING – Paul H. DELFABBRO – Anise M. S. WU – Young Y. DOH – Daria J. KUSS – Ståle PALLESEN – Hiroshi SAKUMA: Treatment of Internet gaming disorder: An international systematic review and CONSORT evaluation. *Clinical psychology review*, 2017, 123-133. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2017.04.002.
- KING et al. (2019) = Daniel L. KING – Paul H. DELFABBRO – Sally M. GAINSBURY – Michael DREIER – Nancy GREER – Joel BILLIEUX: Unfair play? Video games as exploitative monetized services: An examination of game patents from a consumer protection perspective. *Computers in Human Behavior*, 2019/December 131–143. doi.org/10.1016/j.chb.2019.07.017
- KING–DELFABBRO–GRIFFITHS (2010) = Daniel KING – Paul DELFABBRO – Mark GRIFFITHS: Video game structural characteristics: A new psychological taxonomy. *International journal of mental health and addiction*, 2010/1. 90–106.
- KIRÁLY et al. (2022) = KIRÁLY Orsolya – Joel BILLIEUX – Daniel L. KING – URBÁN Róbert – KONCZ Róbert – POLGÁR Eszter – DEMETROVICS Zsolt: A comprehensive model to understand and assess the motivational background of video game use: The Gaming Motivation Inventory (GMI). *Journal of Behavioral Addictions*, 2022/3. 796–819.

- KIRÁLY–DEMETROVICS (2020) = KIRÁLY Orsolya – DEMETROVICS Zsolt.: Viselkedési addikciók. 2020. In: ELEKES Zsuzsanna – ARNOLD Petra – Bencsik Nóra (szerk.): *Iskolások egészségkárosító magatartása 25 év távlatában: A 2019. évi ESPAD kutatás magyarországi eredményei*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem. 2020. 113–131.
- KIRÁLY–DEMETROVICS–PAKSI (2021) = KIRÁLY Orsolya – DEMETROVICS Zsolt – PAKSI Borbála: Videojáték-használat. In: PAKSI Borbála – DEMETROVICS Zsolt (szerk.): *Addiktológiai problémák Magyarországon: Helyzetkép a lakossági kutatások tükrében. II. Viselkedési addikciók*. Budapest, ELTE PPK – L'Harmattan, 2021. 37–49.
- KIRÁLY et al. (2023) = KIRÁLY Orsolya – KONCZ Patrik – MARK D. GRIFFITHS – DEMETROVICS Zsolt: Gaming disorder: A summary of its characteristics and aetiology. *Comprehensive Psychiatry*, 152376. doi.org/10.1016/j.comppsy.2023.152376
- KIRÁLY et al. (2017) = KIRÁLY Orsolya – TÓTH Dénes – URBÁN Róbert – DEMETROVICS Zsolt – MARAZ Aniko: Intense video gaming is not essentially problematic. *Psychology of Addictive Behaviors*, 2017/7. 807–817. doi.org/10.1037/adb0000316
- KIRÁLY et al. (2015) = KIRÁLY Orsolya – URBÁN Róbert – MARK D. GRIFFITHS – CSILLA ÁGOSTON – NAGYGYÖRGY Katalin – KÖKÖNYEI Gyöngyi – DEMETROVICS Zsolt: The mediating effect of gaming motivation between psychiatric symptoms and problematic online gaming: An online survey. *Journal of medical Internet research*, 2015/4. e3515.
- KIRÁLY–VÁRNAI–DEMETROVICS (2019) = KIRÁLY Orsolya – VÁRNAI Dóra – DEMETROVICS Zsolt: Elektronikusmédia-kommunikáció. In: NÉMETH Ágnes – VÁRNAI Dóra (szerk.): *Kamaszélelmód Magyarországon: az iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása elnevezésű, az Egészségügyi Világszervezettel együttműködésben megvalósuló nemzetközi kutatás 2018. évi felméréséről készült nemzeti jelentés*. Budapest, ELTE PPK – L'Harmattan, 2019. 138–151.
- KIRÁLY et al. (2021) = KIRÁLY Orsolya – JASMINE ZHANG – DEMETROVICS Zsolt – DILLON T. BROWNE: Gambling features and monetization in video Games Creates challenges for young people, families, and clinicians. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 2021. S0890–8567.
- KIRÁLY–ZSILA–DEMETROVICS (2016) = KIRÁLY Orsolya – ZSILA Ágnes – DEMETROVICS Zsolt: Viselkedési addikciók. 2016. In: ELEKES Zsuzsanna (szerk.): *Európai iskolavizsgálat az alkohol- és egyéb drogfogyasztási szokásokról 2015: Magyarországi eredmények*. Budapesti Corvinus Egyetem. 2016. 75–94.
- KROSSBAKKEN et al. (2018) = ELFRID KROSSBAKKEN – TORBJØRN TORSHEIM – RUNE AUNE MENTZONI – DANIEL L. KING – BJØRN BJORVATN – INGJERD M. LORVIK – STÅLE PALLESEN: The effectiveness of a parental guide for prevention of problematic video gaming in children: A public health randomized controlled intervention study. *Journal of behavioral addictions*, 2018/1. 52–61.
- LEE–LEESON (2015) = BIANCA LEE – PETER R. LEESON: Online gaming in the context of social anxiety. *Psychology of Addictive Behaviors*, 2015/2.
- LEMMENS–VALKENBURG–GENTILE (2015) = JEROEN S. LEMMENS – PATTI M. VALKENBURG – DOUGLAS A. GENTILE: The Internet gaming disorder scale. *Psychological assessment*, 2015/2. 567–582.

- LI et al. (2017) = Wen LI – Eric L. GARLAND – Patricia MCGOVERN – Jennifer E. O'BRIEN – Christine TRONNIER – Matthew O. HOWARD: Mindfulness-oriented recovery enhancement for internet gaming disorder in US adults: A stage I randomized controlled trial. *Psychology of Addictive Behaviors*, 2017/4. 393–402.
- LIU et al. (2015) = Qin-Xue LIU – Xiao-Yi FANG – Ni YAN – Zhong-Kui ZHOU – Xiao-Jiao YUAN – Jing LAN – Chao-Ying LIU: Multi-family group therapy for adolescent Internet addiction: Exploring the underlying mechanisms. *Addictive Behaviors*, 2015/March. 1–8. doi.org/10.1016/j.addbeh.2014. 10.021
- MONTAG et al. (2019) = Christian MONTAG – Bruno SCHIVINSKI – Rayna SARIYSKA – Christopher KANNEN – DEMETROVICS Zsolt – Halley M. PONTES: Psychopathological symptoms and gaming motives in disordered gaming – A psychometric comparison between the WHO and APA diagnostic frameworks. *Journal of clinical medicine*, 2019/8.
- MURRAY et al. (2022) = Alayna MURRAY – Beatrix KORONCZAI – Orsolya KIRÁLY – Mark D. GRIFFITHS – Arlene MANNION – Geraldine LEADER – DEMETROVICS Zsolt: Autism, problematic internet use and gaming disorder: A systematic review. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 2022/1. 120–140.
- NAKAMURA–CSIKSZENTMIHALYI (2002) = Jeanne NAKAMURA – CSIKSZENTMIHALYI Mihály: The concept of flow. *Handbook of positive psychology*, 2002. 89–105.
- NIELSEN–FAVEZ–RIGTER (2020) = Philip NIELSEN – Nicolas FAVEZ – Henk RIGTER: Parental and family factors associated with problematic gaming and problematic internet use in adolescents: A systematic literature review. *Current Addiction Reports*, 2020/3. 365–386.
- OSTINELLI et al. (2021) = Edoardo G. OSTINELLI – Caroline ZANGANI – Barbara GIORDANO – Davide MAESTRI – Orsola GAMBINI – Armando D'AGOSTINO, A., ... Marianna PURGATO: Depressive symptoms and depression in individuals with internet gaming disorder: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 2021/February 136–142. doi.org/10.1016/j.jad.2021.02.014
- Pan European Game Information (n.d.) = *Mit jelentenek a jelzések?* pegi.info/hu/mit-jelentenek -a-jelz%C3%A9sek%3F
- Pan European Game Information 2020 = *PEGI Introduces Notice To Inform About Presence of Paid Random Items.* (2020, April 13). pegi.info/hu/node/67
- PÁPAY et al. (2013) = PÁPAY Orsolya. – URBÁN Róbert – Mark D. GRIFFITHS – NAGYGYÖRGY Katalin – FARKAS Judit – KÖKÖNYEI Gyöngyi ... – DEMETROVICS Zsolt: Psychometric properties of the problematic online gaming questionnaire short-form and prevalence of problematic online gaming in a national sample of adolescents. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 2013/5. 340–348.
- PONTES et al. (2022) = Halley M. PONTES – Bruno SCHIVINSKI – Christopher KANNEN – Christian MONTAG: The interplay between time spent gaming and disordered gaming: A large-scale world-wide study. *Social Science & Medicine*, 2022/January 114721. doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.114721

- REHBEIN–BAIER (2013) = Florian REHBEIN – Dirk BAIER: Family-, media-, and school-related risk factors of video game addiction. *Journal of Media Psychology*, 2013/3. 118–128.
- RYAN–DECI (2000) = Richard M. RYAN – Edward L. DECI: Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American psychologist*, 2000/1. 68–78. doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68
- RYAN–RIGBY–PRZYBYLSKI (2006) = Richard M. RYAN – C. Scott RIGBY – Andrew PRZYBYLSKI: The motivational pull of video games: A self-determination theory approach. *Motivation and emotion*, 2006/4. 344–360.
- SCHNEIDER–KING–DELFABBRO (2017) = Luke A. SCHNEIDER – Daniel L. KING – Paul H. DELFABBRO: Family factors in adolescent problematic Internet gaming: A systematic review. *Journal of behavioral addictions*, 2017/3. 321–333.
- SONG et al. (2016) = Jinuk SONG – Jeong H. PARK – Doug H. HAN – Sungwon ROH – Ji H. SON – Tae Y. CHOI ... Young S. LEE: Comparative study of the effects of bupropion and escitalopram on internet gaming disorder. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 2016/11. 527–535.
- STEVENS et al. (2019) = Matthew STEVENS – Daniel L. KING - Diana DORSTYN, ... Paul H. DELFABBRO: Cognitive-behavioral therapy for Internet gaming disorder: A systematic review and meta-analysis. *Clinical psychology & psychotherapy*, 2019/2. 191-203.
- SZOLIN et al. (2022) = Kim SZOLIN – Daria J. KUSS – Filip NUYENS – Mark D. GRIFFITHS: Gaming Disorder: A systematic review exploring the user-avatar relationship in videogames. *Computers in Human Behavior*, 2022/March. 107124. doi.org/10.1016/j.chb.2021.107124
- TASSI (2022) = Paul TASSI: *Steam Reveals Its Highest-Grossing, Most Played Games Of 2022*. Forbes. 2022. December 30. www.forbes.com/sites/paultassi/2022/12/30/steam-reveals-its-highest-grossing-most-played-games-of-2022/?sh=6a11ac5f3435
- WANG et al. (2017) = Chao-Yang WANG – Yu-Cen WU – Chen-Hsiang SU – Pai-Cheng LIN – Chih-Hung KO – Ju-Yu YEN: Association between Internet gaming disorder and generalized anxiety disorder. *Journal of behavioral addictions*, 2017/4. 564–571.
- WILLIAMS et al. (2006) = Dimitri WILLIAMS – Nicolas DUCHENEAUT – Li XIONG – Yuan-yuan ZHANG – Nick YEE – Erick NICKELL: From tree house to barracks: The social life of guilds in World of Warcraft. *Games and culture*, 2006/1. 338–361.
- ZAJAC et al. (2017) = Kristyn ZAJAC – Meredith K. GINLEY – Rocio CHANG – Nancy M. PETRY: Treatments for Internet gaming disorder and Internet addiction: A systematic review. *Psychology of Addictive Behaviors*, 2017/8. 979-994.
- ZAJAC–GINLEY–CHANG (2020) = Kristyn ZAJAC – Meredith K. GINLEY – Rocio CHANG: Treatments of internet gaming disorder: a systematic review of the evidence. *Expert review of neurotherapeutics*, 2020/1. 85–93.
- ZENDLE (2020) = David ZENDLE: Beyond loot boxes: a variety of gambling-like practices in video games are linked to both problem gambling and disordered gaming. *PeerJ*, 2020/8. e9466. doi.org/10.7717/peerj.9466

Alak a hálóban – Ifjúsági korrajz a hálózati társadalomban

SZÉKELY LEVENTE*

Absztrakt

A tanulmány a magyarországi fiatalok helyzetét vizsgálja, a hálózati társadalom kontextusában, a nagymintás ifjúságkutatások két évtizedes adatsoraira támaszkodva. A mű így átfogó empirikus alapú ifjúsági korrajzot nyújt a mai digitális korszak kihívásairól és lehetőségeiről. A tanulmány az alábbi főbb kérdések köré szerveződik: milyen az ifjúság demográfiai szerkezete, családi értékrendje, munkaerőpiaci és oktatási részvétele, hogyan változott az elmúlt negyedszázadban és milyen jövőkép jellemzi a fiatalokat. A technológiai fejlődés meghatározó nemzedéki élménnyé válik: mára szinte minden fiatal napi internethasználó, és a digitális terek a szórakozás, kommunikáció és a tájékozódás elsődleges közegei. Ugyanakkor a pandémia hatására felértékelődtek a személyes kapcsolódási lehetőségek és az offline szabadidős tevékenységek. A jövővel kapcsolatban a fiatalok többsége optimista, de erősödik bennük a bizonytalanság érzése, különösen a klímaváltozás, egy újabb világjárvány és a gazdasági válságok kapcsán.

Kulcssavak: ifjúságpszichológia, hálózati társadalom, digitális kultúra, média- és technológia-használat, jövőorientáció

Figure in the Net – Youth in the Network Society

Abstract

The study examines the status of young people in Hungary in the context of the network society, drawing on two decades of data from large-scale youth surveys. The study thus provides a comprehensive, empirically based portrait of youth in the digital age, highlighting both the challenges and opportunities they face. The study is organized around the following main questions: what is the demographic structure of youth, their family values, their participation in the labour market and education, how has this changed over the past quarter-century, and what is the vision of the future that characterizes young people? Technological development is becoming a dominant generational experience: nowadays, almost all young people use the internet on a daily basis, and digital spaces are the primary medium for entertainment, communication, and information. At the same time, the pandemic has increased the value of personal connections and offline leisure activities.

* Igazgató, Ifjúságkutatató Intézet; műhelyvezető, Mathias Corvinus Collegium Szociológia Műhely; egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem. E-mail: szekely.levente@mcc.hu

The majority of young people are optimistic about the future, but they are feeling increasingly uncertain, especially in relation to climate change, another pandemic, and economic crises.

Keywords: youth sociology, network society, digital culture, media and technology use, future orientation

1. Bevezetés

Korszakunkat nevezük akár információsnak vagy hálózatinak,¹ abban egyet kell értenünk, hogy az infokommunikációs technológia az elmúlt évtizedekben hatalmas változást hozott a mindennapjainkba. Alig van, de talán nincs is olyan része az emberi tevékenységeknek, amelyet érintetlenül hagyott. A XXI. századi ember ébren töltött óráinak zömét az infokommunikációs technológiának való kitettség jellemzi, de az okosórák és más hordható digitális eszközök elterjedésével egyre inkább így van ez a nap mind a 24 órájában.

A fiatal, már a digitális világba született generációk szocializációját meghatározzák a digitális kultúra tartalmi és eszközei, ezért nemzedékük nem is értelmezhető ezektől függetlenül. A szórakoztató tudomány tárgykörébe tartozó könnyedebb hangvételű munkák mellett számos tudományos igényű publikáció is született, amelyek a digitális közeg gyermekekre, fiatalokra gyakorolt hatásával foglalkozik és elismeri a szocializációs térben bekövetkezett digitális átmenet nemzedékformáló hatását.²

A következő oldalakon arra vállalkozom, hogy három alapvető kérdést megválaszoljak az empirikus kutatási adatok alapján. Az első kérdés a magyarországi fiatalok fő jellemzőire vonatkozik. Milyen a magyarországi ifjúság, van-e értelme egyáltalán annak, hogy összefoglalóan kíséreljünk meg véleményt mondani róluk? A második kérdés az elmúlt negyedszázad változásaira vonatkozik. Munkám fontos céljának tekintem azt bemutatni, hogy miképpen változtak a fiatalok az elmúlt évtizedekben, elsősorban az infokommunikációs eszközhasználatuk, illetve digitális tartalomfogyasztásuk szempontjából. A múlt és a jelen tárgyalását követően a jövő „nagy” kérdéseire kívánok koncentrálni és megrajzolni egyfajta ifjúsági jövőképet.

1.1. A magyarországi fiatalok fő jellemzői

A nagymintás ifjúságkutatás³ 2020-as adatainak elemzését követően hét alapvető állítást fogalmazhatunk meg a magyarországi tizen–huszonevesekkel kapcsolatban.⁴ Ezek a megállá-

¹ CASTELLS (2006)

² TAPSCOTT (1997), RUSHKOFF (2006)

³ A nagymintás ifjúságkutatás 2000-ben indult nagyszabású kutatási program, amely négyévenként végzett adatfelvétellel kísérel meg részletes képet nyújtani a 15–29 évesekről. A legutolsó adatfelvételre 2020-ban került sor, amelynek adatai alapján megrajzolható a magyarországi fiatalok helyzetképe. Mivel a kutatás szándékoltan trendelemzésre is lehetőséget nyújt, így az elmúlt két évtized információs társadalomra vonatkozó trendjei is értelmezhetők a segítségével.

⁴ A törvényi szabályozás a gyermekek célcsoportjában a szülő engedélyéhez és jelenlétéhez köti a megkérdezéses adatfelvételek lefolytatását, ami az ilyen kutatásokat költségessé és az eredmények érvényessége szempontjából is megkérdőjelezhetővé teszi. Talán ennek is köszönhető, hogy kevésbé vállalkoznak rá a kutatók, illetve ha vállalkoznak is rá, jellemzően kisebb volumenű kutatási projekteket készítenek.

pítások nyilvánvalóan leegyszerűsítőek, hiszen az ifjúság maga is összetett, ha egyáltalán abban egyetértés mutatkozik, hogy mit tekintünk ifjúságnak.

A magyarországi társadalom az elöregedő társadalmak közé tartozik, a társadalom átlagéletkora növekszik. Mindez részben annak köszönhető, hogy a várható élettartam tekintetében Magyarország is jelentős növekedést mutatott az elmúlt évszázadban, illetve annak, hogy kevesebb gyermek születik és ezáltal a fiatalok és az idősek aránya megváltozik.

Az elöregedő társadalom tehát kisebb lélekszámú és kisebb arányú ifjúságot feltételez. A hagyományosan értelmezett ifjúságra, a 15–29 évesekre vonatkozóan ez azt jelenti, hogy míg az ezredforduló környékén egy 2,2 millió fős társadalmi csoportról beszélhetünk, addig számuk napjainkban 1,5 millió főre tehető. Az ifjúság meghatározását az elmúlt évtizedekben sokat bírálták, hiszen ma már egy a tízes évei elején járó gyermek sokkal tájékozottabb, mint néhány évtizeddel korábban egy ugyanilyen korú és azt is megfigyelhetjük, hogy a biológiai érettség is gyorsabban következik be. Indokolt lehet tehát fiatalabb korcsoportokra is kiterjeszteni az életkori meghatározást. A fiatalabb korcsoportok mellett az idősebb korcsoportok felé való nyitás is alátámasztható érvekkel, hiszen tapasztalhatjuk, hogy a fiatalok esetében az iskolai életút, a saját család alapításának elhúzódása, a szülőktől való anyagi függés fennmaradása akár a harmincas évek közepéig–végéig is kitolja az önállósodást. Ebből fakadóan élethelyzetét tekintve egy mai harmincas fiatal jobban hasonlít egy néhány évtizeddel korábbi tízen–huszonévesre, mint az ugyanekkor élt azonos korosztályba tartozókra. Összefoglalva tehát: bár Magyarországon hagyományos értelemben egyre kisebb lélekszámú ifjúsági korcsoportba tartozó személyről beszélhetünk, az ifjúsági életszakasz továbbra is meghatározó és szélesebb kohorszban értelmezhető, azaz szűkülő létszámú, mégis bővülő társadalmi csoport az ifjúság.

A második fontos megállapítás a magyarországi ifjúsággal kapcsolatban, hogy a családalapítás és gyermekvállalás terén meglehetősen konzervatívak. A magyarországi fiatalok az életüket *házasságban*, jellemzően *több gyermekkel* együtt képzelik el. A konkrét számokat illetően: a jelenleg nem házások közel háromnegyede (71 százalék) szeretne házasságban élni. Mindazonáltal a magyarországi fiatalok többsége (89 százalék) *nem él házasságban*, sőt az *egyedülálló aránya* az elmúlt két évtizedben lassan, de *folymatosan növekedett*. Továbbá az is igaz, hogy a többségüknek (86 százalék) *nincs még gyermeke*, de közel ugyanekkora arányban (83 százalék) *fontosnak érzik, hogy gyermekeik szülessenek*. A család más tekintetben is konzervatív eszményként van jelen a gondolataikban, többségük egyetért például azzal az állítással is, hogy akik komolyan gondolják a kapcsolatukat, előbb-utóbb összeházasodnak, illetve azzal, hogy egy gyermeknek egy apára és egy anyára van szüksége. Ellentmondásosnak is tűnhet, hogy miközben a fiatalok vágnak és eszményképként hivatkoznak a hagyományos családmodellre, élethelyzetüket tekintve még többségükben családalapítás előtt állnak. Habár a fiatalok a párválasztás nehézségeit is említik, igaz rájuk, hogy családalapítási szándékaikat a jövőbe helyezik, miközben a hagyományos család eszményét hangsúlyozzák.

A magyarországi fiatalok több mint fele (55 százalék) *aktív a munkapiacon*; ebből is adódik, hogy kisebb részben jellemző rájuk az, hogy tanulnak. Az elmúlt évtizedekben a fiatalok aktivitása aszerint változott, hogy milyen állapotban volt a gazdaság. Azokban az időszakokban, amikor a világgazdasági válság éveit éltük visszaesett a kereső tevékenységet folytató fiatalok aránya, azt követően jelentősen bővült. A 2012-es 39 százalékról 2020-ra – a koronavírus-járvány mellett is – 55 százalékra növekedett a munkapiacon aktív fiatalok aránya. A rendszerváltást követő évtizedben a felsőoktatási expanziót – és ezzel az oktatási rend-

szerben lévő fiatalok arányának növekedését – egy folyamatos csökkenés követte, és a legfrissebb adatok szerint a magyarországi 15–29 évesek 41 százaléka tanul. Nem csupán a tanuló fiatalok aránya csökkent az utóbbi évtizedben, hanem a tanulási szándék is mérséklődött. Míg 2008-ban nagyjából minden második fiatal kívánt tanulni még valamit a jövőben, addig 2020-ban már csak a fiatalok negyede és egyre többen vannak azok, akik a tanulmányaikat befejezettnek tekintik. A legutóbbi évtized trendjei arra utalnak, hogy a sokat hangoztatott *tudástársadalom* eszménye inkább a *munka alapú társadalom* valóságába megy át.

A fiatalok többségének a jövő vonatkozásában alapvetően pozitív gondolatai vannak. Összehasonlítva az optimista és a pesszimista jövőképpel bírókat, nagyjából négyszeres túlsúlyt állapíthatunk meg az optimista oldalon (13 százalék vs. 45 százalék). Mindazonáltal az önállósodás, a felnőtté válás időszaka számos kihívással jár és a környezet sem segíti a gyors elköteleződést. Aligha a véletlennek köszönhető, hogy a fiatalok nemzedékük legégetőbb problémájaként azonosították a *bizonytalanságot*, a *kiszámíthatatlan jövőt*. A fiatalok problémái jelentős változáson mentek át az elmúlt két évtizedben. Az egyértelműen azonosítható, konkrét problémák – az anyagi gondokon kívül – háttérbe szorultak a nehezebben meghatározható, illékonyabb problémák mögött. Egy évtizeddel ezelőtt a nemzedék legégetőbb problémája a munkanélküliség, az elhelyezkedési nehézségek voltak, mára ezek jóformán marginális szerepet kapnak az ifjúsági problémateréken. Nem így a *céltalanság* említése, amely – hasonlóan a bizonytalanság, a kiszámíthatatlan jövő említéséhez – egyre nagyobb arányban jelenik meg a nemzedéki problémák között. A legutóbbi nagymintás ifjúságkutatás szerint – amelynek adatfelvétele 2020 év végén volt – megjelent a problématerkép legfontosabb tényezői között a *baráti társaságok*, *közösségek hiánya* is, amire korábban nem volt példa. A céltalanság erősödése és az elmagányosodás veszélyét hordozó *közösségiség* hiánya erősíti a kiszámíthatatlanságban megmutakozó frusztrációt, ami árnyalja az optimista jövőképet.

A nagymintás ifjúságkutatás elmúlt két évtizede alatt a legmagasabb politikai érdeklődést figyelhetjük meg körükben a 2020-as eredményeket szemlélve, de összességében továbbra is viszonylag csekély politikai érdeklődés jellemzi őket. Habár a családjukban és a barátaik közötti beszélgetéseikben is megjelennek közéleti témák – sőt a koronavírus-járvány az ilyen jellegű témák előfordulását is gyakoribbá tette –, a politika továbbra sem számít sokakat érdeklő dolognak.

A rendszerváltást követően 2008-ban kibontakozó globális pénzügyi, majd gazdasági válság volt az a történelmi léptékű sokk, amely jelentős hatással bírt az ifjúságra is. A nagymintás ifjúságkutatás adatsorait vizsgálva jól látható, hogy az elégedettségben visszaesés következett be 2008-ban és 2012-ben is. A 2010-es évek második felében rendre az elégedettség növekedését tapasztalhattuk, igaz ez a koronavírus-járvány idején felvett adatok esetében is. Nem számítva a 2008-as és a 2012-es kutatások eredményeit, tulajdonképpen egy folyamatos növekedést tapasztalhatunk az elégedettségben. Az utóbbi tíz évben a különböző anyagi javakkal való ellátottság folyamatosan javult és a jelentősebb anyagi problémákkal élők aránya is folyamatosan és jelentősen csökkent.

Az elégedettség folyamatos emelkedése különösen az anyagi természetű területeken volt látványos, a szubjektív anyagi helyzet megítélésében a legutóbbi adatfelvétel a fiatalok többségének relatív jó anyagi körülményeit mutatta. Továbbá növekedett a magukat a társadalom középső rétegébe sorolók aránya is; mindezekből pedig az következik, hogy a rendszerváltást követően meginduló *középosztályosodási folyamat* a gazdasági válság után tovább folytatódott és az elégedettség az ifjúság körében fokozódott.

A magyarországi fiatalok legfontosabb hét tulajdonságából nem maradhat ki a *digitális jelleg* sem. A trendadatok leglátványosabb változásai az infokommunikációs technológiák elterjedésében mutatkoznak meg. A magyarországi fiatalok az elmúlt két évtizedben egy zömmel *offline* kapcsolódásokkal, tartalomfogyasztással, szabadidő-eltöltéssel jellemezhető társadalmi csoportból egy szinte kivétel nélkül *online csoporttá* váltak. Habár a fiatalok életét átszövi a digitális technológia és a koronavírus-járvány kifejezetten az infokommunikációs technológia intenzívebb használatára készítette őket, az *analóg kapcsolódások váltak fontossá*.

Azt tapasztaltuk, hogy a fiatalok szabadidejükben leggyakoribb elfoglaltságként a barátok vagy a *család körében személyes formában* eltöltött időt jelölték meg. Mindez felveti azt a kérdést, hogy a külső környezet nyomására intenzívebbé váló infokommunikációs technológia használata és a korábbiakban nem tapasztalt analóg szabadidő-eltöltés milyen módon magyarázható. Élhetünk-e azzal a hipotézissel, hogy a fiatalok emlékeznek rosszul és valójában sokkal több időt töltöttek például internethasználattal és csupán arról van szó, hogy a személyes kapcsolódások lehetőségének korlátozása felértékelődött a digitális világban és ha időben valóban nem is jelentkezett növekmény, de tudatban mégis az analóg kapcsolódások válnak értékessé?

1.2. Az elmúlt negyedszázad

Magyarországon az elmúlt évtizedekben kétségtelenül az egyik legnagyobb rendszerszintű változást – a globalizáció és az információs társadalom átmenete mellett – maga a *rendszer-váltás* jelentette.⁵ A rendszerváltozással megváltoztak a társadalmi, gazdasági, kulturális alapok, így a makrofolyamatok és a mindennapi élet mikroterületei egyaránt átalakultak. Ebből is következik, hogy az ifjúság helyzete szintén megváltozott. A rendszerváltás előtti ifjúságot a *táborok ifjúsága* jelzővel is jellemezhetjük, amelynek a legfőbb tulajdonsága az *intézményesítettség* volt. Ez azt jelentette, hogy a szabadidőt is a pártállami ideológia által vezérelt elfoglaltságok keretezték. Habár a rendszerváltást megelőző évtizedekben gyengült az ideológiavezérelt szabadidőszervezés, a pártállami struktúrák azonban a rendszerváltásig fennálltak (úttörőmozgalom, Kommunista Ifjúsági Szövetség). A rendszerváltás környéke egyben *generációs határt* is jelent, ugyanis a magyarországi X és Y generáció közötti határvonalat nagyjából úgy lehet meghúzni, hogy aki volt még úttörő, az inkább az X generációhoz tartozik, míg aki már nem volt, az inkább az Y generáció szülötte.

Az elsősorban az Egyesült Államok társadalmára épülő generációs besorolás a nemzedéki jellegzetességek bemutatása során jelentősen épít a médiafogyasztási jellegzetességekre, így a *Baby boomer generáció* a televízió nemzedéke, míg az *X generáció* már a számítógép, a videojáték nemzedéke. Magyarországra vonatkozóan aligha állítható, hogy a magyar baby boomerek, azaz a Ratkó-korszak gyermekei a televízió nemzedéke lennének, sokkal inkább igaz ez az állítás Ratkó-nokákra.⁶ Magyarországon a '90-es évek második felében indult el a kereskedelmi televíziózás – valamint az internet is elérhetővé váltak –, de mindezek ekkor még jellemzően nem a háztartásokban és főleg nem a fiatalok háztartásaiban voltak jelen.

⁵ SZÉKELY (2020): 11.

⁶ Magyarországon 1957-ben indult meg, heti három adásnappal a rendszeres televíziós adás, amely 10 évvel később is csupán egymillió előfizetővel bírt. SZÉKELY (2014b)

A táborok ifjúságát az első *kvázi globális generáció*⁷ követi, akiket szoktunk *fesztiválok, közterek, plázák ifjúsága* névvel is illetni. A rendszerváltást követő nagyjából két évtizedben az ifjúság a szabadidejét jellemzően *kommercializált terekben* élte meg, ahol eltérően a rendszerváltást megelőző időszaktól nem a pártállami ideológia volt jelen, hanem a *globális mainstream*. Ekkortól a magyarországi fiatalok szocializációs környezete fő vonalaiban megegyezik a nyugati jellemzőkkel, azonos ideák és idolkok, globális sztenderdek,⁸ azaz *hasonló fogyasztási mintázatok* alakítják őket, *eltérő gazdasági potenciállal*.⁹

Az ezredfordulón induló nagymintás ifjúságkutató program első adatfelvételében megfigyelhettük, hogy a 15–29 évesek 29 százalékának háztartásában van személyi számítógép, míg 9 százalék rendelkezik internet-hozzáféréssel. A háztartásokban található internet-hozzáférések az ezredfordulón jellemzően keskenysávú internetkapcsolatot biztosítottak, ami kevésbé tette lehetővé – a ma már teljesen természetesnek tekinthető – online videós tartalmak fogyasztását. Az audiovizuális tartalmak fogyasztásának módja a televíziókészülékhez kötődött, az ezredfordulón a magyarországi 15–29 éves fiatalok 95 százalékának otthonában volt színes televízió, 30 százalékuk saját televíziókészülékkel is rendelkezett. Az audio eszközök közül a CD-lejátszó a fiatalok háztartásainak kevesebb mint felében álltak rendelkezésre (46 százalék). A fiatalok háztartásainak többségében (79 százalék) vezetékes telefon is volt, mobiltelefont minden második háztartásban használtak (51 százalék). A fiatalokat a saját számítógépről nem kérdezte a kérdőív, de azt megtudhatjuk belőle, hogy majd minden harmadiknak (31 százalék) volt saját mobiltelefonja.

Az ezredforduló óta eltelt két évtized az infokommunikációs technológiát *a kevesek luxusából alapvető szükségletté* változtatta. A két évtizedet kettéválasztja a 2008 és 2012 közötti pénzügyi-gazdasági világválság. Az első szakaszban egy folyamatos és jelentős penetrációbővülést tapasztalhatunk a hozzáférés tekintetében. Az első években az otthonok számítógép- és internet-hozzáférése hasonló ütemben bővült, majd az internet bővülési üteme felgyorsult, 2008-ra a 79 százalékos számítógép-hozzáféréshez 70 százalékos internetpenetráció társult. A hozzáférés általánossá válásával a bővülés üteme természetesen csökkent,¹⁰ azonban a világválság hatásai jól megmutatkoznak a 2012-es adatokban, amelyekben a korábbi évekhez képest alig látunk fejlődést.

A gazdasági világválságot követő évtizedben a prosperáló gazdaság az *infokommunikációs fejlődést* is magával hozta, a számítógép-penetráció tovább növekedett, az internet-hozzáférések bővülésének üteme ezt továbbra is meghaladta és mértékében szintén magasabb volt 2016-ban. Mindez azt jelenti, hogy a fiatalok háztartásaiban az internet levált elsődleges hordozójáról, a számítógépről. Ennek az időszaknak az eredménye a mobiltelefoniaián bekövetkező technológiaváltás is. Míg 2012-ben a fiatalok csupán közel harmadának (31 százalék) volt okostelefon a birtokában, addig 2016-ban 85 százalék rendelkezett okostelefonnal. A legfrissebb, 2020. év végén készült nagymintás ifjúságkutatás arra enged következtetni, hogy a 15–29 évesek számára az internet és a számítógép, valamint az okostelefon alapvető infrastruktúrává vált, viszonylag kevesen maradnak ki mindebből.

⁷ Az első globális generáció legtöbbször a *Z generáció* vonatkozásában kerül elő, ugyanakkor Magyarországon már az *Y generációval* megvalósult a szabadidős szocializációs közeg homogenizációja.

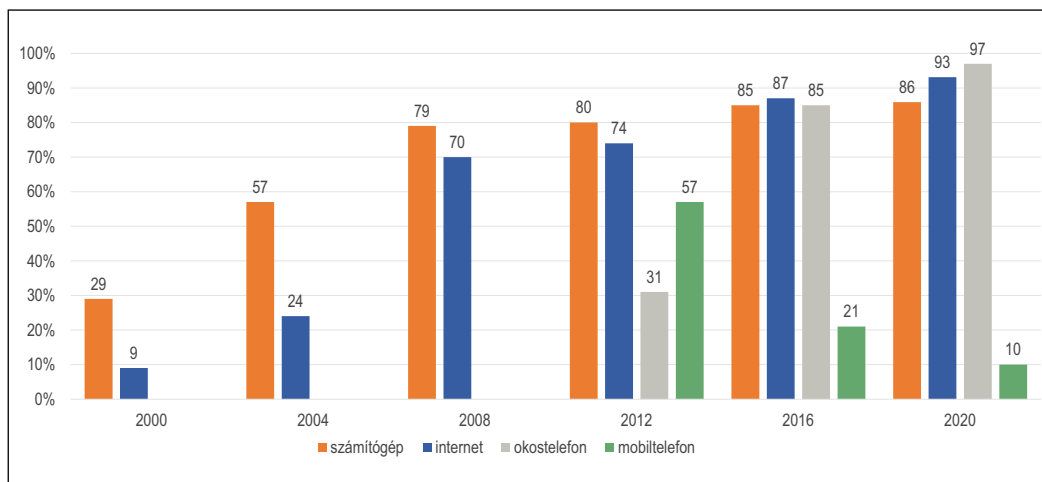
⁸ SOMLAI (2011)

⁹ SZÉKELY (2008)

¹⁰ ROGERS (2003)

Az internet-hozzáférést összegezve megállapíthatjuk, hogy a 15–29 évesek túlnyomó többsége (86 százalék) *behuzalozott*, további 8 százalékuk otthonában hozzáfér az internethez, és 3 százaléknak van a mobil- vagy okostelefonján internet-hozzáférése és mindösszesen 3 százalékuk nem fér hozzá közvetlenül a világhálóhoz. Közel egy évtizede (2012-ben) a megkérdezettek 20 százalékának egyáltalán nem volt internet-elérése, sem az otthonában, sem pedig mobil eszközön nem fért hozzá a világhálóhoz. A kimaradókat vizsgálva¹¹ egy halmozottan hátrányos helyzetű csoport képe rajzolódott ki a következő jellemzőkkel: alacsony iskolai végzettség, jellemzően kisebb települési lakhely, az anyagi helyzetük – saját elmondásuk szerint – nagy többségben kedvezőtlen, jellemzően nem tanultak és nem is dolgoztak. Többségük esetében a rossz társadalmi helyzet átöröklődött. Több mint egyharmaduknak nem voltak barátai sem, és kockázati magatartásuk is magasabb volt az átlagosnál. Az egyes intézményekbe vetett bizalom alacsony volt a körükben és pesszimista jövőkép jellemezte őket. Általában megállapítható volt, hogy a kimaradók a digitális eszközök mellett más területeken is jellemzően hátrányos helyzetben vannak és azzal, hogy ez a csoport egyre kisebb lesz, a hátrányos helyzet is egyre koncentráltabbá válik.

A penetráció bővülésével természetesen a használat is kiterjed és az intenzitása is növekszik. A 2010-es évek ifjúságát az különbözteti meg tehát a korábbi nemzedéktől, hogy a szabadidejében erőteljesen érvényesülnek a virtuális terek, a digitális kultúra tartalmai, a velük kapcsolatban érvényes jelző pedig: az *új csendes generáció*.¹²

1. ábra: Kevesek luxusából az alapvető szükségletig

Kérdés: Van-e otthon (ebben a háztartásban, ahol lakik) számítógép? Van-e otthon (ebben a háztartásban, ahol lakik) internet? Van-e Önnek saját okostelefonja?

Bázis: N2000, N2004, N2008, N2012, N2016, N2020=8000, százalékos megoszlás

Az olyan eszközök hozzáféréseinek jelentős növekedését is megfigyelhetjük, amelyek kifejezetten a digitális tartalomfogyasztást szolgálják. A legutóbbi nagymintás ifjúságkutatás alapján elmondható, hogy a magyarországi fiatalok fele számára elérhető az okostelevízió

¹¹ SZÉKELY (2017)

¹² SZÉKELY (2014a)

technológiája, minden negyedik 15–29 éves otthonában valamilyen streaming előfizetés is rendelkezésre áll. Az otthoni eszközök tekintetében a hagyományos PC-k visszaszorulnak és helyüket a laptopok váltják fel. A fiatalok kétharmadának van saját tulajdonában is laptop/notebook, de az olyan új szabadidős, illetve játékeszközök is egyre többük számára érhetőek el mint a játékkonzolok, az okosórák, vagy az aktivitásmérők.

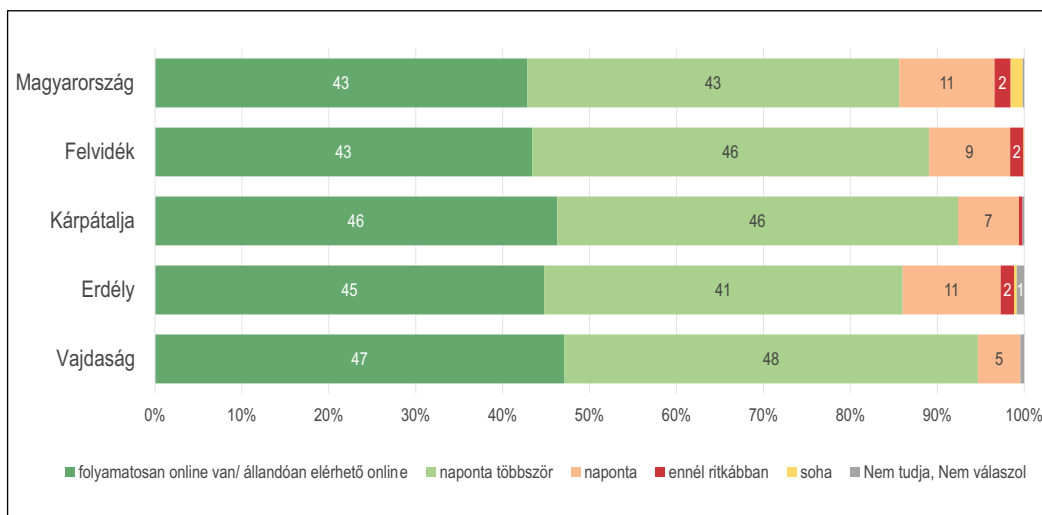
Otthon...	2012	2016	2020
vezetékes telefon (előfizetés)	27	29	33
számítógép (PC, laptop, tablet)	80	85	86
internet-hozzáférés (előfizetés)	74	87	93
WiFi, otthoni vezeték nélküli internet	-	76	87
internetre köthető televízió, okos (smart) TV	-	24	50
televíziós műsor előfizetés	-	84	86
streaming előfizetés (pl. Netflix, HBOGO; Apple TV, Amazon Prime)	-	-	24

Saját...	2012	2016	2020
okostelefon	31	85	97
mobiltelefon	62	65	10
mobiltelefonján, okostelefonján internet előfizetés	50	70	88
számítógép, PC	63	55	46
laptop, notebook	-	57	67
tablet, táblagép	3	25	31
játékkonzol	7	12	20
okosóra, aktivitásmérő	-	6	22
elektromos bicikli/roller/hoverboard	-	-	5

2. ábra: Infokommunikációs eszközök a fiatalok otthonaiban és tulajdonában
 Kérdés: Van-e otthon (ebben a háztartásban, ahol lakik) ...? Van-e Önnek saját...?
 Bázis: N2012, N2016, N2020=8000; százalékos megoszlás

A hozzáférés mellett a használat tekintetében megállapíthatjuk, hogy a fiatalok túlnyomó többsége (97 százalék) internethasználó,¹³ és ezen belül is a legnagyobb csoport állandó online jelenléttel bír (43 százalék), illetve naponta többször internetezik (43 százalék). Szocio-demográfiai jellemzők szerint ugyan megfigyelhetünk némi különbséget például regionálisan, azonban minden esetben igaz, hogy legalább 90 százaléka az adott csoportba tartozóknak internethasználó. A nagymintás ifjúságkutatás legutóbbi két hulláma kiterjedt a Kárpát-medencében a nagyobb magyar közösségek fiataljaira is. Az internethasználattal kapcsolatban megfigyelhetjük, hogy nincsenek igazi különbségek az egyes régiókban élő magyar fiatalok között. Mindez arra utal, hogy az internethasználat általános érvényű, szocio-demográfiai jellegzetességektől jórészt független jellemző.

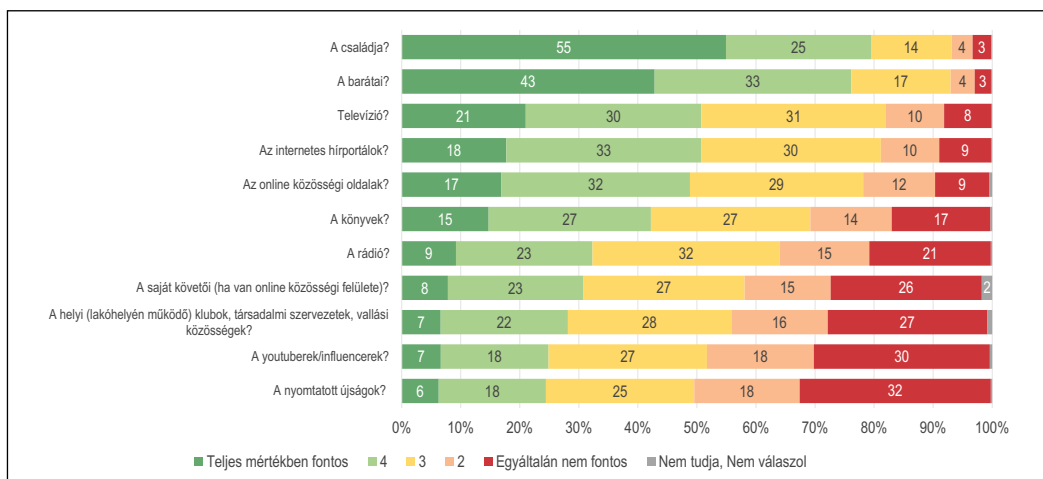
¹³ Külön érdekesség azt szemlélni, hogy miközben a fiatalok 97 százaléka használja az internetet, csupán 84 százalék használ számítógépet, ami szintén a fenti megállapítást erősíti, miszerint az internet levált elsődleges hordozójáról, a számítógépről.

3. ábra: Internethasználók aránya a kárpát-medencei magyar 15–29 évesek között
 Kérdés: Milyen gyakran használ Ön internetet?
 Bázis: N Magyarország=8000, N Felvidék=1000, N Kárpátalja=500, N Erdély=2000, N Vajdaság=500; százalékos megoszlás

Az internet mint elsőszámú médium meghatározó helyzete vitathatatlan; 2020-ra a napi TV-nézők (59 százalék) és a napi internethasználók (97 százalék) aránya látványosan elvált egymástól, a hagyományos média további része pedig egyre kevésbé határozza meg a fiatalok tájékozódását. Az internetezők túlnyomó többsége (81 százalék) tagja valamelyik közösségi oldalnak, amelyek közül legnépszerűbb a Facebook, majd a YouTube és az Instagram következik. Az elmúlt években a közösségi média használata intenzívebbé vált, a Facebook – annak ellenére, hogy egyre újabb trónkövetelők jelennek meg – tartja magát. A 15–29 évesek 84 százaléka legalább naponta használja, míg a sorban következő YouTube esetében a napi felhasználók aránya az ifjúságon belül 50 százalék, az Instagramnál 39 százalék. A TikTok mindösszesen 30 százalékos napi felhasználói arányt tudott felmutatni, bár az elmúlt két évben jelentősen növelte a napi felhasználóinak arányát. Az Ifjúságkutató Intézet friss adatai mutatják, hogy a tízen–huszonevesek legalább fele naponta látogatja a TikTok oldalát. A közösségi média legfontosabb funkciója a fiatalok szerint a *tájékozódás* és a *szórakozás*.

Tájékozódásra általában legalább naponta közel harmaduk (31 százalék), míg a helyi hírekkel kapcsolatban ötödük (21 százalék), politikai, közéleti hírekkel kapcsolatban tizedük (8 százalék) használja a közösségi médiát. Napi szórakozási eszközként 29 százalék használja a közösségi oldalakat, de jellemző a közösségi programok szervezése (8 százalék) és a munkával kapcsolatos használat úgyszintén (7 százalék). Jól érzékelhető tehát, hogy a közösségi média szerepe a tájékozódásban is megszilárdult, sőt a fiatalok ma már fontosabbnak ítélik a közösségi média információs funkcióját, mint a rádiót vagy a könyveket – a hagyományos sajtóról nem is beszélve.

4. ábra: Információforrások fontossága

Kérdés: Összességben mennyire fontos(ak) az Ön számára a ..., mint információforrás? Kérem, hogy egy egytől ötig terjedő skála segítségével válaszoljon, ahol az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem fontos, míg az 5-ös azt, hogy teljes mértékben fontos. Tehát mennyire fontos az Ön számára a ... mint információforrás?

Bázis: N2020=2000; százalékos megoszlás

Mindazonáltal az analóg kapcsolódások nem szűntek meg, sőt a szabadidős tevékenységek között kifejezetten felértékelődtek azok a korábban magától értetődő személyes kapcsolatok, amelyeket az utóbbi időszak korlátozásai átértékeltek. A leggyakoribb szabadidős tevékenységek között továbbra is erőteljes a képernyők szerepe, ám az első helyet elhódította a család és a barátokkal személyesen töltött idő.

Az ifjúság szabadidős tevékenységszerkezete az infokommunikációs technológia térnyerése mentén jelentősen átalakult az elmúlt évtizedekben. Az ifjúságkutatás korábbi magyarországi adatsorai arról tanúskodtak, hogy a szabadidőben a képernyős tevékenységek váltak dominánssá,¹⁴ és ezzel együtt visszaszorult a kultúrafogyasztás olyan hagyományos tereinek látogatási gyakorisága, mint a színház vagy éppen a mozi. A tartalomfogyasztás mellett a kommunikáció a fizikai terekből az online terekbe történő átmenetét is megfigyelhettük az olyan helyek látogatásának visszaszorulásával, mint az éttermek vagy a kávézók, bár azt érdemes hozzátenni, hogy ebben a tekintetben nagyon különböző regionális eredményeket tapasztalhattunk a korábbi kutatási hullámok során is. A koronavírus-járványnak nyilvánvalóan jelentős hatása volt a fizikai terek látogatására, a trendadatok ugyanakkor nem mutatnak erősebb kilengést, a fizikai terek látogatásának gyakorisága évtizedek óta folyamatosan csökken. 2004-es adatok szerint színházban nem járt soha a 15–29 évesek negyztizede (43 százalék), operában kilenctizedük (88 százalék), könyvesboltban harmaduk (34 százalék). 2020-ban az operát nem látogatók aránya nem változott (89 százalék), de a színházba nem járók aránya 62 százalékra és a könyvesboltot belülről nem ismerők aránya pedig 51 százalékra növekedett.

¹⁴ KITTA (2013), RAB (2016), SZÉKELY–ACZÉL (2018)

A nagymintás ifjúságkutatás legutóbbi hullámainak eredményei szerint az első két leggyakoribb szabadidős tevékenysége egy magyarországi fiatalnak – akár a hétköznapokat, akár a hétvégéket nézzük – az volt, hogy *tévét nézett* vagy *internetezett, számítógépezett*. Hasonlóképpen tapasztaltuk a Kárpát-medence magyaroktól régióira kiterjesztett 2016-os kutatásban, amelynek eredményei alapján bátran illethettük a Kárpát-medencében élő külföldi magyar fiatalokat is a *képernyőnemzedék* jelzővel.¹⁵ A 2020-as magyarországi kutatás azonban a szabadidős tevékenységszerkezetben az offline tevékenységek dominanciáját mutatta. A leggyakoribb szabadidős elfoglaltságok a családdal és a barátokkal közös offline tevékenységek voltak, és csak ezeket követően kapott szerepet az audiovizuális tartalomfogyasztás, a változásban – mások mellett – valószínűsíthetjük a járványhelyzet hatását is.¹⁶ A médiához köthető tevékenységekben jóval nagyobb hangsúly helyeződik a passzív, mint a tartalom-előállító tevékenységekre; digitális tartalmat mindösszesen a fiatalok 4–5 százaléka hoz létre. Ez az arány azonban még mindig jelentősebb, mint az offline tartalomgyártók aránya, amely mindösszesen a fiatalok egy százalékát teszi ki.

2. A jövő nagy kérdései

A jövő az egyre gyakrabban központi témává váló bizonytalanság ellenére – vagy talán éppen azért – lett különlegesen érdekessé. Mondhatnánk, hogy emiatt az ifjúság is érdekesebbé vált az elmúlt időszakban, azonban ez csak részben magyarázható a jövőorientált gondolkodással. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a fogyasztási trendek a fiatalabbaktól az idősebbek felé terjednek, ezért az ifjúság akár lehet is egyfajta előre jelzője a jövőnek. Másrészt az ifjúság iránti érdeklődés felfokozódása annak is köszönhető, hogy korszakunkban *a fiatalság mint önmagában való érték* jelenik meg. Köznapi érdeklődésünk az ifjúság iránt annak köszönhető, hogy a jövőorientált és gyorsan változó világunk megértéséhez kapaszkodókat keresünk, hogy megválaszolhassuk a kérdést: milyen világot, milyen embert hoz a jövő. Ha kizárólag az ember alakítja a történelmet, ha csak tőlünk, emberektől függ a bolygónk jövője, kiemelten fontos, hogy milyen a karaktere az új nemzedéknek, amely alakítani fogja a világot.¹⁷ Általában is igaz, hogy az értelmezési és diszkurzív keret megváltozott, a jövő vált érdekesebbé.¹⁸ Ugyanakkor egyre bizonytalanabb a jövővel kapcsolatos tudásunk vagy legalábbis úgy érezzük, hogy a jövővel kapcsolatos becslések bizonytalanok és számos jelentős változást élünk meg napjainkban is, amelyek közvetlenül a bekövetkezésük előtt nem voltak megjósolhatók. Csupán a legutóbbi két rendszerszintű változást tekintve – mint a koronavírus-járvány és a szomszédunkban zajló háború –, azok olyan alapvetéseket írtak át egyik percről a másikra, amelyek könnyedén megmagyarázzák a jövővel kapcsolatos frusztrációkat.

A jövővel kapcsolatos érdeklődésünk és a bizonytalanság teret engednek az olyan narratíváknak, amelyek megkísérlik kiszolgálni az érdeklődést és magyarázatot adni a mértékre, ha a jövőt megjósolni nem is tudják. Az elmúlt időszakban a technológiai fejlődésből fa-

¹⁵ SZÉKELY–ACZÉL (2018)

¹⁶ SZÉKELY–VESZELSZKI (2021)

¹⁷ SZÉKELY (2021)

¹⁸ ACZÉL (2018)

kadóan az ifjúságot érintő narratívákból a szélsőségesen pozitív és a szélsőségesen negatív olvasat is megmutatkozik. Prensky 2001-ben például digitális bennszülöttekről beszél,¹⁹ akik egyértelmű nyertesei az információs társadalom korszakának, szemben az idősebb generációkba tartozó *digitális bevándorlókkal*. Zimbardo 2016-ban²⁰ ugyanakkor erősen peszsimista képet fest korunk ifjúságáról, elsősorban a fiatal férfiakról, akiknek az identitását értékelése szerint egyenesen tönkretette a technológiai fejlődés. Az a technológiai fejlődés, amelyet Prensky egyértelműen az új generáció versenyelőnyeként értékel.

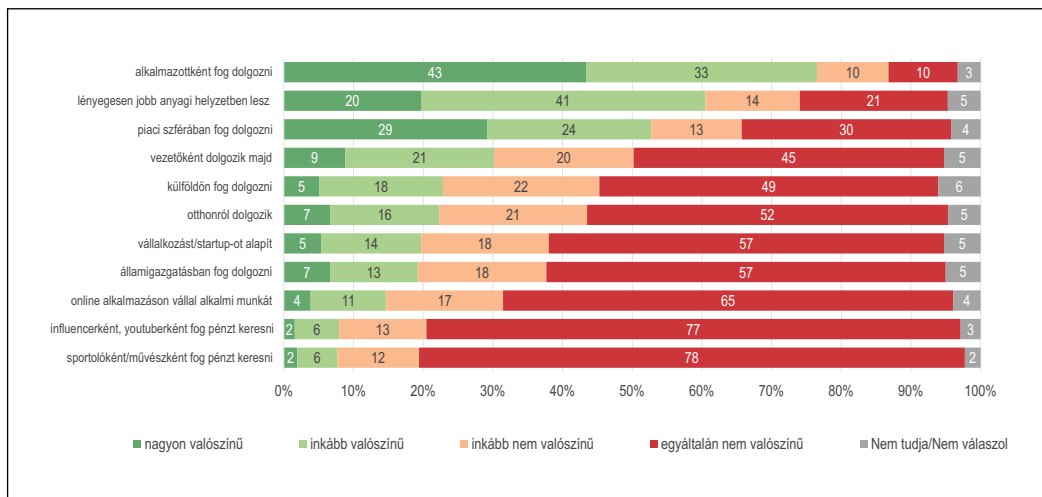
Nyilvánvaló, hogy a jövővel kapcsolatos nagy kérdéseink napjainkban elsősorban olyan területekre vonatkoznak, mint a *biztonsági válság* és a részben az ebből fakadó *gazdasági válság*, illetve a *klímaváltozás* vagy a *pandémia*. Habár előbbit a pandémia, a pandémiát viszont – szinte egyik napról a másikra – a háború okozta kockázat törölte le a közbeszéd napirendjéről. Kicsit távolabbra tekintve több olyan, a jövővel kapcsolatos sorskérdést látunk, amelyekre jelenleg nincs használható válaszuk: ilyen például a *túlnépesedés*, a *migrációs krízis* vagy éppen a már említett klímaváltozás. Közelebb lépve a témánkhoz, szintén találunk olyan jövőbe mutató alapkérdéseket, amelyek továbbra is napirenden vannak, ilyen például a *mesterséges intelligencia térnyerése*, illetve a *robotizáció*.

A technológiának való kitétség láthatóan növekszik és a folyamatosan fejlődő megoldásokkal egyre szélesebb perspektíva nyílik előttünk. A mesterséges intelligencia szabadon hozzáférhető eszközei olyan lehetőségeket teremtenek, amelyek néhány évvel ezelőtt még elképzelhetetlenek voltak. A mesterséges intelligencia megírhatja helyettünk az olvasónaplót, vagy megoldhatja a matematikafeladatokat. Ez azonban csak a leglátványosabb része mindennek, hiszen ezek nap mint nap használatosak, számos alkalmazás működik a mesterséges intelligencia elvén. Kulcskérdés, hogy az ebből fakadó lehetőségek egyben milyen veszélyeket hordoznak azon túl, hogy lehetőséget adnak az iskolai dolgozatokban a visszaélésre. A robotizáció lehetőségei és veszélyei sokkal egyértelműbbek, a robotok megjelenése a természetben, a szolgáltatóiparban hatékonyabb munkavégzést jelentenek és az emberi munkát részben megkönnyítik, részben kiváltják, amihez veszélyként a munkanélküliség növekedése társulhat.

Ha magukat a fiatalokat kérdezzük, az ifjúság jövőképében egyaránt érvényesül az *optimizmus* és a *racionalitás*. A fiatalok saját jövőjüket inkább pozitívan szemlélik, semmint tartanak a jövőtől, a megkérdezett 15–29 évesek 45 százaléka bízik a jövőben további 43 százalék semleges tekint az előtte álló időszakokra és mindösszesen nagyjából egytizedük (13 százalék) hangsúlyozza a jövővel kapcsolatos félelmeit. Ugyancsak a fiatalok nagyobb része (61 százalék) gondolja úgy, hogy néhány év múlva lényegesen jobb anyagi helyzetben lesz a mostaninál. Az optimizmus mellett a fiatalok elképzelései a jövőjükkel kapcsolatban meglehetősen racionális. Túlnyomó többségük úgy gondolja, hogy alkalmazottként fog dolgozni és viszonylag kevesen tartják azt valószínűnek, hogy *influencként*, *youtuberként* vagy éppen sportolóként, illetve művészként fognak pénzt keresni.

¹⁹ PRENSKY (2001)

²⁰ ZIMBARDO (2016)

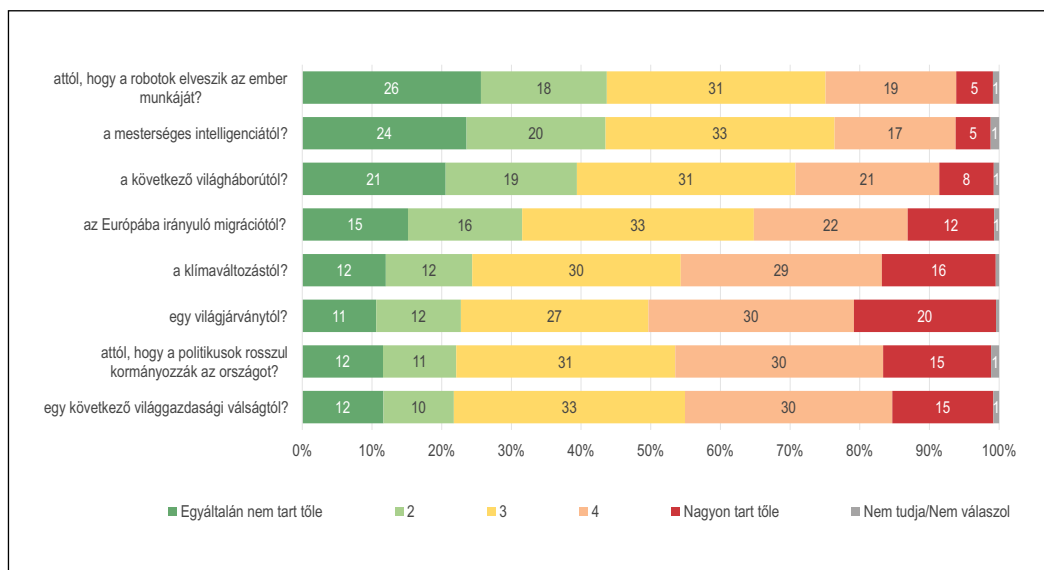
5. ábra: Jövőképek

Kérdés: Hogyan látja Ön, inkább valószínű vagy inkább nem valószínű, hogy néhány éven belül...?

Bázis: N2020=8000; százalékos megoszlás

A nagymintás ifjúságkutatásban a félelmekre is rákérdeztünk, amelynek alapján egyértelműnek látszik, hogy a fiatalok elsősorban egy következő világvárossal, klímaváltozással, gazdasági válsággal és az ország rossz kormányzásával kapcsolatban éreznek frusztrációt. Ezzel ellentétben a technológiai fejlődésből fakadó kihívások kevésbé rémisztik őket, mindösszesen a megkérdezettek egynegyede–egyötöde tart attól, hogy a robotizáció munkanélküliséggel jár, illetve attól, hogy a mesterséges intelligencia térnyerésének káros következményei lesznek.

A félelmek sorrendje némileg magyarázható az adatfelvétel időpontjával. A terepmunkát 2020 végén a koronavírus-járvány második hulláma alatt készítettük, amely körülményt nem lehet figyelmen kívül hagyni, ekkoriban ugyanis a fő hírek a járványról szóltak, a közbeszéd is ekörül forgott. A jövővel kapcsolatos frusztrációk generációs jellegzetességeit ugyanakkor nem magyarázhatja csupán a média hatása, hiszen a klímaváltozással kapcsolatos félelmek tartós jelenléte érzékelhető annak ellenére, hogy a hírekből teljesen kikopott a járvány hatása. Az Ifjúságkutató Intézet friss – a tanulmány írása alatt adatfeldolgozás alatt álló – kutatása a *jövővel kapcsolatos frusztráció növekedését* mutatja, gyakorlatilag minden egyes vizsgált szempont szerint *növekvő félelmet* rögzíthettünk. Hipotézisként megfogalmazhatjuk, hogy egyre kevésbé a konkrét félelmek, hanem inkább a gyors rendszerszintű változások és a sok bizonytalanságot magában hordozó jövő növel összességében minden egyes vizsgált félelmet.

6. ábra: Félelmek

Kérdés: Ön mennyire tart ...? Kérem, hogy egy egytől ötig terjedő skála segítségével válaszoljon, ahol az 1-es azt jelenti, egyáltalán nem tart, míg az 5-ös azt, hogy nagyon tart.

Bázis: N2020=2000; százalékos megoszlás

3. Összefoglalás

A fentiekben átfogó képet próbáltam nyújtani a hálózati társadalomban élő magyarországi fiatalokról. Az összefoglaló igény a magyarországi ifjúság legfontosabb tulajdonságainak bemutatásával indult és a nemzedékformáló technológiai fejlődés elmúlt évtizedeinek tárgyalásával, illetve a jövőkép részletezésével zárult.

A magyar fiatalok internet-hozzáféréssel kapcsolatban elmondható, hogy a többség *behozalozott*; ez azt jelenti, hogy vagy az otthonában vagy a saját készülékén, de *leginkább mindkettőn* keresztül eléri a világháló. A magyarországi fiatalok túlnyomó többsége napi internethasználónak minősül, médiafogyasztásukban az online tartalmak tekinthetők elsődlegesnek, bár a televízió is számottevő közönséggel bír körükben. Az internet és a televízió mellett a többi médium – mint a nyomtatott sajtó vagy a rádió – egyre kevésbé képes megszólítani az ifjúságot, fogyasztóik száma az elmúlt évtizedekben folyamatosan csökkent.

Csupán a tizen-huszonéves fiatalok töredéke maradt ki a digitális kultúrából. A kimagradók általában hátrányos helyzetűnek bizonyultak egy évtizeddel ezelőtt is, és az aktuális adatok szintén rosszabb mentális-anyagi állapotot mutattak őket illetően. Habár szinte az ifjúság egésze internethasználó, az információforrások közül a legfontosabb a család és a barátok és csak ezt követik a televízió, az internetes portálok, valamint a közösségi média. Azonban nem csupán az információforrások tekintetében értékesek a személyközi kapcsolatok. A szabadidős tevékenységekben az online formák ugyan jelentősek, de az utóbbi néhány évben felértékelődtek az offline kapcsolódások. Ez egyfajta paradoxon, hiszen a pandémia ideje alatt intenzívebbé vált a képernyőhasználat, köszönhetően az online tanulásnak és

a távmunkavégzésnek, mégis a fiatalok úgy érzik, hogy leggyakrabban a szabadidejüket offline környezetben töltötték együtt a családjukkal és a barátaikkal.

A nagymintás ifjúságkutatás jövőre vonatkozó kérdései alapján egy döntően optimista, egyben realista ifjúsági jövőképpel számolhatunk. Mindemellett jelentősnek tekinthetjük a jövővel kapcsolatos frusztrációt is, bár elsősorban a nemzedékükkel kapcsolatban és nem saját magukra gondolva említik a kiszámíthatatlan jövővel kapcsolatos problémát. A jövővel kapcsolatos félelmek közül részben azok emelkednek ki, amelyek az adatfelvétel idején aktuálisnak tűntek, ilyen egy lehetséges következő világjárvány, illetve részben olyanok, amelyek a távoli jövőt érintik, ilyen a klímaváltozás. Ezek mellett jelentős még a gazdasági válsággal és a rossz kormányzással szembeni frusztráció is a fiatalok jövőképében, de technológiaalapú félelmek nem jellemzőek. A mesterséges intelligenciával és a robotizációval kapcsolatban a megkérdezett 15–29 éveseknek jellemzően nincs ellenérzésük. Az Ifjúságkutató Intézet által készített legfrissebb kutatások a frusztráció általános szintjének emelkedését mutatják az ifjúság körében, ami érinti a technológiai fejlődéssel összefüggő félelmeket is.

Források és irodalom

- ACZÉL (2018) = ACZÉL PETRA: A társadalmi jövőképesség fogalmi-diszkurzív koncepciója. In: ACZÉL PETRA. – CSÁK JÁNOS. – SZÁNTÓ ZOLTÁN. OSZKÁR. (szerk.): *Társadalmi jövőképesség – Egy új tudományterület bemutatkozása*. Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Jövőképesség Kutatóközpont, 2018. 111–148.
- CASTELLS (2006) = CASTELLS, MANUEL: *Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra. II. Az identitás hatalma*. Budapest, Gondolat – Infonia, 2006.
- KITTA (2013) = KITTA GERGELY: Médiahasználat a magyar ifjúság körében. In: SZÉKELY LEVENTE (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet*. Budapest, Kutatópont, 2013. 250–281.
- PRENSKY (2001) = PRENSKY, MARC: Digital natives, digital immigrants Part 1. *On the Horizon*, 2001/5. 1–6. doi.org/10.1108/10748120110424816
- RAB (2016) = RAB ÁRPÁD: Az újmédia és a digitális kultúra nemzedéke. Virtuális terek, digitalizált hétköznapiak. In: NAGY ÁDÁM – SZÉKELY LEVENTE (szerk.): *Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012*. Iuvenis Ifjúságszakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, 2016. 280–307.
- ROGERS (2003) = ROGERS, EVERETT M.: *Diffusion of Innovations*. New York, Free Press, 2003.
- RUSHKOFF (2006) = RUSHKOFF, DOUGLAS: *Screenagers: Lessons In Chaos From Digital Kids*. Hampton Press Communication, 2006.
- SOMLAI (2011) = SOMLAI PÉTER: Nemzedéki konfliktusok és kötelékek. In: BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000–2010*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 2011. 25–36.

- SZÉKELY (2008) = SZÉKELY LEVENTE: Fogyasztás, gazdasági helyzet, kultúra, média, infokommunikáció – Civil Ifjúsági Jelentés 2006–2007. Új Ifjúsági Szemle, 2008/2–3. 67–74.
- SZÉKELY (2014a) = SZÉKELY LEVENTE: Az új csendes generáció. In: NAGY ÁDÁM – SZÉKELY LEVENTE (szerk.): *Másodkézből. Magyar Ifjúság 2012*. ISZT Alapítvány – Kutatópont, 2014. 9–29.
- SZÉKELY (2014b) = SZÉKELY LEVENTE: *Média multitasking. Az új generációk megváltozó médiafogyasztási és kommunikációs szokásairól. Doktori (PhD) értekezés*, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola, 2014. DOI 10.14267/phd.2014015.
- SZÉKELY (2014b) = SZÉKELY LEVENTE: *Média multitasking. Az új generációk megváltozó médiafogyasztási és kommunikációs szokásairól. Doktori (PhD) értekezés*, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola, 2014. DOI 10.14267/phd.2014015.
- SZÉKELY (2017) = SZÉKELY LEVENTE: Győztes vesztesek – az információs társadalom ifjúsága. *Információs Társadalom*, 2017/2. 53–68.
- SZÉKELY (2020) = SZÉKELY LEVENTE: *Szürke hattyúk*. Budapest, Enigma 2001, 2020.
- SZÉKELY (2021) = SZÉKELY LEVENTE (szerk.): *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Budapest, Enigma 2001, 2021.
- SZÉKELY (2022) = SZÉKELY LEVENTE: A magyarországi fiatalok első legégetőbb problémája: bizonytalanság, kiszámíthatatlan jövő. In: PILLÓK PÉTER – SZÉKELY LEVENTE *Kívánj tized! A magyarországi fiatalok nemzedéki önreflexiója és jövőképe*. Budapest, Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, 2022. 11–27.
- SZÉKELY–ACZÉL (2018) = SZÉKELY LEVENTE – ACZÉL PETRA: Magyar világ 2.0 – fiatalok és az újmédia. In: SZÉKELY LEVENTE (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Kutatópont – Enigma 2001, 2018. 351–386.
- SZÉKELY–VESZELSZKI (2021) = SZÉKELY LEVENTE. – VESZELSZKI ÁGNES: A tartalomfogyasztás fizikai és virtuális terei. In: SZÉKELY LEVENTE (szerk.): *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Budapest, Enigma 2001, 2021. 189–209.
- TAPSCOTT (1997) = TAPSCOTT, DON: *Growing up digital. The rise of the net generation*. New York, McGraw–Hill, 1997.
- ZIMBARDO (2016) = ZIMBARDO, PAUL. – COULOMBE, D. NIKITA.: *Nincs kapcsolat – Hova lettek a férfiak?* Budapest, Libri, 2016.

TikTok hadviselés és Z generációs háborús influencerek

Háborús tartalmak gyártása, hatása és befogadása a bedrótózott nemzedék körében, az orosz-ukrán fegyveres konfliktus kontextusában

GULD ÁDÁM*

Absztrakt

A veszéllyel és erőszakkal kapcsolatos hírek mindig jelentős figyelmet kaptak a médiában, így a háborús hírek különösen nagy hangsúllyal jelennek meg a tartalmi kínálatban. A háborúról szóló tudósítások a médiaerőszak jellegzetes formái, amelyek fokozzák a bizonytalanságot, veszélyérzetet keltenek, pánikot generálnak. Az efféle hírek azért tűnnek különösen fenyegetőnek, mert olyan eseményekről szólnak, amelyek durva beavatkozást jelentenek a hétköznapi életünkbe, s magukban rejtik a kockázatot, hogy felborul a környezetünkben megszokott rend és stabilitás. Következésképpen nem meglepő, hogy a fogyasztók rendkívül nagy figyelemmel követik a fegyveres konfliktusokról szóló beszámolókat, különösen akkor, ha azokat kulturális vagy földrajzi értelemben közel érzik magukhoz. A 2022. február 24-én kirobbant háborús konfliktus Ukrajna és Oroszország között óriási figyelmet kap a médiában, ugyanakkor azt is látjuk, hogy a háború bemutatásában szokatlan felületek, új típusú tartalmak és amatőr tartalom-előállítók is egyre nagyobb szerepet kapnak. A folyamatokat vizsgálva kijelenthetjük, hogy 2022-ben a haditudósítás műfajának forradalma zajlik, s ebben a Z generációs influencerek és tartalomfogyasztók kulcsszerepet játszanak. Az alábbi tanulmányban azt a kérdést járjuk körbe, hogy a kommunikációs szempontból is *trendszerű* nemzedékként számontartott Z generációs fiatalok, hogyan dolgozzák fel a háború témáját, milyen stratégiákat alkalmaznak a tartalomgyártás során, illetve a megosztások milyen reakciókat váltanak ki a kortárs követőkből – vagyis milyen hatása van a háborús tartalmaknak a fiatalokra.

Kulcsszavak: influencerek, Z generáció, médiaerőszak, háborús tartalmak, hatás-befogadás

* Egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar. E-mail: guldadam@commonline.hu

TikTok warfare and Generation Z war influencers

The production, impact, and reception of wartime content among the wired generation in the context of the Russian-Ukrainian armed conflict

Abstract

News related to danger and violence have always received special attention in the media, so war news appears with a particularly high emphasis in the content offer. Reports on war are characteristic forms of media violence, which increase uncertainty, create a sense of danger, and generate panic. This kind of news seems especially threatening, because it is about events that interfere with our everyday life and also implicate the risk that the usual order and stability in our environment will be disturbed. Consequently, it is not surprising that consumers pay extremely close attention to reports of armed conflicts, especially when they feel culturally or geographically close to them. The conflict between Ukraine and Russia that broke out on February 24th 2022 is receiving extraordinary attention in the media. At the same time, we see that unusual channels, new types of content and „amateur” content creators are playing an increasingly important role in the representation of the war. Examining the processes, we can say that in 2022, the genre of war reporting is being revolutionized, and Generation Z influencers and content consumers play a key role in this process. In the following study, we explore the question of how young people of generation Z, who are considered to be a *trendsetter* generation from the point of view of communication too, deal with the topic of war, what strategies they use when creating contents and what kind of reactions their posts provoke from followers – in other words, what the impact of war content on young people might be.

Keywords: influencers, Generation Z, media violence, war content, effects and reception

1. Bevezetés

A médiaerőszak a médiakutatás egyik örökzöld témájának számít, ami az 1970-es évek óta kiemelt figyelmet kap.¹ Számos megközelítés szerint a médiaerőszak egyik jellegzetes típusának tekinthetjük a háborús erőszakról szóló híreket, amelyek a fikciós erőszakhoz hasonló hatást váltanak ki a befogadóknál azzal a különbséggel, hogy a valós hadiesemények bemutatása még nagyobb érdeklődést és feszültséget generál.² A háborúkról szóló tudósítások így mindig jelentős nézettséget generálnak, ami az érintettség fokával arányosan nő: minél közelebb érzünk magunkhoz egy háborús gócpontot kulturális vagy földrajzi értelemben, an-

¹ Császai (2003)

² Molnár-Stachó (2009)

nál nagyobb figyelem koncentrálódik az eseményekkel kapcsolatos hírekre.³ A 2022. február 24-én kirobbant orosz-ukrán háború a tartalomgyártás és a médiafogyasztás szempontjából is példátlan fejleményeket produkált, amelyeket érdemes interdiszciplináris megközelítésben, több szempontból is górcső alá venni.

Elsődleges tapasztalatként leszögezhetjük, hogy a háborús cselekmények a médiahasználat szempontjából nagyon hasonló folyamatokat indítanak el, mint ahogyan azt a COVID-járvány esetében is láthattuk.⁴ A fogyasztók a környezetükben érzékelhető veszély és fenyegetettség hatására információs deficitet tapasztalnak. Azt érzik, hogy nincs elegendő tudásuk arról, hogy a folyamatban lévő események milyen hatással lesznek az életükre. Ez különösen a közvetlen, gyorsan változó háborús fenyegetés esetében tapasztalható, amikor valóban előfordulhat az, hogy egy időben elcsípett információ ténylegesen növelheti a túlélés esélyeit. A félelem hatására tehát megjelenik a kényszeres hírfogyasztás gyakorlata, a médiahasználattal eltöltött idő pedig jelentősen megnő. Ebben az időben a fogyasztók különböző csatornákról származó, óriási mennyiségű tartalommal kerülnek kapcsolatba, ami hosszabb távon csak ront a helyzeten. A gyakorlat tovább növeli a feszültséget és a bizonytalanságot, mígnem a kényszeres hírfogyasztás akár diszfunkcionális magatartáshoz is vezethet; nem tudjuk ellátni a munkánkat, képtelenek vagyunk kikapcsolódni, éjszakánként nem tudunk aludni.⁵

A helyzet megértéséhez azt is látnunk kell, hogy a háborús hírek médiareprezentációja sokat változott az elmúlt évtizedekben.⁶ A 20. század folyamán a vietnami háború volt az első olyan katonai konfliktus, amit a média igazán közel hozott a nyugati világ polgáraihoz, majd hasonló figyelmet kapott az öbölháború és az ezredforduló után az iraki megszállás is.⁷ Ezek mindegyikére jellemző, hogy a közvetítés fő médiuma a televízió volt, s ahogy a korszakból származó szövegek említik, a képernyők csatatérre változtatták a nézők nappaliját. Azonban bármennyire is sokkolóak voltak ezek a tartalmak, mindegyikre jellemző volt egy erős szerkesztettség, a professzionális tartalom-előállítás, a szakértői diskurzus és a tömegmédiára jellemző hivatalos, távolságtartó hangnem. Ez jelentősebben 2011-ben változott meg, amikor az arab tavasz néven elhíresült politikai mozgalmak megszervezésében és médiareprezentációjában már komoly szerepet kapott a közösségi média is.⁸ A mozgalomhoz kapcsolódó aktivitások elsősorban a Facebookon és a Twitteren körvonalazódtak, ahol az akkor „Facebook generációként” emlegetett huszoneves arab fiatalok vették kezükbe az irányítást. A korszak technikai jellemzőinek megfelelően a tartalmak írásos alakban, posztok, blogok, direkt üzenetek és e-mailek formájában jelentek meg az online térben. A közösségi média kitűnő lehetőséget nyújtott a hírek gyors terjedésének, így az összehangolt cselekvésnek, miközben a hivatalos politikai hatalom sokáig tehetetlen volt az online szerveződő mozgalmakkal szemben.

³ nmhh.hu/dokumentum/228260/orosz_ukran_haboru_mediakepe_2022_marcius_2_8.pdf

⁴ www.penzentrum.hu/tech/20220301/igy-uralta-le-a-kozossegi-media-feluleteket-a-haboru-ez-mar-teljesen-mas-vilag-mint-a-20-szazad-1122531

⁵ GULD (2021a)

⁶ HOSKINS–O’LOUGHLIN (2010)

⁷ TUMBER–PALMER (2004)

⁸ WOLFSFELD et al. (2013)

2. Az orosz-ukrán háború a médiában

Az arab tavaszt követő tíz évben sok minden megváltozott a világban. Sokat változott a társadalmi környezet és a média is, így a 2022 februárjában kipattanó orosz-ukrán konfliktus már egészen új viszonyok közé érkezett.⁹ A katonai hadműveletek megindulását követően azonnal világossá vált, hogy a világ élő egyenes adásban fogja követni az Ukrajnában zajló eseményeket.¹⁰ Ebben óriási szerepet kaptak azok a fiatal, többségében Z generációs influencerek, akik már a konfliktust megelőzően is óriási követőtáborral rendelkeztek, s akiknek minden posztja több ezer fiatal ér el a világ minden pontján.¹¹ 2022. február 24-én az orosz és ukrán közösségi média háborús üzem módra váltott, s a közösségi felületeket, elsősorban a TikTokot és az Instagramot elárasztották a háborúellenes tartalmak. A jelenség felfutásához az is hozzá tartozik, hogy a háború kezdete óta a TikTok hírfolyama tele volt az ukrain eseményekről szóló videókkal, ennek pedig az az oka, hogy a TikTok algoritmus megjutalmazza azokat, akik aktuális eseményekről posztolnak.¹² A mozgalomhoz a legnépszerűbb orosz és ukrán influencerek is csatlakoztak, miközben a háború elleni kiállás szimbóluma is megszületett. A felhasználók fekete négyzetekkel posztolták tele a profiljaikat, miközben arra szólították fel a politikai vezetőket, hogy azonnal szüntessék be a katonai hadműveleteket – ma már sajnos tudjuk, hogy eredménytelenül.

A valósággá vált rémálom első néhány napjában még csak a politikai állásfoglalás volt jellemző a felületeken, később már a radikálisabb, tényleges cselekvésre vagy ellenállásra ösztönző posztok is elszaporodtak. Ebben az időszakban azt érdekes megfigyelni, hogy a „normál” üzemmódban működő influencerek hogyan váltottak át a szórakoztató tartalmakról a háborús tudósításokra. Jó példa erre az ukrán travel vlogger, Elena Mandziuk esete, aki még február elején is az egzotikus utazásairól posztolt.¹³ A konfliktus kirobbanása után a politikai aktivizmus került a megosztások fókuszába, majd néhány nappal később már arról töltött fel videót a Twitterre, hogy hogyan kell Molotov-koktélt készíteni az utcai harcokhoz. Hasonló átalakulást figyelhetek meg a követők Anna Prytula Instagram-oldalán is.¹⁴ A felület egészen 2022 február végéig éppen úgy nézett ki, mint bármelyik életstílus-influencer oldala, amin egy irigylésre méltó luxus életmód pillanatképei tűnnek fel. Az orosz csapatok megjelenésével párhuzamosan Anna oldala is drámai változáson ment keresztül. Február 24-én egy vörös négyzetet posztolt, benne a következő felirattal: „Hajnali 5 órakor Oroszország megtámadta Ukrajna területét”.¹⁵ A következő napokban már haditudósításra jellemző posztok kerültek az oldalra, amelyekben az ukrán lány arról számolt be, hogy az orosz csapatok hogyan közelítették meg a lakóhelyéhez közeli településeket és milyen csapatmozgások zajlottak az országban.¹⁶ Mindeközben más ukrán fiatalok arról kezdtek el posztolni, hogy hogyan próbálják túlélni a bombázásokat a föld alatti bunkerekben, milyen pusztítást végeztek a rakéták az otthonaikban, vagy miként próbálnak külföldre menekülni a megszáll-

⁹ DIJKSTRA (2022)

¹⁰ PAVLIK (2022)

¹¹ TÖRÖCSIK (2016), GULD (2021b)

¹² MAKHORTYKH (2022)

¹³ www.instagram.com/elena_mandziuk/

¹⁴ www.instagram.com/annaprytulaaa/

¹⁵ www.instagram.com/p/CaWPRDWNLTt/

¹⁶ Ismeretlen okokból kifolyólag az influencer később törölte ezeket a posztokat.

ló orosz csapatok elől. Március elejétől egyre több olyan tartalom is feltűnt a csatornákon, amelyeket a szerencsésebb fiatalok már más országokból posztoltak. Ezekben jellemzően vagy a nemzetközi szervezetek segítségét kérték a hazájukért küzdő ukrán katonák számára, vagy az otthon maradt civilek segítségét próbálták megszervezni.

Lényeges megemlíteni, hogy az online aktivizmusba nemcsak az online felületeken ismertté vált influencerek kapcsolódtak be, hanem azok a sztárok és celebek is, akik a tömeg-médiában vagy a sport és a művészetek területén váltak ismertté.¹⁷ Így például Oleksandr Zinchenko, a Manchester City népszerű labdarúgója – akinek 1.6 millió követője van Instagramon –, március 3-án posztolt egy videót, amiben több más sportolóval együtt arra kérték a Nato országokat, hogy létesítsenek repülésmentes zónát Ukrajna felett.¹⁸ A videó néhány óra alatt 150.000 megtekintést ért el, és a tartalmat később számos egyéb ismert ember is megosztotta. Eközben a háborút ellenző orosz származású hírességek is egyre többször nyilvánultak meg a konfliktus kapcsán. Varvara Shmiykova színésznő egy fekete négyzetet posztolt az Instagram-oldalán „Nemet a háborúra!” szöveggel.¹⁹ Az egyik legnépszerűbb orosz popegyüttes frontembere, Kirill Ivanov a Facebookon szólalt fel az orosz agresszió ellen, amikor így fogalmazott:

„Barátaim! Az együttes nevében szeretnék szólni. Ellenezzük az orosz hadsereg aljas, bűnös támadását és ellenezzük a háborút. Éveken keresztül adtunk koncerteket Ukrajna-szerte. Közeli barátaink és rengeteg lelkes rajongónk él ott. Mi mindig szeretetet kaptunk tőletek. A legnagyobb mértékben veletek vagyunk.”²⁰

Az online influencerek politikai befolyásához már régóta nem férhet kétség, és mindez még világosabban látszik az orosz–ukrán konfliktus tükrében.²¹ Az Egyesült Államokban már arra is akad példa, hogy a kormányzat influencerek bevonásával közvetíti a hivatalos politikai álláspontokat a háború kapcsán.²² A gyakorlat mögött az a felismerés áll, hogy a TikTok nemcsak szórakozásra alkalmas, hanem hírfogyasztási csatornaként is működik a Z generációs fiatalok körében.²³ Így, ha a politikai vezetés a fiatalok megszólítására törekszik, erre a felületre kell kihelyezni a hivatalos közleményeket olyan formában, ahogyan az a korosztály számára a leginkább befogadható. A gyakorlat az orosz–ukrán konfliktus kapcsán is működött, amikor az Egyesült Államok elnöke a fiatal influencerekből verbuválódott „Gen-Z for Change” csoport (korábban „TikTok for Biden” néven működő szervezet) segítségét kérte.²⁴ Az online csoport több mint 500 TikTok influencert fog össze, akik együttesen közel félmilliárd fiatal követőt érnek el világszerte. A háború kapcsán az amerikai kormány 2022 márciusában kezdett tudatosan kommunikálni a csoport bevonásával, amikor 30 jelentős eléréssel rendelkező influencerrel tisztázták azt, hogy milyen álláspontot kell közvetíteniük a követőik felé. A Fehér Ház által kiadott iránymutatás szerint a tartalom-előállítóknak arról

¹⁷ ROJEK (2011)

¹⁸ www.instagram.com/explore/tags/oleksandrzinchenko/

¹⁹ www.instagram.com/barbaraska_92/

²⁰ www.facebook.com/photo/?fbid=427675915819549&set=a.186412539945889

²¹ WOOLLEY et al. (2022)

²² www.washingtonpost.com/technology/2022/03/11/tik-tok-ukraine-white-house/

²³ VÁZQUEZ-HERRERO et al. (2022)

²⁴ genzforchange.org/

kellett meggyőzniük a közönségüket, hogy a NATO nem alakíthat ki légtérzárlatot Ukrajna felett, mert az a helyzet gyors eszkalációjához vezetne. Az amerikai kormány szerint erre nemcsak azért volt szükség, mert így objektív és hiteles információkat juttathattak el a fiatalokhoz, hanem azért is, mert az orosz kormány fizetett hirdetések formájában ugyanezeket a felületeken tett közzé az inváziót támogató hamis üzeneteket.

Azt, hogy a Z generációs influencerek hatását az orosz kormány sem becsülte alá, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy amerikai megfigyelések szerint a TikTokon az orosz propaganda is egyértelműen megjelent.²⁵ Amerikai szakértők 186 orosz influencer-fiókot elemeztek a TikTokon, amelyek minden jel szerint összehangolt kampányon keresztül próbáltak támogatást szerezni Oroszországnak. Az oroszbarát influencerek, akik közül sokan korábban soha nem foglalkoztak politikával, több mint 200 videót tettek közzé 2022. március 4. és 8. között #RLM felirattal.²⁶ A megosztások ráadásul kísérteties hasonlóságokat mutattak, többségükben ugyanaz a videó vagy szöveg szerepelt, nem ritkán ugyanazokkal a helyesírási hibákkal. Továbbá a megosztások egyik visszatérő eleme volt egy olyan táncmozdulat, ahol az előadók Z betűt formáltak a kezükkel, ami az orosz megszállók szimbólumává vált a háború kezdete óta. Összességében az orosz vezetés mégis túl veszélyesnek találta a legnépszerűbb platformokat, így a nemzetközi szinten is aktív orosz influencerek ténykedésének részben az állami korlátozások, részben pedig a legnépszerűbb közösségi oldalak szankciói, illetve kivonulása vetett véget.

A fent említett gyakorlat azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy a közösségi médiában megjelenő videók a háború kapcsán is sokfélék. Egyes videók lényegre törőek, objektív, informatív hangnemben tudósítanak valós hadi eseményekről, míg mások tudatosan zavart akarnak kelteni, vagy éppen az esetben is csak a népszerűség-hajhászást szolgálják.²⁷ A különböző felületeken a konfliktus kirobbanása óta probléma volt, hogy egyesek félrevezető tartalmakkal vagy akár hamisított élő közvetítésekkel akarták befolyásolni a világ közvéleményét, vagy egyszerűen csak a saját hasznukra akarták fordítani az Ukrajnával kapcsolatos tartalmak iránti érdeklődést. A dezinformációs gyakorlat az ukrán és az orosz oldalon egyaránt megfigyelhető volt, így különösen nagy felelősség hárult a befogadókra abból a szempontból, hogy hogyan ítélték meg az eléjük kerülő megosztásokat.

A Z generáció szempontjából azonban egy ennél is fontosabb összefüggésre mutat rá a jelenség. A témával foglalkozó szakértők a korosztályt hosszú éveken keresztül úgy írták le, mint a politikától, közéleti nyilvánosságtól távolmaradó, érdektelen, apolitikus generációt. S valóban, sokáig úgy tűnt, hogy az 1995 után születettek inkább tűnnek egy újabb csendes generációnak, akik belesimulnak a társadalom szövetébe, elfogadják a szüleik döntéseit, és nem táplálnak forradalmi hevületet.²⁸ Az elmúlt évek fejleményei azonban sok szempontból megkérdőjelezzik ezt az elképzelést, hiszen egyre több példát látunk arra, ahogyan a huszonevesek, vagy akár a náluk fiatalabb tizenévesek is, megtalálják a saját politikai hangjukat. A külföldi példákból kiindulva ezek között a fejlemények között említhetjük a Greta Thunberg

²⁵ www.reuters.com/business/media-telecom/us-senators-press-tiktok-whether-it-allows-russian-pro-war-propaganda-2022-06-17/

²⁶ A #RLM rövidítés „Az orosz életek számítanak” (Russian Lives Matter) szlogenre utal, ami a Moszkva iránti szimpátiát fejezi ki.

²⁷ ASTUTI et al. (2022)

²⁸ SZÉKELY (2020)

hatására elindult „Fridays for Future”²⁹ mozgalmat, a „Black Lives Matter”³⁰ támogatókat, a COVID-járvány alatt felfutó, korábban már említett „TikTok for Biden”³¹ csoportot vagy a 2022 februárjában az orosz–ukrán konfliktus kapcsán kibontakozó pacifista online aktivizmust. Ezek a példák azt bizonyítják, hogy a Z generáció egyre magabiztosabban áll ki egyes társadalmi és politikai témák mellett, miközben a saját hangját is azokon az online platformokon találja meg, amelyek egyébként is a fiatalok életének szerves részét képezik. Mindez azt bizonyítja, hogy a digitális nemzedék a politika és közügyek tekintetében is a digitális környezetben talál magára, ahol a saját eszközeivel, abban a formai és műfaji keretben alkotja meg az üzeneteit, ahogyan az leginkább csak erre a korosztályra jellemző.

3. TikTok hadviselés és háborús influencerek: kutatási kérdések, módszertani keretek

A fentiek alapján világosan látszik, hogy a háborús események bemutatásában szokatlan felületek, új típusú tartalmak és amatőr tartalom-előállítók is egyre nagyobb szerepet kapnak. A folyamatokat vizsgálva kijelenthetjük, hogy 2022-ben a haditudósítás műfajának forradalma zajlott, s ebben a Z generációs influencerek és tartalomfogyasztók kulcsszerepet játszottak. Az alábbi tanulmányban azt a kérdést járjuk körbe, hogy a kommunikációs szempontból is trendszetter nemzedékként számontartott Z generációs fiatalok hogyan dolgozzák fel a háború témáját, milyen stratégiákat alkalmaznak a tartalomgyártás során és a megosztások milyen reakciókat váltanak ki a kortárs követőkből – vagyis milyen hatása van a háborús tartalmaknak a fiatalokra.

A fent említett kérdéseket alapvetően kvalitatív tartalomelemzéssel vizsgálom, három népszerű és jelentős követői bázissal rendelkező Z generációs influencer példáján keresztül.³² A vizsgálatban szereplő tartalom-előállítók között találunk ukrán, orosz és amerikai származású fiatalot is, akikre bár nem minden szempontból tekinthetünk reprezentatív példaként, az életútjuk, a személyiségük és az online aktivitásuk mégis alkalmas arra, hogy ezek alapján pontosabb képet alkossunk a vizsgált jelenség természetéről. A kutatás első lépésében az influencerek karakterének és csatornáinak bemutatására fókuszálok, ahol alapvetően online források alapján igyekszem megrajzolni a tartalom-előállítók személyiségét, bemutatni a tartalomgyártás mögött rejlő motivációkat, illetve a tartalomgyártási stratégiák jellegzetességeit. A kutatás második lépésében a posztok kvalitatív jellegű, vizuális és tartalmi elemzésére kerül sor.³³ Ennek során a csatornákra kihelyezett legjellegzetesebb, legnagyobb nézettséget vagy legnagyobb aktivitást generáló megosztásokat vizsgálom. A kutatás harmadik lépésében az online vitafórumok elemzésének megközelítését használom, ahol a közönség reakcióinak értelmezése kerül fókuszba – erre a posztok alatt elhelyezett kom-

²⁹ fridaysforfuture.org/

³⁰ blacklivesmatter.com/

³¹ theface.com/society/tiktok-for-biden-teens-us-election-trump

³² MAYRING (2004), SELVI (2019)

³³ SZTOMPKA (2009)

mentszekció ad lehetőséget³⁴. Végül az elemzésből leszűrhető következtetések bemutatására a tanulmány végén térek ki.

4. Nevetni kell, ennyi az egész? Humoros videók egy chernihivi bunkerből: Valeria Shashenok

Valeria Shashenok 2001. július 17-én született, a jelenleg 21 éves ukrán tartalom-előállító az egyik legismertebb „háborús influencernek” számít, aki a fegyveres konfliktus kirobbanása óta dokumentálja egy átlagos ukrán fiatal hétköznapjait.³⁵ Valeria már a háborút megelőzően is foglalkozott tartalomgyártással, fotósként olyan érzékeny témákat dolgozott fel a képein, mint a meztelenség vagy a homoszexualitás, de ezenkívül érdeklődött a divat és az építészet iránt is. A fiatal nő életében óriási változást hozott a 2022 februárjában kirobbanó fegyveres konfliktus Oroszország és Ukrajna között, különösen azért, mert a szüleivel olyan területen éltek, amire szinte azonnal kiterjedtek a fegyveres összecsapások. Ennek következményeként az influencer közel egy hónapot töltött el a családjával egy légvédelmi pincében, miközben humoros videókon keresztül örökítette meg a család túlélését, valamint az orosz hadsereg pusztítását. Az influencer végül 2022 március közepén menekült el az országból, először Lengyelországba, majd onnan Olaszországba utazott, miközben a családja továbbra is Ukrajnában maradt. Valeria TikTok videókba kódolt történetei jelentős feltűnést keltettek az online térben, a lány óriási ismertségre tett szert, kezdetben csak a Z generációs kortársai közt, később viszont a mainstream média és a politika is felfigyelt a munkásságára. Az Ukrajna elhagyását követő utazásai során számos televíziós és lapinterjú készült a tapasztalatairól, illetve több konferencián és egyetemi előadáson mesélhetett a háborús élményeiről. 2022. szeptember 14-én pedig az a megtiszteltetés érte, hogy vendégként részt vehetett az Európai Parlament ülésén, ahol olyan befolyásos politikusokkal találkozhatott, mint Olena Zlenska, Ursula von der Leyen és Roberta Metsola.³⁶

Valeria 2022. július 18-án adta ki az első könyvét *Dolgok, amik értelmet adnak az életnek egy óvóhelyen* címmel.³⁷ A kötet az Ukrajnában pusztító háború hiteles dokumentációjának tekinthető egy fiatal nő szemszögéből, aki megható őszinteséggel tárja fel az érzéseit és az emlékeit, amelyeket egy ostromlott városban kellett átélnie. A szöveg célja elsősorban az, hogy Valéria hiteles képet fessen szülővárosának, Chernihiv pusztulásának történetéről, elmesélje, hogy milyen érzés közel egy hónapot eltölteni egy bunkerben, miközben az ember feje felett az ellenséges hadsereg bombái záporoznak. A megható és megdöbbentő történetekhez az influencer által készített fotók kapcsolódnak, amelyek még plasztikusabbá teszik a támadásokról, a túlélésről, a menekülésről, vagyis az életről és a halálról szóló történeteket.

³⁴ CSÁSZI (2011), GLASER–STRAUSS (1967)

³⁵ edition.cnn.com/2022/03/09/world/tiktok-photographer-ukraine-bunker-valeria-shashenok/index.html

³⁶ www.instagram.com/p/CifVRcFNB4a/

³⁷ www.amazon.com/Things-that-sense-shelter-library-ebook/dp/B0B5F766F5

Valeria Shashenok az orosz hadsereg által elkövetett pusztítás dokumentálása közben

A háború kitörése óta Valeria csak a katonai agresszió témájával foglalkozik, eleinte közvetlen, ma már inkább közvetett módon. A legtöbb sikeres tartalom-előállítóhoz hasonlóan ő is több csatornára posztol, a legfontosabb platformjának a TikTok tekinthető, de jelentős az aktivitása az Instagramon is, bár utóbbi felületen leginkább a TikTokra gyártott tartalmait posztolja újra. Az influencernek kifejezetten aktív kapcsolata van a közönséggel, egyfelől maximálisan kihasználja a platformok nyújtotta lehetőségeket a követők elérésére, szinte minden elérhető funkciót aktívan alkalmaz, másfelől jelentős energiát fordít arra is, hogy valódi interakció alakuljon ki a csatornákon. Valeria rendszeresen tesz fel kérdéseket a követőinek, tanácsot kér arra vonatkozóan, hogy milyen tartalmakat szeretnének látni a felületen. Időnként hétköznapi problémák megoldásában is rájuk hagyatkozik, mint például akkor, amikor az angliai tartózkodása idején a követői segítettek neki szállást találni.

Valeria posztjai azért is rendkívül megrázóak, mert a tartalmakon keresztül nemcsak az ő életét ismerhetjük meg, hanem a családjának, illetve egy teljes közösség háborús életének hétköznapijaiba nyerhetünk betekintést. Például a megosztásoknak rendszeres szereplője Valeria egyik közeli rokona, Yura nagybácsi, aki az egyik megosztásban együtt szerepel Valériával a romba dőlt otthona előtt. Yura háza egy bombázást követően gyulladt ki és égett porig, a támadásban pedig a férfi fia is életét veszítette. A tragédia után az influencer online gyűjtést kezdeményezett, aminek az a célja, hogy újra tudják építeni azt a házat, ahol a gyermekkorra jelentős részét töltötte.

4.1 Humoros és szatirikus tartalmak a háború árnyékában

Valeria TikTok csatornája két évvel a háború kitörése előtt indult, a felületen megosztott korai tartalmak sok szempontból egy átlagos Z generációs fiatal érdeklődését tükrözik.³⁸

³⁸ www.tiktok.com/@valerissh

A feltöltések a lány hétköznapjait mutatják be, a képeken és videókon Valeria utazásai, barátaival és családja tűnnek fel. A tartalmak többségét már ebben az időben is egyfajta humoros, satirikus hangnem jellemezte, ami ugyancsak egybevág a korosztály ízlésével, tartalomfogyasztási preferenciáival.³⁹ A csatornára kezdetben kizárólag ukrán nyelvű tartalmak kerültek fel, s a reakciók számát tekintve ezek népszerűsége nem volt átütő, a követők és a posztokon található interakciók számát tekintve Valeria ebben az időszakban átlagos mikro-influencernek számított. A lány csatornája a háború kirobbanását követően futott fel, aminek részben az lehet a magyarázata, hogy az ukrán Z generációs tartalom-előállítók közül a legelső között kezdett foglalkozni az orosz invázió témájával, részben pedig a közönség érdeklődése mellett akkoriban a platform algoritmusai is kiemelték ezeket a megosztásokat, így rövid idő alatt óriási láthatóságot lehetett elérni.

Valeria egyik korai háborús videóját az *Egy átlagos napom az óvóhelyen* címmel 2022. március 4-én osztotta meg.⁴⁰ A videó 51 milliós nézettséget ért el, 6,8 millió lájkot kapott, valamint 34 ezer hozzászólást generált, s ezzel máig a csatorna egyik legnézettebb tartalmának számít. A videó koncepcióját egy 2022 elején népszerű TikTok trend adta, aminek az a lényege, hogy az influencerek egy tipikus olasz kézmozdulat kíséretében a *Che La Luna* című nóta dallamára és szövegére mutatnak be különböző tipikus élethelyzeteket, a videók pedig minden esetben viccesek és humorosak. A trend ezen jellemzője kerül teljesen új megvilágításba, amikor Valéria a háborús hétköznapok tipikus képeivel párosítja a koreográfiát. A mindössze 22 másodperces videóban a lány egy átlagos napjának minden lényeges mozzanata feltűnik, az ébredés pillanatától a nap végéig. A felvétel az ébredéssel kezdődik, már itt kiderül, hogy a bunkerban az egész család egy szobán osztozik, és a napi rutin minden mozzanata ugyanabban a helyiségben zajlik. A tisztálkodás után Valeria hajszárító híján egy hőlégfúvós pisztollyal szárítja meg a haját, majd a következő képeken Valéria együtt szerepel az édesanyjával, aki egy főzőlapon készíti el a család reggelijét. A videóban feltűnik a lány házi kedvence is, a kutya képe alatt pedig egy felirat tűnik fel, miszerint az állat nem érti, hogy „miért kell a föld alatt lakniuk”. Ezt követően Valéria rövid sétát tesz a városban, ahol beszerzi a főzéshez szükséges alapanyagokat, illetve bemutatja, hogy „Putyin mit tett a városával”. A videóban megjelenő felirat mosolygó, ölelkező emotikonokkal végződik, ami ráerősít a tartalom erősen ironikus hangulatára. A képeken lerombolt és kiégett lakóházak tűnnek fel, a háború pusztítása mindenhol szembeötlő, végül a nap az óvóhelyre való visszatéréssel ér véget. A videó keserűes érzéseit fokozza a tartalomhoz társított leírás is: „Living my best life 🥰🥰🥰 Thanks Russia! #ukrain #stopwar #russiastop” – azaz „Életem legszebb időszaka, köszöni Oroszországnak!”

A kutatásban szereplő második videó a *Hogyan menekültem el Ukrajnából* címet viseli, ami 18 millió megtekintést, 2,1 millió kedvelést és 37.000 kommentet generált a megosztás alatt.⁴¹ A poszt ebben az esetben is egy népszerű TikTok trendet dolgoz fel, ennek keretében a tartalomgyártók a *Celebrate the Good Times*, azaz *Ünnepeld a jó időket* című dal remixére mutatnak be vicces, humoros performanszokat, amelyek az életük egy-egy régóta várt pillanatát ünneplik, úgymint egy születésnapit, egy esküvőt vagy egy külföldi utazást. Bár a formai keretek itt is mókás hangulatot ígérnek, a felvételen meglevenedő képsorok inkább tragikus

³⁹ GULD (2022)

⁴⁰ www.tiktok.com/@valerisssh/video/7071270332891483397?is_copy_url=1&is_from_webapp=v1

⁴¹ www.tiktok.com/@valerisssh/video/7075046458352782597?is_copy_url=1&is_from_webapp=v1

témákat dolgoznak fel. A 38 másodperces videó Valeria Ukrajnából való elmenekülésének állít emléket, a lendületes zenére dinamikusan változó képeken pedig az utazás fontosabb állomásai tűnnek fel, néhány soros magyarázatokkal. A felvétel egy groteszk humorú „hogyan csináld” tartalomhoz is hasonló: ezeknek a TikTok trendeknek az a célja, hogy néhány egyszerű lépésben mutassák be egy hétköznapi probléma praktikus megoldását. A videó a kijevi vasútállomáson indul, ahol az „Először menj ki a kijevi vasútállomásra” felirat tűnik fel az influencer mellett, miközben Valeria egy liftben látható. A folyamat második lépése szerint „El kell jutni Lvivbe, majd onnan Przemyslbe” – ezeken a képeken egy vonatút pillanatai jelennek meg, majd egy zsúfolt főtér, ahol Valeria egy fiatal férfi társaságában pózol. A történet folytatásában „Az ukrán önkéntesekért megszakad a szívem” felirat olvasható, míg a felvételen egy vöröskeresztes sátor jelenik meg, ahol önkéntesek ételt osztanak a menekülőknek. Újabb váltással már ismét egy zsúfolásig telt vasúti kocsiban látjuk Valériát, ahol a jobb és bal kezével is „V” betűt formázva táncol az ülések közötti folyosón, miközben a következő felirat jelenik meg: „Vonat Lengyelországba, 10 órán át álltam”. Az utazás önmagában is tartogatott viccesnek tűnő meglepetéseket, például egy „bolond ukrán néni” is Valeria útítársa volt, aki kiűtötte az influencer kezéből a kamerát az egyik kocsni előterében. Az utasok végül szerencsésen eléri a határt, ahol a vonat öt órán keresztül várakozott, ahogyan az ironikus, lelkes emotikonokkal társított feliratról kiderül: „5 óra a határon, nagyon kellemes”. A következő képek már Lengyelországban készültek, a menekültek egy zsúfolt teremben kapnak ételt az önkéntesektől, Valeria innen indult tovább Łódź városába, ami egy újabb hét órás út a beszámoló szerint. Az utazás közben újabb üzenetek tűnnek fel a képernyőn: „Alig hiszem el, hogy át tudtam menekülni Lengyelországba”; „Lengyel önkéntesek, köszönet nektek, hogy támogatjátok az országomat”; „És most indulás Varsóba!!!! Igeeeeeen”; „Még két óra, és már meg is érkeztem”. A videó utolsó jelenetében Valeria leszáll a vonatról, miután egy ismerőse tárt karokkal üdvözl, ezalatt a következő felirat jelenik meg a képernyőn: „Életem legborzalmasabb utazása! Köszí Putyin 🍷🍷🍷”.

A csatorna egyik legtragikusabb videója Valeria testvérének haláláról ad hírt 2022. március 30-án.⁴² A tartalmat a „Vladimir Putyin megölte a 18 éves öcsémet Ukrajnában, miközben az orosz emberek azért aggódnak, hogy bezár a McDonald’s” címmel osztotta meg a következő megjegyzéssel: „Szeretlek öcsi, Putyin gonosz”. A videó 15.2 millió megtekintést és 2.7 millió kedvelést ért el, valamint több, mint 38.000 hozzászólást generált. A tartalom ebben az esetben is egy aktuális TikTok trend formátumát alkalmazza, ami az ausztrál Tame Impala együttes *Eventually* című dalának lassított verziójával dolgozik. A depresszív hangvételű, szomorkás dal jellemzően olyan tartalmakkal együtt tűnik fel a TikTokon, amelyek valamilyen nagy jelentőséggel bíró, tragikus, sorsfordító eseményt dolgoznak fel, többnyire egy szeretett személy elvesztését például egy szakítás után, vagy mint ebben az esetben is, egy halálesetet követően.

A mindössze 13 másodperces felvétel szemantikailag rendkívül telített, komoly rejtett és összetett jelentést hordoz már a dalszöveg is, ami egyszerre fejezheti ki a hozzátartozó elvesztése felett érzett fájdalmat, az elmulasztott pillanatok miatti megbánást, a túlvilági életbe vetett hitet, vagy akár Putyin politikájával szembeni kritikát is. A videó ebben az esetben nem valódi mozgóképes tartalom abban a tekintetben, hogy egy állóképekből szerkesztett montázs tűnik fel a képernyőn. Az első kimerevített felvételen Valeria látható, aki kísért

⁴² www.tiktok.com/@valerisssh/video/7081014111223500038?is_copy_url=1&is_from_webapp=v1

szemekkel készít magáról fotót egy tükör előtt, miközben felcsendül a dal első sora: „Mindig azt mondtam, hogy soha nem tudnálak bántani”. A következő másodpercekben egy családi album képei jelennek meg, amelyeken Valeria a testvére társaságában látható, feltehetően közvetlenül a háború kitörése előtti években. A napsütésben készült fotók felhőtlen vidámságról árulkodnak, egy mosolygós testvérpárt látunk, miközben a következő feliratok tűnnek fel: „Nem tudom abbahagyni a sírást”; „Nem akarom elhinni, hogy ez megtörtént”. Az utolsó kép jóval korábban készült, mint az azt megelőzőek, ezen Valeria és a testvére még kisgyerekek, a lány talán 5–6, az öccse 3–4 éves lehet. A videó alatt futó dal szövege ezen a ponton megszakad, s csak a drámai hanghatásokat alkalmazó zenei alapok sejtetik azt a fájdalmat, amit Valeriának át kellett élnie.

4.2 „A Z generációs Anna Frank”: a videókhoz fűzött hozzászólások elemzése

Ahogy az a fentiekből is kiderülhetett, Valeria háborús tartalmai jól rezonálnak a közönséggel, és jelentős interakciót generálnak a megosztások alatt. Különösen igaz ez az elemzésben bemutatott tartalmak esetében, amelyek mind a megtekintések, mind pedig a reakciók számát figyelembe véve jól tükrözik, hogy az influencer olyan témákat dolgoz fel ezekben, amelyek komoly figyelmet érdemelnek. A videók alatt olvasható kommentek szinte kivétel nélkül pozitív hangnemben íródtak, s ez igaz a bunkerben töltött hétköznapokat feldolgozó anyagban is. A vélemények igazolják, hogy a kortárs követők fogékonyak arra a szarkasztikus, önironikus humorra, ami a csatornát jellemzi, látszik, hogy fel sem merül az a kérdés, hogy miért kell ilyen súlyos témákon viccelődni. Ezt az attitűdöt tükrözi többek között a következő vélemény is: „Imádom ezt a passzív-agresszív humort. Istenem, add, hogy ő is, a családja is, mindenki biztonságban legyen Ukrajnában”; „Óriási dolog, hogy még ebben a helyzetben is meg tudod őrizni a vidámságot és a humort”. A megosztás alatt érdekes párbeszéd bontakozik ki arról a felismerésről is, hogy a Z generációsok a világ minden részén hasonlónak tűnnek, ezzel kapcsolatban az egyik felhasználó így fogalmaz: „Szóval a Gen Z fiatalok tényleg mindenhol egyformák, huh”. Ugyancsak gyakoriak a politikai jellegű megnyilvánulások, amelyek egyfelől az ukrán katonák hősiességét méltatják, másfelől éles különbséget tesznek az orosz vezetők és az orosz nép között azt hangsúlyozva, hogy az egész konfliktus kirobbanása csak Putyin elhibázott döntéseire vezethető vissza: „Ukrajna most egész Európáért harcol”; „Nem Oroszország hibás, hanem CSAKIS PUTYIN”; „Helyre kellene raknia valakinek ezt a Putyint”. Végül egyesek a videó történelmi hatását is felismerik, s belátják, mekkora jelentősége van annak, hogy valaki élő egyenes adásban közvetíti a háborús hétköznapokat: „Képzeld el, ahogyan a diákok majd ezt nézik történelem órán”; „Régen az emberek csak évekkel később ismerhették meg Anna Frank naplóját. Most mindent megkapunk azonos időben”; „Az új generáció Anna Frankja”.

A felhasználók együttérzése az Ukrajnából való menekülést megörökítő videó alatt is egyöntetű, ugyanakkor itt felszaporodnak a lengyel követők által megfogalmazott vélemények is, amelyek között több kritikus bejegyzés is olvasható. A poszt alatt megjelenő vezető kommentek is szinte kivétel nélkül lengyel felhasználóktól származnak, a támogató attitűd itt is jelen van: „Isten hozott Lengyelországban!”; „Üdvözöllek Lengyelországban, örülök, hogy biztonságban vagy!”; „Üdvözöllek Lengyelországban, írj Instán, ha szükséged van valamire, vagy bármiben tudok segíteni!”; „Jó látni az embereket, akik megszöknek onnan, és

képesek ezt dokumentálni, értékelik a segítségünket”. Mások elismerő hangon írnak arról, hogy Valeria ilyen körülmények között sem omlik össze, és igyekszik humorral kezelni a helyzetet: „Teljesen lenyűgözött az a képességed, hogy úgy nézel ki, mintha jól szórakoznál, pedig valójában ez maga a pokol! Remélem még sokáig meg tudod őrizni a jókedved!” Nem kifejezetten Valeria viselkedését kritizálva, de néhány lengyel kommentelő szintén itt ad hangot annak, hogy egyes ukrán menekültek nem értékelik a segítséget, és jobb ellátásra számítanak: „Ne felejtsetek el tisztelni minket is, hiába vagytok nehéz helyzetben, gondoljatok ránk is, és ne várjatok többet, mint amink van, mert az sehova sem vezet”. Ezenkívül a diskurzushoz több fiatal szír és afgán menekült is csatlakozik, akik azt sérelmezik, hogy őket már egyik európai országban sem fogadják ilyen szívesen, mint az ukrán menekülteket, pedig az ő helyzetük is nagyon hasonló: „Most mindenhol azt hangoztatják, hogy sok erőt és bátorságot az ukránoknak, közben ez mekkora képmutatás, mert ha afgán vagy szír vagy, akkor az mindjárt más”; „Kár, hogy mások Szíriából, Palesztinából, Jemenből, Irakból és Afganisztánból nem kapnak ilyen fogadtatást!”. Végül a hozzászólások között feltűnik egy-egy orosz fiattól származó bejegyzés is, amelyek együttérzésről és szomorúságról árulkodnak: „Sajnálom, hogy így történt, nem szeretem Putyint, pedig orosz vagyok”; „Szia, én orosz vagyok, és tudom, hogy ez az egész nem az én hibám, de nagyon sajnálom azt, ami veled és a családdal történik”.

A harmadik poszt alatt olvasható megjegyzések a leginkább egyöntetűek, a felhasználók együttérzésükről és mély gyászukról biztosítják Valeriát. A videó alatt olvasható több, mint 37.000 komment a világ legkülönbözőbb országaiból érkezett, többek között Németországból, Lengyelországból, az Egyesült Államokból, Franciaországból, Magyarországról, valamint természetesen Ukrajnából és még Oroszországból is. Az egyik orosz felhasználó például így fogalmazott: „Oroszként nem tudom elmondani, mennyire sajnálom. Soha nem szavaztam Putyinra és nem támogattam őt. Ha lenne mód megállítani, megtenném”. A hozzászólások egy jelentős része nem szövegszerű, hanem emotikonok sorából áll, ezek főleg fekete szívek, kettétört szívek és síró figurák. Kisebb vita csak a politikai felelősség kapcsán bontakozik ki a kommentszekcióban, ahol az egyik felhasználó kifejti, hogy az eseményekért Zelenszkij és az Egyesült Államok a felelős: „Zelenszkij gyilkolja az ukrán civileket”; „Az USA a provokátor”; „Mégis ki küldött gyerekeket a frontra? Zelenszkij. Ha lemondana, Oroszország befejezné a háborút, de ő ezt nem akarja, ezért halnak meg civilek”. Nem meglepő módon, a reakciók az ellentábor oldaláról hevesek, itt többen éles kritikát fogalmaznak meg az olyan véleményekkel szemben, amelyek a hivatalos orosz propaganda állításait visszahangozzák: „Hogyan lehetséges, hogy egyes oroszok ennyire vakok és agymosottak?”; „Ugyan már, melyik ország hirdetett háborút igazolható háborús okok nélkül?”

5. Orosz Z generációs influencer és az ellenállási mozgalom jellegzetességei: Roman Albertovich Abalin

Roman Albertovich Abalin 1998. január 24-én született az oroszországi Cseljabinszkban.⁴³ Az influencer ma már leginkább az NFKRZ (No Fuckerz) elnevezésű YouTube-csatornájá-

⁴³ youtube.fandom.com/wiki/NFKRZ

ról ismert, amelyen különböző humoros tartalmakkal szórakoztatja a követőit, de korábban gameplay posztokat is készített, mielőtt a véleményvideókra helyezte a hangsúlyt.⁴⁴ Roman csatornája az orosz társadalommal kapcsolatos témákat dolgoz fel, a célközönség pedig elsősorban a nyugati országok angolul beszélő tartalomfogyasztói. Roman életéről nagyon keveset tudunk az ismertségét megelőző időszakból, mivel szinte semmilyen információt nem osztott meg a családjáról vagy a gyermekkoráról. A rajongói körében közismert, hogy a videójátékokért már gyerekkorában is rajongott, s később ez a szenvedélye emelte az ismertségbe. Az érettségi után beiratkozott a Cseljabinszki Állami Egyetemre, ahol nyelvészetet és fordítástechnikát tanult, a pályaválasztását pedig elsősorban az határozta meg, hogy szeretett volna megtanulni angolul. Később ez tette számára lehetővé, hogy az egyik első olyan orosz YouTuber legyen, aki angol nyelvű tartalmat készít, nemzetközi közönség számára.

Roman még az egyetemi évek előtt, 2010-ben indította el a saját YouTube-csatornáját, amelyre eredetileg csak gamer videók készültek, elsősorban a „Team Fortress 2” játékkal. A csatorna indulását követő hónapokban számos gameplay videót osztott meg, majd megjelentek a csatornán az első együttműködések is más YouTuberekkel, akik Roman online baráti körébe tartoztak. Az influencer ma már négy önálló tematikus lejátsszási listával rendelkezik, ezek közé tartozik a *The NFKRZ Podcast*, ahol Roman számára érdekes emberekkel hallhatnak beszélgetéseket a követők. A második csatorna *Video Essays* címen fut, ami leginkább egy történelmi témákkal foglalkozó platformnak tekinthető, az itt megosztott videókban a világ történelmi és politikai eseményeivel kapcsolatos nézeteit osztja meg az influencer. A harmadik csatorna a *Russian Culture* címet viseli, ahol az orosz popkultúra érdekességei kerülnek terítékre. A negyedik csatorna *IRL Videos* néven fut, ahol a vlog műfajában készült videókat gyűjti össze a tartalom-előállító.

Roman Albertovich Abalin podcast készítése közben

⁴⁴ www.youtube.com/@roman_nfkrz

Roman legnépszerűbb videói között találjuk a *Gyorsételek a Szovjetunióban: Történelem* című anyagot, ami 2019-ben készült, és összesen 2,6 millió megtekintést ért el.⁴⁵ Ugyancsak a legnépszerűbb videók között találjuk a *Miért van Lenin még mindig a Kreml mauzóleumában?* című felvételt, amit 2022-ben osztott meg, és a tanulmány írásakor 925.000 megtekintésnél jár.⁴⁶ A legtöbb alkotás a vlog műfajába sorolható mindamelllett, hogy az eredeti szándék bizonyos aktuális online trendek vagy videók parodizálása lehetett. Az ilyen paródiák tökéletes példája a *Feladtam magam egy dobozban a Mikulásnak, és működött!* című videó, ami az emberekkel végzett postai kísérletek (Human Mail Challenge) paródiája.⁴⁷ Hasonlóan nagy siker lett a vírustartalomként terjedő *Vodka nemzet* című videó is, ami a h3h3Productions-csatorna *Vape nemzet (Vape Nation)* című videójának kifigurázása, s egyben Roman legnépszerűbb videója is.⁴⁸

Számos influencerhez hasonlóan, Roman is több közösségi oldalon aktív. Fő csatornájának a YouTube tekinthető, ahol 1.1 millió feliratkozóval rendelkezik, a Twitter-fiókjának több mint 34.000, az Instagram oldalának 123.000, a TikTok csatornájának 13.000 követője van. Roman politikai nézeteit tekintve baloldali aktivistának számít, a videóiban számos alkalommal kifejezte támogatását a nemek közötti egyenlőség, a faji egyenlőség, az LMBTQ+ jogok, az abortusz, valamint a menekültek és bevándorlók iránt. Az influencer egyértelműen háborúellenes nézeteket vall, élesen elítélte Putyin Ukrajna elleni agresszióját, és videókat készített arról, hogy a hétköznapi oroszok nemet mondanak a háborúra. 2022. február 24-én megszakította a tartalomgyártást a csatornáin, mert úgy gondolta, hogy a háború kitörése után nincs helye a vicceskedő tartalmaknak. Roman 2022. március 16-án a Telegram csatornáján bejelentette, hogy határozatlan időre elhagyta Oroszországot, jelenleg a grúziai Tbilisziiben tartózkodik. Az azóta eltelt időben újrakezdte a videózást, az elmúlt hónapokban elsősorban azzal foglalkozik, hogy mit jelent emigrációban élni a háború miatt, illetve a korlátozások hogyan érintik orosz állampolgárként.

5.1. Z generációs háborús tartalmak a YouTube-on

Roman a YouTube-ot használja fő csatornaként, a háborúval kapcsolatos tartalmai is főleg erre a felületre készülnek, ezeknek az összefoglalóit, megvágott verzióit helyezi ki más platformokra. A háborús tartalom vizuális leírásához Roman 3 YouTube videóját fogom elemezni. A háborúval kapcsolatos tartalmak azonos formai, tartalmi és szerkesztési elveket követnek, a videók képi világa egyszerű, a tartalmak címe informatív, lényegre törő, az influencer nem törekszik arra, hogy figyelemhajtás címetek adjon a megosztásoknak. A videók címe egy egyszerű fejlécben jelenik meg, ezenkívül mindegyikhez kapcsolódik egy szövegdoboz is, amiben a felvétel tartalmának rövid, szintén lényegre törő összefoglalója olvasható. Roman történetmesélési stílusa a legtöbb videójában egyszerű, s ez mind az információ megfogalmazására, mind pedig a prezentáció stílusára jellemző. A videók többségében Roman a szobájában látható, ahogyan az íróasztala előtt ül, előtte egy mikrofon látható, ő pedig egyenesen a

⁴⁵ www.youtube.com/watch?v=FrwMrPIHOIw

⁴⁶ www.youtube.com/watch?v=VMa4a6wIRJA

⁴⁷ www.youtube.com/watch?v=56CTkKhHthQ

⁴⁸ www.youtube.com/watch?v=EvPB86Ziy1M

kamerába beszél. Ezt a vizuális monotóniát csak időnként szakítja meg egy-egy bevágás, kép vagy rövid videó, ezek egyértelműen Roman érvelésének alátámasztását szolgálják.

Az elemzésben szereplő első videót 2022. március 2-án osztotta meg, a kutatás időpontjában már több, mint 1 millióan nézték meg, ami 15.000 hozzászólást és 78.000 kedvelést eredményezett.⁴⁹ Az *Oroszország kontra szankciók* című film Roman saját felvételével kezdődik, amelyet március 1-jén készített. Az influencer odalép Szentpétervár egyetlen olyan ATM automatájához, amely a Google Maps szerint működőképes, és ahol több mint 50 ember várakozik az utcán. Amint bejut a bank épületébe, az egyik dolgozó bejelenti, hogy azonnal menjenek el, mert nincs pénz a bankban, majd kisvártatva megjelennek a biztonsági őrök is, akik közlik: „Mindenki, hagyja el a területet! Nincs miért itt álldogálni”. A következő képkockákon már Roman szobájában vagyunk, az influencer viccesen Harry Csődnek nevezi magát és elmondja, hogy Vlagyimir Putyin rendeletben lép fel a nyugati szankciók ellen, ami az Oroszországból kifelé irányuló pénzáramlást és a teljes devizaforgalmat hivatott szabályozni az országban. Ennek értelmében az oroszok nem helyezhetnek el pénzt a külföldi bankszámláikon, és ha valakinek van elég készpénze ahhoz, hogy egy másik országba költözzön és kimentse a pénzét, azzal törvényt sértést követ el.

Roman kifejti továbbá, hogy a Vlagyimir Putyin által aláírt végrehajtási rendeletnek van egy másik fontos része is, ami elsősorban a hétköznapi embereket érinti: akik devizában kapták fizetésüket, jövedelmük 80%-át rubelre kell váltaniuk, sőt a jövőbeni kifizetéseknél is három nap áll rendelkezésükre, hogy a bevételük 80%-át rubelre váltsák. Az influencer elmagyarázza azt is, hogy a legszigorúbb nyugati szankció az Orosz Központi Bankot sújtja, amely az ország legfontosabb pénzügyintézeteként felelős a valutakereskedelem és általában a pénzeszközök szabályozásáért. A fejtegetés annyira részletes, hogy a videóból még azt is megtudhatjuk, a bank a korábban felhalmozott devizáért szeretne rubelt vásárolni, hogy azzal tartsa stabilan az árfolyamot, de mivel a készletek kimerültek, ezért a kormány az embereket kötelezi arra, hogy a hazai valutát felvásárolják. A poszt végén a videós arra is kitér, hogy bár tudja, hogy Ukrajnában ukrán és orosz katonák halnak meg a harcok során, ő mégis az orosz hétköznappal szeretne foglalkozni, mert csak erre van ráhatása.

Egy későbbi posztban – a halmozódó nézői kritikák miatt – Roman részletesen tárgyalja azt a problémát, hogy miért nem foglalkozik nyíltan a háború kérdésével. Az influencer 2022. március 28-án osztotta meg a *Miért nem beszélek Ukrajnáról (elég para)* című videóját.⁵⁰ Itt a kérdésre adott válasz már a leírásban is olvasható: „Elég egyszerű oka van, nem akarok életem végéig egy börtönben rohadni. Beszéljük meg”. Ezt a videót már a grúziái Tbiliszi utcáin rögzítette az influencer, aki azzal kezdi a vlogot, hogy felolvassa az egyik negatív kommentet egy korábbi posztja alatt. Ebben a közönség egy tagja elítéli, mert az eseményeket csak a saját nézőpontjából mutatja be, arról pedig szó sem esik, hogy eközben mi történik Ukrajnában. Roman a válaszát azzal kezdi, hogy elsősorban azért nem foglalkozik részletesebben az ukrán hírekkel, mert a csatornája nem hírügynökség. A második okként említ egy orosz törvényt, amely megtiltja az „álhírek” terjesztését, és ami „illegálissá teszi, hogy bármit, ami most történik, egy hárombetűs, W betűvel kezdődő szóval írjunk le”. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy nem ez az első eset, hogy Roman nem említi a „háború” szót, a videóiban vagy a leírásokban ehelyett rendszeresen a „helyzet”, „bármilyen törté-

⁴⁹ www.youtube.com/watch?v=bu6xUG9zoRg&t=32s

⁵⁰ www.youtube.com/watch?v=0IQnNBccpDo

nik” vagy a „katonai művelet” kifejezéseket használja. A magyarázatból az is kiderül, hogy azokat a személyeket, akik az állam szerint téves információkat terjesztenek, akár 15 év börtönbüntetésre is ítéltetik.

Roman elmondja, hogy bár Grúziába költözött, még mindig orosz állampolgár, Oroszországban él a családja és a barátai. Kifejti, hogy azért sem szeretné, hogy a hazájában eljárást indítsanak ellene, mert akkor nem tudna szabadon utazni, amikor csak akar. Ugyanakkor megosztja, hogy nagyon sok orosz származású ember költözött a háború kitörése óta Grúziába, akik közül sokan egy Tbilisziben szervezett óriási tüntetésen elégették az orosz útleveleiket, ezzel üzenve a világnak, hogy valójában mennyire szégyellik a háborút. A videó egyik legfontosabb részében a nyugati szankciók hatásáról beszél, megosztja, hogy az oroszországi korlátozások csak a hétköznapi embereket sújtják keményen, ami kifejezetten kapóra jön az államnak, mert a dühös kisembereket sokkal könnyebb a nyugat ellen hangolni, ezzel megteremtve egy szélesebb körű nemzeti összefogást. Roman az előállt helyzettel kapcsolatban a következő véleményt fogalmazza meg: „A nyugati világ azt várja tőlünk, hogy fellázadjunk a rendszer ellen, ami ilyen körülmények között nem történhet meg.” Roman azt is megérti, hogy az emberek miért ellenségesek az oroszokkal, viszont ostobaságnak tartja, hogy a világ egységesen elítél 200 millió hétköznapi embert, pusztán a származásuk miatt.

A vizsgálat részét képező harmadik videó az orosz sorozásról szól, ez az anyag 2022. szeptember 24-én jelent meg, néhány nappal a hivatalos bejelentés után, *Mozgósítás Oroszországban: pánik, tüntetés, menekülő emberek* címmel.⁵¹ A poszt 910.000 megtekintéssel, 65.000 kedveléssel és 91.000 megjegyzéssel rendelkezik, ami világosan jelzi a téma fontosságát és azt, hogy a probléma komolyan foglalkoztatta a csatorna közönségét. Roman a videót megkésve, jóval a hivatalos bejelentés után tette közzé. Mint elmondta, próbálta magát összeszedni a felvétel elkészítése előtt, és borzasztóan érzi magát oroszországi barátai miatt, akik már meg is kapták a behívójukat. A videó egyedi, a csatornán korábban nem alkalmazott vizuális effekteket alkalmaz, a kép időnként fekete-fehérre vált akkor, amikor az influencer a szeretteit említi.

Roman azzal kezdi, hogy részletesen elmagyarázza, hogy az orosz kormány miért döntött a sorozás mellett, s közben pontról pontra átveszi Putyin élő beszédét. Kiemeli, hogy az orosz elnök a beszédében azt állította, hogy a kiemelkedő katonai tapasztalattal rendelkező vagy a hadseregben már gyakorlatot szerzett férfiakra vonatkozik a behívó, amit Szergej Sojgu orosz védelmi miniszter is megerősít. Roman azonban bemutatja a nézőknek a Putyin által aláírt tényleges rendeletet, ami lényegesen különbözik attól, amit a beszédében elmondott. A legnagyobb különbség, hogy a rendelet egyértelművé teszi, hogy bárki beleeshet a mozgósításba. Ezt követően az influencer orosz hírügynökségek videóit mutatja be, amikben az látszik, ahogyan férfiak kézhez kapják a behívójukat, illetve a mozgósítás ellen tiltakozó embereket letartóztatják. Nyilvánvalónak tűnik, hogy Roman az igazságot akarta bemutatni, de eközben csak a kormányzati kommunikáció anyagait használta fel, miközben a videó 12 perce alatt egyszer sem használta a „háború” kifejezést, vagy nem tett olyan állítást, ami az orosz törvényekbe ütközhet.

⁵¹ www.youtube.com/watch?v=q02QJ6NBhu0

5.2. „Oroszország már nem ugyanolyan, mint régen”: felhasználói vélemények Roman megosztásai alatt

Ahogy az a fentiekből is már kiderülhetett, Roman csatornáján a közönség kifejezetten aktív, a megosztások alatt több ezer hozzászólás jelzi a közönség bevonódását. A hozzászólások tekintetében az *Oroszország kontra szankciók* című videó volt a legsikeresebb, ez több, mint 15.000 kommentet generált. A közönség egy jelentős része együttérzését fejezi ki a bejegyzésekben, kifejtik, hogy átérzik Roman és az orosz nép fájdalmát és aggodalmát:

„Vigyázz magadra, Roman, üdvözetünket küldjük az USA-ból. Rendes srác vagy, és szar dolog, hogy az olyan jó embereket büntetik, mint te, egy mániákus örült borzalmas döntései miatt.”; „Remélem minden rendben lesz veled! Régóta követem a csatornád! Ez egy elképesztő helyzet, minden lehetséges szempontból!”

A reakciók egyöntetűsége ebben az esetben valószínűleg azzal magyarázható, hogy az influencernek ez volt az első hosszabb videója a háború kitörése után, s egyben az első olyan anyag is, amiben explicit módon jelent meg a háború következményeinek témája. Komolyabb ellentétek csak az eredeti hozzászólásokhoz fűzött kommentekben rajzolódnak ki, ahol a kritikusabb nézők felvetik, hogy az orosz lakosság egy része továbbra is aktívan támogatja Putyin politikáját. Velük szemben az empátiának nyoma sincs a hozzászólók körében.

Az elemzésben szereplő második videó alatt már jóval széttartóbbak a vélemények, s ennek kapcsán már jóval több kritikus bejegyzés firtatja azt a kérdést, hogy Roman szerepe mennyiben tud hiteles lenni, ha részben igazodik az orosz törvényekhez, részben pedig már ő is elhagyta a szülőhazáját miattuk. Az egyik felhasználó így fogalmaz:

„Az ukránok és az oroszok is szenvednek emiatt a háború miatt. A problémák, amikről Roman beszél, nem teszik semmissé azokat a nehézségeket, amelyekkel az ukrán népnek kell szembe néznie. Roman kezdettől fogva ellenezte a háborút, miközben egy olyan országban tartózkodott, ahol újságírókat és tüntetőket börtönöznek be. Örülök, hogy a videóiban beszámol Oroszország egy olyan oldaláról, amelyet általában nem látnak nyugatról. Köszönöm, és vigyázz magadra ezekben a nehéz időkben”.

Az idézett komment 6500 kedvelést kapott, viszont a hozzá fűzött véleményekből kiderül, hogy a közönség egy része nem szeretné, ha bárki párhuzamot vonna az ukrán és az orosz lakosság helyzete között. A követők így fogalmaznak: „Helyesbítés: az egyik szenved, a másik szó szerint haldoklik.”; „Kicsivel több tiszteletet az ukrán népnek!”. A megértő és támogató kommentek mellett olyan hozzászólásokkal is találkozhatunk, amelyekben a közönség tagjai azt az elvárást fogalmazzák meg az orosz néppel szemben, hogy szólaljanak fel az igazságtalanságok ellen, hozzanak áldozatot és változtassák meg Putyin rendszerét: „Európának két lehetősége van, a háború vagy a szankciók. Ha maguk az oroszok nem akarják leváltani Putyint, akkor mégis ki tegye meg?” Érdekes azt látni, hogy a témával kapcsolatos Reddit fórumon a felhasználók korántsem tűnnek olyan kedvesnek, mint a YouTube-on. Itt az egyik felhasználó felteszi a kérdést:

„(..) van még rajtam kívül valaki, aki NEM sajnálja az NFKRZ-t? (...) Most videókat készít, és megpróbálja rávenni az embereket, hogy sajnálják őt, mivel a háború miatt a legtöbb bevételét el fogja veszíteni. És arra kéri a követőit, hogy adományozzanak neki pénzt, most komolyan? Mi a helyzet azokkal az emberekkel, akiknek valóban szükségük van rá, és akik olyan kemény munkát végeztek, mint sok ukrán menekült vagy az ukrán hadsereg, amelynek tényleg pénzre van szüksége, nem pedig valami lusta, ego-centrikus fiatal orosz gamernek Szentpéterváron?”

A kérdésre 170 lájk és 108 hozzászólás született, s ezekből kiderül, hogy nagyon sok embernek nem tetszik Roman hozzáállása, és más tartalmakat várnak tőle. Kifejtik, hogy ahelyett, hogy a saját mindennapi nehézségeire koncentrálna, többet foglalkozhatna az ukránok valós és tényleges problémáival. Egyesek elsősorban azért kritizálták, mert saját magának próbált adományokat gyűjteni, míg ő nem azok közé tartozik, akik valóban szenvednek. Mások azt kifogásolják, hogy túl „kényelmes”, és nem reagál a kritikákra, a negatív kommentekre.

Míg bizonyos szempontból a fent említett kritikus megjegyzések egy része relevánsnak is tűnhet, azt nem állíthatjuk, hogy Roman ignorálja a tartalmakkal szembeni kifogásokat. Az influencer szoros kapcsolatot ápol a követőivel, érzékenyen reagál a felmerülő kérdésekre és észrevételekre, a negatív hozzászólások megvitatására pedig rendszeresen kitér a videókban. Ugyanakkor a tartalom-előállító semmilyen módon nem avatkozik be a videókhoz kapcsolódó fórum szekció működésébe, nem lájkolja a saját nézőpontjával megegyező kommenteket, ahogy a negatív hozzászólások alatt sem kezd magyarázkodásba.

A háború kirobbanása után Roman csatornáján jelentősen megugrott a kommentek száma, s a felület egy olyan nemzetközi virtuális színtérré változott, ahol a világ lekülönbözőbb tájairól érkező felhasználók is kifejhették a háborúval kapcsolatos véleményüket, tapasztalataikat. Az influencer komment szekciójában így az orosz és ukrán származású felhasználók egyaránt aktívak, s gyakran egészen meghökkentő őszinteséggel vallanak jelenlegi helyzetükről. Egy fiatal ukrán férfi így fogalmaz:

„Roman, én itt vagyok Ukrajnában, és harcolok. A mai nap még csendesen telt, de biztos vagyok benne, hogy itt is el fognak durvulni a harcok. A végsőig harcolni fogunk, de a videóid segítenek abban, hogy megértsem, nem minden orosz ember az ellenségünk. Remélem jól vagy, és egyszer majd szabadon és békében élhetünk. Furcsa ebbe belegondolni, hogy majdnem egyidősek vagyunk, én katona vagyok, neked pedig el kellett hagynod az otthonod, csak mert egy öregember cár akar lenni. De ne aggódj, megállítjuk! Micsoda örült időket élünk.”

A posztot néhány hónappal később, május 2-án frissítette a felhasználó, a következő szöveggel:

„Már el is felejtettem, hogy megírtam ezt a kommentet. Még életben vagyok, és alig hiszem el. A csapatom először Kijevben állomásozott, most keleten vagyunk (a biztonságunk miatt csak ennyit írhatok). Nagy terveink vannak a következő hetekre, szóval csak figyelj! Fantasztikus bátorságot tapasztalok az egész nemzet részéről, büszke vagyok, hogy ukránnak születtem. Köszönöm a kedves szavakat, kitartunk!”

Június 10-én a következő szöveggel frissült újra a bekezdés:

„Nos, barátaim, valószínűleg életem utolsó órái ezek. Az egységem óriási veszteségeket szenvedett el a luhanszki régióban. Azt hiszem, teljesen körbe vagyunk véve, de a végsőig harcolni fogunk. Azt kell mondjam, teljesen nyugodt vagyok, sokat hibáztam az életemben, de megtiszteltetés volt, hogy a hazámért küzdhettem ezekben a hónapokban. Szabadnak és nyugodtnak érzem magam. Büszke vagyok, hogy 25 évig élhettem szabad ukrán állampolgárként, talán a következő generáció az egész életét így élheti. Kitartunk a végsőig!”

Ahogy az a fentiekből is látszik, Roman valóban nem korlátozza a hozzászólásokat, s bár igaz, hogy közvetlenül nem foglalkozik az Ukrajnában zajló eseményekkel, a saját életének bemutatásán keresztül közvetve mégis állást foglal a téma kapcsán. Direkt kritikát csak a legkritikább esetben fogalmaz meg Oroszországgal szemben, mint amikor például így beszél: „Oroszország már nem ugyanolyan, mint régen, nem éreztem magam szabadnak, ezért kell elmenekülnöm.” Összességében elmondható, hogy Roman álláspontja megosztó, sokak szerint megalkuvó is, mert bár tisztában van a politikai helyzet jellemzőivel, mégis azt a megoldás választotta, hogy külföldön folytassa az életét, ahova szimbolikusan szintén magával vitte az elnyomás eszközeit, és ahol még mindig azt a stratégiát választja, hogy nem él a szólásszabadság lehetőségével.

6. Z generációs influencer a hivatalos kormányzati kommunikáció szolgálatában: Aaron Parnas

Aaron Parnas 1999-ben született, 23 éves amerikai jogász, a Demokrata Párt aktivistája, aki 1.4 millió követővel rendelkezik a TikTokon.⁵² Parnas csatornája elsősorban politikai és közéleti témákkal foglalkozik, az utóbbi egy év során pedig rendszeresen feldolgozta az ukrán-országi háború aktuális eseményeit is. A fiatal aktivista magánélete és szakmai pályafutása több ponton kötődik az amerikai politikához és közélethez, ahogyan a Kelet-Európában zajló eseményekhez is személyes szálak fűzik; édesapja Lev Parnas ukrán származású amerikai üzletember, aki komoly botrányba keveredett a 2020-as amerikai elnökválasztások során. A vádak szerint a befolyásos üzletember segítséget nyújtott abban a politikai nyomásgyakorlásban, melynek során Donald Trump azt szerette volna elérni, hogy egyes országok – köztük Ukrajna – negatív színben tüntessék fel a demokraták elnökjelöltjét, Joe Bident.⁵³ Talán éppen a családi környezet miatt, korábban Aaron is lelkes republikánus párti és Trump-támogató volt, azonban a botrányok hatására radikálisan megváltozott a politikai nézőpontja, s ma már a Demokrata Párt fiatal aktivistájaként ismeri a nyilvánosság. A fordulat kapcsán a sajtót élénken foglalkoztatta, hogy a családon belül mekkora feszültséget okozhat a politikai ellentét, s ezzel kapcsolatban Aaron a következő nyilatkozatot tette: „Szeretem az apámat, de mi két különböző személy vagyunk”.⁵⁴

⁵² www.famousbirthdays.com/people/aaron-parnas.html

⁵³ www.theguardian.com/us-news/2020/jan/16/lev-parnas-who-is-he-trump-ukraine-rudy-giuliani-aid-scandal

⁵⁴ www.jta.org/2022/03/11/global/aaron-parnas-whose-dad-lev-was-at-center-of-trump-ukraine-scandal-is-a-pro-ukraine-influencer-on-tiktok

Aaron Parnas a George Washington Egyetem Jogi Karának végzős diákjaként, illetve a TikTok csatornájának egyik jellegzetes videójában

Aaront a politika és a közélet iránti érdeklődése inspirálta arra, hogy belevágjon a tartalomgyártásba a TikTok-on, ahol csakhamar jelentősebb számú közönséget gyűjtött maga köré, akikkel az utóbbi években rendszeresen megosztotta a politikai nézeteit és az ügyvédi pályán szerzett tapasztalatait. A videóiban nyíltan vall arról, hogy az Ukrajnához fűződő személyes kapcsolatai késztették arra, hogy a csatornáján kiemelt figyelmet kapjon a jelenleg is zajló háború. A csatornán 2022 február óta szerepelnek a konfliktussal kapcsolatos hírek, majd márciustól kezdve szinte kizárólag a háborúra vonatkozó tartalmak jelennek meg a megosztásokban, ezek gyakorisága ezzel tízszeresére nőtt a korábbi időszakhoz képest. Aaron a legtöbb sikeres influencerhez hasonlóan többcsatornás tartalomgyártással van jelen az online térben, s bár a TikTok-csatornája rendelkezik a legnagyobb követői bázissal, aktív fiókkal rendelkezik a Facebookon, az Instagramon, a Twitteren és a YouTube-on is. A TikTok-csatornán jelenleg 1.4 millió követővel rendelkezik, míg az Instagramon 13.000, a Twitteren 315.000, a YouTube-on pedig 2000 feliratkozója van.

A TikTok-on megosztott videók mobiltelefonnal készülnek, a szerkesztettségük minimális, s ezeken Aaron látható, ahogyan egyenesen a kamerába beszél. A videókhoz nem használ semmilyen effektet vagy jellegzetes háttérrel és világítást, ami sok más hasonló influencernél jellemző, így a legnagyobb hangsúly magán az üzeneten van. Aaron arra koncentrált, hogy az információkat a lehető leghatékonyabb módon juttassa el a követőihöz, ehhez az is hozzá tartozik, hogy a csatornáján akár naponta többször is frissülnek a háborúval kapcsolatos tartalmak, miközben az utóbbi időben ritkábban posztol más világpolitikai eseményekről. A Twitteren kívül a többi csatornájára sokkal ritkábban kerülnek tartalmak, így például az Instagramon is nagyobb kihagyásokkal posztol, ott általában a privát életével kapcsolatos eseményekről ad hírt.

Aaron tartalmait kizárólag angol nyelven készülnek, a megosztások nem szórakoztató, hanem szakmai jellegűek, amelyek hírközlési, oktatási és politikai aktivizmussal kapcsolatos

célokat szolgálnak. Bár a csatorna által feldolgozott témákhoz az influencer professzionális igényességgel közelít, és a tartalmak kifejezetten lényegre törőek, különösen a háborúval kapcsolatban, Aaron nem zárkózik el attól, hogy az eseményekkel kapcsolatos személyes érzéseit is közvetítse. Így a csatornán rendszeresen felbukkannak olyan videók, amelyekben haragot, frusztrációt, csalódottságot vagy reménykedést fejez ki, de az érzelmek megjelenítése sohasem szélsőséges vagy teátrális. Más politikai ügyekkel, különösen az Egyesült Államokkal kapcsolatos tartalmaiban időnként tetten érhető némi szarkazmus, csipkelődő megjegyzések vagy a humor egyéb formái. Az utóbbi időszakban nyíltan kifejezi rosszállását – sőt néha megvetését – a különböző republikánus ideológiák vagy viselkedésmódok kapcsán, s ennek gyakran céltáblája a korábbi republikánus elnök, Donald Trump.

Aaron Parnas munkásságának jelentőségét többek között az adja, hogy a fiatal aktivista egyike volt annak a harminc TikTok influencernek az Egyesült Államokban, akikkel a Fehér Ház együttműködést kezdeményezett arra vonatkozóan, hogy a legpontosabb és legfrissebb információkat közvetítsék az Ukrajnában zajló eseményekről. A kormányzati döntés hátterében az a felismerés állt, hogy különösen a fiatalabb generációk tagjai elsősorban a közösségi médián keresztül értesülnek a háborús eseményekről, s ezek közül is kiemelkedő szerep jut a TikTok influencereknek. A partneri együttműködésre felkért fiatal tartalomgyártókkal a kormány csoportos Zoom értekezleteken egyeztetett az aktuális témákról a folyamatot pedig a *Gen Z For Change* nonprofit érdekképviseleti csoport koordinálta. A szervezetet a Biden-adminisztráció kereste fel a találkozó megszervezésének kérésével, majd Victoria Hammett ügyvezető igazgatóhelyettes választotta ki és kereste fel azokat az online véleményvezéreket, akiknek felajánlották a programban való részvételt.⁵⁵ A program során a kormány folyamatosan tartotta a kapcsolatot a résztvevőkkel, amivel a politikai vezetők azt akarták elérni, hogy visszaszoruljanak a háborúval kapcsolatos álhírek, illetve hogy a TikTok-on tájékozódó fiatalok megbízható és hiteles forrásokból kapjanak információkat. Az akció közvetett célja az volt, hogy a Z generáció ráébredjen az egyre növekvő politikai befolyására, vegyen részt az aktuális politikai eseményekben és megmozdulásokon és sajátítsa el a hiteles forrásokból történő információszerezést, tájékozódást.

6.1 TikTok-csatorna az objektív hírközlés szolgálatában: formai és tartalmi jellemzők

Ahogy arról korábban már esett szó, Aaron háborúval kapcsolatos tartalmai minimalisták, hétköznapi látványvilággal készülnek, a fő hangsúly magán az információn van. A csatornán ritkán jelennek meg a háború eseményeit bemutató képek és videók, ha igen, akkor ezek minden esetben külső forrásból származnak. A legtöbb videó egy-egy lerövidített újságcikk szóbeli prezentációja, miközben a tartalmak egyszerre igazodnak a megszólított célcsoport kommunikációs igényeihez és a platform tartalomszerkesztési sajátosságaihoz. A tartalmak ennek megfelelően videós formátumban készülnek, a rövidegük pedig egyszerre elégíti ki a Z generációs közönség gyors információszerezési igényeit és teljesíti a platform által preferált, rövid formátummal kapcsolatos elvárásokat. A videók célja a fiatalabb generáci-

⁵⁵ lemonadamedia.com/podcast/political-thirst-traps-hacktivism-gen-z-for-change/

ók számára is könnyen hozzáférhető, befogadható és megemészthető tartalmak bemutatása. A videók látványvilága nem haladja meg az információ átadásához szükséges minimális feltételeket, úgymint az egyszerű világitást és az influencer felett digitálisan megjelenített címsort. Az influencer minden videóban a kamerával szemben foglal helyet, tekintete egyenesen a készülékre irányul, így virtuálisan létesít szemkontaktus a követőivel, ami a közvetlen kommunikáció benyomását kelti, és a maga egyszerűségében is rendkívül hatásos.

A csatorna egyik legnézettebb videóját *RENDKÍVÜLI HÍR: OROSZORSZÁG MEGKEZDTE KELET-UKRAJNA INVÁZIÓJÁT* címmel osztotta meg.⁵⁶ A videóban Aaron arról ad hírt, hogy Oroszország hivatalosan is megkezdte Kelet-Ukrajna elfoglalását, a képeken az influencer arca rémületet és aggodalmat tükröz. Tőle szokatlan módon Aaron a videót a munkahelyén rögzítette, hogy a lehető leghamarabb tájékoztassa a követőit az ijesztő fejleményekről. A videó címe csupa nagybetűvel jelenik meg egy fehér háttér előtt, ami megegyezik a főcímek általános formázásával. A szavak könnyen felismerhetők, és teljesítik céljukat, hogy gyorsan közvetítsék a videó tartalmának lényegét. Maga a videó öt különálló klipből áll, mindegyik körülbelül három másodperces: ezekből áll össze a teljes tizenöt másodperces videó. A képek közötti vágások viszonylag finomak, a videó vizuális és verbális értelemben is letisztult, lényegre törő, a formátum biztosítja, hogy a tartalom, vagyis az üzenet összefüggő és könnyen érthető legyen. A videó mellett szereplő feliratok hasonló módon lényegre törőek és informatív jellegűek, itt a „Folyamatosan frissülünk, 2/21. Az orosz erők behatoltak Kelet-Ukrajnába” mondat szerepel, majd ezt követik a megfelelő hashtagek.

Az elemzésbe bekerült második videó szokatlan abból a szempontból, hogy ennek nem Aaron került a fókuszába. A *Ma több százan tüntetnek Ukrajna támogatásáért a Fehér Házon kívül* című videóban Aaron nem a kamerával szemben jelenik meg, és nem is beszél közvetlenül a közönséghez.⁵⁷ Míg a csatornán megosztott legtöbb videónak az a célja, hogy pusztán tájékoztatást adjon bizonyos eseményekről, s mindezt lényegében csak verbálisan, addig ez a felvétel bepillantást enged az influencer tényleges politikai és közéleti aktivizmusába, abba, ahogyan az Ukrajna iránt tanúsított szimpátiáját és támogatását kifejezi. A felvételen egy nagyobb tömeg tüntet a washingtoni Fehér Ház előtt, sárga és kék színben pompázva, ukrán zászlókat és különböző transzparenszeket lobogtatva. Aaron a kezében tartja a fényképezőgépét, és némán végigpásztazza az embereket, hogy megörökítse a jelenetet. Majd további felvételeket, újabb képeket láthatunk az akcióról; egy csoport egy óriási ukrán zászló kifeszítésén dolgozik; a demonstrálók a háború pusztításának és ukrán áldozatainak képeit mutatják fel transzparenszen; mások a saját országuk zászlóját tüzik ki, ezzel jelezve Ukrajna támogatását szerte a világon. A videó vizuális szerkesztettsége egyszerű, a főcím ebben az esetben is egy fehér háttér előtt jelenik meg fekete betűkkel, az azt követő képsorok pedig önmagukban is kifejezőek és hatásosak. A videóhoz társított felirat egyszerű üzenetet közvetít: „Slava Ukraini”, azaz „Dicsőség Ukrajnának”, ami egyszerre fejezi ki az ország szuverenitásának megkérdőjelezhetetlen jellegét és az ukrán fegyveres erők támogatását. A szöveget az ukrán zászló és kék szívet ábrázoló hangulatjelek követik a megfelelő hashtagekkel.

A vizsgálatban szereplő harmadik TikTok videót a *RENDKÍVÜLI HÍR: OROSZORSZÁG MÓDOSÍTTJA CÉLJAIT* címmel osztotta meg, ami a megszokott módon, fekete be-

⁵⁶ www.tiktok.com/t/ZTRqNyFTU/

⁵⁷ www.tiktok.com/t/ZTRqNQ194/

tűkkel szedve, fehér háttér előtt jelenik meg a felvételen.⁵⁸ A videóban ismét Aaron látható, aki egy kora esti órában ült a kamera elé a saját lakásában. Az alakot egy mesterséges fényforrás világítja meg felülről, ami drámai hatást kölcsönöz a felvételnek, bár az influencer arca nyugodtnak és kiegyensúlyozottnak tűnik, ami azt sejteti, hogy nem egy tragikus bejelentésre készül. A felvétel más szempontból is a csatornára jellemző formátumot követi, azaz Aaron a közlemény minden egységét külön-külön rögzítette, s így három bővített mondatban osztja meg a követőivel azt, hogy az orosz hadsereg kénytelen újabb módosításokat eszközölni a stratégiájában, mivel az Ukrajna elfoglalására tett erőfeszítései eddig nem vezettek eredményre. A videó felirata a dátumot és az időt jelöli: „Október 25. 16:20 keleti nyári időszámítás (EDT)”, ezúttal hashtagek és hangulatjelek nem kerültek a szöveg mellé.

6.2 „Imádkozunk Ukrajnáért”: a politikai diskurzus jellemzői Aaron Parnas megosztásai alatt

Aaron TikTok-fiókjának látogatottsága már közvetlenül a háború előtt megugrott, ennek egyértelműen az az oka, hogy a népszerűbb Z generációs politikai és közéleti influencerek közül ő az elsők között kezdett élenkebben foglalkozni a témával. Aaron videói ebben az időszakban átlagosan is több megtekintést kaptak, s bár ezek a megosztások még az invázió előtt születtek, a háború kitörésével kapcsolatos hírekről már ekkor is parázsviták folytak az interneten. Aaron a legtöbb interakciót generáló videóját 2022. február 21-én osztotta meg ebből az időszakból, ez a poszt a megtekintések számát figyelembe véve is az egyik legsikeresebb tartalom a csatornán.⁵⁹ A videó fő témája az volt, hogy Vlagyimir Putyin döntést hoz-e arról, hogy háborút indít-e Ukrajna ellen, s tovább fokozza-e azt a világméretű politikai feszültséget, ami a két ország között kialakult viszálykodás miatt hónapok óta tapasztalható volt.

Érdekes megfigyelni, hogy a videó alatt olvasható megjegyzések a TikTok-on megosztott reakciókhoz képest sokkal hosszabbak, ezek közül nem egy több sor hosszúságú. A kommentszekcióban a hozzászólók között jelentős véleménykülönbség rajzolódik ki abban a tekintetben, hogy vajon Putyin további lépéseket tesz-e Ukrajna lerohanása okán, ahogy azt Aaron videója is sugallja, illetve többek között arról, hogy Biden elnök vagy Donald Trump lenne-e alkalmasabb a konfliktus kezelésére. A megjegyzések viszonylag visszafogott hangnemben születtek, nem kifejezetten agresszívek, ugyanakkor több határozottan negatív hangvételű vélemény is szerepel a listában, melyek közül néhány akár trollkodásnak is tűnhet. Ami egyértelműen kiderül a hozzászólásokból az az, hogy a többség elítéli a háborúval való fenyegetőzést és bosszúsámiatt, hogy a helyzet idáig fajult. Néhányan egyszerűen megköszönik Aaronnak a friss híreket, jókívánságait küldik Ukrajnának, de ők a kisebbség, a többség ennél határozottabban foglal állást az ügyben.

A videó legelső kommentje komolyan megosztotta a követőket, az egyik felhasználó így fogalmaz: „Tehát azt mondja nem fognak támadni, de olyan, mint Trump, és soha nem mond igazat, semmi jóra nem számítok”. Ezzel a mondattal a kommentelő Putyin fenyegetéseire utal, amelyeket Aaron is kifejt a videóban. Eközben egy másik felhasználó megjegyzi: „Nincs kétségem afelől, hogy nem teszi meg.” – ami az előbbivel éppen ellentétes álláspontot

⁵⁸ www.tiktok.com/t/ZTRqNVwsN/

⁵⁹ www.tiktok.com/t/ZTRqNQBMJ/

fejez ki. Ez a megjegyzés azért lehet érdekes, mert a poszthoz akkoriban hozzászóló amerikai követők közül sokan azon a véleményen voltak, hogy Oroszország Ukrajnával szembeni fenyegetéseit nem kell túl komolyan venni. Érdekes látni, hogy ezekről még a háború kitörése előtti utolsó pillanatokban is a többség azt gondolta, hogy ezek csak üres fenyegetések. Sőt, néhányan még az elkeseredésüknek is hangot adtak, amiért Aaron túl gyakran jelentkezett új hírekkel, amit többen feleslegesnek tartottak. Ezek közé tartozik például a következő vélemény is: „Egy hónapja ezt mondd, semmi nem fog történni”; „Minden nap ugyanazt mondják!!!”; „Semmi sem fog történni. Nyugodjatok le, emberek.”

A kommentekben a befolyásos amerikai politikusok emlegetésével is többször találkozhatunk, közülük is főleg Joe Biden és Donald Trump neve tűnik fel többször. Aaron politikai szimpátiájából kifolyólag nem meglepő, hogy a kommentelők többsége Biden elnökkel szimpatizál, ahogyan ez a következő idézetekből is kiderül:

„Ha Trump még mindig elnök lenne... akkor hagyná, hogy Putyin jól megszívassa Európát. Hála istennek, hogy már nem ő az elnök.”; „Mi lenne, ha most szankciókat vezetnénk be, hogy ne háborúzzanak!! Biden erős, megoldja!”; „Putyint egy vicc. képzel el, ha Trump még mindig elnök lenne. ISTENEM”.

Ez utóbbi megjegyzés élénk vitára készítette a kisebbségben lévő Trump-párti felhasználókat, akik kifejtették, hogy Donald Trump bizonyára megakadályozta volna, hogy Putyin komolyan fenyegetse Ukrajna biztonságát, vagy lehetővé tette volna, hogy a két ország valódi konszenzusra jusson. A vitából az is leszűrhető, hogy elsősorban a közönség Trumpot támogató szegmensére jellemző az a kritikai attitűd, miszerint Aaron túl sokat foglalkozik a témával, ők a konfliktusról szóló híreket komolytalannak, szükségtelennek, sőt nevetségesnek találták.

A témával kapcsolatban ugyancsak jelentős interakciót váltott ki az a poszt, amiben Aaron arról számolt be, hogy az orosz diplomatákat evakuálták Ukrajnából, s ezzel azt sugallta, hogy a hadüzenet és az invázió bármikor bekövetkezhet.⁶⁰ Ebben az esetben a videóhoz fűzött megjegyzések valamivel rövidebbek, többnyire egy-egy soros reakciókkal találkozunk, s itt a konszenzusos megjegyzések vannak többségben, míg az ellenségeskedés vagy a vita kevésbé jellemző. A hozzászólásokban szinte ugyanazok az érzések nyilvánulnak meg: az emberek Ukrajnáért, a világ biztonságáért aggódnak, többen a békéért imádkoznak. Itt érdemes megjegyezni, hogy több tényező is közrejátszhatott a két videó közönségreakcióinak különbségében. Emellett az is előfordulhat, és a TikTokon ez kifejezetten jellemző lehet, hogy a kommentelők az első néhány véleményhez igazítják a hozzászólásukat, esetleg a poszt alatt kialakuló véleményklíma felmérése után döntenek arról, hogy egyáltalán megszólalnak-e. Végül az sem mellékes, hogy a videó érzelmi szálakat is megpendít, mivel Aaron kitér a saját családjának említésére, s ezzel az Ukrajnához való személyes kötődéséről is őszintén vall. A poszt alatt a következő jellegzetes hozzászólások olvashatók: „Sajnálom! Imádkozz a családotért. Vigyázzatok magatokra.”; „Reméljük, biztonságban vannak”; „Imáinkat küldjük neked, a családotnak és egész Ukrajnának”; „Imádkozunk Ukrajnáért”. A megjegyzések mellett számos hangulatjellel találkozhatunk, főleg szívekkel és imádkozó ke-

⁶⁰ www.tiktok.com/t/ZTRqN4WL3/

zekkel – ezek is azt jelölik, hogy ebben az esetben nem sok helye van a vitának, sokkal inkább támogatásra, részvételre és bátorításra van szükség.

Összegezve a fentieket megállapíthatjuk, hogy Aaron Parnas kiemelkedő és releváns példája a politikai és közéleti témákkal foglalkozó, a Z generációhoz tartozó közösségi média influencereknek. Aaron csatornája egyértelműen azzal a céllal született, hogy az influencer hiteles és naprakész információkkal támogassa a közönségét szerte a világon, különösen az orosz-ukrán háború kapcsán. Aaron tartalmi több millió fiatal nézőt tájékoztatnak, hírfogyasztó és hírértelmező közösséggé kovácsolva a Z generációs követőket. A speciális tartalmak ellenére – vagy éppen ezért – Aaron csatornáinak kifejezetten jó az elérése a fiatalok körében, ami jól jelzi a hírfogyasztás gyakorlatának átalakulását a komoly témák esetében is. A csatornákon megosztott tartalmakat és az arra kapott reakciókat elemezve számos olyan online jelenségre derülhet fény, amelyek az online médiakultúra legújabb fejleményeit világítják meg.

7. Konklúziók

A fentiekből kiderülhet, hogy a világpolitikai változások, különösen az orosz-ukrán háborús konfliktus okán, a Z generációs tartalom-előállítók új típusa jelent meg 2022-ben. Ezeket a fiatalokat joggal nevezhetjük a haditudósítók legújabb nemzedékének, akik az ifjúság körében aktuálisan legnépszerűbb csatornákon szólnak a kortárs követőikhez, miközben az a céljuk, hogy szinte azonos időben közvetítsék a világ egyik legjelentősebb politikai eseményét. A bevezetőből kiderülhetett, hogy a jelenség nem előzmények nélküli. A Z generációs online aktivizmusra számos példát láthattunk, különösen az elmúlt négy-öt év távlatában, s a folyamatnak egyértelműen jelentős lendületet adott az egyre komolyabb következményekkel fenyegető klímaválság, a 2017-ben formálódó #MeToo mozgalom, a 2019-ben kitört COVID-19 járvány és a 2022-es amerikai elnökválasztások. Az említett változások rámutatnak, hogy az 1995 után születettek egyre komolyabb érdeklődést tanúsítanak a közügyek, a társadalmi problémák és a politikai témák iránt, miközben a Z generációs fiatalok egyre határozottabban hallatják a saját hangjukat ezekben a kérdésekben. A fenti elemzésből kiderül, hogy ez alól az orosz-ukrán konfliktus sem lehet kivétel, amellyel összefüggésben a fiatalok a saját csatornáikon, a saját műfaji és médiafogyasztási preferenciáiknak megfelelő tartalmakon keresztül tájékozódnak a fejleményekről.

A vizsgálat rámutatott, hogy az influencerekkel támogatott kommunikációs megoldások ebben az esetben is jelentős vonzerővel bírnak, hiszen a hírek a befogadók által leghitelesebbnek tartott kortárs véleményvezérek tolmácsolásában jutnak el a befogadókhoz. A megoldás sikerességét a kutatás alapján három, szorosan összefüggő tényezőben látom, ezek pedig *az influencerek személye, a tartalom jellemzői és a platformok sajátosságai*, amelyeken a megosztások megjelentek.

Az influencerek személyének egyik legvonzóbb sajátossága a hitelesség, ennek egyik fontos tényezője a háború kapcsán az érintettség foka. A háborús témával foglalkozó influencerek – ahogyan azt a tanulmányban bemutatott három példa esetében is látjuk –, közvetve vagy közvetlenül személyesen is érintettek a konfliktusban. A tartalom-előállítók hitelességének másik tényezője abból fakad, hogy a tudósítók hétköznapi fiatalok, akiknek az életminősége, kulturális vagy gazdasági háttere nem különbözik jelentősen a követők pozíciójától. Így

minden esetben szinte véletlennek is tűnhet, hogy éppen rajtuk keresztül ismerhetjük meg a háború hatásait, miközben az események egy leplezetlenül szubjektív kontextusban nyernek értelmet. A vizsgálatban szereplő személyek is jól példázzák, hogy a legsikeresebb influencerek úgynevezett *egydimenziós karakterek*, nem szerepeket játszanak az online térben, vagyis nem különül el élesen a privát életük a közönség felé közvetített *imidzsektől*.⁶¹ Éppen ellenkezőleg, a karakterek megközelíthetőek, könnyű velük azonosulni még akkor is, ha éppen egy háború borzalmairól számolnak be. Ezenkívül a személyiségük részeként értelmezem a nyelvhasználat és kommunikációs stílus sajátosságait is, amelyekben a lényegre törő, hétköznapi, könnyen befogadható és egyszerűen értelmezhető üzenetek dominálnak.

A háborús tartalmak vonzerejét elsősorban a témaválasztás időzítése, illetve a téma jellege adja. A vizsgálatban is bemutatott influencerek szinte a konfliktus első pillanatától fogva kiemelt helyen foglalkoztak a háborús eseményekkel, és rendszeresen, fontosabb események kapcsán szinte azonos időben jelentkeztek a legújabb posztokkal. Az érdeklődést jelentősen fokozta a téma jellege is, vagyis maga a háború, ami – ahogyan azt láthattuk –, a médiaerőszak kontextusában értelmezve törvényszerűen nagyobb számú közönség figyelmére tart számot.⁶² A tartalmak vonzerejéhez ugyancsak hozzájárul, a megosztások instant jellege, vagyis gyors elérése, valamint könnyű hozzáférhetősége is. A megosztások erőteljes vizuális megoldásokkal operálnak, melyeken vagy a háború képei tűnnek fel, vagy az influencerek arca rövid, tömör, könnyen befogadható írott üzenetekkel társítva. A téma megemlékezését segíti az a könnyed, humoros és játékos hangnem is, ami a legborzalmasabb események bemutatását is fel tudja oldani, és amin keresztül működésbe lépnek a Z generációs kommunikációra egyébként is jellemző abszurd, szatirikus, ironikus vagy groteszk stíluselemek – ez a technika különösen Valeria videóiban érhető tetten. A példákban szereplő háborús tartalmak egy tipikus horizontális kommunikációs rendszerben nyernek értelmet, ahol a tudósítók nem pályáznak szakértői szerepre, semmilyen szempontból nem helyezik magukat a befogadók fölé.⁶³ Éppen ellenkezőleg, a tartalmak jellemzői közelítik, egy szintre emelik az influencereket és a befogadókat, ami együtt jár azzal, hogy az objektív tájékoztatás szubjektív elemekkel vegyül. Ez a tartalmi stratégia sajátos és újszerű egyensúlyt próbál teremteni a hiteles tájékoztatás és személyes tapasztalatok bemutatása között, ahol a túlradó érzelmek sem ritkák.

A tartalmak sikeressége szorosan kapcsolódik azoknak a platformoknak a jellemzőihez, ahol a posztokat megosztották. A vizsgálatban szereplő influencerek kivétel nélkül multiplatformos tartalomgyártási stratégiát folytatnak, azaz a tartalmakat egyszerre több felületre helyezik ki, s a kihelyezések közötti átjárás útvonalait is megadják. A háborús tartalmakkal foglalkozó tartalom-előállítók többsége, s így a mintában szereplő alkotók is, a Z generáció által preferált felületeket részesítik előnyben, ezek közül is kiemelkedő szerep jut a TikToknak, a YouTube-nak és az Instagramnak. Az említett felületek az online tartalomfogyasztás mindkét jellemző gyakorlatára lehetőséget adnak, a TikTok és az Instagram főleg a rövid, elsősorban a képiség csatornáját alkalmazó, ugyanakkor szemantikailag erősen telített tartalmak megosztására ideális, erre láthattunk példát Valeria és Aaron munkáiban. Ezzel szemben a YouTube a hosszabb, kidolgozottabb megszólalásokra ad lehetőséget, amelyekben a képiség jelentősége kisebb, s helyette sokkal nagyobb szerepet kap a verbális csatorna – ahogyan ezt Roman csatornáján láthatjuk. Ezenkívül rendkívül fontos az említett plat-

⁶¹ GULD (2022)

⁶² MOLNÁR–STACHÓ (2009)

⁶³ KAMAU (2016)

formok interaktív és participatív jellege, ami tényleges párbeszédet tesz lehetővé a követők és az influencerek között, s ami nemcsak a „közösségiség” érzését erősítheti, de a paraszociális kapcsolódáson keresztül a tartalom-előállítóhoz való emocionális kapcsolódást is lehetővé teszi.⁶⁴

A fentieket összegezve megállapítható, hogy a háborús influencerek tevékenységének vizsgálata a hírgyártás és hírfogyasztás egy újszerű gyakorlatát tárta fel, ami egyelőre elsősorban az ifjúság körében jellemző. Az elemzés megvilágította azt is, hogy a megoldás jellemzőiből kifolyólag jelentős hatást ér el a befogadók körében, ami összességében egy rendkívül hatékony kommunikációs stratégia lehetőségét rejt magában egy olyan generáció esetében, amelynek az elérése komoly problémát jelent. Az utóbbi megállapításból kiindulva nem meglepő, hogy a megoldásban rejlő lehetőségekre azonnal felfigyelt a *mainstream* politikai kommunikáció és propaganda, ami már most is arra törekszik, hogy az eszköztárába emelje ezt a kommunikációs technikát.⁶⁵ Mindebből arra következtethetünk, hogy az influencerek hírgyártásban vagy hírközvetítésben betöltött szerepe a jövőben jelentősen növekedhet, s ennek hatásvizsgálata a kommunikációs szakma egyik fontos feladata lesz.

Források és irodalom

ASTUTI et al. (2022) = ASTUTI, Y. D. – ATTAYMINI, R. – DEWI, M. S. R.: Digital Media and War: Social Media as a Propaganda Tool for the Russia-Ukraine Conflict in the Post-truth Era. Annual International Conference on Social Science and Humanities. In: *Proceedings of the Annual International Conference on Social Science and Humanities*. Amsterdam, Atlantis Press, 2022. 19–27. DOI: 10.2991/978-2-494069-87-9_4

CsÁSZI (2003) = CsÁSZI Lajos: *Tévéerőszak és morális pánik*. Budapest, Új Mandátum, 2003.
CsÁSZI (2011) = CsÁSZI Lajos: *A Mónika-show kulturális szociológiája*. Budapest, Gondolat, 2011.

DIJKSTRA (2022) = DIJKSTRA, H. – CAVELTY, M. D. – JENNE, N. – REYKERS, Y.: War in Ukraine. *Contemporary Security Policy*, 2022/3. 464–465. tandfonline.com/doi/full/10.1080/13523260.2022.2099085

GLASER–STRAUSS (1967) = GLASER, B. – STRAUSS A.: *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago, Aldine Publishing Company, 1967.

GULD (2021a) = GULD Ádám: Foglyul ejt vagy felszabadít? Generációs médiahasználat pandémia idején. *Média – Kábel – Műhold*, 2021/25. 18–21.

GULD (2021b) = GULD Ádám: *Sztárok, celebek, influencerek: A médiában megszerezhető ismertség és hírnév természete*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2021.

GULD (2022) = GULD Ádám: *A Z generáció médiahasználat: Jelenségek, hatások, kockázatok*. Budapest, Libri, 2022.

HOSKINS–O’LOUGHLIN (2010) = HOSKINS, A. – O’LOUGHLIN, B.: *War and Media*. Cambridge, Polity Press 2010.

⁶⁴ TÖRÖCSIK (2017)

⁶⁵ PIERRI et al. (2022)

- KAMAU (2016) = KAMAU, S. C.: Engaged online: Social media and youth civic engagement in Kenya. In: *Digital activism in the social media era*. London, Palgrave Macmillan, 2016. 115–140.
- MAKHORTYKH (2022) = MAKHORTYKH, M., – BASTIAN, M.: Personalizing the war: Perspectives for the adoption of news recommendation algorithms in the media coverage of the conflict in Eastern Ukraine. *Media, war & conflict*, 2022/2. 25–45.
- MAYRING (2004) = MAYRING, P.: Qualitative content analysis. In: Flick, U., – Kardoff, E. von., – Steinke, I. (Eds.): *A companion to qualitative research*. 1(2), 2004., SAGE Publications Ltd. 159–176.
- MOLNÁR–STACHÓ (2009) = MOLNÁR Bálint – STACHÓ László: *A médiaerőszak – Tények, mítoszok, viták*. Budapest, Századvég, 2009.
- PAVLIK (2022) = PAVLIK, J.: The Russian War in Ukraine and the Implications for the News Media. *Athens Journal of Mass Media and Communications*, 2022/8. 1–17.
- PIERRI et al. (2022) = PIERRI, F. – LUCERI, L. – JINDAL, N. – FERRARA, E.: *Propaganda and Misinformation on Facebook and Twitter during the Russian Invasion of Ukraine*. 2022. arxiv.org/pdf/2212.00419.pdf
- ROJEK (2011) = ROJEK, Chris: *Celebrity*. London, Reaktion Books, 2011.
- SELVI (2019) = SELVI, A. F.: Qualitative content analysis. In: *The Routledge handbook of research methods in applied linguistics*. London, Routledge, 2019. 440–452.
- SZÉKELY (2020) = SZÉKELY Levente: *Szürke hattyúk*. Budapest, Enigma 2001, 2020.
- TÖRÖCSIK (2016) = TÖRÖCSIK Mária: *A Z generáció magatartása és kommunikációja*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2016.
- TÖRÖCSIK (2017) = TÖRÖCSIK Mária: *Self-marketing*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2017.
- SZTOMPKA (2009) = SZTOMPKA, Piotr: *Vizuális szociológia*. Budapest, Gondolat, 2009.
- TUMBER–PALMER (2004) = TUMBER, H. – PALMER, J.: *Media at War – The Iraq Crisis*. London, Sage, 2004.
- VÁZQUEZ-HERRERO, et al. (2022) = VÁZQUEZ-HERRERO, J. – NEGREIRA-REY, M. C., – LÓPEZ-GARCÍA, X.: Let's dance the news! How the news media are adapting to the logic of TikTok. *Journalism*, 2022/8. 1717–1735. journals.sagepub.com/doi/10.1177/1464884920969092
- WOLFSFELD et al. (2013) = WOLFSFELD, G. – SEGEV, E. – SHEAFER, T.: Social media and the Arab Spring: Politics comes first. *The International Journal of Press/Politics*, 2013/2. journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1940161212471716
- WOOLLEY et al. (2022) = WOOLLEY, S. C.: Digital Propaganda: The Power of Influencers. *Journal of Democracy*, 2022/3. journalofdemocracy.org/articles/digital-propaganda-the-power-of-influencers/

Kiskorúak védelme az Európai Unió audiovizuális szabályozásban

*A tagállami szabályozás kihívásai és a klasszifikációs szabályok
érvényesíthetőségének lehetősége a digitális környezetben*

NYAKAS LEVENTE*

Absztrakt

A tanulmány az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv (AVMS) gyermekvédelmi szabályait vizsgálja tagállami gyermekvédelmi szabályozás viszonyában. A vizsgálódás kiindulópontját az adja, hogy a kiskorúak védelme kulturálisan erősen kötött terület, amelyben az EU így csak minimumszabályokat állapíthat meg, a részletes követelmények meghatározása a tagállamok joga. Ennek ellenére a tagállamok nem tudnak érvényt szerezni a nemzeti médijogukban meghatározott gyermekvédelmi rendelkezéseiknek, mivel a gyakorlatban a származási ország elve érvényesül, azaz a kifogásolt tartalmat közzé tevő audiovizuális médiaszolgáltató letelepedésének helye szerinti jog kerül alkalmazásra.

Az uniós gyermekvédelmi klasszifikációs joggyakorlat vizsgálatával a tanulmány arra az ellentmondásra mutat rá, hogy ugyanazon határon átnyúló audiovizuális tartalomra eltérő szabályozás kerül alkalmazásra, ha áruként vagy ha szolgáltatásként jelenik meg egy tagállam területén. Az első esetben a tagállami normák, míg a másodikban a letelepedés szerinti szabályok kerülnek alkalmazásra, mely így eltérő védelmi szintet eredményez a tagállamokban, ami tartósan jogellenes helyzetet idéz elő a kiskorúak védelmének területén. Az tanulmány végkövetkeztetésében arra hívja fel a figyelmet, hogy a digitális környezet új eszközöket és gyakorlati lehetőségeket teremt a tagállami normák érvényesítésére, ami indokoltá teszi a származási ország elvének újragondolását.

Kulcsszavak: audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv, kiskorúak védelme, klasszifikáció, származási ország elve

* Intézetvezető – NMHH Médiatanács Médiatudomány Intézet; egyetemi docens – Budapesti Metropolitan Egyetem. E-mail: lnyakas@metropolitan.hu

Protection of minors in European Union audiovisual regulation

Challenges of Member State legislation and the enforceability of classification rules in the digital environment

Abstract

The study examines the protection of minors framework of the Audiovisual Media Services Directive (AVMSD) in relation to child protection regulations in Member States. The starting point for the examination is that the protection of minors is a culturally determined area in which the EU can only set minimum standards, with the detailed requirements being determined by the law of the Member States. Nevertheless, Member States are unable to enforce the child protection provisions laid down in their national media laws, as in practice the country of origin principle applies, i.e. the law of the country of establishment of the audiovisual media service provider publishing the content in question applies, rather than the law of the country of reception.

By examining EU case law on child protection classification, the study highlights the contradiction that different rules apply to the same cross-border audiovisual content depending on whether it is provided as a good or a service in a Member State. In the first case, Member State national provisions apply, while in the second case, the rules of the place of establishment apply, resulting in different levels of protection in the Member States, which creates a permanent unlawful situation in the area of the protection of minors. In its conclusion, the study draws attention to the fact that the digital environment creates new tools and practical opportunities for enforcing Member State standards, which justifies a rethinking of the country of origin principle.

Keyword: audiovisual media services directive, classification, country of origin, protection of minors

1. Bevezetés

Az Európai Unió (a továbbiakban: EU) 1989-ben TVWF irányelvvel¹ rakta le a közös uniós médiaszabályozás alapjait azzal, hogy meghatározott területeken összehangolta a tagállamok médiaszabályozását a televíziós piacon. Erre azért volt szükség, hogy elhárítsa az eltérő tagállami médiaszabályozásokból eredő akadályokat a határokon átnyúló műholdas televíziós szolgáltatások elől, biztosítva a belső piacon a televíziós szolgáltatások szabad áramlását. Az irányelv tehát gazdasági szempontokat előtérbe helyezve (szabad piacra lépés és piacnyitás biztosítása) próbált harmonizálni kulturálisan széttagolt (média)szabályozásokat. A külön-

¹ Az Európai Parlament és a Tanács 89/552/EGK irányelve (1989. október 3-i) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról (a továbbiakban TVWF irányelv)

böző nemzeti médiaszabályok összehangolása eltérő részletességgel, illetve mértékű harmonizációval történt meg a jogharmonizációval érintett területeken.

Különösen igaz ez a kiskorúak védelmére, amely esetében – a tagállami kulturális különbségekből eredően – a nemzeti szabályozások jelentős eltérést mutatnak, így uniós szinten az csupán egy keretszabályozást kapott a TVWF irányelvben, elismerve ezzel a gyermekvédelem területén a tagállami szabályozások primátusát. Noha mind az uniós szabályozás, mind pedig az alapjául szolgáló joggyakorlat elismeri ezt a helyzetet, a tagállamok közötti gyakorlatok ugyanakkor azt mutatják, hogy a médiaszolgáltatások által érintett célállamok nehezen – vagy egyáltalán nem – tudnak érvényt szerezni a kulturális különbségekből eredő nemzeti szabályozásuknak a médiaszolgáltató letelepedési helye szerint joggal szemben. Vannak, akik ezt a jelenséget a nemzeti jogok közötti versennyel indokolják.²

A tanulmány arra vállalkozik, hogy egyrészt áttekintse a kiskorúak védelmére vonatkozó médiaszabályozás természetét, struktúráját és logikáját. Ezt követően azt mutatjuk be, hogy a kiskorúak védelme mint a szolgáltatások szabad áramlásának egyik legitim korlátozó tényezője miként vert gyökeret az uniós médiajogban, illetve milyen joggyakorlat jellemzi. A szabályozás és a joggyakorlat alapján pedig amellet fogunk érvelni, hogy a kialakult, a letelepedés szabadságát preferáló gyakorlat ellenére, a digitális környezet megteremtette a nemzeti jog érvényesíthetőségének gyakorlati feltételeit.

2. Gyermekvédelem a médiaszabályozásban - a szabályozás kiindulópontjai

2.1. Az európai gyermekvédelem nemzetközi jogi beágyazottsága

A gyermekek egészséges testi és lelki fejlődéshez való jogának biztosítása 1989-ben került egyetemesen elismerésre, ekkor fogadták el ugyanis a Gyermekek jogairól szóló ENSZ Egyezményt (a továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény). Ez azt jelenti, hogy az abban foglalt ún. gyermekjogokat a jogrendszer egészének biztosítani kell.

2.1.1. Általános jellemzők

A Gyermekjogi Egyezmény már preambulumban rögzíti, hogy a legkülönbözőbb nemzetközi dokumentumok elismerték gyermeknek nyújtandó különleges védelem szükségességét. Itt említi azt is, hogy a gyermeknek azért van szüksége különös jogi védelemre és gondozásra, mivel a megfelelő fizikai és szellemi érettsége hiányzik.³ Az érettség hiányával kapcsolat-

² LÁNCOS (2018)

³ A preambulumban itt a Gyermekjogi Egyezmény alapjául szolgáló Gyermek Jogairól Szóló Nyilatkozatból (1959) építkeznek, amely kimondta: „a gyermeknek, figyelemmel fizikai és szellemi érettségének hiányára, különös védelemre és gondozásra van szüksége, nevezetesen megfelelő jogi védelemre, születése előtt és születése után”.

ban fontos megemlíteni, hogy Gyermekjogi Egyezmény által biztosított gyermekjogok gyakorlása során mindig figyelembe kell venni az adott gyermek érettségi, fejlettségi fokát.⁴

Az egyezmény már preambulumban kimondja: a gyermekek megfelelő fejlődésének keretét a család biztosítja. Egyrészt rögzíti, hogy a társadalom alapvető egysége a család, amely a "társadalom valamennyi tagja fejlődésének és jólétének természetes környezete", éppen ezért védelemben kell részesíteni. Ebből viszont az is következik, hogy a társadalom tagjai közül a gyermek "személyiségének harmonikus kibontakozásához szükséges, hogy családi környezetben boldog, szeretetteljes és megértő légkörben nőjön fel."

A Gyermekjogi Egyezmény preambuluma azt is tényként kezeli, hogy valamennyi nemzetben kiemelkedően fontos közérdekű cél a gyermekek védelme, mondván „*a gyermek védelmében és harmonikus fejlődésében minden egyes nép hagyományai és kulturális értékei jelentősek*". Az idézett megállapítás nem csak univerzálisként tekint a gyermekvédelem kiemelkedő jelentőségére, hanem egyben utal annak sokszínűségére is azzal, hogy rögzíti: a gyermekvédelem elsősorban kulturális kérdés.

2.1.2. A gyermekek véleménynyilvánítási szabadsága és tájékozódáshoz való joguk

A Gyermekvédelmi Egyezmény rögzíti a gyermekeknek a véleménynyilvánításhoz (13. cikk) és a tájékozódáshoz (17. cikk) fűződő jogát is.

A 13. cikk első bekezdése egyértelművé teszi, hogy a gyermekek véleménynyilvánítási szabadsága magában foglalja az informálódást (információk keresése, és azokhoz való hozzáférés) és az információk megosztását a határokon, illetve a kifejezési formákra tekintet nélkül. Ugyanakkor – hasonlóan más nemzetközi jogi dokumentumokhoz⁵ – a véleménynyilvánítás szabadságának korlátai is megállapításra kerülnek, ezek alapjai mások jogai, illetve az állam által védett közérdekű célok (nemzetbiztonság, közrend, közegészségügy, közérkölc).

A Gyermekvédelmi Egyezmény 13. cikke szoros kapcsolatban áll a 17. cikkel, amely alapvetően a gyermekek és média viszonyáról értekezik, pontosabban, hogy a "tömegtájékoztatási eszközök" milyen funkciót töltenek be és milyen jelentőséggel bírnak gyermekek fejlődésében.

A hivatkozott szakasz a gyermekek tájékozódáshoz való jogához kapcsolatosan egyrészt elismeri a tömegtájékoztatási eszközök jelentőségét, másrészt ebből következően az egyezményben részes államok kötelezettségként fogalmazza meg, hogy biztosítsák a gyermekek részére az olyan anyagokat és tájékoztatást, amelyek azok szociális, szellemi és erkölcsi jólétét előmozdítják, valamint fizikai és szellemi egészségét szolgálják. Utóbbi rendelkezés egyrészt magában foglalja a kifejezetten gyermekeknek szánt anyagokhoz való hozzáférést, másrészt „*a gyermek jólétére ártalmas információk és anyagok*” elleni védelem biztosítását (17. cikk e) pont). Következésképp a Gyermekvédelmi Egyezmény a védelem mellett aktivitást is megkövetel a részes államoktól, tehát nem elégszik meg azzal, hogy az állam kötelezettségévé te-

⁴ Lásd A Gyermekjogi Egyezmény 5. cikke fogalmazza meg ezt általánosan.

⁵ Elsősorban itt az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 19. cikkére kell gondolnunk. De ugyanígy igaz ez EJEE 10. Cikkére is.

szi a káros tartalmakkal szembeni védekezést,⁶ hanem azt is megkívánja az államtól, hogy segítse elő a kiskorúak életkorának megfelelő, az egészséges fejlődéséhez szükséges tartalmak készítését, részükre való eljuttatását.

A Gyermekjogi Egyezmény főbb rendelkezéseit összefoglalva a média és gyermekvédelem vonatkozásában arra juthatunk, hogy az egyezmény az életkorhoz (kiskorúsághoz) vélelmet kapcsol, hiszen a gyermekekre életkoruknál fogva úgy tekint mint kiszolgáltatott helyzetben lévő személyekre, hiszen a kiskorú életkorából fakadóan hiányzik a megfelelő érettsége ahhoz, hogy meghatározott médiatartalmakat (káros tartalmak) megfelelően fogadjon be, értelmezzen.

A Gyermekjogi Egyezmény 5. cikke jelzi, hogy nem szabad egységesen kezelni a kiskorúságot, mindig az adott életkornak megfelelően érettséget, fejlettséget kell figyelembe venni. Az egyezmény egyértelműen rögzíti, hogy a kiskorúak védelme (azaz a gyermekek egészséges, zavartalan fejlődéséhez fűződő érdek) egy olyan kiemelkedő közérdekű cél, amely alapján korlátozható mások véleménynyilvánításhoz való joga. A gyermekek megfelelő fejlődésének és védelmének a keretet elsősorban a család biztosítja. Meg kell jegyezni, hogy annak meghatározása, mit tekintünk egészséges fejlődésnek, illetve "a kiskorúak fejlődésére hatást gyakorló tényezők tényleges eredményeinek vizsgálata, értékelése a pszichológia, illetve szociológia területére tartozik".⁷

2.2. A kiskorúak médiajogi védelmének struktúrája

A Gyermekjogi Egyezmény áttekintése azért volt fontos számunkra, mivel amellett, hogy egy kiindulási pontot és keretet ad a részes államok szabályozásának, egyben kirajzolja a gyermekek védelmének nemzeti szintű struktúráját is.

A fentieket figyelembe véve a kiskorúak médiajogi védelme egy három szintű felelősségi rendszert jelent, amelyben az egyes szereplők - állam, tartalomszolgáltató és család - egymásra utaltak.

2.2.1. Családi szint

Noha a Gyermekvédelmi Egyezmény fő címzettjei az államok, a hármasszintű védelmi rendszerben a legfontosabb szint a család, amely a gyermek szocializációja szempontjából "az első, és a személyiségfejlődés szempontjából legmeghatározóbb szintér".⁸ Azaz a család felelős elsősorban a gyermek kognitív, érzelmi és erkölcsi fejlődésének biztosításáért, így legfőképpen ez a közeg, környezet az, amely biztosítja, hogy érettekké váljanak és kellő tapasztalatot szerezzenek a világból ahhoz, hogy a médiaüzenetek minden elemét feldolgozni, azok igazságtartalmát értelmezni legyenek képesek.⁹

⁶ Értsd: az életkornak és fejlettségnek nem megfelelő tartalmaktól való védelem.

⁷ KOLTAY-SZIKORA (2019): 318. Ilyen tárgyú pszichológiai vizsgálatokra ebben a kötetben l. például Hal Melinda, Jantek Gyöngyvér és Tari Annamária tanulmányát.

⁸ KOLTÓI (2013)

⁹ POTTER, (2015): 78.

A családon belül is a szülők a meghatározó szereplők, hiszen ők segítik a gyerekeknek értelmezni a világot, közös interakcióik során új értelmezéseket hoznak együtt létre.¹⁰ A szülők felelőssége gyermekeik médiaterhelésének, médiafogyasztásának felügyelete, irányítása, amelyhez különböző eszközöket alkalmazhatnak, ideértve ezalatt a korlátok kialakítását, az együttes médiafogyasztást, a médiafogyasztás értelmezését (aktív közvetítés) vagy éppen az állam által biztosított eszközök (pl. klasszifikációs normák, technikai védelem) alkalmazását.¹¹

A médiafogyasztás szülői felügyelete nem más, mint normaalkotás, illetve a szabályok számonkérése,¹² amelynek forrása egyrészt maga a család, másrészt – amennyiben állam által biztosított eszközöket alkalmaz – az állam. Mindkét esetben a normák, illetve azok alkalmazása érték közvetítést jelentenek.¹³

A családi szabályalkotást és érték közvetítést érzékletesen mutatja be Simone de Beauvoir *Egy jóházból való úrilány emlékei* című önéletrajzi regényében, ahol arról beszél, hogy miként élte meg kislánykorában azt a szülői gondoskodást, amely azt próbálta biztosítani számára, hogy csakis a – felnőttek szerint – életkorának megfelelő médiatartalomhoz (könyvekhez) férjen hozzá.

Beauvoir családja igen határozott értékpreferenciákkal rendelkezett, és ezeknek megfelelően, tudatosan igyekezett meghatározni azoknak a tartalmaknak a körét, amelyeket megfelelőnek ítélt egy leánygyermek, azaz a kis Simone számára.

„Tanulmányaimon kívül az olvasás volt életem nagy kalandja. [...] Gyermekkorom egyik legnagyobb öröme az volt, mikor mama bejelentette, hogy egyéni előfizetéssel ajándékoz meg. Megálltam az »Ifjúsági művek« oszlopa előtt, ahol kötetek száza sorakoztak: »Minden az enyém!« – gondoltam szédülve. A valóság a legvérmesebb álmaimon is túltett: a bőség Paradicsoma nyílt meg előttem, melyet addig nem ismertem. Hazavittem a katalógust; szüleim segítségével válogatást készítettünk az I-vel jelölt művek közül; minden héten kéjesen habzsoltam a sokféle csábítás között.”¹⁴

Ha tovább vizsgáljuk Beauvoir vallomását írásunk szemszögéből, akkor az alkalmasnak tartott tartalmak (ismeretek, könyvek) mellett megjelennek a tilalmazottak is.

„A felnőttek ajkán gyakran visszatér egy kifejezés: »Nem illik.« Tartalma kissé bizonytalan volt. Én először többé-kevésbé a trágárságra értettem. [...] Bennem az illetlenség ködös kapcsolatban élt egy másik titokkal: a tilos könyvekkel. Néha, mielőtt kezembe adott volna egy könyvet, mama pár lapot gombostűvel összetűzött benne; Wells Világok harcában például találtam egy ilyen tilos fejezetet. Soha nem vettem ki a tűt, de gyakran gondolkoztam azon: miről is lehet itt szó?”¹⁵

¹⁰ Uo.

¹¹ POTTER (2015): 86-90.

¹² Ebből a szempontból a passzív magatartás (be nem avatkozás) is egy döntés, és mint ilyen normának minősül.

¹³ A családnak nagy szabadsága van abban, hogy milyen értékeket közvetít, azaz ha eltérés van az állam által biztosított eszközökön keresztül közvetített értékek és a család értékrendszere között, akkor utóbbi az állam által biztosított eszközöket nem alkalmazza, és a család által preferált értékeket közvetítő normák kerülnek előtérbe.

¹⁴ BEAUVOIR (1988): 73-74.

¹⁵ BEAUVOIR (1988): 86.

Beauvoir nagyon érzékletesen mutatja be, hogy a gyermekben milyen érzéseket kelt a felnőttek által meghatározott tilalmakkal való találkozás, illetve a felnőttek által a gyermekek számára kialakított „biztonságnak tartott terekben” való létezés.

2.2.2. Állami szint

A családi és állami normaalkotást összeköti egy fentiekben többször említett fogalom, az erkölcs fogalma.

Általánosnak mondható elv, hogy a közerkölcs a médiaszabályozásban a sajtószabadság legitím korlátja,¹⁶ az erre vonatkozó normák egy része a kiskorúak védelmét szolgálja,¹⁷ és az állami szabályozás forrása.” A közerkölcs fogalmát egyetlen jogrendszer vagy nemzetközi jogi dokumentum sem definiálja, annak ellenére, hogy többször is hivatkoznak rá, mint a vélemény szabadság lehetséges korlátjára.”¹⁸

A közerkölcs tartalmát tekintve tehát elmondható, hogy nincsen általánosan elfogadott definíciója, az társadalomkötött, adott kultúrában gyökerezik.

A kultúrakötöttséget tükrözi vissza az EJEE gyakorlata, amely egyrészt a Handyside-ügyben megerősítette az egységes európai közerkölcsfogalom hiányát,¹⁹ másrészt a hivatkozott ítélet e hiány indokaként kifejti, hogy az államok jogszabályiban foglalt erkölcsi követelményekben „alkotott nézet időről időre és helyről helyre változik, különösen korunkban, amelyet a témával kapcsolatos vélemények gyors és messzemenő fejlődése jellemez.” Harmadrészt, az előbbieket figyelembe véve, arra a következtetésre jut, hogy éppen ezért az államoknak nagy mozgásterük van az erkölcsi alapú korlátozások meghatározásában.²⁰

A fentieknek megfelelően az állam a kiskorúak védelmét jellemzően a médiatartalmakhoz történő hozzáférést korlátozó tevékenységén keresztül fejei ki.

Azaz a médiaszabályozás az olyan tartalmak esetében, amelyek károsan befolyásolhatják a kiskorúak fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődését (káros tartalmak) korlátozza vagy kizárja a kiskorúak hozzáférést.²¹ Ezt oly módon teszi, hogy a gyermekek elől elzárja, és a felnőttek (szülő, gondozó) által felügyelt térbeli és időbeli zónákat hoz létre különböző szabályozói eszközök, illetve technikai megoldások biztosításával.²²

Ezeknek az eszközöknek, megoldásoknak a címzettje egyrészt a tartalomszolgáltató, a tartalomszolgáltató mellett a család (tartalomfogyasztást felügyelő személy). A különbség azonban jelentős a szabályok végrehajtása terén, hiszen amíg az állam az első címzetti köről (tartalomszolgáltatók) számon kérheti az eszközök alkalmazását, addig az utóbbitól

¹⁶ Az EJEE 10. cikk (2) bekezdése kifejezetten lehetővé teszi a közerkölcs védelmében történő alapjog-korlátozást.

¹⁷ KOLTAY-SZIKORA (2015): 279-280.

¹⁸ KOLTAY (2005)

¹⁹ ”Különösen nem lehet a különböző szerződő államok nemzeti jogában egységes európai erkölcsfelfogást találni.”

Lásd *Handyside v. the United Kingdom* (no. 5493/72. 1976. december 7-i ítélet) ügyben hozott ítéletet. 48. pont.

²⁰ Uo.

²¹ Lásd például Mttv. 9-11A. §-ait.

²² Az állam médiatartalom minősítési, illetve a tartalmak technikai szűrését lehetővé tevő rendszereket hoz létre. Az előbbieket az ún. klasszifikációs rendszerek lehetnek életkor alapúak és az adott médiatartalmat leírják.

(családi szint) - a médiaszabályozáson keresztül ²³ nem, csak ösztönözheti azok alkalmazására, de ki nem kényszerítheti azokat.

Az állam kezében a kötelezés mellett az ösztönzés jelent egy másik fontos eszközt a gyermekvédelem területén. Ez egyrészt megvalósulhat a médiatudatosság vagy médiaműveltség elősegítésén keresztül,²⁴ ami a médiumokhoz és médiatartalmakhoz való hozzáféréseknek, azok kritikus elemzése, értékelése képességének fejlesztésében való közreműködését jelenti különböző programokon keresztül.

Az ösztönzés másik formája, amikor az állam olyan médiatartalmak létrehozását és terjesztését támogatja, amely elősegíti, hogy a gyermekek az életkoruknak megfelelő tartalmakhoz férjenek hozzá.

2.2.3. Tartalomszolgáltatói szint

A hármas felelősségi rendszerben a tartalomszolgáltatóknak is jelentős szerep jut, hiszen az állami szabályok címzettjeként jelentős felelősség hárul rájuk azok megfelelő végrehajtásában. A hozzáféréskorlátozás vagy - másik oldalról nézve - a megfelelő tartalmakhoz való hozzáférés elsőként a klasszifikációs normák érvényesülésének elősegítésén vagy a technikai megoldások (pl. életkor-ellenőrző rendszerek üzemeltetése) érvényre juttatásán múlik.

A digitális környezetbe belenövő generációknak (értsd: Z és Alfa)²⁵ köszönhetően egyre növekvő on-demand tartalomfogyasztás a tartalomszolgáltatói szint fokozottabb felelősségét indukálta, azonban nem csupán a hozzáférés szabályozásában és annak végrehajtásában, hanem a tudatos médiahasználat elősegítésében is. Erre a jelenségre reagált az uniós médiapolitika az AVMS irányelv²⁶ 2018-as módosításával,²⁷ amely éppen a megváltozott fogyasztási szokásokkal²⁸ indokolta többek között a videómegosztó szolgáltatások médiaszabályozás körébe történő beemelését, és a szolgáltatókra jelentős felelősség telepítését.²⁹

²³ De például büntetőjogon keresztül kikényszerítheti, pl. a kiskorú veszélyeztetésének tényállásának (Btk. 208. §) alkalmazásával.

²⁴ Médiatudatosság vagy médiaműveltség meghatározására, illetve ezzel kapcsolatos problémákra Lásd Bokor (2015); Aczél (2015)

²⁵ A "Z generáció már egyértelműen az internet nemzedékének tekinthető" míg az Alfa generáció tagjai "az okostelefonok és táblagépek világában szocializálódtak." Guld (2022): 18.

²⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2010/13/EU irányelve (2010. március 10.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv)

²⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1808 irányelve (2018. november 14.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 2010/13/EU irányelvnek (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv) a változó piaci körülményekre tekintettel való módosításáról.

²⁸ "A műszaki fejlődés új típusú szolgáltatásokat és felhasználói élményeket tett lehetővé. Jelentősen megváltoztak különösen a fiatalabb generációk nézői szokásai." Lásd Az AVMS irányelv 2018 (1) preambulumbekzdés.

²⁹ I. AVMS irányelv 2018 IXA. fejezetének kiskorúak védelmét szolgáló rendelkezéseit.

3. Gyermekvédelem az uniós médiajogban

Ebben a fejezetben az EU gyermekvédelmi rendelkezéseit vizsgáljuk az audiovizuális médiaszolgáltatások szabályozásának területén. A fejezet így a AVMS (korábban TVWF) irányelv gyermekvédelmi rendelkezéseire fókuszál.

A vizsgálat során elsőként a gyermekvédelmi szabályozás környezetét (az európai médiaszabályozás létrejöttének okait, természetét) tekintjük át, mivel így juthatunk közelebb az uniós gyermekvédelmi szabályozás helyének és természetének megértéséhez, illetve így válnak láthatóvá és érthetővé a tanulmány első felében a gyermekvédelmi szabályozás alapjait áttekintő általános megállapítások. Ezt követően magát az AVMS irányelv gyermekvédelmi rendelkezéseit nézzük meg, végül pedig az audiovizuális tartalmak mint áruk szabad áramlásához kapcsolódó uniós joggyakorlatot vizsgáljuk meg, azért, hogy rámutassunk az uniós gyermekvédelmi szabályozásban és gyakorlatban jelen lévő ellentmondásra.

3.1. Az EU audiovizuális médiaszabályozásának kialakulásának indokai

3.1.1. Előzmények - a médiaszolgáltatás non-profit nemzeti modellje

Közösségi szintű (uniós) médiaszabályozásról a TVWF irányelv megszületésétől beszélhetünk. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy egészen 1989-ig miért nem volt európai szintű szabályozás ezen a területen. A válasz egyrészt médiapolitikai, másrészt technológiai jellegű indokokban kell keresni.

Európában, eltérően az Egyesült Államoktól, állami monopólium keretek között fejlődött ki a rádiózás, majd a televíziózás (médiaszolgáltatás) az elmúlt évszázadban, tartalmát pedig közszolgálati paradigma határozta meg.³⁰ Az utóbbi kifejezés azt jelenti, hogy a médiaszolgáltatás fogalma Európában egy nem kereskedelmi jellegű (non-profit), nemzeti társadalompolitikai és kulturális célok megvalósításának alárendelt szolgáltatást jelentett egészen az 1980-as évek végéig.³¹ Ez a műsorszolgáltatási modell az ún. közérdekű céloknak a megvalósítását segítette és állami monopólium formájában valósult meg.

A közszolgálati paradigma által vezérelt modellnek a megvalósítására és fenntartására a műsorterjesztés technológiája, a földfelszíni műsorterjesztés adott lehetőséget. A műsorszolgáltatás által használt frekvenciaspektrum ugyanis korlátos erőforrás, így - eltérően a lappiactól - csak meghatározott számú szereplő tudott belépni erre a piacra. Ebből pedig az következett, hogy az állam - mint a nemzeti frekvenciaspektrum tulajdonosa - meghatározhatta a frekvenciahasználat (értsd: rádiózás és televíziózás) feltételeit, amelyet a már említett közszolgálati elvnek rendeltek alá.

³⁰ CUILENBURG–MCQUAIL (2003)

³¹ Értsd: a médiaszolgáltatást a demokratikus vita lefolytatása, az információhoz való hozzáférés és véleménynyilvánítás, valamint a kulturális forrás eszközeként tekintették.

3.1.2. Az európai audiovizuális piac és szabályozás születése

Az áttörést a korlátos erőforráshoz képest alternatív műsorterjesztési formák megjelenése jelentette (kábelhálózatok és műholdas műsorszórás). Az új műsorterjesztési formák megjelenése jelentős hatást gyakorolt a kialakult televíziós műsorszolgáltatási modellre. Egyrészt csökkentette az államnak a saját (nemzeti) médiapiacra gyakorolt befolyását, hiszen az általa preferált közszolgálati paradigmától eltérő, piaci alapon szerveződő kereskedelmi televíziós tartalmak jelentek meg a nemzeti audiovizuális mediakínálatban, ami elindította a műsorszolgáltatás természetének átértelmezését is. Másrészt, köszönhetően a műholdas műsorsugárzás határokon átívelő jellegére, a televíziózás függetlenedett a nemzeti határoktól, nemzetközivé vált.

Lényegében ez a két egymásra épülő elem indította el az európai televíziós műsorszolgáltatási piac kialakulását, és indukálta európai szintű szabályozás megalkotását, így a közösségi irányelv (TVWF irányelv) megszületését.

Természetesen ez a folyamat nem zökkenőmentesen, hanem számtalan konfliktus mentén ment végbe, amely az Európai Bíróság (EuB) joggyakorlatában öltött testet, és szolgált végül az európai mediaszabályozás alapjául.

Az joggyakorlatból kiemelkedik például a Sacchi-ügy³², amelynek jelentősége az, hogy közös piaci gazdasági tevékenységnek (szolgáltatásnak) ismerte el a televíziózást (műsorszolgáltatást). A gazdasági tevékenységgé minősítés mellett a döntés azért is fontos, mert eredményeként a televíziózásra is alkalmazhatóvá vált az uniós jog, ami egyben megszüntette a tagállamok kizárólagos hatáskörét saját audiovizuális médiapiacuk fölött. Emellett érdemes még kiemelni a *Bond van Adverteerders*-ügyet³³, amely plasztikusan mutatja be a műsorszolgáltatás természetéről alkotott tagállami álláspontot, illetve annak védelmét. Ebben az ügyben a kábeles műsorterjesztésről szóló miniszteri rendelet megtiltotta a holland rendszeren terjesztett, külföldről származó műsorszolgáltatások esetében a reklámozást, illetve azok holland nyelven történő feliratozását, utóbbit miniszteri engedélyezéstől tette függővé. A holland kormány azzal érvelt, hogy a tilalmak célja „a nemzeti médiarendszer nem-kereskedelmi, így plurális természetének fenntartása”.³⁴ Hasonló érveléssel találkozhatunk a Gouda-ügyben is.³⁵

Összegezve elmondható: az Európai Bíróság (a továbbiakban: EuB) uniós mediaszabályozást megalapozó joggyakorlatában állandó elem, hogy az egyik oldalon a tagállamok álltak, akik védeni próbálták a non-profit, társadalmi célokat követő, közszolgálati paradigmán nyugvó nemzeti mediaszolgáltatási rendszerüket, illetve ezzel együtt a piacra lépés feltételrendszerének meghatározásában kialakult jogukat.

Velük szemben pedig a létrejövő uniós műsorszolgáltatási piac új szereplői álltak, a kereskedelmi műsorszolgáltatók, akik a piacra lépési (tagállami kereskedelmi) korlátok le-

³² C-155/73 sz. Giuseppe Sacchi kontra Olaszország ügyben 1974. április 30-én hozott ítélet (EBHT 1974., 409.).

³³ A 352/85. sz. Bond van Adverteerders és társai kontra Hollandia ügyben 1988. április 26-án hozott ítélet [EBHT 1988., 2085.] (a továbbiakban: Bond van Adverteerders-ügy)

³⁴ L. a Bond van Adverteerders-ügy 6. és 35. pontját.

³⁵ A 288/89. sz. Collective Antennevoorziening Gouda-ügyben 1991. július 25-én hozott ítéletet, [EBHT 1991., I-4007. o.] (a továbbiakban: Gouda-ügy)

bontását szerették volna elérni, amelyben az EuB – mint a belső piac, így a négy gazdasági szabadság legfőbb védelmezője - partner volt.

Ezekre, a határokon átívelő (műholdas) televíziózás által generált problémákra reagált az uniós jogalkotó, amikor 1989-ben elfogadta az ún. TVWF irányelvet, amely egy ágazati gazdasági jogszabálynak tekinthető, hiszen megteremtette a televíziózás uniós (közösségi) szintű piacának keretrendszerét.

3.2. Az AVMS irányelv szabályozási rendszere

A tanulmány ebben a részben azt vizsgálja, hogy az 1989-ben létrejött, majd folyamatosan fejlődő uniós médiaszabályozás (elsőként TVWF majd AVMS irányelv) miként kezelte a kiskorúak védelmét a vonatkozó szabályrendszerben, azaz az AVMS irányelv kiskorúakra vonatkozó rendelkezései miként illeszkednek az irányelv többi rendelkezéséhez.

3.2.1. *Egyensúlyra törekvés gazdasági és kulturális célok között - egységes piac versus tagállami érdekek*

Az előzőekben (2.1.2. pont) idézett jogesetkből is következik, hogy a TVWF irányelv egy konfliktushelyzetet rögzített, és próbált meg kezelni. Annak ellenére ugyanis, hogy a TVWF irányelv természeténél fogva a kereskedelmi televíziózás piacának európai szintű keretszabályozását próbálta létrehozni 1989-ben, támogatva a kereskedelmi média nemzeti piacokra való belépését, ezt a közös szabályozást szabályozási szempontból az erősen széttörédezett televíziós piacon kellett megvalósítani. A kereskedelmi célú harmonizáció mellett így tekintettel kellett lennie a kulturálisan meghatározott tagállami érdekekre is. Ennek megfelelően egy egyensúlyi helyzetet próbált kialakítani a közösségi gazdasági érdekek (egységes piac) és nemzeti, szocio-kulturális alapú médiaszabályozások között. Az irányelv egyes rendelkezései - így a gyermekvédelmi normák is – ezeknek a céloknak mentén értelmezhetők és elemezhetők.

A szolgáltatások szabad áramlását, a kereskedelmi televíziók könnyű piacra lépését és az egységes belső piacot szolgálta, hogy az TVWF irányelvbe foglalták tagállami kötelezettségként a vétel és tovább-közvetítés szabadságának elvét.³⁶ Ez az elv a tagállami beavatkozásoknak kívánt kereteket szabni (diszkrimináció tilalma), és minél szűkebb területre szorítani a nem honos médiavállalkozásokkal szembeni intézkedések körét.

Szintén ebbe körbe tartoznak a származási ország elvét védő - a médiaszolgáltatások feletti joghatóságot tisztázó³⁷ - rendelkezések. A származási ország elve egyrészt szabad letelepedésre ösztönzi a médiaszolgáltatókat (a vállalkozásnak megfelelő környezet választása), másrészt jogbiztonságot teremtenek számukra, mivel a jogszabály kijelöli, hogy velük szemben melyik állam jogosult eljárni.³⁸ Fontos, a kereskedelmi médiaszolgáltatást támogató

³⁶ TVWF 2. Cikk (2) bek. Jelenleg AVMSD 3. cikk (1) bekezdés.

³⁷ TVWF 2. cikk (3) bek., illetve AVMSD 2. cikk (3) bekezdés

³⁸ A tagállami szabályozások így letelepedésért (joghatóságért) folytatott verseny terepévé váltak. Ahol kedvezőbbek voltak a szabályok a médiaszolgáltatók számára, oda telepedtek le és sugároztak a célországba.

rendelkezésnek tekinthető a reklámozásra vonatkozó szabályok megalkotása, hiszen mellett, hogy ezek a szabályok fogyasztóvédelmi normák, elismerik a reklámozási tevékenységet,³⁹ amely vagy tiltott vagy pedig állami engedélyhez kötött tevékenység volt az irányelv megszületése előtt a tagállamokban.

A mérleg másik serpenyőjében a média tagállami, szociokulturális szabályozásnak teret engedő megoldások, normák esnek. Egyrészt ide sorolhatjuk a választott szabályozási formát: az irányelvet. Az irányelv ugyanis kötelezően elérendő célokat tűz ki a címzett tagállamok számára, de a tagállamok szabadon dönthetnek arról, hogy jogrendszerükben miként valósítják meg azokat. Másként fogalmazva: az irányelv alkalmas arra, hogy a kitűzött szabályozási célokat minden tagállam saját alkotmányos rendjének megfelelően, azaz organikusán építse be jogrendszerébe. Azaz ez a szabályozási forma - látható módon - a szubszidiaritás elvének tiszteletben tartásán alapul.⁴⁰

A médiaszabályozás tagállami hatáskörének elismerését jelenti továbbá az irányelv tagállamokat szigorúbb vagy részletesebb nemzeti szabályok megalkotására feljogosító, illetve az irányelv rendelkezéseinek alkalmazásától eltekintést engedő ún. derogációs rendelkezései⁴¹ is. Végül, de nem utolsó sorban ebbe a rendszerbe ékelődnek be az irányelv a kiskorúak védelmére vonatkozó rendelkezések is.⁴²

Noha látszólag könnyen ketté választhatók a fenti szabályozási tárgykörök a közös piaci és tagállami érdekek között, valójában korántsem férnek meg ilyen békésen egymás mellett. Különösen igaz ez az irányelv kiskorúak védelmére vonatkozó szabályainak alkalmazására a határokon átnyúló audiovizuális tartalmak esetében. A következőkben az uniós gyermekvédelmi szabályozást (értsd: AVMS irányelvet) erre a konfliktusra fókuszálva vizsgáljuk meg.

3.2.2. Az uniós irányelv kiskorúak védelmére vonatkozó szabályozásának természete

A TVWF⁴³ majd AVMS⁴⁴ irányelv kiskorúak védelmére vonatkozó rendelkezései már a kezdetektől sem kerültek részletesen szabályozásra, ellentétben például a kereskedelmi közleményekre vonatkozó szabályokkal. Ennek oka, hogy a kiskorúak szellemi, fizikai és morális fejlődése a közkerülcs védelmének lényeges részét képezi, amelyre – amint arra fentiekben is utaltunk⁴⁵ – nem létezik egységes európai koncepció. Ugyanakkor a kiskorúak védelme valamennyi uniós tagállamban kiemelkedő közérdekű célnak minősül. Az uniós jogalkotó úgy oldotta fel ezt az ellentmondást, hogy a részletes szabályozás helyett egy egységes minimumszabályozást hozott létre.⁴⁶

³⁹ Lásd TVWF irányelv IV. Fejezet, illetve AVMS irányelv VII. Fejezet.

⁴⁰ Lenaerts et al. (2011): 896.

⁴¹ TVWF 2a cikk (2) bek. Jelenleg AVMS 3. cikk (2-3) bekezdései.

⁴² TVWF irányelv 22. cikk., jelenleg AVMS 6a. cikk.

⁴³ TVWF irányelv 22. cikk.

⁴⁴ AVMS irányelv 6a. cikk.

⁴⁵ Lásd 18. Lj.

⁴⁶ UKROW (2008): 706-707.

A minimumszabályozás lényege, hogy a tagállamok kötelezettségévé teszi egy magas szintű védelmet igénylő közérdekű cél⁴⁷ (kiskorúak védelme) szabályozását, ami magában foglalja káros tartalmak körének meghatározását és megítélését, a kiskorúak káros tartalmakhoz való hozzáféréseinek korlátozását szolgáló arányos intézkedések megválasztását.

Kérdés azonban, hogy a gyakorlatban eleget tud-e tenni egy tagállam ennek a kötelezettségének, azaz a kiskorúak védelmének mint kiemelkedő közérdekű célnak a megvalósításában, a határokon átnyúló szolgáltatások esetében? Másként megfogalmazva: érvény tud-e szerezni a nemzeti jogában - és egyébként uniós jog által is - biztosított gyermekvédelmi rendelkezéseknek?

A rövid válasz erre az, hogy nem. Amint Lánkos Petra rámutat “[...]az EU-ban a határokon átnyúló médiaszolgáltatások növekvő piacán továbbra is ellentmondásos és problémás terület marad az obszcenitás, azaz a médiában megjelenő káros tartalom fogalma. A tagállamok közötti szociokulturális különbségek miatt ugyanis rendkívül eltérő a nézők, különösen a kiskorúak számára súlyosan káros tartalmak megítélése”⁴⁸. Lánkos következtetése nem meglepő, hiszen éppen a kulturális különbségek miatt nem született részletes szabályozás uniós szinten.

3.2.3. “Egyensúlyi helyzet” egyensúly nélkül

De akkor kínál-e és ha igen akkor milyen megoldást az AVMS irányelv a tagállamok részére, hogy érvényt szerezzenek kiskorúak védelmére vonatkozó nemzeti szabályaiknak.

Az AVMS irányelv elméletben három jogalapot biztosít, amelyek “alapján a tagállamok a hatáskörüket egy másik tagállam joghatósága alá tartozó televíziós műsorszolgáltatásra kiterjeszthetik” - írja Craufurd Smith.⁴⁹

Az egyik jogalapot az AVMS irányelv 3. cikk (2) bekezdése biztosítja, ekkor a másik tagállamból származó médiaszolgáltatás nyilvánvalóan, komolyan és súlyosan sérti a fogadó állam kiskorúakra vonatkozó rendelkezéseit.⁵⁰ Az AVMS hivatkozott rendelkezésében foglalt érvényesítési feltételeket áttekintve megállapítható: egy rendkívül komplex, sok feltételt magában foglaló, hosszadalmas eljárásról van szó, amelynek kimenetele bizonytalan.

A másik esetkör a jogmegkerülés intézménye (AVMS irányelv 4. cikk (3) bek.), amikor az érintett médiaszolgáltató azért telepedett le más tagállamban, hogy elkerülje a médiaszolgáltatását fogadó állam részletesebb vagy szigorúbb szabályozását. Craufurd Smith arra a következtetésre jut, hogy a jogmegkerülés megállapításának feltételei nem egyértelműek, illetve nehéz bizonyítani a joggal való visszaélést.⁵¹

A harmadik jogalap a tagállami általános szabályok alkalmazásának esetköre, azaz amikor nem kifejezetten az audiovizuális médiaszolgáltatásokra vonatkozó, de közérdekű célokat megvalósító normákat érvényesítünk, így pl. közérkölc védelme más jogágnak (pl. büntetőjog) a területéről.

⁴⁷ AVMS 2010/13 (104) preambulumbekkezdés.

⁴⁸ LÁNCOS (2018): 114.

⁴⁹ Craufurd SMITH (2012): 22.

⁵⁰ Azaz az AVMS 6a cikk (1) bekezdésének sérelme valósul meg.

⁵¹ Craufurd SMITH (2012): 26-29.

A három jogalap mellett az irányelv lehetőséget biztosít⁵² a tagállamok közötti koordinációra olyan esetekben, amikor a médiaszolgáltatást fogadó tagállam a letelepedés helye szerinti tagállamhoz fordulhat a nemzeti médiajogában meghatározott szigorúbb vagy részletesebb szabályok érvényesítésével kapcsolatban azokkal a médiaszolgáltatásokkal szemben, amelyek szolgáltatásukat teljes egészében vagy legnagyobb mértékben az ő területére irányítják. Az ERGA⁵³ keretein belül a nemzeti szabályozó hatóságok létrehozta egy megállapodást,⁵⁴ amely – többek között – ezekben a koordinációs ügyekben hivatott elősegíteni az együttműködést az érintett szabályozóhatóságok között.⁵⁵

Az együttműködés terméketlenségére jól mutat rá Lánkos Petra egy példán keresztül.⁵⁶ A példa szerint az AVMS irányelv koordinációs mechanizmusát kihasználva a kifogásolt tartalmat fogadó magyar médiahatóság megpróbált érvényt szerezni a saját közönségének szóló, kiskorúakra súlyosan károsnak tartott műsorszámmal kapcsolatban. A magyar médiahatóság, az NMHH⁵⁷ megkeresésére a brit médiahatóság, az Ofcom arra jutott, hogy a kifogásolt műsorszám nem sérti a saját nemzeti médiajogának (Broadcasting Code) kiskorúak védelmére vonatkozó rendelkezéseit. Ha jelenlegi gyakorlatot nézzük, többször is hasonló eredménnyel zárultak az NMHH-nak a luxemburgi társhatóságnál, az ALIA-nál indított megkeresései.⁵⁸

A gyakorlat tehát azt mutatja, hogy uniós szabályozás csak látszólagosan teremt egyensúlyi helyzetet a konkuráló érdekek között, valójában a származási ország elvét részesíti előnyben. Egy 2016-os ERGA jelentés arról tanúskodik, hogy a tagállami szabályozó hatóságok sérelmezik a kialakult gyakorlatot: „A nemzeti szabályozó hatóságok mintegy fele úgy nyilatkozott, hogy a letelepedés szabadsága egyenlőtlen versenyfeltételekhez, vagy talán inkább tisztességtelen versenyhez vezetett vagy vezethet a különböző tagállamokban célzott vagy letelepedett különböző médiaszolgáltatások között, esetleg azért, mert a tagállamok az AVMS-irányelv 4. cikkével összhangban bizonyos területeken szigorúbb szabályok elfogadása mellett döntöttek. [...] Számos nemzeti szabályozó hatóság kifejezi annak szükségességét, hogy a kulturális sokszínűség megőrzése, a nemzeti célkitűzések és a közpolitikai célok teljesítése érdekében a tagállamok számára meg kell hagyni a szabadságot szigorúbb szabályok elfogadására, valamint lehetővé kell tenni a tagállamok számára, hogy ennek megfelelően védjék polgáraikat, annak ellenére, hogy a fent leírt szabályozási mechanizmusokkal nem tudják ezeket a szabályokat kikényszeríteni.”⁵⁹

⁵² AVMS irányelv 4. cikk (2) bekezdés.

⁵³ Értsd: The European Regulators Group For Audiovisual Media Services (ERGA).

⁵⁴ Memorandum of Understanding between the National Regulatory Authority Members of The European Regulators Group For Audiovisual Media Services (a továbbiakban: MoU 2020)

⁵⁵ Lásd MoU 2020 2.1.2.3 c) pontja az információserét, míg a 2.1.3.4. b) és c) pontja az együttműködést.

⁵⁶ LÁNKO (2018): 113-114.

⁵⁷ Értsd: Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság (NMHH)

⁵⁸ „A 2021. január 1-jén, valamint 2021. február 6-án a CLT-UFA S.A. médiaszolgáltató RTL II csatornáján sugárzott ValóVilág powered by Big Brother című műsorszám, továbbá a Film+on sugárzott Hunter Killer küldetés és A sziget című műsorszámok kerültek megküldésre az ALIA részére. A társhatóság Médiatanácsához érkezett tájékoztatása szerint a műsorszámokat nem találta jogsértőnek.” Országgyűlési beszámoló 2021, 40-42.

⁵⁹ ERGA Jelentés 2016, 6., 1.2 Difficulties with the enforcement of national stricter rules (a szerző fordítása).

3.3. Áruk szabad mozgásának korlátozása - az audiovizuális áruk esetében

Az audiovizuális médiaszolgáltatásokkal kapcsolatosan előbbiekben elemzett rendelkezések tehát azt mutatják, hogy azok csupán látszólagosan teremtenek egyensúlyi helyzetet az egymással konkuráló érdekek között, a gyakorlat valójában a letelepedés szabadságának kedvez, a gyermekek tagállami védelmének egyáltalán nem biztosít megfelelő szintű védelmet az AVMS irányelv.

Még komplexebb és zavarba ejtőbb eredményt kapunk, ha ezt összevetjük az áruk – majd azon belül is az audiovizuális áruk – szabad mozgásának közkerölcs alapján történő korlátozhatóságának gyakorlatával. Azért fontos tanulmányoznunk a kettő közötti összefüggést, mert a korlátozás jogalapja azonos a médiaszolgáltatások és az áruk esetében (azonos védett jogi tárgy/közérdek), mégis a kiskorúak tagállami védelme szempontjából eltérő eredményt kapunk. Nézzük, mi vezet az eltérő eredményhez!

3.3.1. Áruk szabad mozgásának korlátozására vonatkozó általános megállapítások és joggyakorlat

Az áruk szabad mozgásának közkerölcs alapján történő korlátozására az EUMSZ 36. cikke⁶⁰ biztosít lehetőséget, mely az ott felsorolt közérdekű célok közül az első. A korlátozás indokát együtt kell olvasni a 36 cikk 2. mondatával, ami azt jelenti, hogy a korlátozásra vonatkozó rendelkezéseket megszorítóan kell értelmezni,⁶¹ azaz egyrészt a 36. cikk szerint a közkerölcs esetében történő tilalomnak vagy korlátozásnak arányosnak kell lennie és “nem lehetnek önkényes megkülönböztetés vagy a tagállamok közötti kereskedelem rejtett korlátozásának eszközei.” A vonatkozó esetjog alapján emellett a jogalapok nem terjeszthetők ki (pl. fogyasztóvédelemre), és nem lehet hivatkozni például gazdasági célokra (valamely iparág nehéz helyzetére).⁶²

Ami közkerölcshöz mint korlátozási indokhoz kapcsolódó általános joggyakorlatot illeti, azt a Hann- and Darby-ügy⁶³ alapozta meg. Az ügyben az EuB az obszcén áruk (filmek és magazinok) Egyesült Királyságba történő behozatalának jogszerűségét vizsgálta, különös tekintettel arra, hogy az ilyen behozatali korlátozások megengedhetők-e az uniós jog, különösen a Római Szerződés 36. cikke (jelenleg az EUMSZ 36. cikke) alapján. A Bíróság úgy döntött, hogy a tagállamok által meghatározott közkerölcson alapuló behozatali korlátozások a 36. cikk alapján megengedettek. A bíróság hangsúlyozta, hogy minden tagállamnak joga van saját közkerölcson normáit meghatározni. Ebben az esetben az Egyesült Ki-

⁶⁰ EUMSZ 36. cikk A 34. és a 35. cikk rendelkezései nem zárják ki a behozatalra, a kivitelre vagy a tranzitárukra vonatkozó olyan tilalmakat vagy korlátozásokat, amelyeket a közkerölcs, a közrend, a közbiztonság, az emberek, az állatok és növények egészségének és életének védelme, a művészi, történelmi vagy régészeti értéket képviselő nemzeti kincsek védelme vagy az ipari és kereskedelmi tulajdon védelme indokol. Ezek a tilalmak és korlátozások azonban nem lehetnek önkényes megkülönböztetés vagy a tagállamok közötti kereskedelem rejtett korlátozásának eszközei.

⁶¹ BARNARD (2010): 150.

⁶² Uo.

⁶³ A Bíróság 1979. december 14-én a 34/79. számú Regina kontra Maurice Donald Henn és John Frederick Ernest Darby ügyben hozott ítélete. [1979] ECR 3795

ráltság obszcén anyagok behozatalának tilalma, amelyek gyártása és terjesztése az Egyesült Királyságban illegális volt, közkerkölcsön alapján indokoltnak minősült, és nem minősült burkolt kereskedelmi korlátozásnak.

Szintén az Egyesült Királyságba történő illetlen vagy obszcén áruk behozatalával kapcsolatos vitát vizsgálta az EuB az ún. Conegate-ügyben⁶⁴. Ebben az esetben a Conegate Ltd. áruiról a repülőtéri vámvizsgálat során kiderült, hogy a szállítmány erotikus árucikkekből (főként felfújható babákból) állt. A vámvizsgálat során ezeket az árukat „illetlennek vagy szeméreméértőnek” (indecent or obscene) találták, amelyeknek a behozatalát az Egyesült Királyság 1876. évi vámügyi törvényének (Customs Consolidation Act 1876) 42. szakasza tiltotta. Az ügyben az EuB azt vizsgálta, hogy az Egyesült Királyság által ezekre az árukra vonatkozó korlátozások összeegyeztethetők-e az uniós joggal, különös tekintettel az EGK-Szerződés 36. cikkére, amely lehetővé teszi a közkerkölcs által indokolt behozatali korlátozásokat. Az EuB úgy döntött, hogy egy tagállam nem hivatkozhat a közkerkölcsre a behozatal tilalmának indoklására, ha ugyanazok az áruk belföldön is gyárthatók és forgalmazhatók, még akkor sem, ha bizonyos korlátozások vonatkoznak rájuk, például a nyilvános kirakatban való kiállítás vagy a kiskorúaknak történő értékesítés tilalma. Így ebben az esetben az tagállam nem hivatkozhat a közkerkölcsre mint korlátozási indokra.

Összegezve tehát elmondható: az EUMSZ 34. és 36. cikke szerint az áruk szabad mozgását bizonyos esetekben – így közkerkölcsi megfontolások alapján – tagállamok korlátozhatják. Azonban az ilyen korlátozások nem lehetnek diszkriminatívak vagy önkényesek, és arányosnak kell lenniük a cél eléréséhez. A Conegate-ügy arra világít rá, hogy nem megalapozott a korlátozás, ha a behozatallal érintett országban ugyan létezik korlátozás az adott áruira, de egyébként az áru gyártható, forgalmazható.

3.3.2. Az audiovizuális médiatermékek szabad mozgásának korlátozására vonatkozó joggyakorlat

A következőkben az audiovizuális művek áruként (speciális adathordozón) történő szabad áramlásával kapcsolatos két jogesettel foglalkozunk, melyeket érdemes részletesebben ismertetni annak érdekében, hogy érthetővé váljon az audiovizuális médiatermékek (árúk) és az audiovizuális médiaszolgáltatások (szolgáltatások) szabad áramlásának jogos korlátozhatóságával kapcsolatos összefüggések.

a) Dynamic Medien-ügy

Az ún. Dynamic Medien-ügyben⁶⁵ az Avides Media AG Németországban, illetve csomagküldő kereskedés útján az interneten, olyan, az Egyesült Királyságból származó árukat, képhordozókat (DVD, videokazetta) értékesített, amelyeket valamely legfelsőbb tartományi ha-

⁶⁴ A Bíróság 1986. március 11-án a 121/85. sz. Conegate Limited kontra HM Customs & Excise ügyben hozott ítélete

⁶⁵ A Bíróság 2008. február 14-én a C244/06. sz. Dynamic Medien Vertriebs GmbH kontra Avides Media AG ügyben hozott ítélete.

tóság vagy valamely nemzeti önkéntes önszabályozó szervezet nem ellenőrzött és nem sorolt be a kiskorúak védelme céljából, valamint ezeken az adathordozókon nem került feltüntetésre az említett hatóság vagy szervezet által kibocsátott, arra vonatkozó megjelölés, hogy a képhordozók megtekintése milyen korhatárhoz kötött (értsd: klasszifikációs besorolás és feltüntetésének hiánya).

Fontos megjegyezni még, hogy az Egyesült Királyságból importált képhordozókon található „anime” filmeket a Németországba történő behozatalukat megelőzően a BBFC⁶⁶ a filmek besorolásáért felelős testület a kiskorúak védelmére vonatkozó, Egyesült Királyságban hatályos rendelkezések alapján megvizsgálta, és azokat a „15 éven aluliak számára megtekintése tilos” kategóriába sorolta.

A Dynamic Medien vállalkozás, amely az Avides Media versenytársa, tehát azért indított ideiglenes intézkedés iránti eljárást a helyi bíróság előtt (Landgericht Koblenz), mert az Avides Media által forgalmazott audiovizuális hordozók nem kerültek a fent részletezett a kiskorúak védelméről szóló törvény alapján lefolytatandó eljárásban klasszifikálásra Németországban.

Az EuB az EK Sz 28. (ma: EUMSZ 34.) cikkének értelmében vett mennyiségi korlátozással azonos hatású intézkedésnek minősítette a német szabályozást, amely főszabály szerint nem összeegyeztethető a jelzett cikkben foglalt kötelezettségekkel, kivéve, ha az objektíve igazolható. Az EuB az igazolhatóság kérdésében a szabályozás céljával kapcsolatban megállapította: a német szabályozással kapcsolatban semmiféle kétely nem merül fel abban a tekintetben, hogy az a gyermekek a jólétének védelmét szolgálja az ártalmas információk és anyagok ellen.⁶⁷ A szabályozás arányosságával kapcsolatban pedig azt mondta, hogy a vizsgált német szabályozásban a fent ismertetett folyamatban nem ellenőrzött képhordozóknak nem minden formában történő forgalmazása ellentétes a kiskorúak védelméről szóló törvénnyel, hiszen az ilyen képhordozók importálhatók és értékesíthetők felnőttek számára olyan elosztó hálózatokon keresztül, amelyek a szállító és a vásárló közötti személyes kapcsolatot teszik szükségessé, ezáltal lehetővé teszik annak biztosítását, hogy gyermekek ne férhessenek hozzá a képhordozókhoz. Azaz a szabályozás nem lépte túl a tagállam által kitűzött cél eléréséhez szükséges mértéket.⁶⁸

Az EuB döntése szerint tehát az alapügy tárgyát képzőhöz hasonló nemzeti szabályozás nem ellentétes az EUMSZ 28. cikkével kivéve, ha az ilyen szabályozás által előírt ellenőrzési, besorolási és megjelölési eljárás nem könnyen hozzáférhető, vagy észszerű időn belül nem lefolytatható, vagy az elutasító határozat bíróság előtt nem megtámadható.

b) Booky.fi-ügy

A másik ebbe a körbe eső eset az ún. Booky.fi-ügy.⁶⁹ Az ügyben a Booky.fi Oy finn kereskedelmi vállalkozás online áruházán keresztül fizikai adathordozókon, például DVD-ken és

⁶⁶ British Board of Film Classification (BBFC)

⁶⁷ Dynamic Medien-ügy 45. Pont.

⁶⁸ Uo. 48. pont

⁶⁹ A Bíróság 2023. március 23-án a C-662/21. sz. Booky.fi Oy kontra a Kansallinen audiovisuaalinen instituutti (KAVI) ügyben hozott ítélete.

Blu-ray lemezeken rögzített audiovizuális műsorokat forgalmazott. A webáruházában forgalmazott audiovizuális adathordozók az EU más tagállamaiból származtak, és azokat a származási országban besorolták, és a származási ország általi besorolás szerinti korhatárra vonatkozó megjelöléssel látták el.

A finn nemzeti audiovizuális intézet (*Kansallinen audiovisuaalinen instituutti* - KAVI) arra kötelezte a Booky.fi-t, hogy az online áruházában (webshop) értékesített audiovizuális műsorokat jelölje meg a felvételre vonatkozó információkban a finn jogszabályokban meghatározott korhatárbesorolás alapján. Ez a követelés azt követően született, hogy az intézet ellenőrzést végzett a vállalkozás webáruházában, és megállapította, hogy az nem nyújtott tájékoztatást az audiovizuális műsorok tartalmára vonatkozó korhatárról, ahogyan azt a 2010/13 irányelvet (audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv) átültető finn jogszabály előírja. A KAVI szerint ugyanis nem elegendő, hogy a szóban forgó, korhatárbesorolást a vevő részére csak a megrendelés alapján kiszállított fizikai audiovizuális tartalom adathordozóin tüntették fel.

A Booky.fi a KAVI döntésével nem értett egyet, mivel szerinte szükségtelen besorolni az audiovizuális adathordozókat finn jog alapján, ha egy másik tagállam szabályozásának megfelelően már besorolták, és fel is tüntették a termékeken. Emellett aránytalannak tartotta a finn szabályozást azokban az esetekben, amelyekben a terméket kizárólag nagykorúnak értékesítik.

Az EuB ítéletében felhívva az 2010/13 AVMS irányelv (59) és (104) preambulumbekzdését elismerte a kiskorúak számukra káros tartalmakkal szembeni védelmének szükségességét, illetve azt, hogy ez magas szintű védelmet érdemlő közérdekű cél.⁷⁰

Azt is kimondta, hogy az a követelmény, hogy a más tagállamban forgalmazott audiovizuális programokat az érintett tagállamban életkor szerint előzetesen besorolják, és feltüntessék a megtekintésükre vonatkozó minimális életkort alkalmas eszköz a kiskorúakra ártalmas audiovizuális programokkal szembeni védelemre. Ehhez hozzátette azt is, hogy az alkalmasság feltétele, hogy a szabályozást következetes és szisztematikus módon hajtsák végre.⁷¹

Az EuB a szükségesség vizsgálatakor azt is egyértelművé tette, hogy nem követelhető meg egy tagállamtól, hogy lemondjon az audiovizuális tartalmak besorolásáról azon az alapon, hogy azt már más tagállamban besorolták. Ezt arra alapozta az EuB, hogy az uniós szintű harmonizáció tagállamonként - többek között erkölcsi vagy kulturális megfontolások függvényében - különbözhet, így a tagállamok számára e területen mérlegelési mozgásteret kell elismerni.⁷²

Az EuB abban is határozott volt, hogy nem látta megfelelőnek a kiskorúak védelme szempontjából azt a megoldást, hogy az fizikai adathordozó megküldése előtt és megvásárlása után látják el megfelelő klasszifikációs besorolással, mivel "a fogyasztók nem tudnának informáltan döntést hozni arról, hogy valamely program megfelel-e azon kiskorú személyek életkorának, akikért felelősek, vagy akik hozzáférhetnek e felvételhez."⁷³

A Booky.fy-ügyben az EuB tehát egyértelművé tette, hogy van funkciója, jelentősége a tagállami szabályozásnak (klasszifikációs normáknak) a kiskorúak védelmének területén.

⁷⁰ Booky.fi-ügy 40. Pont.

⁷¹ Uo. 45-46. pontok.

⁷² Uo. 57., 59-60. pontok

⁷³ Uo. 61. pont.

Ezt arra a már általunk is ismertetett indokra alapozta, hogy a kiskorúak védelme olyan magas szintű védelmet érdemlő közérdekű cél, amit - az erkölcsi vagy kulturális különbségekből eredő a közös uniós szabályozás hiányában - a tagállamok tudnak megvalósítani nemzeti szabályozásuk által. Itt fontos megjegyezni, az előbbi érveléshez az EuB az AVMS irányelv rendelkezéseit hívta segítségül, noha az ügy az áruk szabad mozgására vonatkozott. Ezzel kétségtelenül összefüggést teremtett az audiovizuális áruk és szolgáltatások szabályozása között.

3.4. Audiovizuális tartalmak eltérő formája eltérő tagállami védelmi szintet eredményez

Az audiovizuális médiaszolgáltatásokra és audiovizuális árukra vonatkozó fentebb ismertetett szabályozás és joggyakorlat⁷⁴ azt mutatja, hogy egy tagállam területére egy másik tagállamból érkező (ott forgalmazott, bemutatott) audiovizuális tartalommal szemben a fogadó tagállam kiskorúak védelmére vonatkozó szabályozásának érvényesíthetősége attól függ, hogy az audiovizuális tartalom áruként vagy szolgáltatásként érkezik-e területére.

Azaz, ha egy audiovizuális tartalom (pl. film) áruként (pl. DVD-n vagy Blue Ray lemezen) érkezik egy másik tagállamból, akkor érvényesül a célország nemzeti szabályozása (klasszifikációs normák), ha pedig médiaszolgáltatásként érkezik, akkor nem, hiszen a származási ország szabályai (klasszifikációs normái) érvényesülnek.

Ez azért probléma, mert – amint azt a fent végig vett szabályozás és joggyakorlat mutatja – az uniós jog az audiovizuális tartalom formájától függetlenül biztosítja minden tagállam kiskorú állampolgárai számára tagállami kulturális különbségeknek megfelelő védelmet a nem megfelelő audiovizuális tartalmakkal szemben.

Ez az alapprobléma még érthetőbb és hangsúlyosabban jelentkezik, ha ugyanazon audiovizuális tartalom különböző formában, azaz például Blue-ray lemez vagy mozifilm formájában (áru), illetve televíziós médiaszolgáltatásként vagy streaming szolgáltatásként (szolgáltatás) kerül egy tagállam médiapiacára. Ilyenkor ugyanazon audiovizuális médiatartalom, ha áru a fogadó tagállam, míg, ha médiaszolgáltatás a letelepedés tagállamának klasszifikációs besorolást kapja.

Azaz ugyanazon audiovizuális tartalommal szemben nem biztosított ugyanazon védelmi szint a fogadó tagállamban, azaz egy jogellenes helyzetet jön létre, sérül egy fontos közérdekű cél, a kiskorúak életkoruknak megfelelő védelme.

4. Záró gondolatok

Az első felmerülő kérdés: hogyan állhatott elő az előbbi pontban összegzett tartósan jogellenes helyzet (azonos audiovizuális tartalom és eltérő védelem)?

Valószínűsíthetően elsősorban az audiovizuális piac fejlődésével magyarázható a kialakult helyzet: míg az áruk szabad mozgása esetében (annak materiális formája miatt) egy audiovizuális tartalomnak könnyen kontrollálható, figyelemmel követhető a tagállami piacra történő belépése, és terjesztése, addig a szolgáltatások esetében a piacra való belépésre és ter-

⁷⁴ Lásd Jelen tanulmány 3.2. és 3.3. pontjait.

jesztésre (értsd: televíziós jelek műholdas átvitele és terjesztése) ez már nem igaz. Az első esetben könnyen körülírható, hogy melyik piacon kikhez jut el az adott áru (kik fogyasztják), ugyanakkor a műholdas sugárzás esetén pontosan nem határozható meg, hogy kikhez jut el a televíziós műsorjel. A besugárzott terület ugyanis akár több tagállam piacát is érintheti, illetve, ha szabadon fogható adásról van szó, akkor egy adott tagállamban is nehezen határozható meg, hogy kik fogyasztják ténylegesen az adott tartalmat. Erre a problémára az uniós szabályozás a TVWF irányelv származási ország elvének megalkotásával reagált.⁷⁵

Azonban az analóg világban született szabályozási elvet felülírni látszik az audiovizuális piac teljes digitalizációja, és ennek köszönhetően a dedikált szolgáltatásoknak (walled garden megoldásoknak) a megjelenése. Már a műholdas szolgáltatások digitalizációja, és ennek megfelelően a lineáris előfizetéses televíziózás megjelenése megkérdőjelezte a TVWF, majd az AVMS irányelv szabályozási alapját, de az internetes alapú lekérhető médiaszolgáltatások esetében teljes mértékben kikezdté a származási ország elvét.

Az előfizetéses, walled garden megoldások, így az internetes alapú lekérhető audiovizuális médiaszolgáltatások (értsd: streaming szolgáltatások) esetében ugyanis a szolgáltató (platform) egy olyan környezetet hoz létre, amelyben mindent ellenőrzése alatt tart: a platform működését, a tartalmát (szerkesztés), a tartalomfogyasztást (hozzáférés) és a felhasználói (előfizetői) adatokat. Ebből az következik, hogy egy uniós tagállamban letelepedett audiovizuális médiaszolgáltatónak pontos ismerete van arról, hogy melyik EU tagállam, mely állampolgárainak, milyen tartalmakat szolgáltat. Ilyen esetekben a szolgáltatás terjesztése az áru terjesztésének jellemzőivel rendelkezik. Sőt, az audiovizuális szolgáltatás szolgáltatója sokkal pontosabb ismerrtel rendelkezik a fogyasztói tartalomfogyasztásról, mint az audiovizuális áruk esetében az áru forgalmazója.

Mindebből az következik, hogy a digitális médiapiacra a dedikált szolgáltatást nyújtó lekérhető médiaszolgáltatóktól megkövetelhető – fogyasztói oldalról pedig elvárható – annak a tagállami klasszifikációs rendelkezéseknek az alkalmazása, vagy legalább ennek felajánlása, amely tagállamba, tagállami fogyasztók részére a szolgáltató a szolgáltatását nyújtja. A kérdés csupán az, hogy milyen erőfeszítés várható el például egy streamingszolgáltatótól, hogy ezt megfelelően végre tudja hajtani valamennyi uniós tagállamban, és a célzott tagállam szerinti klasszifikáció ne legyen túl nagy akadály számára egy másik tagállam piacára lépéskor.

Azt gondoljuk, hogy a Dynamic Medien-ügy az arányosság kérdésében pontos iránymutatást tud adni, ugyanis kimondja: a klasszifikációs és megjelölési eljárásnak könnyen hozzáférhetőnek és észszerű időn belül lefolytathatónak kell lennie, és az arról való döntéssel szemben megfelelő jogorvoslatnak is lennie kell. A digitális környezet megfelelő eszközöket biztosít a tagállamok számára, hogy ki tudjanak alakítani egy, az említett feltételeket teljesítő klasszifikációs rendszert, amely megbízható, gyors és automatizált.

⁷⁵ Lásd Tanulmány 3.2.1. pontját.

Források és irodalom

- ACZÉL (2015) = ACZÉL Petra: Médiaműveltség. In: ACZÉL Petra: *Műveljük a médiát!* Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 133-177.
- BARNARD (2010) = BARNARD, Catherine *The Substantive Law of the EU: The Four Freedoms*. (3rd ed.). Oxford University Press, 2010.
- BEAUVOIR (1988) = Simon de BEAUVOIR: *Egy jóházból való úrilány emlékei*, Európa, Budapest, 1988 (Beauvoir, 1988)
- BOKOR (2015) = BOKOR Tamás: Médiaértés. In: ACZÉL Petra: *Műveljük a médiát!* Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 179-259.
- CRAUFURD SMITH (2012) = Rachael Craufurd SMITH: Az audiovizuális médiaszolgáltatókra vonatkozó szabályozói hatáskör meghatározása az Európai Unióban. *In medias res*, 2012/1. 15-36. o.
- CUILENBURG - MCQUAIL (2003) = Jan van CUILENBURG – Denis MCQUAIL: Media Policy Paradigm Shifts: Towards a New Communications Policy Paradigm. *European Journal of Communication*, 2003/18. 181–207.
- FAIX (2017) = FAIX Nikoletta: A gyermeki jogok kialakulása a nemzetközi jogban és az igazságszolgáltatásra gyakorolt hatásuk. *Eljárásjogi Szemle*, 2016/4. 8-15.
forrás: <http://unicef.hu/wp-content/uploads/2014/10/K%C3%A9zik%C3%B6nyv-a-gyermekjogi-egyezm%C3%A9ny-alkalmaz%C3%A1s%C3%A1hoz.pdf>
- GULD (2022) = GULD Ádám.: *A Z generáció médiahasználata – Jelenségek, hatások, kockázatok*. Libri, Budapest, 2022.
- HERCZOG (2007) = HERCZOG Mária (szerk.): *Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához*. Innova Print Kft. – Unicef – Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület 2007.
https://eljarasjog.hu/2016-evfolyam/a-gyermeki-jogok-kialakulasa-a-nemzetkozi-jogban-es-az-igazsagszolgáltatásra-gyakorolt-hatasuk/#_ftnref12
- Koltay (2015) = Koltay András: A közerkölcs és a véleményszabadság összeütközésének kérdései Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban. *Magyar Jog*, 2005/10. 631-640.
- KOLTAY-SZIKORA (2015) = KOLTAY András – SZIKORA Tamás: A közerkölcs és a kiskorúak védelme: 11. fejezet In: KOLTAY András - NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai médiajog*: Második, átdolgozott kiadás, Budapest, CompLex Wolters Kluwer, 2015. 279-307.
- KOLTAY-SZIKORA (2019) = KOLTAY András - SZIKORA Tamás: A közerkölcs és a kiskorúak védelme. In. KOLTAY András (szerk.) *Magyar és európai médiajog*. Harmadik, átdolgozott kiadás. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 309-336.
- KOLTAY (2019) = KOLTAY András (szerk.): *Magyar és európai médiajog*. Wolters Kluwer, Budapest, 2019.

- KOLTÓI (2013) = KOLTÓI Lilla: *Pedagógiai pszichológia jegyzet óvodapedagógusoknak* http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Pedagogiai_pszichologia_jegyzet_vodapedagogusoknak/41_a_csaldi_szocializci.html Szegedi Tudományegyetem, 2013
- LÁNCOS (2018) = Petra Lea LÁNCOS: East of Eden Hotel – soft law measures on harmful content between harmonisation and diversity, *The Theory and Practice of Legislation*, 2018/1. 113–129 <https://doi.org/10.1080/20508840.2017.1438086>
- LENAERTS et al. (2011) = Koenraad LENAERTS – Piet VAN NUFFEL – Robert BRAY – Nathan CAMBIEN: *European Union Law*. Sweet and Maxwell, 2011.
- NYAKAS (2009) = NYAKAS Levente: A kiskorúak védelme az analóg és a digitális világ határán. In: STACHÓ László - MOLNÁR Bálint (szerk.): *A médiaerőszak - Tények, mítoszok, viták*. Századvég- Mathias Corvinus Collegium, Budapest, 2009. 297-325.
- POTTER (2015) = POTTER, W. James: *Médiaműveltség*. Wolters Kluwer, Budapest, 2015
- UKROW (2008) = Jörg UKROW: 'Article 22 TWFD' In: Oliver CASTENDYK – Egbert J. DOMMERING- Alexander SCHEUER (eds.): *European Media Law*. Wolters Kluwer, 2008. 706-707.

Jogszabályok

- Gyermekjogi Egyezmény = A gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. Törvény.
- Mttv. = 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról
- TVWF irányelv = Az Európai Parlament és a Tanács 89/552/EGK irányelve (1989. október 3-i) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról.
- AVMS 2018 = Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1808 irányelve (2018. november 14.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 2010/13/EU irányelvnek (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv) a változó piaci körülményekre tekintettel való módosításáról
- AVMS irányelv = Az Európai Parlament és a Tanács 2010/13/EU irányelve (2010. március 10.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv) (1)
- MoU 2020 = Memorandum of Understanding between the National Regulatory Authority Members of The European Regulators Group For Audiovisual Media Services Dated 3 December 2020 (https://erga-online.eu/wp-content/uploads/2020/12/ERGA_Memorandum_of_Understanding_adopted_03-12-2020_1.pdf)

ERGA Jelentés 2016 = ERGA report on territorial jurisdiction in a converged environment
17 May 2016 ERGA(2016)08

Országgyűlési beszámoló 2021 = Országgyűlési beszámoló a Nemzeti Média- És Hírközlési
Hatóság Médiatanácsának 2021. évi tevékenységéről

Jogesetek

A Bíróság 288/89. sz. Collective Antennevoorziening Gouda-ügyben 1991. július 25-én hozott ítéletet, [EBHT 1991., I-4007. o.]

A Bíróság 352/85. sz. Bond van Adverteerders és társai kontra Hollandia ügyben 1988. április 26-án hozott

ítélet [EBHT 1988., 2085.]

A Bíróság 1979. december 14-én a 34/79. számú Regina kontra Maurice Donald Henn és John Frederick Ernest Darby ügyben hozott ítélete. [1979] ECR 3795

A Bíróság 1986. március 11-én a 121/85. sz. Conegate Limited kontra HM Customs & Excise ügyben hozott ítélete

A Bíróság 2008. február 14-én a C244/06. sz. Dynamic Medien Vertriebs GmbH kontra Avides Media AG ügyben hozott ítélete.

A Bíróság 2023. március 23-án a C-662/21. sz. Booky.fi Oy kontra a Kansallinen audiovisuaalinen instituutti (KAVI) ügyben hozott ítélete.

A Bíróság C-155/73 sz. Giuseppe Sacchi kontra Olaszország ügyben 1974. április 30-én hozott ítélet (EBHT 1974., 409.)

A gyermekeknek szóló reklámok a világ körül

FAZEKAS ILDIKÓ*

Absztrakt

A gyermekek a család és a társadalom fontos tagjai, ezért túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az egész világon érvényesül a mondás, hogy a szemünk fényei, a jövőnk biztosítékai.

Jelen tanulmány célja, hogy megvizsgálja, és áttekintést adjon arról, hogy milyen területekre fókuszál a világ, és mely területeken kapott kiemelt szerepet a gyermekek védelme a reklámozás területén. Nem lehet cél a világ országai teljes joganyagának reklám és gyermekvédelem szempontjából történő összegyűjtése, de áttekintést kívánok adni a szabályozás főbb területeiről és irányairól.

A tanulmány számos termék – dohány, szerencsejáték, alkoholdermékek, bizonyos, nem elsősorban gyermekeknek szánt élelmiszerek, valamint a gyógyszerek – gyermekek védelmét szolgáló szabályozását, továbbá a gyermekek reklámokban bemutatott magatartásmintáját vizsgálta. Kiemelten foglalkozik a digitális médiára vonatkozó jogi és önszabályozással, amely a folyamatos fejlődés révén mindig új kihívásokat jelent a jogalkotók, a jogalkalmazók, és a szülők számára.

Kulcsszavak: gyermekek kormeghatározása, jogi szabályozás, önszabályozás, digitális média.

Advertisements for children around the world

Abstract

Children are an important part of the family and society, and it is no exaggeration to say, that they are the safeguards of our future.

The aim of this paper is to examine and provide an overview of the areas of global focus and the areas of the protection of children in the regulation of advertising. It cannot be the aim to compile the entire body of law in the countries of the world in terms of advertising and child protection, but I intend to give an overview of the main areas and trends in advertising regulation.

The study has examined child protection legislation for a number of products –tobacco, gambling, alcohol products, foods not primarily intended for children and pharmaceuti-

* Címzetes főiskolai tanár – Budapesti Kommunikációs Főiskola; igazgató – Önszabályozó Reklám Testület.
E-mail: ort@ort.hu

cals – and the patterns of behaviour of children in advertising. A particular focus is on legal and self-regulation of digital media, which is constantly evolving and poses new challenges for legislators, enforcers and parents.

Keywords: defining the age of children, legal regulation, self-regulation, digital media

1. Bevezető

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a jogalkotók és a jogalkalmazó reklámpari szereplők számára kiemelten fontos terület a reklámozás során a gyermekek védelme.

A gyermekek társadalomban, családban és a gazdaságban betöltött szerepe idővel jelentősen megváltozott. Míg korábban általános volt a gyermekmunka, a családban pedig a sarokban volt a gyermekek helye és nem volt beleszólásuk a családi döntésekbe, mára a gyermekek a termelőből fogyasztóvá váltak, és a család „egyenrangú” tagjaként a család – például vásárlási – döntéseihez véleményezési, szavazati jogot nyertek.

A gazdaság valamennyi szereplője – jogalkotó, gyártó, forgalmazó, reklámkészítő és a reklámokat közlétező média – valamint a gyermekek szülei számára is egyértelmű, hogy a gyermekeket, életkori sajátosságait, valamint a gazdaság és a reklám működésének hiányos ismeretéből adódó sérülékenységüket is figyelembe véve, kiemelt védelem illeti meg.

Jelen tanulmány célja, hogy megvizsgálja, és áttekintést adjon arról, hogy milyen területekre fókuszál a világ, és mely területeken kapott kiemelt szerepet a gyermekek védelme a reklámozás területén. Nem célom a világ országai teljes joganyagának reklám és gyermekvédelem szempontjából történő összegyűjtése, de áttekintést kívánok adni a szabályozás főbb területeiről és irányairól.

Szabályozás alatt a jogi és önszabályozást is értjük, mert számos területen a szakmai önszabályozás, a Kódexek és a cégek vagy egyes iparágak önkéntes vállalásai lényegesen szigorúbb és gyakran hatékonyabban érvényesített szabályokat fogalmaznak meg, ezzel is nagyobb védelmet biztosítva a gyermekek számára, ezért jelen tanulmány sem lenne teljes e területek ismertetése nélkül. A Kódexek betartását nem kizárólag az erre dedikált szervezetek (önszabályozó szervezetek,¹) hanem a társadalmi és fogyasztói elvárások is biztosítják, amelyeknek való megfelelés a *márkaérték* (*brand equity*) megtartása érdekében a márkák gazdasági érdeke is. Mára ugyanis a fogyasztók számára fontos, hogy ne csak a termék tulajdonságai feleljenek meg az elvárásaiknak, hanem a világról alkotott képük, az értékekről vallott nézeteik is azonosak legyenek az általuk választott márkákkal, amelyeknek egyre fontosabb részévé vált – a „zöld” ügyek mellett – a gyermekek védelme.

Ezt támasztja alá a Hirdetők Világszövetségének (World Federation of Advertisers) 2023 januárjában készített kutatása, amelyben 38 globális nagyvállalat 51 vezetője – ami 95 md USD globális reklámköltést érint – vett részt, és amely szerint a cégek által létrehozott ún. „Responsible Marketing Framework” során 83% esetben a gyermekek védelme jelenti a leginkább lefedett területet.

¹ Nemzetközi nevük: SRO Self-Regulatory Organisation

2. Korhatárok

A jogalkalmazók számára talán *az egyik legnehezebb kérdés a gyermekek (fiatalkorúak) védett korának definiálása*. Különösen nehéz helyzetben van, aki pl. nemzetközi kampányok készítése során az egyes országok különböző korosztály meghatározásával szembesül. Nem véletlen, hogy például az EU ún. Unfair Commercial Practices irányelve², (Irányelv a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról) nem definiálja a gyermek életkorát, ezt a tagállami szabályozás hatáskörébe utalja.

Az ENSZ Gyermejkjogi Egyezménye a gyermek kifejezést alkalmazza. Az Egyezmény vonatkozásában „(..) gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri.”³

A Magyarországon hatályos gazdasági reklámtörvény (Grt.) alapján *gyermekkorú*, aki a 14. életévét nem töltötte be; *fiatalkorú pedig az*, aki a 14. életévét betöltötte, de a 18-at még nem.⁴

A magyarországi médiaszabályozás az értelmező rendelkezései között nem határozza meg a kiskorú, illetőleg a gyermeki életkort, a „gyermek és kiskorúak védelme” kifejezést használja, és ennek alapján a műsorszámok kategorizálására több korosztályi megjelölést is alkalmaz (6, 12, 16 és 18 éves korosztályi besorolást ír elő az Mttv 1./9 § 3–6.pontja). A kereskedelmi kommunikáció szabályozásában pedig a „kiskorúak” kifejezést használja.

A PEGI – Pan European Game Information – 38 európai országra határozza meg a DVD-re, videó-, és konzoljátékokra a korhatárbesorolást a játék korosztálynak való megfelelésére, ahol nem a nehézségi szintet, hanem a tartalom gyermekeknek való megfelelését veszi figyelembe. Itt a 3+, 7+, 12+, 18+ kategóriákat alkalmazzák.⁵

A reklámokon kívül számos más területen is életkorhoz köti a gyermekek/fiatalkorúak egyes tevékenységét a magyarországi szabályozás. Például tankötelezettség esetén 16, szexuális cselekmény esetén 12 év (amennyiben a partner 18 év alatti), adatvédelem szempontjából a hozzájáruláson alapuló adatkezelés esetén pedig szintén 16 év a korhatár. Adatvédelem szempontjából az EU tagállamok ugyanakkor ennél alacsonyabb, de a 13. életévnél nem alacsonyabb életkort is megállapíthatnak.⁶

A reklámozás szempontjából a gyermek korhatára Nagy-Britanniában 16, Svédországban 12, Franciaországban 12, Portugáliában 16, Indiában 18, Peruban 16, Chilében 14, Argentínában 18, Mexikóban 13, Quebecben (Kanada) 13 év, Kínában pedig 2015 óta nem lehet 10 év alatti gyermek a termék ajánlója (endorse) a reklámban.

A korosztály besorolások figyelembevétele – azok magyar és nemzetközi sokszínűségére is tekintettel – kiemelt figyelmet igényel a reklámozók oldaláról. Ugyanakkor az egységesítés helyett további eltérő korhatár „besorolás” figyelhető meg, amely szerint a gyermek adott területen való jártasságát elismerve – illetve sérülékenységére és tapasztalatlanságára is figyelve –, minden reklám esetén a megjelenített, illetve megcélzott korosztály sajátosságát kell figyelembe venni. A kisgyermek, kiskamasz, illetve kamasz korosztály magatartása, szo-

² eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:02005L0029-20220528&from=EN

³ net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99100064.tv

⁴ net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0800048.tv

⁵ pegi.info/hu

⁶ gdpr.blog.hu/2018/03/12/a_gyermekek_adatainak_vedelme_a_gdpr_alapjan

kásai, zenéje, öltözködése és környezetének megjelenítése (posztterek, bútorok, megjelenített játékok, stb.) segít eligazodni az egyes korosztályok között.

3. Tiltott termékek (kábitószer, fegyver, lőszer, szex, gyógyszer, dohány)

Valamennyien egyetérthetünk abban, hogy vannak termékek, amelyek nem kifejezetten gyermekeknek valók. Számos termék gyermek általi használata nem kívánatos, sőt kifejezetten tilos, ezért e termékek nekik szóló reklám tilalma nemzetközileg is általános. A kábitószer, fegyver, lőszer, szexuális termék és szolgáltatás, továbbá a gyógyszer reklámja egyértelműen ebbe a kategóriába tartozik.

3.1. Dohánytermékek reklámja

A WHO ⁷ a Nemfertőző betegségek (Noncommunicable diseases) elleni fellépése során következetesen felszólítja a tagállamokat a dohányzás elleni fellépésre, és ennek keretében e termékek reklámozásának visszaszorítására. Ezért az EU megalkotta a 2003/33/EC Európai Unió irányelvet⁸ amely a határon átnyúló médiára – a televízióra már 1971 óta tilos – a rádióra, a határon átnyúló nyomtatott sajtóra, internetre és a szponzorálásra vonatkozóan fogalmazta meg a dohánytermékek reklámozási tilalmát.

Megjegyezni kívánom, hogy a közterületi reklámozás nem tartozik az irányelv hatálya alá, így ennek következtében bizonyos eltérések figyelhetők meg az egyes országok között. Míg például Magyarországon a legszigorúbb a szabályozás, hiszen teljes reklámozási tilalom van – még a dohányárú közvetett reklámja is tilos ld. 2008. évi XLVIII. 19–21 §⁹ –, addig Németországban a szórólap, az eladáshelyi reklámozás,¹⁰ Svájcban pedig a közterületi reklámozás is megengedett, bár itt jelenleg folyik vita arról, hogy a gyermekek védelme érdekében hogyan fogalmazzák meg a részleges tilalmat.

Nemcsak Európában, hanem a világ szinte valamennyi országában megfigyelhető a dohánytermékek reklámozásának szabályozása, – 2021-ben egyedül Indonéziában engedélyezték a dohánytermék reklámozását –, bár a figyelmeztető felirat megjelenítése itt is kötelező volt.

A dohányárut helyettesítő termékek megjelenése, és a fiatalok (és fiatalkorúak) káros szenvedély használatának elemzése nem célja a jelen tanulmánynak, de meg kívánom jegyezni, hogy e termékek reklámozásától függetlenül megjelentek és elterjedtek (pl. az ún. Elf Bar termékek), amelyek ellen a magyar hatóság is fellépett.¹¹ Az Elf Bar elleni fellépés a digitális média előretörését, és a védelem e területen történő válaszát is megmutatja.

⁷ www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases

⁸ eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003L0033&from=EN

⁹ net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0800048.tv

¹⁰ www.tobaccocontrol.org/legislation/germany/advertising-promotion-sponsorship

¹¹ www.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlemenyek/2023-as-sajtokozlemenyek/a-gvh-maximalis-szigorral-vedi-az-elf-bar-tol-a-hazai-fogyasztokat

3.2. Szerencsejáték reklámja

A szerencsejátékok reklámozására vonatkozóan nincs egységes szabályozás, még az európai országokban is jelentős eltérések figyelhetők meg.¹² A szabályozásnak kettős célja van: a legális, államilag engedélyezett szerencsejáték, valamint természetesen a fiatalkorúak védelme.¹³

A fiatalkorúak védelmével kapcsolatosan kiemelendő, hogy 17 tagállamban kötelező elhelyezni olyan figyelmeztető szöveget, amely szerint fiatalkorúak – adott országban hatályos kormeghatározással – nem vehetnek részt a szerencsejátékban.¹⁴

Magyarországon a reklámtörvény szabályozza a szerencsejátékok reklámozását,¹⁵ amelynek 21. §-a szerint „Tilos a gyermek-, illetve fiatalkorúak szerencsejátékban való részvételére felszólító reklám, valamint tilos közzétenni szerencsejátékhoz kapcsolódó reklámot olyan sajtótermékben, amely alapvetően gyermek-, illetve fiatalkorúakhoz szól.”

A jogi szabályozás mellett itt is kiemelt szerepe van az önszabályozásnak, amely a szabályozásnál szigorúbb korlátozásokat fogalmaz meg a fiatalkorúak védelme érdekében. Az Európai Szerencsejáték Szövetség (EGBA) 2020-ban tette közzé¹⁶ az első reklámozásra vonatkozó Kódexét, amelyben külön fejezetet szenteltek a kiskorúak védelmének. A Kódex előírja, hogy a szerencsejáték reklámjának tartalmaznia kell figyelmeztető feliratot, hogy fiatalkorú nem vehet részt a szerencsejátékban, és a reklám nem tehető közzé elsődlegesen fiatalkorúakat célzó médiában. A célzáson kívül a reklám tartalmi elemeire is kitér a Kódex, amelynek értelmében a reklám nem tartalmazhat olyan üzenetet, ami szerint a szerencsejáték a felnőtté válás eszköze lehet, valamint a reklám tartalma nem lehet a fiatalkorúak számára vonzó (például szereplők, zene, ruházat, környezet).¹⁷

Felmerülhet a kérdés, hogy betartják-e a Kódexet? Nos, a szervezet tagjai magukra nézve kötelezőnek ismerik el a Kódexet, az Európai Önszabályozó Szervezettel együttműködve, ezirányú szakértelmük alapján monitoring vizsgálatot készítettek, valamint kidolgozás alatt van az a folyamat, amelynek alapján a különböző nemzeti Reklámetikai Kódexekbe való beépítésük megtörténhet.

A Magyar Reklámetikai Kódex például külön fejezetet (21. Cikkely)¹⁸ szentel a szerencsejátékok reklámozásának, amely a jogszabályon túlmutatva plusz előírásokat is tartalmaz.

„A szerencsejáték-termék reklámja nem szólhat 18 éven aluliakhoz, nem lehet szereplője 18 évnél fiatalabb személy és nem is mutathat ilyen személyeket, illetve nem használhatja fel a rájuk jellemző szubkultúra elemeit. A 18 évnél fiatalabb személyek szerepeltetése megengedhető, ha a reklám a szerencsejátékból származó bevételek társadalmilag hasznos célokra fordítását jeleníti meg.”

¹² single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/online-gambling_en

¹³ lawstrust.com/en/autor/klymenko/regulation-gambling-advertising-europe

¹⁴ www.egba.eu/news-new-study-progress-made-in-strengthening-consumer-protection-rules-for-online-gambling-in-eu-member-states-but-significant-fragmentation-and-gaps-remain/

¹⁵ net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0800048.tv

¹⁶ www.egba.eu/news-post/qa-egbas-code-of-conduct-on-responsible-advertising-for-online-gambling/

¹⁷ www.egba.eu/uploads/2020/04/200625-EGBA-Code-of-Conduct-on-Responsible-Advertising-for-Online-Gambling.pdf

¹⁸ www.ort.hu/kodex/ii-a-reklamozas-kulonos-szabalyai/#21-cikkely

A Szerencsejáték Zrt. továbbá együttműködési szerződést kötött az Önszabályozó Reklám Testülettel, amelynek alapján valamennyi reklámját előzetesen véleményezteti a Magyar Reklámetikai Kódex, sőt az SZRT saját kódexének való megfelelés érdekében.

4. Erősen szabályozott termékek

4.1. Alkoholtermékek reklámja

Az Egészségügyi Világszervezet a nem fertőző betegségek kezelése érdekében az alkoholtermékek reklámozásával kapcsolatban, három prioritást fogalmazott meg. A túlzott fogyasztás elkerülése, a gépjárművezetés – „don't drink and drive” – és természetesen a fiatalkorúak védelme.

Az egyes országok alkoholfogyasztásra illetve előállításra is vonatkozó kulturális és gazdasági különbsége miatt, az alkoholtermékek szabályozása jelentős eltérést mutat.¹⁹ A dél-európai országokban és Franciaországban a borfogyasztás, míg Németországban és Csehországban a helyi sörfőzdek magas száma miatt fragmentált piac következtében az alkoholtermékek reklámozására vonatkozóan a szabályozás minimum szintjét határozták meg az EU-ban, amelyet²⁰ az EU audiovizuális médiára vonatkozó 2010/13 irányelve tartalmaz. A 2018-ban módosított irányelv 22.a) cikkelye úgy fogalmaz az alkoholtermékek reklámozásáról, hogy az „(..) nem szólhat kifejezetten kiskorúaknak, illetve különösen nem ábrázolhat kiskorúakat ezen italok fogyasztása közben”.

Mind az EU által készített összefoglalóban, mind az USA FTC (Federal Trade Commission)²¹ által készített anyagban kiemelik az önszabályozás jelentőségét és szerepét, amely e területen (is) a szabályozásnál lényegesen szigorúbb, és a fiatalkorúak védelme érdekében a digitális médiára szintén kiterjed.

Kiemelkedő jelentőségű a Hirdetők Világszövetsége (WFA – World Federation of Advertisers) által életre hívott ún. Responsible Marketing Pack (RMP)²² önkéntes vállalat, amely 2014 óta mintegy 1400 márkára kiterjedően az alkoholtermékekre fordított reklámköltség 70%-át fedi le, és amely mind a célzásra, mind pedig a reklámok tartalmára vonatkozóan fogalmaz meg előírásokat. A vállalat négy fő pontra terjed ki:

1. A média közzététele során az online és a hagyományos médiában csak olyan helyen tesz közzé az alkoholtermék reklámját, ahol a közönség döntő többsége felnőtt. A legtöbb országban az ún. 70/30-as szabály érvényesül, vagyis a célközönség 70%-ának az adott ország ún. Legal Drinking Age, vagyis az alkohol vásárlásra és fogyasztásra engedélyezett korúnak kell lennie – ez többnyire 18 év –, míg az USA-ban a célközönség 28,4% -ának kell 21 évnél idősebbnek lennie.
2. Kizárólag 25 év felettiek szerepelhetnek a reklámban, és a reklámok tartalma nem lehet elsődlegesen a fiatalkorúak számára vonzó, nem lehet rajzfilmmarakter, és a reklám egyetlen eleme – színek, játékok, a környezet stílusa stb. – sem lehet gyerekes.

¹⁹ ec.europa.eu/health/ph_projects/2004/action3/docs/2004_3_16_frep_a2b_en.pdf

²⁰ eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:02010L0013-20181218&from=EN

²¹ consumer.ftc.gov/articles/0391-alcohol-advertising

²² the-rmp.eu/

3. Rendkívül figyelemreméltó a digitális média területén tett vállalások sora, amelyek szerint a saját digitális oldalaikon – beleértve a közösségi médiát is –, a következő vállalásokat teszik:
 - a) age-gate (életkorra vonatkozó nyilatkozat a nyitóoldalon, amely nélkül nem látogatható az oldal tartalma) elhelyezése,
 - b) egyértelműen jelölik a reklámjellegét,
 - c) a felelős alkoholfogyasztásra való felhívást tesznek közzé,
 - d) megfogalmazzák felhívást, hogy az oldal látogatója ne tegyen közzé felelőtlen/túlzott fogyasztással kapcsolatos tartalmat,
 - e) megjelenítenek üzenetet, – ez az ún. FAN vagyis forward advice notice –, amely arra szólítja fel a látogatót, hogy ne ossza meg a tartalmat kiskorúval.
6. Influencer témakörben pedig elvárás a 25 éves kor, illetve a célközönség szempontjából a felnőtt követő tábor, és lehetőség szerint az age-gate alkalmazása. Évenként változó összetételben, hat európai országra terjed ki a vállalások ellenőrzése, amelynek 2019-es eredménye szerint a digitális területen 86%-os volt a megfelelés, a reklámok tartalmára vonatkozóan pedig 98%-os. Több cég nem vár a nemzetközi monitoring programra, a jobb megfelelés érdekében saját kezdeményezésre is készíttetnek vizsgálatot. Például a hazai nagy sör- és szeszgyártó vállalatok együttműködést kötöttek az Önszabályozó Reklám Testülettel a digitális platformjaik ellenőrzésére, hogy az esetleges hiányosságokat azonnal kiküszöbölhessék.

Míg a felelős reklámozásra vonatkozó ún. RMP vállalás ellenőrzését Európában a WFA (Hirdetők Világszövetsége) szervezi, a digitális területekre fókuszáló vállalat, az azokról szóló tréningeket és monitoring vizsgálatot az Európán kívüli országokra a New York-i székhelyű IARD (International Alliance for Responsible Drinking) menedzseli,²³ az ellenőrzést pedig a vállalatot tevő szervezetektől független önszabályozó szervezetek európai- (EASA) és világszövetsége (ICAS) koordinálásával a helyi önszabályozó szervezetek végzik. Bár kétségtelen, hogy elsősorban a digitális platformok által felállított – és sokszor épp a szülők figyelmetlenségével vagy egyenesen jóváhagyásával kijátszott – regisztrációs korhatárra vonatkozó hibás nyilatkozat miatt a fiatalok alkoholreklámokkal való találkozása nem zárható ki, a Nielsen 2021-es, hat európai országra vonatkozó kutatása szerint az összes online reklámnak mindössze 0,28%-a volt alkoholreklám.²⁴

A fogyasztók felelősségét és tudatos médiahasználatát pedig a későbbi fejezetben tárgyalt hazai Bűvös Völgy, és a nemzetközi ún. Media Smart – itthon Médiatudor néven futó – médiaértéssel kapcsolatos oktatások segítik.

A reklámok ellenőrzése alapján megállapítható, hogy a közzétételre és a reklámok tartalmára vonatkozó önkéntes vállalások és azok rendszeres ellenőrzése hatékony védekezésnek bizonyultak.

²³ www.iard.org/science-resources/detail/How-to-add-safeguards-to-social-media-marketing

²⁴ the-rmp.eu/infographic

4.2. Élelmiszerreklám

Ismételten a WHO nemfertőző betegségekkel kapcsolatos munkáját kell idéznem, amely az ún. HFSS (High Fat, Salt and Sugar) magas zsír, só- és cukor-tartalmú – továbbiakban HFSS – élelmiszerekre koncentrál, a receptúraváltás, az életmód és a kiegyensúlyozott táplálkozás komplex feladatai között pedig a gyermekeknek szóló élelmiszerreklámok kérdését is felvetve. Talán ez az a terület, ahol a leginkább sokszínű képpel találkozunk a nemzetközi kitekintés során.

Az első kérdés a szabályozás során itt is a korhatár, amelyben a 12 Svédország és Szahúid-Arábia, a 14 Németország és Chile, a 16 Peru, a 18 pedig Guatemala és Panama sajátja. A második kérdés pedig a korlátozások hatálya. Több országban a közszolgálati televízióban, vagy a gyerekműsorok környezetében nem engedélyezett a gyermekeknek szóló élelmiszerek reklámja. (Ez Európában a cégező önkéntes vállalása következtében megvalósul.)

Több országban fontos területe a szabályozásnak, hogy a gyermekműsorokat nem lehet reklámmal megszakítani. A magyarországi médiaszabályozás is ezzel azonos szigorú korlátozást fogalmaz meg, amikor a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény 33. §-a az alábbiak szerint határoz:

- „(3) Nem lehet reklámmal vagy televíziós vásárlással megszakítani azt a lineáris médiaszolgáltatásban közzétett műsorszámot, amely
- b) tizennégy év alatti kiskorúakhoz szól, és időtartama nem haladja meg a harminc percet,
- (6) Nem lehet virtuális vagy osztott képernyős reklámot közzétenni az olyan, lineáris audiovizuális médiaszolgáltatásban közzétett műsorszámokban, amely
- b) tizennégy év alatti kiskorúakhoz szól, és időtartama nem haladja meg a harminc percet (...)

Elsősorban Dél-Amerikában, a skandináv államokhoz hasonlóan az ismert játék- és rajzfilmmfigurák nem jelenhetnek meg az élelmiszerek reklámjában. Romániában pedig az iskolákban történő reklámozás tiltását tervezik. Az iskolai reklám tilalma Magyarországon már 2008 óta van hatályban, korábban az általános iskolákra, a törvény további, 2022-es szigorítása alapján a 8. § 4). szakasza alapján pedig a hat és nyolc évfolyammal működő gimnáziumokra, valamint a hat vagy nyolc évfolyammal működő gimnáziumi tanulókat fogadó kollégiumokra is kiterjesztik a tilalmat.²⁵

Mi újság Európában? Már 2014-ben önkéntes korlátozó vállalásokat tettek²⁶ Európában az élelmiszeripar nagyvállalatai, az ún. EU-Pledge keretében, amely vállalások nagyjából lefedték és megelőzték a dél-amerikai és távol-keleti jogi szabályozást. Az EU-Pledge keretében tett önkéntes vállalások következtében a gyermekeknek szóló élelmiszerreklámok száma jelentősen visszaesett.

2021-re az élelmiszeripar teljes reklámköltségének 80%-át kitevő vállalatok csatlakoztak az ún. EU-Pledge vállaláshoz, amelynek szigorú önkorlátozásai keretében:

²⁵ net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0800048.tv

²⁶ eu-pledge.eu/our-commitment/#enhanced-2014

- A tápanyag-profil alapján a nem a gyermekeknek való termék²⁷ az aláíró vállalatok nem reklámozzák a 13 év alattiak számára. A médiatervezés során az ún. 70/30 szabályt kell figyelembe venni, vagyis a célközönség 70%-ának 13 év felettinek kell lennie.
- Amennyiben a célközönség mérése nem lehetséges (pl. bizonyos közösségi média platformokon, közterületen), ott a reklám tartalma nem lehet a 13 év alattiak számára vonzó.
- Nem reklámoznak általános iskolákban (ez Magyarországon a gazdasági reklámtörvény alapján 2008 óta tilos.)
- Az élelmiszerek és üdítőitalok reklámja nem bátoríthatja a túlzott fogyasztást, az adagok mérete a valós méreteket kell, hogy tükrözzék.
- A reklám nem becsülheti le a kiegyensúlyozott táplálkozás és az egészséges életmód jelentőségét.
- A reklám szövege, hangja vagy képe sem tévesztheti meg a fogyasztót a termék táplálkozási és élvezeti jellemzői tekintetében.
- Azok az élelmiszerek, amelyek nem étkezés helyettesítésére valók, nem mutathatók be akként.

Az önkéntes vállalásokat független szakértők évente ellenőrzik. A 2021-es eredmények szerint²⁸ a televízióban 98,84%, a vállalatok saját honlapjain 96,49% (azaz 57 oldalból 2 problémás), a közösségi média profilokon 96,53%, (azaz 144 oldalból 5 problémás), a vizsgált influencerek oldalain pedig 100% volt a megfelelési arány. A televízióban közzétett reklámokat vizsgálva 2005-höz képest a gyerekprogramok körül 83%-kal kevesebb nem elsődlegesen a gyermekek számára való élelmiszerreklám volt látható.

2021-ben a Nielsen európai ún. Avatar – vagyis a kutatás céljára létrehozott gyermek-profilokkal – végzett vizsgálata megállapította, hogy a gyermekeket megcélzó online reklámok mindössze 1,53%-a volt ún. HFSS termékek reklámja.

2020 január óta pedig újabb önkorlátozás lépett hatályba, a Google ugyanis globális vállalása keretében nem tesz közzé élelmiszer (és üdítőital) reklámokat a YouTube ún. *Google Made for Kids*, vagyis a gyermekcsatorna tartalmában.²⁹

Összességében megállapítható, hogy az önkéntes vállalások hatékonyan működnek, ugyanis a közzétételi időt és/vagy a reklámok tartalmát vizsgálva jelentősen visszaesett a gyermekeknek szóló élelmiszerreklámok közzététele.

5. Reklámok tartalmi szabályozása

A nemzetközi kitekintés alapján a reklámok tartalmi szabályozásának közös pontja a gyermek szellemi, erkölcsi, érzelmi fejlődésének védelme, valamint a veszélyes magatartás tilal-

²⁷ Például natúr joghurtot igen, desszertet nem, ásványvizet igen, üdítőitalt nem. Egyes vállalatok azonban egyetlen termék reklámjával sem céloznak 13 év alatti gyerekeket.

²⁸ eu-pledge.eu/wp-content/uploads/EU_Pledge_Monitoring_Report_2021.pdf

²⁹ support.google.com/youtube/answer/9713557?hl=en

ma. Ezek kétségtelenül a védendő terület olyan elemei, amelyek létjogosultsága nem kérdőjelezhető meg.

A kérdéskör összetett jellegét mutatja, hogy vannak olyan termékek, amelyek esetén nem a gyermek a vásárló, de a termék fogyasztója vagy használója ő (is) lehet. A szigorú kategorizálás helyett tehát különös gondossággal kell eljárni akár a jogalkotói, akár a reklámozói oldalon, hogy a gyermekvédelem, és az egészséges társadalmi/családi kép egyensúlya megvalósuljon. A családi termékek esetén (például barkács gép vagy konyhai eszköz) az adott termék használatáról gondolhatjuk, hogy „nem gyerek kezébe való”, de bizonyos esetekben, például szülői/felnőtt felügyelet mellett kellő körülményekkel akár használhatja is. Itt a termékekre vonatkozó reklámozási szabályok helyett általános, a gyermekek védelmét szolgáló szabályozás (pl. veszélyes magatartás tilalma) indokolt.

A konkrét tevékenység jogszerűségének megállapítása kultúrától, a gyerek korától és a reklámban bemutatott szituációtól függ. (pl. veszélyes-e az ágyon ugrálás?) A veszélyes magatartás megítélésénél gyermekpszichológusok javaslata alapján célszerű figyelembe venni a szülő/felnőtt jelenlétét, jóváhagyását vagy éppen rosszallását. (Például konyhai jelenet vagy barkácsolás, közlekedési szituáció esetén.) Fontos hangsúlyozni, hogy a család része a gyermek, ezért szerepeltetésük elfogadott, sőt kívánatos is (a családi jelenet, családmodell miatt). A gyermek megjelenítésének módjával kapcsolatban a veszélyes helyzet tilalma mellett a gyermek személyiségi jogának és emberi méltóságának figyelembevétele is egyre fontosabb kérdéssé vált.

A gyermek személyiségi jogának kérdése elsősorban a digitális és különösen az influencer reklámokban merül fel, ugyanis a gyermek személyes adatai (a szülei neve, a gyermek lakóhelye és életkörülményei) az influencer tartalomgyártás jellemzőiből kiderülnek, amely az „internet nem felejt” alapján a gyermek későbbi életét is végig kísérheti anélkül, hogy arról a felvétel idején maga a gyermek felelős döntést tudott volna hozni. Megjegyezni kívánom, hogy az egyéb reklámokban a gyermek neve és adatai nem jelennek meg, ezekben a gyermek elvont helyszínen és szituációban szerepel, mire a reklámot közzéteszik, a gyermek megváltozik (megnő), és a való életben nem azonosítható.

Bármilyen reklámról legyen is szó – reklámfilm, fotózás vagy influencer által gyártott tartalom –, a reklámban megjelenített szerepe során a gyermek emberi méltóságát tiszteletben kell tartani. A gyermek emberi méltósága témában Magyarország egyik legfontosabb gyermekvédelmi szervezete, a Hintalovon Alapítvány az Önszabályozó Reklám Testülettel együttműködve ajánlást fogalmazott³⁰ meg a gyermekek reklámokban való szerepeltetésével kapcsolatban, amely szerint

„a gyermeket nem lehet megalázó, kiszolgáltatott, szélsőségesen nevetséges (például síró, maszatos, dacos, sérült, veszekedő, öntudatlan) helyzetben ábrázolni, és nem lehet őt felhasználni rossz példamutatásra. A gyermek emberi méltóságának megsértését jelentheti például a róla készült meztelen, félmeztelen fotó, képmás vagy más felvétel, illetve minden olyan ábrázolás, amikor a gyermek intim helyzetben van.”

³⁰ www.ort.hu/wp-content/uploads/2020/10/ort_hintalovon_onepager_vegleges.pdf

5.1. Vásárlásra való közvetlen felszólítás tilalma

A reklámoknak a gyermekek védelme érdekében történő tartalmi szabályozása jól mutatja a gyermekek családban és a gazdaságban betöltött szerepének változását. Korábban az ún. „pester power” a nyaggatás volt a fő probléma, vagyis amikor a gyermek nem rendelkezett önálló vásárlóerővel, de az árubőség következtében, azzal találkozáva, a szülőket az áru vásárlására ösztönözték. A nyaggatásra építő reklámozás tilalma tehát indokolt volt, és természetesen ez továbbra is tiltó listán van. Itt nemcsak a verbális felszólítás – mondd meg, kérd meg a szüleidtől –, hanem az erre utaló megjelenített (hiszti) magatartás is tilos.

A gyerekek önálló vásárlóként való megjelenése a gyermek vásárlásra való ösztönzésének megjelenését jelentette, amely sajátos formájának, a vásárlásra való közvetlen felszólítás tilalmának megfogalmazását indokolta a gyermek tapasztalatlansága, hiszékenysége kihasználásának megakadályozása érdekében. A gyermek védelme a vásárlásra való közvetlen felszólításának tilalmát az Európai Unióban a 2005/29/EC UCP³¹ irányelv mellékletének 28. pontjában fogalmazták meg, amely szerint tilos „A reklámban a gyermekek közvetlen felszólítása a reklámozott termékek megvásárlására, vagy arra, hogy győzzék meg szüleiket, vagy más felnőttet, hogy vásárolja meg számukra a reklámozott termékeket. Ez a rendelkezés nem érinti a televíziós műsorszolgáltatásról szóló 89/552/EGK irányelv 16. cikkét.” A nyaggatás és a vásárlásra való közvetlen felszólítás tilalma tehát az Európai Unió valamennyi tagállamában tilos.

Hasonlóan szigorúan szabály van hatályban Kanadában, és az ausztrál reklámetikai kódex is részletesen szól arról, hogy a szülők vásárlói döntéssel kapcsolatos jogát a reklám nem csorbíthatja³². A Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (ICC) Reklám és Marketing Kódexének³³ 18.4 szakasza pedig szintén e kérdéskör szabályozását fogalmazza meg. Az ICC Kódex a világ 45 országában számít iránytűnek az etikus reklámozás kérdésében, ennek következtében tehát e területe a gyermek nemzetközileg is védelem alatt áll. Hangsúlyozni kell, hogy a szabályozás egyértelműen a reklámban a vásárlásra való *közvetlen* felszólítást tiltja.

6. A digitális média és a gyermekek

A reklámozásra vonatkozó jogi szabályozás máig elsődlegesen a tömegmédiára vonatkozik (például televízió), miközben a fiatalkorúak médiafogyasztása a digitális (nem lineáris) média felé fordult. A Covid-időszak alatt ráadásul majd kétszeresére nőtt a gyermekek internet használata,³⁴ amiből jelentős visszalépés a szakemberek szerint nem várható.

A Qustodio kutató cég a „*Connected More than Ever*” kutatása a Covid hatását vizsgálta három ország (USA, Nagy-Britannia, Spanyolország) mintegy hatvanezer háztartásában.

³¹ eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005L0029&from=EN

³² aana.com.au/content/uploads/2018/03/180316-Code-for-Advertising-and-Marketing-Communications-to-Children.pdf

³³ aana.com.au/content/uploads/2018/03/180316-Code-for-Advertising-and-Marketing-Communications-to-Children.pdf

³⁴ Qustodio 2020 annual report on children's digital habits. https://qweb.cdn.prismic.io/qweb/e59c2e0f-ef4f-4598-b330-10c430e2ec71_Qustodio+2020+Annual+Report+on+Children%27s+Digital+Habits.pdf

A 2019. májusa és a COVID közvetlen kitörése utáni 2020. februári adatok drámai ugrást rögzítettek. Az online videómegosztó platformok „királya” a YouTube (a második jelentősen leszakadva a Netflix). A gyermekkorúak által használt közösségi média területén a COVID legnagyobb nyertese a TikTok volt, amely megkétszerezte a letöltések számát, de dobogós helyen áll az Instagram és Snapchat is. Ugyanakkor figyelemreméltó, hogy számos nagy márka számára a TikTok ún. „NoGo” zóna, tekintettel arra, hogy az elmúlt években több országban is probléma merült fel a gyermekek adatainak jogszerű felhasználása területén. Kétségtelen, hogy a szakmai hírek szerint a TikTok nagyobb gonddal jár már el a gyermekek adatvédelme területén, de több márka továbbra is tartózkodik az e platformon történő reklámozástól.

Az online játékok közül Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban toronymagasan vezet a Roblox, második a Minecraft (naponta több mint egy órát játszanak a Roblox applikációval a gyermekek). A COVID jelentős hatást gyakorolt az oktatást segítő applikációk elterjedésére is, amelyek segítettek/segítik a gyermekek iskolai munkáját. A Google Classroom, Duolingo, Kahoot és Photomath volt a három vizsgált országban a leggyakrabban használt edukációs app. Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiája (DGYS) nagyon pontosan megfogalmazta azt a kettős feladatot, amely a digitális világban való eligazodás fontosságát és a gyermekek védelmét jelenti.

„[A] DGYS megalkotásakor fontos szempont volt, hogy ne csak kiküszöbölhetőek legyenek az internethasználat során a gyermekeinkre leselkedő kockázatok, hanem hogy mindeközben az internet nyújtotta lehetőségekkel minél hatékonyabban tudjanak élni.”³⁵

Az oktatási rendszerben tehát helye van a digitális világnak (kvízek, kiegészítő információk a weben, vagy éppen a szülőkkel való kapcsolattartás). Érdekes módon ugyanakkor a gyermekek panasszal éltek több helyen (pl. az USA több államában), hogy a szülők által az online térben tölthető időre vonatkozó keretből vesz el az oktatási appokkal töltött idő. Franciaországban³⁶ pedig elsőként fogadták el a törvényt – Nagy-Britannia, Dánia, Svédország is követte ezt a példát –, amely szerint az állami óvodákban, általános és középiskolákban oktatási időben tilos a mobiltelefon használata. A tilalom a diákok jobb koncentrációját, az iskolai zaklatás elkerülését, és bár nem ez volt az elsődleges szempont, de természetesen a reklámok elleni védelmet is szolgálja.

Az első és legfontosabb szabályozás digitális területen az adatvédelem kérdése volt, amelynek gyermekekre vonatkozó szabályait az ún. GDPR (EU 2016/679. rendelet 38. és 58 cikkelye) fogalmazta meg.³⁷

A legtöbb online szolgáltatás használata esetén a gyermek bizonyos koráig a szülő vagy a gyám hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy a gyermek a személyes adatainak kezeléséhez szükséges beleegyezését joghatályosan megadhassa. Ez igaz a közösségi oldalakra, valamint a zeneletöltési és az online játékvásárlási platformokra is. A szülői hozzájárulás megszerzése a

³⁵ digitalisjoletprogram.hu/hu/tartalom/dgys-magyarorszag-digitalis-gyermekvedelmi-strategiaja

³⁶ www.forbes.com/sites/alexledsom/2019/08/30/the-mobile-phone-ban-in-french-schools-one-year-on-would-it-work-elsewhere/?sh=17b7d0f35e70

³⁷ eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=DA

különböző uniós országokban az általuk meghatározott életkor (13–16 év) eléréséig kötelező.³⁸ A tagállamok tehát különböző, de a 13. életévnél nem alacsonyabb életkort is megállapíthatnak.³⁹

A jelenleg elérhető információk alapján az egyes tagállamok a következők szerint állapítják meg a korhatárt:

16. életév: Hollandia, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Németország

14. életév: Ausztria

13. életév: Cseh Köztársaság, Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Írország, Lengyelország, Spanyolország, Svédország.⁴⁰

A gyermekeknek szóló tájékoztatást könnyen érthető, világos és egyszerű nyelven kell megfogalmazni. Az európai GDPR – adatvédelmi rendelet hatása – túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az egész világra kiterjed a gyermekek online adatainak védelmében, például Kínára,⁴¹ Japánra,⁴² Kanadára⁴³ és Brazíliára.⁴⁴ A „Children’s Online Privacy Protection Act (COPPA)” pedig az USA gyermek online adatvédelmi törvénye, amely már 1998 óta védi a 13 év alatti gyermekek online adatait.⁴⁵ A jogi szabályozáson túl ki kell emelni az önszabályozás szerepét, hiszen a digitális tartalom – köztük a reklám – határon, földrészeken átívelő, amelyet jórészt globális platformok szolgáltatnak. Önszabályozás körébe sorolhatjuk többek között a már említett PEGI rendszert, amely az online játékok, DVD-k, konzolok korhatár besorolását írja elő. Szintén az ipar európai önszabályozó kezdeményezése a European Digital Advertising Alliance⁴⁶ 2011-ben elfogadott alapelve, amely szerint nem hoznak létre az online viselkedés/érdeklődés alapján 12 éven aluliaknak szóló célcsoportokat reklámozás céljából. (Az érdeklődés alapú reklámozás azt jelenti, hogy nem a felhasználó személyes adatait gyűjtik, hanem az általa felkeresett oldalak alapján az online érdeklődését, így számára releváns reklámokat juttatnak el.)

Az európai szabályozás területén új határkövet jelentett az ún. Digital Service Act, a 2022. október 19-én közzétett, az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065 rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet),⁴⁷ amelynek a gyermekvédelem szempontjából fontos eleme, hogy megtiltja a személyes adatok alapján történő profilírozás révén a kiskorúak reklámokkal való célzását. A reklám azonosíthatósága, a reklám-jelleg feltüntetése általános kötelezettség. Ezt fogalmazza meg a 2005/29/EK) szóló irányelv reklám azonosíthatóságára vonatkozó szabálya. „A 7. cikk (2) bekezdése értelmében megtevéstző mulasztásnak minősül, ha egy kereskedő nem nevezi meg az adott kereskedelmi gyakorlat kereskedelmi cél-

³⁸ commission.europa.eu/law/law-topic/data-protection/reform/rights-citizens/how-my-personal-data-protected/can-personal-data-about-children-be-collected

³⁹ gdpr.blog.hu/2018/03/12/a_gyermekek_adatainak_vedelme_a_gdpr_alapjan

⁴⁰ gdpr.blog.hu/2018/03/12/a_gyermekek_adatainak_vedelme_a_gdpr_alapjan

⁴¹ www.chinalawtranslate.com/en/childrenpersonalinfoonline/

⁴² www.ppc.go.jp/files/pdf/Act_on_the_Protection_of_Personal_Information.pdf

⁴³ laws-lois.justice.gc.ca/eng/annualstatutes/2015_32/page-1.html

⁴⁴ www.in.gov.br/materia/-/asset_publisher/Kujrw0TZC2Mb/content/id/36849373/do1-2018-08-15-lei-no-13-709-de-14-de-agosto-de-2018-36849337

⁴⁵ <https://www.ftc.gov/legal-library/browse/rules/childrens-online-privacy-protection-rule-coppa>

⁴⁶ edaa.eu/wp-content/uploads/OBA-Framework.pdf

⁴⁷ eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022R2065&from=EN

ját.⁴⁸ Továbbá az I. melléklet 11. pontja tiltja az „írott és elektronikus sajtóban szerkesztői tartalom használatát a termék eladásösztönzésére”–, hangsúlyozza az EU 2021-ben kiadott közleménye, amely azt is kimondja, hogy az irányelv 7. cikkének (2) bekezdése és az I. mellékletének 22. pontja értelmében a „közösségimédia-platformokon közzétett kereskedelmi kommunikáció minden formáját egyértelműen kell közzétenni.”

A Bizottság közleménye rámutat arra is, hogy közösségi médiaplatformok számos felhasználója fiatal, akik védelme szempontjából „az irányelv 5. cikkének (3) bekezdése releváns lehet a kiszolgáltatott fogyasztók védelmének jogalapjaként, és a közzétett kereskedelmi kommunikációnak érthetőnek kell lennie a valószínűsíthető célközönség számára”. Franciaországban pedig – elsőként a világon – megszületett az ún. „kidfluencer” törvény,⁴⁹ amely elsődlegesen a gyermekek munkajogi védelme szempontjából készült.

Számos más, akár furcsa, de egy-egy konkrét problémára reagáló jogszabály született szerte a világban, amely a gyermekek védelme érdekében készült. Speciális területnek tűnik ugyan, de Dél-Koreában 2019-től⁵⁰, Kínában pedig 2022-től tiltják az ún. mukbang videókat, amelyek a túlevést mutatják. Ilyenkor egy-egy erre specializálódott influencer mást sem csinál, mint az asztal egyik oldalán óriás adagokat eszik. Mivel a fiatalokkorúak körében a folyamatos online jelenlét és a személyes egyedüllét kettőse figyelhető meg, számukra a mukbang videó a közös táplálkozás illúzióját adja, ugyanakkor ez a túlevés miatt veszélyes.

Új területnek számít az ún. „Loot-box” – az online játékok és konzolok használata során a játékhoz szükséges plusz elemekhez jutás (nyerés) –, amely a tanulmányok szerint – elsősorban a fiatalkorúak számára – nyerés iránti vágy növelését, és ezzel a szerencsejáték függőség veszélyét hordozza magában, amellyel az EU 2020-ban⁵¹ illetve az FTC (USA Federal Trade Commission) már 2019-ben foglalkozott.⁵²

A digitális világ fejlődése újabb és újabb feladat elé állítja a szabályozókat, legyenek azok jogszabályalkotók, önszabályozók, vagy éppen nagy platformok irányelvi és az azok betartására létrehozott csoportok. A nagy platformok is mind több önkéntes vállalást tesznek a gyermekek védelmére, például a Netflix 2020-ban bevezette az ún. Parental controlt⁵³ a Google pedig a Family link⁵⁴ applikációt, sőt már a TikTok is kezd a szülői felügyelet kérdésével foglalkozni.⁵⁵ Az sem véletlen, hogy a gyermekvédelem és a digitális területek mind a szabályozók, mind az önszabályozók figyelmének középpontjában állnak. Kiváló példa erre, hogy a magyar versenyhatóság az influencerekre vonatkozó ajánlását 2022-ben kibővítette, amelyben az influencer meghatározásában a gyermek, vagy akár a gyermekek számára is vonzó elemek, figurák megfogalmazást nyertek. A GVH ajánlásának 1.1.6. pontja úgy fogalmaz, hogy

„az influenszer olyan, a digitális környezetben befolyás gyakorlására, fogyasztói vélemény formálására képes – akár kiskorú – személy vagy dolog, virtuális entitás (így

⁴⁸ eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021XC1229(05)&from=EN

⁴⁹ www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/dossiers/exploitation_commerciale_image_enfants

⁵⁰ www.koreaboo.com/stories/korean-government-mukbang-obesity/

⁵¹ www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU(2020)652727

⁵² www.ftc.gov/news-events/events/2019/08/inside-game-unlocking-consumer-issues-surrounding-loot-boxes

⁵³ www.childnet.com/blog/new-parental-controls-launched-on-netflix/

⁵⁴ https://safety.google/families/parental-supervision/

⁵⁵ www.forbes.com/sites/isabeltogoh/2020/02/19/tiktok-rolls-out-new-safety-features-including-parental-controls/?sh=1db9f765514f

például állat, kabala, digitális karakter, avatar), aki/ami akár eseti vagy állandó partnerként, akár dedikált márkanagykövetként online tartalmat készít és tesz közzé saját weboldalán, közösségi média oldalán, videómegosztó- vagy más egyéb online platformon, függetlenül attól, hogy a tartalom a sajátja vagy vendégbejegyzés; a legtöbb esetben a véleményvezér elkötelezett követőbázissal rendelkezik.”

Tekintettel arra, hogy a gyermekek számára kiemelt jelentőségű a reklám azonosíthatóságára vonatkozó – az EU-n kívül is általános elvárásként tekintett – reklám azonosíthatóságának kérdése, a reklám világában viharos sebességgel elterjedt influencer marketing területén különösen fontos, az influencer – újabban tartalomgyártóként elnevezett – reklámalkotók és köztevéők definiálása.

A digitális világ változása és annak reklámparban betöltött szerepe nemcsak az influencer marketing területén mutatkozik meg, hanem a reklámköltések digitális területre toldása mellett az alkalmazott technikákban és kreatív megoldásokban is. Nem véletlen, hogy mind a reklámetikai kódexek „anyjának” tekinthető Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (ICC) kódexében, mind a 2023-ban megújult Magyar Reklámetikai Kódexben a legjobban és folyamatosan bővített fejezetek a digitális területről szólnak. Nem mindegy ugyanis, hogy a gyermekekre vonatkozó széleskörű és szigorú szabályok hatálya e területekre is kiterjed-e.

Ezért figyelemreméltó, hogy a Magyar Reklámetikai Kódex 2023-ban közzétett frissítése rendkívül részletesen foglalkozik a digitális reklámozással. A megfogalmazott definíció szerint a „digitális reklám” kifejezés a digitális térben zajló reklámot jelenti. Ez a fejezet a digitális reklámozás valamennyi résztvevőjére és reklám tevékenységére vonatkozik, formájától, tartalmától, közzétételi platformjától függetlenül.

Rendkívül hasznos és érdemes megismerni az ipar által jelenleg használt, és ismert technikákat, amelyek a digitális terminológiában már itthon is elfogadott megnevezések, és amelyeknek fordítása és magyarázata is megtalálható a Kódex 3. fejezetében:

- Advergame – (Kifejezetten a termék/márka köré tervezett online játék)
- Applications – (Applikáció)
- Promotional Blogs / Sponsored-Posts / Promotional Forums – (Promóciók megjelenési formái)
- Influencer’s communications and brands – (Influenszer kommunikáció)
- Email / SMS / MMS
- Gamification – (Játékelemek alkalmazása)
- In-game Advertising – (Videójátékban történő márkamegjelenítés)
- Paid for links – (Keresőhirdetés)
- Native advertising – (Natív hirdetés)
- Connected objects – (Csatlakoztatott okos eszközök)
- Behavioral advertising and retargeting – (böngészési szokások alapján célzott és újracélzott reklám)
- Augmented reality – (Kiterjesztett valóság)
- Social Network – (Közösségi média platformok)
- Video On Demand / Connected television
- Teasing – (Teaser kommunikáció)
- Virtual world – (Virtuális világ)
- Viral – (Vírus marketing)

Természetesen a fent bemutatott – és a még nem létező – reklámozási technikák a tanulmányban bemutatott valamennyi termékkörre és tartalmi elemre vonatkoznak.

7. Oktatás kicsiknek és nagyoknak

A technikai fejlődés – az „új ipari forradalom” – olyan sebességgel robbant be és száguld tovább a „digitális sztrádán”, amit sokszor még a szakembereknek is nehéz követniük. A legjobb példa erre a Chat GPT megjelenése, amely az EU éppen elkészült szerzői jogi és Digital Service Act újragondolását is felveti.

Ebben a gyorsan változó helyzetben különösen nagy felelősség hárul a jogalkotókra, a kormányokra és a reklámparra, hogy segítsék a fogyasztókat, és különösen a sérülékenynek tartott gyermekeket és szüleiket az új területek és veszélyek közti eligazodásban. A tudás a felelős döntések alapja és a legjobb védelem a rosszindulatú vagy megtévesztő reklámozással szemben felnőtteknek és gyermeknek egyaránt. Az edukáció fontosságát ismerte fel a magyar médiahatóság (NMHH), amikor útjára indította a Búvösölgymédiaértés-oktató központokat, hogy élményszerű programmal támogassa a médiaértés oktatását a 9–16 éveseknek.⁵⁶ Mára három helyszínen, Budapesten, Debrecenben és Sopronban naponta 30–50 diákot fogad az ingyenes, interaktív oktatási programokon.

Kiváló nemzetközi példa a Mediasmart, a reklámpar non-profit médiaismeret programja, amely 2002-ben indult Nagy-Britanniában, azóta pedig tíz európai országban – köztük 2007 óta „Médiatudor” néven Magyarországon is – oktatja a pedagógusokat és kész oktatási anyagokkal segíti őket, hogy az iskolás gyerekek számára a médiaértés könnyebbé váljon és a reklámok célja, továbbá gazdasági szerepe is világos legyen. A magyar Médiatudor program 2021. december 13-i adatai szerint 2.994 pedagógushoz és 1.760 iskolához jutott el.

Példaértékűnek tartom, hogy az OECD⁵⁷ és 2020-ban az ICPEN⁵⁸ is segítő szándékú ajánlásokat fogalmazott meg, és hasonló a magyar Gazdasági Versenyhivatal megközelítése is. A nemzeti önszabályozó szervezetek pedig a világ sok-sok országában aktívan kiveszik részüket a reklámpar oktatásában, számtalan tréninget (az ÖRT évente mintegy húszat) tartanak a szakma képviselőinek.

8. Összefoglalás

Van-e sok-sok jogszabály és önszabályozó önkéntes vállalás, amelyek védik gyermekeink biztonságát a reklámozás területén? Mint láthattuk, nagyon sok van. Biztonsági öv van, már csak az a kérdés, hogy a fogyasztók – legyenek akár szülők, gyerekek, vagy szépkorúak – használják-e őket.

⁵⁶ buvosvolgy.hu/

⁵⁷ OECD (2022), Companion Document to the OECD Recommendation on Children in the Digital Environment, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/a2ebec7c-en>.

⁵⁸ icpen.org/sites/default/files/2020-06/ICPEN%20-%20Best%20Practice%20Principles%20for%20Marketing%20Practices%20Directed%20Towards%20Children%20Online%202020.pdf

Megfelelő-e az arány a szabályok alkotása, valamint a szabályok ismertetése között? Tudják-e a szülők, hogy a szabályok a gyermek, a közös kincsünk és közös felelősségünk érdekében készülnek? Tudja-e a szülő, hogy miért fontos az age-gate a digitális platformokon? Figyelembe veszi-e a korhatár-besorolási javaslatot például a számítógépes játékoknál? E kérdések megválaszolását már az olvasóra bízom.

Ártalmas, veszélyes, tiltott – a gyermekekre káros tartalmak szabályozása az online platformokon

SORBÁN KINGA*

Absztrakt

A modern kor gyermekei nagyon korán találkoznak a technológiai fejlődés vívmányaival, a 16 évesek jelentős része már legalább három közösségi média alkalmazást használ. Ezzel párhuzamosan a gyermekekre káros internetes tartalmak száma folyamatosan növekszik, az internethasználó kiskorúak átlagosan 12 éves korukban találkoznak először pornográfiával. A gyermekek védelme az interneten több ágazatot érintő feladat, amelyben szerepük van a szülőknek, a pedagógusoknak, az interneten szolgáltatást nyújtó piaci szereplőknek és az államnak is. Jelen tanulmány a szabályozás szempontjából vizsgálja meg az online gyermekvédelem eszköztárát, különös hangsúlyt fektetve az EU új, harmonizációt megvalósító szabályaira, amelyek az online platformok és a videómegosztó platformok tevékenységét szabályozzák. Bemutatom az új uniós szabályok és a tagállami rendelkezések viszonyát, rámutatva azokra a területekre, ahol a védelem jelenleg nem működik elég hatékonyan. E körben szót ejtek azokról a stratégiákról, amelyekkel a tagállamok, illetve maguk a piaci szereplők magánszabályozás révén igyekeznek kompenzálni a hatékonyságra negatívan ható problémákat.

Kulcsszavak: gyermekvédelem, online platform, jogellenes tartalom, ártalmas tartalom.

Harmful, dangerous, prohibited – regulating content harmful to children on online platforms

Abstract

Children of the modern age are introduced to technological advances at a very early age; a significant proportion of 16-year-olds already use at least three social media apps. At the same time, the amount of harmful content on the Internet is steadily increasing, with minors using the Internet having their first exposure to pornography at the age of 12 on average. Protecting children online is a cross-sectoral task involving parents, educators, providers of different online services and state actors. This paper examines the instruments of online

* Tudományos munkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Információs Társadalom Kutatóintézet. E-mail: sorban.kinga@uni-nke.hu

child protection from a regulatory perspective, with a particular focus on the new EU harmonising rules that regulate the activities of online platforms and video-sharing platforms. describe the relationship between the new EU rules and national provisions, highlighting areas where protection is currently not working effectively enough. In this context, I will discuss the strategies that Member States and market players themselves are employing to compensate for inefficiencies through various soft law instruments and private regulation.

Keywords: protection of minors, online platforms, illegal content, harmful content

1. Bevezetés

A modern kor gyermekei nagyon korán találkoznak a technológiai fejlődés vívmányaival, a televízióval, a mobiltelefonnal és az internettel. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (a továbbiakban: NMHH) 2020-as reprezentatív felmérése azt mutatja, hogy a 16 évesek jelentős része már legalább három közösségi média alkalmazást használ,¹ a legnépszerűbb alkalmazások listájára pedig több videómegosztó (YouTube és a TikTok), valamint videómegosztó funkcióval is rendelkező (Facebook, Instagram) alkalmazás is felkerült. A fiatalok tartalomfogyasztásának jelentős részét teszik ki a más felhasználók által előállított hosszabb-rövidebb időtartamú videók, amelyek minőségben és népszerűségben nem ritkán a professzionális médiával versengenek. Az internetes audiovizuális tartalmak között azonban előfordulnak olyanok is, amelyek hátrányosan befolyásolják a kiskorúak fizikai, szellemi, illetve erkölcsi fejlődését, de az sem ritka, hogy kimondottan bűncselekményt megvalósító tartalmak találják meg az utat a nagyközönséghez.

Az interneten keringő ártalmas és jogellenes tartalmak elleni küzdelem egy olyan szélmalomharcnak tűnik, ahol a szülők, a pedagógusok és a szabályozási szakemberek csak loholnak a trendek után; egy-egy veszélyes jelenség jellemzően akkor kerül az intézményrendszer látókörébe, amikor virálissá válva elterjed, és ezt követően is jellemzően csak akkor tűnik el, amikor lecseng a „hype”. A gyermekek védelme az online térben éppen ezért olyan jelenség, ahol több szektor együttműködésére van szükség az eredményességhez.

Jelen tanulmány elsősorban a szabályozás oldaláról igyekszik bemutatni a kiskorúakra káros tartalmak elleni fellépés normatív kereteit, rávilágítva a rendszer gyengeségeire és esetleges hiányosságaira, elsősorban arra keresve a választ, hogy mit tehet a jogi szabályozás és a jogszabályok végrehajtását végző állami intézményrendszer annak érdekében, hogy visszaszorítsa a gyermekek káros tartalmaknak való kitétséget az online platformokon.

A tanulmány 2. részében azt veszem számba, hogy pontosan mely tartalmaktól és miért szükséges megvédeni a gyermekeket az online térben. Összesen három tartalmi kategóriát különböztetek meg, az ártalmas, a veszélyes, valamint a tiltott, más néven jogellenes tartalmak kategóriáit. Noha a felsorolt tartalmi kategóriák között nem feltétlenül lehet éles határokat húzni, az ártalom, illetve a jogellenesség szempontjából megfigyelhető egyfajta fokozatosság. Míg a kiskorúakra nézve ártalmas tartalmak többnyire nem jogellenesek, a veszélyes tartalmak jogrendszerrel függően már komolyabb jogkövetkezményeket vonhatnak maguk után, a tiltott tartalmak pedig jogellenesek, tehát büntetőjogi normát sértenek. Az

¹ nmhh.hu/dokumentum/224643/mediahasznalat2020rovid1109.pdf

európai uniós szabályozási rendszer többnyire erre a fokozatosságra épít, amikor meghatározza, hogy milyen intézkedési lehetőségek vannak az online platformoknak az egyes tartalmak vonatkozásában.

A tartalmi kategóriák azonosítását követően mutatom be azokat a szabályokat, amelyek a kezelésük eszközrendszerének alapjait fektetik le. E szabályozási eszközök ismertetésekor elsősorban az európai uniós jogalkotási aktusokat veszem sorra, hiszen ezek teremtik meg azt az egységes szabályozási keretrendszert, amelyre később a tagállamok rá tudják építeni saját nemzeti szabályaikat. A tanulmány e részét főként a 2022-ben elfogadott új rendeletnek, az Európai Parlament és a Tanács 2022/2065 a Digitális Szolgáltatások Egységes Piacáról és a 2000/31/EK Irányelv módosításáról szóló rendeletének (a továbbiakban: DSA) szentelem, amely számos új rendelkezést vezetett be az online platformok tevékenységére és a jogellenes tartalmakkal szembeni fellépésre vonatkozóan. Szintén ebben a részben ismertetem a videómegosztó platformokra vonatkozó szabályokat lefektető, az audiovizuális média-szolgáltatásokról szóló irányelvet (a továbbiakban: AVMS irányelv).²

Álláspontom ugyanakkor az, hogy az online tartalmak elleni fellépés a DSA törekvései ellenére töredezett maradt. A 3. részben azt fejtem ki, hogy ez a töredezettség miként erősíti a platformok magánszabályozását, alapvetően amellett foglalva állást, hogy bizonyos, korábban az államhoz tartozó funkciók átengedése a platformszolgáltatók részére nem szerencsés a felhasználók szempontjából. Ez a probléma főként azon kisebb szolgáltatók esetében csúcsosodik ki, amelyek nem állnak a sajtó és a jogalkotók figyelmének a középpontjában. Míg az ún. óriásplatformok esetében a moderálás és annak átláthatósága nemcsak jogszabályi követelmény, hanem a nyilvánosság számára is demonstrálandó kötelezettség, a kis szolgáltatóknak nem feltétlenül áll érdekükben hatékony, ám költséges moderáló rendszereket működtetni. A tanulmány ezért végső soron arra keresi a választ, hogy miként ösztönözhetők ezek a platformok akár jogi, akár jogon túli eszközökkel arra, hogy a tartalommal kapcsolatos szabályok betartásának aktív közreműködői legyenek.

2. Ártalmas, veszélyes, tiltott – a kiskorúakra káros tartalmak kategóriái az online térben

Mint ahogyan azt a tanulmány bevezető részében is jeleztem, a kiskorúakra káros tartalmaknak három fő típusát különböztetem meg. Mivel az uniós szabályok is az ártalom mértékével arányban kötelezik a szolgáltatókat az egyes intézkedések megválasztására, a hatályos szabályok bemutatását a legkevésbé ártalmas tartalmaktól kezdem, fokozatosan haladva a tiltott tartalmak felé.

2.1. A kiskorúakra ártalmas tartalmak

Az online környezetben bizonyos tartalmak terjesztését azért korlátozzuk, mert azok rossz hatással vannak a gyermekek fejlődésére. Ezek a tartalmak az esetek többségében nem jogel-

² Az Európai Parlament és a Tanács 2010/13/EU irányelve (2010. március 10.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról.

lenesek, azokat a felnőtt fogyasztók minden korlátozás nélkül fogyasztathatják. Ha mégis jogellenességről beszélünk az ilyen tartalmak vonatkozásában, akkor nem magára a tartalomra vonatkozik, hanem a közzététel módjára, amely valamilyen korlátozó szabályt sértett.

Az ártalmas tartalmaknak a körét a legnehezebb pontosan meghatározni, hiszen az, hogy az egyes jogrendszerek mennyire tekintenek bizonyos tartalomtípusokat ártalmasnak egy gyermekre, nagyban függ a kulturális háttértől, a világnézettől, de az éppen uralkodó gyermekpszichológiai és fejlődéstani tudományos eredményektől is. Minden felsorolt szempont figyelembevételével sem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a szabályok által ártalmasnak minősített tartalmak univerzális érvénnyel károsak lennének minden gyermek számára. A tényleges ártalomkózzást nagyban befolyásolja a gyermek életkora, társadalmi háttere és személyes érzékenysége is. E változó szempontok miatt az uniós jog nem is kísérelt meg kötött listát felállítani a gyermekekre ártalmas tartalmakról. Az audiovizuális tartalmak esetében az AVMS irányelv 6a. cikke csak a két legkárosabbnak ítélt tartalomtípust említi, az öncélú erőszakot és a pornográfiát. A gyermekekre káros tartalmak további típusaival tagállami jogrendszerekben találkozhatunk. A holland Kijkwijzer-rendszer, amely több európai ország számára modellként szolgál, az alábbi tartalmi kategóriákat minősíti ártalmasnak:

- erőszak,
- szexualitás,
- félelemkeltés,
- alkohol, kábítószerhasználat,
- diszkrimináció,
- trágár nyelvezet.³

2.2. Veszélyes tartalmak

A veszélyes tartalmak – noha a jogellenesség szintjét nem minden esetben érik el – szigorúbb megítélés alá esnek, mert olyan magatartásokat ábrázolnak, amelyek túlmutatnak a gyermek fejlődésének kedvezőtlen befolyásolásán és az életüket, fizikai épségüket, egészségüket veszélyeztetik, ha a gyermekek utánozzák azokat. Annak ellenére, hogy főként a gyermekek tartalomfogyasztásával összefüggésben tárgyaljuk őket, az e csoportba sorolható tartalmak nemcsak a kiskorú felhasználók számára lehetnek ártalmasak, hanem a felnőttek számára is. A veszélyes tartalmak esetében a szigorúbb korlátozó intézkedések – így az eltávolítás – lehet indokolt megoldás, esetenként pedig a feltöltőre irányadó ország joga alapján felmerülhet a büntetőjogi felelősségre vonás lehetősége is. A veszélyes tartalmak tipizálása – azok dinamikus megjelenése és eltűnése miatt –, inkább csak főbb kategóriák mentén példálózva lehetséges. Ide soroljuk az alábbiakat:

- veszélyes kihívások készítése, részvételre buzdítás,
- önsértésre, öngyilkosságra buzdítás, abban segítségnyújtás (eszközök, módszerek ismertetése),
- étkezési zavarok dicsőítése, radikális fogyókúrák népszerűsítése,
- rémhírterjesztés.

³ VALKENBURG et al. (2002)

A veszélyes kihívások jellemzően abból állnak, hogy valaki videóra veszi, hogy veszélyes vagy kockázatos cselekedet hajt végre, majd arra biztatja a nézőit, hogy azt ők maguk is hajtásák végre, az erről készült felvételt pedig töltsék fel. Az internetes kihívások egy része ártalmatlan, más részük ellenben halált vagy maradandó károsodást okozhat, mint az ún. *blackout-challenge*,⁴ amelynek a lényege az volt, hogy annak résztvevői az eszméletvesztésig visszatartják a lélegzetüket, vagy a *tide-pod-challenge*, amelyben a „feladat” mosókapszulák elfogyasztása volt.⁵ Az ilyen magatartások bemutatásával a közlők jellemzően nem valósítanak meg bűncselekményt, ennek ellenére a tartalmakat még korlátozás mellett sem indokolt a platformok kínálatában tartani. Más megítélés alá eshet az öngyilkosságra buzdítás, az ahhoz való segítségnyújtás, ami több jogrendszer szabályai szerint is bűncselekménynek minősül. Ilyen a magyar jog is, ahol az öngyilkosságban közreműködés 1–5 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, ha azt elkövetik, vagy megkísérik.⁶ A hamis hírek, a félretájékoztatás terjesztése szélsőséges esetekben szintén lehet bűncselekmény. A magyar jog például ismeri a rémhírterjesztés tényállását, amelyet közveszély színhelyén, 2020 óta pedig a járványügyi védekezéssel összefüggésben is el lehet követni.

2.3. Jogellenes tartalmak

A vizsgált tartalmak utolsó csoportját a jogellenes, büntetőjogi normát sértő tartalmak képezik. A DSA az online platformok kötelezettségeinek meghatározásakor a jogellenes tartalmak definícióját nagyon tágan határozza meg. A rendelet szerint jogellenes minden olyan tartalom, amely ellentétes akár az EU, akár valamelyik tagállam jogával. A DSA rendszerében a jogellenesség még nem feltétlen jelent büntetőjogi jogellenességet, bármely jogág szabályainak – például a fogyasztóvédelmi szabályoknak – a megsértése jogellenességhez vezethet. Ezzel a tág meghatározással a DSA összemosza a kiskorúvédelmi aspektusból vizsgált káros és jogellenes tartalmak kategóriáit; jelen tanulmány vonatkozásában azonban, amikor jogellenes tartalmakról szólok, akkor az alatt kizárólag a büntetőjogi normát sértő tartalmak csoportját értem. Az AVMS irányelv a jogellenes tartalmak négy csoportjával kapcsolatban fogalmaz meg kötelezettségeket:

- az erőszakra és gyűlöletre uszító tartalmak, illetve a 2008/913/IB kerethatározat 1. cikke szerinti rasszizmussal és idegengyűlölettel kapcsolatos bűncselekményeket megvalósító tartalmak,
- az (EU) 2017/541 irányelv 5. cikke szerinti terrorista bűncselekmény elkövetésére való nyilvános uszítás,
- a gyermekpornográfiát és a gyermekek szexuális kizsákmányolását bemutató tartalmak a 2011/93/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv szerint, továbbá
- az olyan tartalmak, amelyek terjesztése az EU joga szerint bűncselekmény.⁷

⁴ PÓCZE (2022)

⁵ BEVER (2021)

⁶ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 162. § (1)

⁷ AVMS irányelv 28b. cikk.

A tagállami jogok ezeken túl számos olyan tartalommal kapcsolatos cselekményt is jogellenesnek nyilvánítanak, amelyeket nem nevesít külön az AVMS irányelv. A teljesség igénye nélkül ilyenek a hozzájárulás nélkül közzétett szexuális felvételek, a magyar jogban a rágalmazás, valamint az online zaklatást megvalósító tartalmak.

3. Fellepés az ártalmas, veszélyes és tiltott tartalmak ellen az online térben

A káros tartalmak körét nem elegendő azonosítani, fontos azt is meghatározni, hogy milyen eszközzel biztosítható a kiskorúak védelme. Az első, AVMS irányelv 2010-es elfogadása óta az európai infokommunikációs szektor horizontálisan tagolt, ugyanis az egyes telekommunikációs szektorokra vonatkozó vertikális szabályrendszereket felváltották az értéklánc egyes elemeit teljességükben szabályozó horizontális szabályok.⁸ A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a hagyományos televíziós, a lekérhető (*streaming*) és a videómegosztó platformokra vonatkozó rendelkezéseket nem külön ágazati szabályokban kell keresnünk, hanem egyetlen tartalomszabályozás tárgyú jogszabályban. A horizontális szabályozás azonban nem jelent egységes szabályozást, Peggy Valcke és David Stevens már az első AVMS esetben is rámutattak arra, hogy a szabályozás fokozatosságra épül (*graduated*), vagyis a tartalommal kapcsolatos szabályok a szolgáltatás jellegének függvényében differenciáltak.⁹ A fokozatosság megmaradt az AMVS felülvizsgálatát és a DSA elfogadását követően is, hiszen az ezek által szabályozott szolgáltatóknak eltérő kötelezettségeik vannak a tartalmak vonatkozásában. A legtöbb kötelezettsége azoknak a szolgáltatóknak van, akik szerkesztői felelősséggel rendelkeznek a szolgáltatásukban kínált tartalomért; ezek a televíziós és a lekérhető szolgáltatások nyújtói. Mivel ezek nem tipikusan online szolgáltatások, ezekkel a továbbiakban nem foglalkozom. Az online tér audiovizuális médiatartalmakat és felhasználók által előállított tartalmakat kínáló szereplői között az online platformok dominánsok, így az alábbiakban az ezekkel kapcsolatos tartalomszabályozást tekintem át részletesen.

3.1. Az online platform fogalma az új európai uniós szabályok alapján

Az online platform kifejezést – noha a köznyelvben már régóta jelen van – jogi tartalommal egy friss uniós rendelet, a DSA töltötte fel. A DSA fogalom meghatározása szerint az online platform olyan tárhelyszolgáltatás, amely a szolgáltatás igénybe vevőjének kérésére információkat tárol és nyilvánosan terjeszt.¹⁰ Nem minősül online platformnak a szolgáltatás abban az esetben, ha ez az információtároló és -terjesztő tevékenység egy másik szolgáltatás kisebb vagy kizárólag kiegészítő eleme, vagy a fő szolgáltatás kisebb funkcionalitása, amely objektív és technikai okokból nem használható az említett másik szolgáltatás nélkül. A piac dinamikus fejlődése és az új szolgáltatások megjelenésének gyakorisága miatt a rendelet kísérletet sem tesz arra, hogy felsorolja, milyen konkrét szolgáltatások tartozhatnak az online platform-

⁸ SQUIRE–SANDERS–DEMPSEY (1998): 289.

⁹ VALCKE–STEVENS (2007)

¹⁰ DSA 3. cikk i) pont

mok fogalma alá. A preambulumbekendésekben néhány szolgáltatást megnevezett az uniós jogalkotó, ezek jobb esetben is csak támpontot nyújtanak az online platformok kategóriájába tartozó szolgáltatások azonosításához. A rendelet (13) preambulumbekendése szerint online platformnak minősül a közösségi hálózat (vagy közösségi média platform) és a fogyasztók számára a kereskedőkkel távollévők között kötött szerződések létrehozását lehetővé tevő online platform (például a különféle aukciós oldalak). A rendelet ugyan nem nevesíti külön, de online platformnak minősülnek a videómegosztó platformok is olyan speciális platformokként, amelyek kimondottan audiovizuális tartalmak számára biztosítanak tárhelyet és terjesztési lehetőséget.

3.2. A kiskorúak védelme az ártalmas tartalmaktól

Mivel az ártalmas tartalmak büntetőjogi jogellenességet nem valósítanak meg, a kiskorúak védelmének célja esetükben a hozzáférés megakadályozása, még hozzá olyan formában, hogy a tartalom a felnőtt közönség számára elérhető maradjon.

Az online platformok vonatkozásában a DSA meglehetősen szűkszavú, hiszen a rendelet célja alapvetően az, hogy az online platformok működésével kapcsolatos alapvető szabályokat lefedtesse. A DSA egy lépcsőzetes szabályozási struktúrát valósít meg, amelyben az egyes szolgáltatási fajtákra fokozatosan részletesebb és szigorúbb szabályok vonatkoznak. A DSA-ban az online tér szolgáltatásainak alapegysége az *információs társadalmi szolgáltatás*. Az információs társadalmi szolgáltatásokon belül helyezkednek el az *internetes közvetítő szolgáltatások*, amelyek fő funkciója, hogy az online térben mozgó piaci és magánszereplőket összekapcsolják egymással. A DSA elődje az E-kereskedelmi irányelv a közvetítő szolgáltatóknak négy fajtáját határozta meg: az *internetszolgáltatást nyújtó egyszerű hozzáférés szolgáltatókat*, a *gyorsítótár szolgáltatókat*, valamint a *tárhelyszolgáltatókat*. Ezt a struktúrát bővítette a DSA, amikor a tárhelyszolgáltatók csoportján belül létrehozta az *online platformok* kategóriáját.

A rendelet a kiskorúak védelmét célzó szabályokat az online platformok szintjén vezette be a szabályozásba, ám ezek a szabályok sem kifejezetten az ártalmas tartalmaknak való kitétettségre koncentrálnak. Generálklauzulaként a DSA 28. cikkének (1) bekezdése azt rögzíti, hogy az online platformoknak megfelelő és arányos intézkedéseket kell hozniuk annak érdekében, hogy biztosítsák a kiskorúak magas szintű magánéleti védelmét és biztonságát, ez azonban inkább adatvédelmi jellegű rendelkezés. A cikkhez kapcsolódó (71)-es preambulumbekendés ilyen intézkedésnek tekinti az interfészek biztonságos és védelmet elősegítő kialakítását, a kiskorúak védelmét célzó belső szabályzatok elfogadását, valamint az ön- és társszabályozás keretében különböző magatartási kódexekhez csatlakozást.

Többletkötelezettségek vonatkoznak az online óriásplatformok – azon platformok, amelyek havonta átlagosan legalább 45 millió, a szolgáltatást aktívan igénybe vevővel rendelkeznek¹¹ – szolgáltatóira. Ezeknek kockázatértékelési rendszereket kell kidolgozniuk, amelyeket ki kell terjeszteniük a kiskorú felhasználókra gyakorolt negatív hatások vizsgálatára is. Az azonosított kockázatok fényében ezeknek a platformoknak célzott intézkedéseket kell hozniuk a gyermekek védelme érdekében. A kockázatkezelés eszközei közé tartozhatnak

¹¹ DSA 33. cikk (1)

például az olyan intézkedések, amelyek révén a platformok megvédik a kiskorúakat az ártalmas tartalmaktól, kiskorúak számára is érthető és könnyen használható bejelentési, panasz-tételi rendszereket működtetnek, valamint a felhasználási feltételeiket, tájékoztatóikat a gyermekek számára közérthető formában teszik közzé. Az online óriásplatformok használatával összefüggésben felmerülő ártalmak körét a DSA viszonylag tágan határozza meg, hiszen ideérti a jogellenes tartalmak mellett az összes olyan tartalmat is, amely kedvezőtlenül hathat a kiskorúak egészségére, fizikai, szellemi és erkölcsi fejlődésére.

Az online platformok egy csoportja a videómegosztó platformok esetében az AVMS irányelv hasonló szabályokat állít azzal, hogy az irányelv szabályai mérettől függetlenül az összes videómegosztó platformnak minősülő szolgáltatásra vonatkoznak, nem csak a legnagyobb szereplőkre. Az AVMS szabályai szerint a videómegosztó platform szolgáltatóknak korlátozó intézkedések révén kell biztosítaniuk a kiskorúak védelmét. Az irányelv szabályai alapján a videómegosztó platform szolgáltatók viszonylag nagy szabadságot élveznek az intézkedések megválasztásában. Az irányelv szövege tartalmaz ugyan egy listát, ám ez fakultatív, a szolgáltatók szabadon kiválaszthatják a számukra optimális intézkedéseket, de akár olyan megoldást is alkalmazhatnak, amely nem szerepel a fakultatív listán, ha általa elérhetőek az irányelvi célok. A fakultatív lista elemeit alapvetően három csoportra oszthatjuk:

1. a felhasználók tájékoztatását szolgáló intézkedések (például fogalommeghatározások elhelyezése a felhasználási feltételekben),
2. *ex ante* jellegű intézkedések, amelyek a kiskorúak hozzáférését előzetesen hivatottak korlátozni (pl. életkor-ellenőrző rendszerek, tartalomminősítő rendszer, szülői felügyeleti rendszer),
3. *ex post* jellegű intézkedések, amelyek már utólagos reakciók a szolgáltatásban megjelent káros tartalmakra. Az *ex post* eszközök közé tartoznak a tartalommoderálás eszközei, ami történhet automatizáltan, akár felhasználói bejelentések, panaszok nyomán.

Az ártalmas tartalmakhoz való hozzáférés megakadályozásában a hangsúly jellemzően erre a mozzanatra, a tartalommoderálásra esik. A moderálásnak ugyanakkor nincs jogszabály által rögzített eszközrendszere, ezeket jórészt a gyakorlat és technológia fejlődése munkálta ki. A moderálás – mint a platform irányításának körébe eső tevékenység –, azoknak a módszereknek az összefoglaló elnevezése, amelyek révén a szolgáltató szisztematikusan megvizsgálja a felhasználók által feltöltött tartalmakat, annak érdekében, hogy megállapítsa, hogy azok megfelelnek-e egy adott helyiség, közösség vagy állam szabályainak¹² és beavatkozik, amennyiben a válasz nemleges.¹³ A tartalommoderálás jellemzően az alábbi tevékenységekből tevődik össze:

- eltávolítás,
- életkor-alapú korlátozások (életkor-ellenőrzés, korhatárossá tétel),
- területi alapú korlátozások (*geo-blocking*),
- tartalomleíró rendszerek bevezetése (metatagek, kategorizálás),
- demonetizálás (hirdetések eltávolítása a tartalom környezetéből),

¹² ROBERTS (2017)

¹³ GILLESPIE et al. (2020)

- szabálysértő felhasználók elleni büntető jellegű intézkedések (például fiók felfüggesztése, törlése),
- más álláspontok megjelenítése (például összeesküvés-elméletek, dezinformáció alatt a valós tények feltüntetése),¹⁴ illetve
- a problémás tartalmak elérésének korlátozása, láthatóságának csökkentése (például hátrásorolása az ajánlórendszerekben).¹⁵

Ahogy az AVMS irányelv is rögzíti,¹⁶ a kiskorúakra ártalmas tartalmak esetén fontos az intézkedések arányossága, a legszigorúbb korlátoknak tehát a legártalmasabb tartalmakat kell alávetni. Mivel az AVMS irányelv *expressis verbis* kimondja, hogy az öncélú erőszak-ábrázolás és a pornográfia a legártalmasabb tartalmak között tartandók számon, a következőkben azt vizsgálom, hogy a gyakorlatban milyen megoldások léteznek ezek korlátozására. Ismételten szükséges hangsúlyozni, hogy ezek a tartalmak nem jogellenesek, eltávolításuk tehát nem indokolt pusztán azért, mert azok a kiskorúakra ártalmasak, ha egyébként létezik olyan műszaki megoldás, amely alkalmas a hozzáférés eredményes megakadályozására.

A műszaki megoldások megválasztását nagymértékben befolyásolja, hogy az adott platformnak milyen a hozzáállása a legkárosabb csoportba sorolható tartalmakhoz. A legnépszerűbb online platformok álláspontja meglehetősen vegyes. Az online platformok egy része (ilyen a Metához tartozó Facebook és Instagram, valamint a YouTube és TikTok) következetesen tiltja a meztelenséget és a szexualitást ábrázoló tartalmak közzétételét. Más platformok – például a Twitter – ennél toleránsabbak és a pornográfiát ugyan nem, de a szexualitást, meztelenséget ábrázoló tartalmak közzétételét lehetővé teszik. A Twitter felhasználási feltételeiben az ilyen tartalmat korhatárossá kell tenni. Végül, de nem utolsó sorban vannak olyan online platformok, amelyek kimondottan „felnőtt oldalakként” hirdetik magukat, fő tevékenységük tehát az erőszakos, pornográf, vagy egyéb súlyosan káros tartalmak terjesztése. Az első csoportba sorolható szolgáltatóknál a védelmi intézkedések bevezetésével nincs probléma, ők a legszigorúbb intézkedés, az eltávolítás mellett teszik le a voksukat, legfeljebb a szűrés hatékonysága lehet kérdéses. A kiskorúak védelmét szolgáló intézkedések megválasztásánál azok a platformok problémásabbak, amelyek nem zárkoznak el a kiskorúakra ártalmas tartalmak befogadásától. Mint láthattuk, a szabályozás nem tesz különbséget az egyes platformok között a kínált tartalom alapján, így egy pornográf tartalmat kínáló platform ugyanazokból az intézkedésekből válogathat, mint egy gyermekeknek szóló animációk számára létrehozott platform.

3.3. A kiskorúak védelme a veszélyes és jogellenes tartalmaktól

A büntetőjogi normát sértő tartalmak esetében valójában csak egyfajta tartalommal kapcsolatos intézkedés az elfogadható: a mihamarabbi eltávolítás. A jogellenes tartalmak esetében felesleges olyan intézkedések hasznosságáról elmélkedni, mint a korhatárbesorolás vagy a figyelmeztető jelzések közzététele, hiszen amellet, hogy ezek a tartalmak károsak a felhasz-

¹⁴ GOLDMAN (2021)

¹⁵ GILLESPIE (2022)

¹⁶ AVMS irányelv 6a. cikk.

nálókra nézve, egyéni jogsérelmet is okoznak. A bűncselekmények áldozatainak joguk van ahhoz, hogy az ellenük elkövetett cselekménnyel ne kelljen nap mint nap szembenézniük az online térben, vagyis hogy a jogsértő helyzet megszüntetésre kerüljön, éppen ezért tudomszerzés esetén az online platformoknak törölniük kell az ilyen tartalmakat a tárhelyükről. A DSA és az AVMS irányelv szabályai között e tekintetben annyi az eltérés, hogy az előbbi a szolgáltatók és tartalmak szélesebb körére vonatkozik, valamint az értesítési-eltávolítási eljárásról kívül a tartalom eltávolításának több formáját ismeri.

Az említett értesítési-eltávolítási eljárás – amely mind a DSA rendelet, mind az AVMS irányelv rendelkezései között megtalálható –, lényegében egy felhasználók számára biztosított panasztételi lehetőség. Ha a szolgáltató értesítés alapján arról értesül, hogy a szolgáltatásban jogellenes tartalom található, köteles azt haladéktalanul eltávolítani. A jogellenes tartalmak eltávolítását nemcsak a felhasználók kezdeményezhetik, hanem bizonyos állami szervek is, például egy büntetőeljárás során. Magyarországon a büntetőeljárásban a bíróság kötelezheti a Magyarországon letelepedett tárhelyszolgáltatókat az elektronikusan tárolt adatok ideiglenes eltávolítására.¹⁷ Sok esetben azonban az a szolgáltató, amelynek a szerve-
rén az eljárás alapját képező tartalom található, nem Magyarországon van (a Meta például Írországon telepedett le, a fiatalok körében népszerű TikTok szolgáltatója szintúgy). Ha külföldi szolgáltatót kellett megkeresni tartalomeltávolítás ügyében, arra régebben csak hosszadalmas és bonyolult nemzetközi jogsegély keretében volt lehetőség, a külföldi társhatóság bevonása mellett.

Az EU határozottan törekszik a terület reformjára és a határokon átnyúló eljárások gyorsítására; ezt tükrözik mind a DSA, mint az egyes szektorális rendeletek új és a rendelettervezetek leendő szabályai, amelyek különböző formákban lehetőséget adnának a külföldön letelepedett szolgáltatók megkeresésére. A DSA rendelkezései között helyet kapott az ún. jogellenes tartalmak elleni fellépésre vonatkozó végzés intézménye; ilyen végzéseket nemzeti igazságügyi vagy közigazgatási hatóságok bocsáthatnak ki, kérve a megjelölt tartalmak eltávolítását a közvetítő szolgáltatóknak minősülő szolgáltatóktól.¹⁸ A határozatok célja ugyan támogatandó, mégsem mondhatjuk azt, hogy a jogintézmény előrelépés lenne a jogellenes tartalmak elleni fellépésben.

A DSA 9. cikkének megfogalmazása alapján ugyanis nem teljesen egyértelmű, hogy a rendelkezés a határokon átnyúló szituációkra is vonatkozik-e, vagyis, hogy az egyik tagállam hatósága megkereshet-e egy másik tagállamban honos szolgáltatót. A DSA megfogalmazása alapján ez az eshetőség nem zárható ki, ebben az esetben viszont a szolgáltatók közvetlen megkeresése lerontja a *származási ország elvét*, amely szerint a szolgáltatónak csak azon állam szabályainak kell megfelelnie, amelyben a letelepedési helye van.¹⁹ A határokon túli szolgáltató részére kibocsátott jogellenes tartalom elleni fellépésre vonatkozó határozatok révén lényegében megkerülhető a származási ország elvének alkalmazása, mivel ezek révén a tagállamok arra igyekeznek rászorítani a szolgáltatókat, hogy olyan államok jogának is feleljenek meg, amelyekben csupán szolgáltatást nyújtanak, de amelyekkel egyébként szorosabb kapcsolatban nem állnak. A származási ország elvének e lehetséges sérelmét a jogalkotó azzal igyekezett ki-

¹⁷ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról 335. § (1) a).

¹⁸ DSA 9. cikk.

¹⁹ <https://www.digitaleurope.org/resources/digital-services-act-position-paper/>

küszöbölni, hogy nem teszi kötelezővé a határozatok végrehajtását.²⁰ A határozat címzettjének elegendő megvizsgálnia a határozatot és tájékoztatnia a kibocsátót arról, hogy azt végrehajtja-e vagy sem. Amennyiben igen, ki kell fejtenie a végrehajtás eredményét.

Ha túllendülünk azon az aggályon, hogy ezzel piaci szereplők tulajdonképpen állami szervek határozatait bírálhatják felül pusztán udvariassági gesztussá téve azok végrehajtását, felmerül a kérdés, hogy kötőerő hiányában mennyire lehetnek hatékonyak a jogellenes tartalmak elleni fellépésben. Álláspontom szerint ezek a végzések nem az optimális eszközök büntetőeljárás esetén, más típusú jogsértések esetén viszont kialakulhat egy eredményes együttműködés a tagállami szervek és a szolgáltatók között. A végzéseket az a kritika is érte, hogy nem tartják tiszteletben a tagállami szuverenitás koncepcióját. Sok országban ugyanis a tárhelyszolgáltatók elleni kényszerintézkedéseket bíróság rendelheti el. Néhány sorral előrébb magam is írtam arról, hogy Magyarországon is a bíróság rendelheti el az elektronikus adat ideiglenes eltávolítását a büntetőeljárás során. A jogellenes tartalom eltávolítását más úton is el lehet érni. A 2021/784/EU rendelet szerint a terrorista tartalmak esetében a tagállami hatóságok (Magyarországon az NMHH) kötelezhetik a tárhelyszolgáltatókat az eltávolításra.²¹ Ezeket az eltávolítási végzéseket már kötelező végrehajtani, még hozzá rövid – 1 óráig – határidővel. Hasonló megoldást kíván bevezetni az EU a gyermekek szexuális bántalmazását ábrázoló tartalmak esetében. Ha a rendeletervezetet elfogadják, a tagállami koordináló hatóságok felkérése alapján a tárhelyszolgáltatók kötelezhetők arra, hogy 24 órán belül távolítsák el ezeket a tartalmakat. A több országot érintő büntetőeljárások reformja keretében folyamatban van az E-e²²vidence rendeletcsomag elfogadása is, amely kifejezetten a nyomozó hatóságokat hatalmazza fel arra, hogy más tagállamokban végezzenek eljárási cselekményeket, továbbá magában foglalhatja akár a közvetítő szolgáltatók megkeresését is egyes nyomozati cselekmények végrehajtása érdekében.

Bár ezen a ponton konkrétumokról még nem érdemes beszélni, annyit mindenképpen rögzíthetünk, hogy az uniós szabályozás jól érzékelhető trendje a határokon átnyúló eljárási cselekmények lehetővé tétele. Ennek fényében indokolt átgondolni azt, hogy a hazai intézményrendszer szintjén hogyan biztosítható az összhang, ha a különböző típusú intézkedéseket különböző szervezetekhez telepítjük, illetve milyen hosszútávú hatásai lehetnek annak, ha minden ilyen eszközt egy szervezet kezébe adunk.

4. A széttagolt szabályozásból fakadó problémák

E körben kritikát is megfogalmazok a jelenlegi uniós szabályozással kapcsolatban: ha áttekintjük a közösségi médiára, illetve azon belül a videómegosztó–platformokra vonatkozó

²⁰ A DSA 9. cikke szerint a „nemzeti jog alapján kibocsátott végzés kézhezvételét követően a közvetítő szolgáltatóknak indokolatlan késedelem nélkül tájékoztatniuk kell a végzést kibocsátó vagy a végzésben megjelölt bármely más hatóságot a végzés bármely mértékben történő végrehajtásáról, feltüntetve, hogy végrehajtották-e a végzést, és ha igen, mikor.”

²¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2021/784 Rendelete az online terrorista tartalom terjesztésével szembeni fellépésről, 3. cikk, Eltávolítási végzések.

²² Javaslat: az Európai Parlament és a Tanács rendelete a gyermekek szexuális bántalmazásának megelőzésére és az ellene folytatott küzdelemre vonatkozó szabályok megállapításáról

rendelkezéseket, akkor többnyire általános, már-már alapvető szintű szabályokat találunk, az egyes szolgáltatástípusokra vonatkozó egyedi szabályokat viszont csak elvétve.

Az uniformizált, kínált szolgáltatás típusától függetlenül minden platformra irányadó egyenszabályok viszont nem alkalmasak az olyan problémák kezelésére, amelyek csak a rétegszolgáltatásokat nyújtó (például a pornográf tartalmakat kínáló) platformokon merülnek fel. Az ilyen rétegszolgáltatásokkal kapcsolatos problémák felismerése jellemzően a különös és kivételszabályok megalkotása irányába tereli a jogalkotót, felvetve a veszélyét annak, hogy a tartalomszabályozás átláthatatlan rendszerré fejlődik. A tanulmány jelen utolsó részében a magyar jog rendelkezésein keresztül illusztrálom, hogy ezeket az általános szabályokat milyen eszközökkel és módszerekkel lehet differenciálni napjainkban. A különös és kivételszabályok rendszerén túl jellemző a *soft-law* jellegű szabályozási megoldások (például ajánlások, ön- és társszabályozási kódexek) előtérbe helyezése, de maguk a platformszolgáltatók, mint piaci szereplők is töreksenek arra, hogy saját, részletesebb szabályokon keresztül gyakoroljanak hatást a felhasználóik magatartására.

4.1. Kiegészítő szabályok tagállami szinten

Mielőtt rátérnék az EU jogát kiegészítő tagállami szabályozás ismertetésére, néhány szóban szükségesnek tartom összefoglalni az uniós jog és a tagállami jogok viszonyát. A harmonizáció szempontjából az Unió jogi aktusai lehetnek teljes vagy minimum harmonizációt megvalósító aktusok. A teljes harmonizációt megvalósító – tipikusan rendeletek – sajátossága, hogy azok teljes mértékben szabályoznak egy-egy területet, így azoktól tagállami szinten már nem lehetséges eltérni. Ilyen teljes harmonizációt megvalósító rendelet a DSA is, amely így tehát az online platformok teljeskörű szabályozását valósítja meg. Ez azt jelenti, hogy az online platformokra vonatkozó jelenlegi nemzeti szabályoknak visszavonulót kell fűjniük. Különösen érzékenyen érinti ez az olyan jogrendszereket, amelyekben jelenleg a DSA-nál szigorúbb szabályok vannak hatályban. Ilyen Németország,²³ ahol az online platformokat szabályozó NetzDG²⁴ szigorú határidőket szab a jogellenes tartalmak eltávolítására, szemben a DSA-val, amely egyáltalán nem jelöl meg határidőt.

Az uniós aktusok másik csoportja minimum harmonizációt valósít meg, ami azt jelenti, hogy az abban foglaltaktól szigorúbb vagy részletesebb szabályokat hozhatnak, enyhébbeket viszont nem. Ilyen az AVMS irányelv, amely lehetővé teszi tehát az eltérést, amely a gyakorlatban sokszor azt jelenti, hogy az uniós szabályozás hiányosságait a tagállamok belső, nemzeti szabályok megalkotásával igyekeznek kompenzálni. Mivel az AVMS irányelv szerint a szigorúbb vagy részletesebb szabályok meghatározásának lehetősége a videómegosztó platformok esetén is fennáll,²⁵ felmerül a kérdés, hogy az online platformnak minősülő videómegosztók esetében milyen mozgástere marad a tagállamoknak. A DSA teljes harmonizációs jellegét szem előtt tartva az tűnik észszerűnek, hogy a tagállamok a videó-

²³ Írásbeli kérdésre válaszolva a német parlament megerősítette, hogy a német jog online platformokra vonatkozó szabályainak helyébe a DSA rendelkezései lépnek: [dserver.bundestag.de/btd/20/023/2002308.pdf](https://www.dserver.bundestag.de/btd/20/023/2002308.pdf)

²⁴ Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz - NetzDG).

²⁵ AVMS irányelv 28b. cikk 6. pont

megosztó platform-szolgáltatások azon részeivel kapcsolatban fogalmazhassanak meg saját szabályokat, amelyekre a DSA szabályai nem vonatkoznak. Egy ilyen megoldás előre láthatóan csökkenti majd a szabályozásbeli tagoltságot, amely jelenleg is fennáll. A tagállami kiegészítő szabályok rendszere ugyanis egy töredezett európai szabályozást eredményez, ahol a szolgáltatókra a letelepedési helyüktől függően eltérő szabályok vonatkozhatnak. Ez a fajta töredezettség nem kedvez a felhasználók védelmének, hiszen egyrészt a szolgáltatók olyan tagállamokban keresnek letelepedési helyet, ahol a legenyhébb követelményeknek kell megfelelniük, másrészt az eltérő szabályok nagyon megnehezítik, sőt egyes esetekben ellehetetlenítik a határokon átnyúló ügyintéztést.

Az AVMS irányelv átültetése során a magyar jogalkotó a videómegosztók számára javasolt intézkedéscsomagból kiemelt néhány elemet, amelyeknek a bevezetésére kötelezi a közvetítő szolgáltatókat. A hazai szolgáltatók ezek mellett dönthetnek úgy, hogy az irányelvi fakultatív lista elemeit is beemelik a szolgáltatásukba, az alábbiakat azonban kötelesek bevezetni:

- figyelmeztető jelzések elhelyezése,
- tartalmak címkézése.

A médiatartalomnak nem minősülő olyan információ, amely súlyosan károsíthatja a kiskorúak szellemi, lelki, erkölcsi vagy fizikai fejlődését, csak az információ megjelenítése előtt közzétett figyelmeztető jelzéssel, továbbá az aloldal forráskódjában szereplő olyan azonosítókkal (metatag) tehető közzé, amelyek utalnak a tartalom kategóriájára, és amelyek szűrőszoftverek által felismerhetők.²⁶ Ezekre a jelzésekre, címkékre Kóczyán Sándor szerint a szülői ellenőrző rendszerek hatékony működése érdekében van szükség, s a címkézésnek mind a lekérhető műsorszámok, mind az online tartalmak esetében két fajtáját különbözteti meg:

- a leíró címkézést (*descriptive labelling*), mely a tartalomra vonatkozó információkat mutatja be és
- az értékelésen alapuló címkézést (*evaluation of content*), amely esetében a tartalom elemzése során állapítják meg, hogy mely életkorú kiskorú számára alkalmas.²⁷

Kiss Ferenc²⁸ a leíró címkézés alkalmazását hasznosabbnak tartja, mivel a tartalmat leíró jelzések univerzálisan használhatók. Véleményem szerint azonban – noha a leíró kategóriák hasznos tájékoztatást adnak –, mégsem nyújtanak önmagukban kellő információt a fogyasztóknak. A leíró jelzések például nem differenciálnak a befogadó érettsége szerint, így például „a műsorszám erőszakot tartalmaz” kategória egyaránt ráillik egy horrorfilmre és egy szuperhősökről szóló rajzfilmre. Az egyes leíró kategóriák értelmezése lehet ország- és egyénfüggő, vannak országok, amelyekben az ártalmasság szempontjából differenciálnak az erotikus tartalom, illetve a pornográf tartalom között. Ezért úgy gondolom, hogy a leíró jelzéseket célszerűbb kiegészítő jelleggel a korhatárjelzéssel együtt alkalmazni. Erre épül a hollandok által fejlesztett minősítési rendszer, a Kijkwijzer, melyet több európai ország is átvett, s amely lineáris, lekérhető és online tartalmak esetében is megfelelő értékelési rendszert biztosít.

²⁶ KÓCZIÁN (2014): 40–41.

²⁷ KÓCZIÁN (2014)

²⁸ KISS ((2017): 36.

A magyar jogrendszer az AVMS irányelvet átültető szabályok mellett *soft-law* jellegű ajánlásokat is tartalmaz, amelyek az online szolgáltatók számára fogalmaznak meg javaslatokat. Annak érdekében, hogy az Ekertv.-ben foglalt intézkedéseket a szolgáltatók a lehető leghatékonyabban tudják megvalósítani, 2014-ben létrejött a Gyermekvédelmi Internet Kerekasztal, amely az NMHH elnökének tanácsadó testülete. A Kerekasztal ajánlást fogadott el a szűrőszoftverekkel és a káros internetes tartalmak esetén alkalmazandó figyelemfelhívásokkal kapcsolatban.²⁹ A testület javaslattevő, véleményező funkciót tölt be és fő feladatai a kiskorúak védelmét szolgáló jogszabályi előírások hatályosulásának ösztönzése és támogatása, ajánlások, állásfoglalások kiadása, valamint a médiatudatosságot növelő intézkedések kezdeményezése. A szervezet által kiadott ajánlások nem kötelező erejű jogi normák, így a szolgáltatóknak nem kell alkalmazniuk az azokban leírtakat, ezen felül sem az NMHH Hivatala, sem a Médiateanács nem hivatkozhat döntései indokolásaként ezekre a dokumentumokra. Míg a Médiateanács hatékony műszaki intézkedésekről szóló ajánlásának címzettjei a médiatartalom-szolgáltatók, a Kerekasztal ajánlása egyrészt azoknak a szereplőknek szól, akik lehetővé teszik harmadik személyek tartalmainak az átvitelét saját hálózaton keresztül (internet-hozzáférés-szolgáltatók), illetve, amelyek nem médiatartalomnak minősülő tartalomszolgáltatást nyújtanak (információs társadalommal összefüggő szolgáltatások és e-kereskedelmi szolgáltatások nyújtói).

Az ajánlás a médiatartalomnak nem minősülő, kiskorúak fejlődését súlyosan károsító tartalmak (például felhasználók által előállított videók) esetében olyan figyelemfelhívó jelzések megjelenítését javasolja, amelyek alkalmasak lehetnek a hozzáférés megakadályozására. Ilyen jelzések:

- az információ megjelenítése előtt közzétett figyelmeztető jelzés,
- életkor-ellenőrző kérdés, amelynek révén a szolgáltató eldöntheti, hogy az adott felhasználó jogosult-e megtekinteni az adott tartalmat,
- az oldal forráskódjában elhelyezett metatag, amely egyértelműen utal a tartalom káros voltára (például age=18), és amelyet a szűrőszoftverek felismernek,
- a kiskorúakra káros tartalom optikai azonosítása a tartalmakat bemutató tartalomjegyzékben vagy más felületen, például URL címsorban.

A törvény úgy rendelkezik, hogy ha a szolgáltató nem tesz eleget a figyelmeztető jelzés használatára, illetve a metatag-ek alkalmazására vonatkozó követelményeknek, a Kerekasztalhoz lehet fordulni, amely a bejelentéseket megvizsgálja és a tapasztalatait tevékenysége során felhasználja. A Kerekasztal a beérkezett bejelentések alapján egyedi ügyeket is vizsgálhat, tapasztalatai eredményeként pedig ajánlást vagy állásfoglalást adhat ki. A Kerekasztal által kiadott ajánlások, illetve állásfoglalások azonban nem kötelezőek, csak iránymutatás jellegűek, ezért ha egy szolgáltató nem felel meg az Ekertv.-ben foglalt rendelkezéseknek, annak gyakorlatilag nincs jogkövetkezménye. Noha az ajánlást a magyar joghatóság alatt álló szolgáltatók nagy része átültette, ennek ellenére nem mondható, hogy a kiskorúak káros tartalmaktól való védelme megvalósult volna. A *Videa* elnevezésű videómegosztó platform szolgáltatásban ugyan megjelenik figyelemfelkeltő jelzés az V. és VI. korhatári kategóriában – vagyis a 18 éven aluliak szá-

²⁹ A Gyermekvédelmi Internet-kerekasztal ajánlása a kiskorúakra káros internetes tartalmak és szolgáltatások esetén alkalmazandó figyelemfelhívó jelzésekre és szűrőszoftverekre vonatkozóan. https://nmhh.hu/dokumentum/162986/szurosszoftver_ajanlas.pdf

mára nem ajánlott tartalmak esetében –, ugyanakkor ezen egyszerűen túl lehet lépni, maga a weboldal pedig regisztráció nélkül látogatható.

Joggal merül fel a kérdés, hogyha a tájékoztatók elhelyezése és az életkor-ellenőrző kérdés elhelyezése nem alkalmas a kiskorúak hozzáféréseinek megakadályozására, akkor milyen megoldás az, ami visszatartó erővel bírhat. Az elterelést az alábbi megoldások szolgálhatják:

- A tartalom megtekintésének regisztrációhoz, felhasználói fiók létrehozásához kötése, ami főként a pillanatnyi kíváncsiságból böngészőket tántoríthatja el azzal, hogy pluszlépésekhez kapcsolja a tartalomhoz való hozzáférést.
- Erősebb védelmet biztosít, ha a regisztráció tényleges életkor-ellenőrzéssel jár együtt. Ennek jelenleg több módszere van, lehetséges személyazonosító okmányok adatainak megadásával, biometrikus azonosítással, de akár életkor-verifikáció céljából létrehozott applikáción keresztül is.
- Az egyedi tartalomhoz való hozzáférés díjfizetéshez, bankkártyaadatok megadásához kötése (*pay-per-view*) szintén visszatartó lehet a kiskorúak számára, akik még nem rendelkeznek saját bankszámlával és pénzeszközökkel.
- A szolgáltatás egészének díjfizetésessé tétele. A legtöbb lekérhető szolgáltatás igénybevétele manapság előfizetéses konstrukció keretében történik, amelynek előfeltétele a felhasználó és a szolgáltató közötti szerződéskötés is.

Az arányosság követelményére figyelemmel, legalább a legkárosabb tartalmakat kínáló oldalak esetében megfontolandó a szigorúbb védelmi intézkedések bevezetése, noha technikai oldalról ezek napjainkban még nehezen kivitelezhetők. A felnőtteknek szóló, pornográf tartalmak esetében az Egyesült Királyság és Franciaország hatékony életkor-ellenőrzésre épülő megoldások bevezetésére törekszik, változó sikerrel.

Az Egyesült Királyság 2019-ben fogadta el a köznyelvben „pornóblokkolásként” elhíresült intézkedéscsomagot, amely végül nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A Digital Economy Act harmadik, *Online pornográfia* címet viselő része olyan életkor-ellenőrző rendszerek alkalmazását írja elő, amelyek alkalmasak arra, hogy megállapítsák a szolgáltatás igénybe vevőjének tényleges életkorát.³⁰ A technikai megvalósítás mikéntjéről a jogszabály nem szól, ugyanakkor a szóba jöhető lehetőségek komoly adatvédelmi aggályokat vetnek fel. A legkézenfekvőbb módja az életkor ellenőrzésének az életkor-ellenőrző szoftvereket gyártó cégek (AgeID, AgeChecked, AgePass) szolgáltatásainak igénybevétele. Ezek a szolgáltatók hitel- és bankkártyaadatok, személyazonosító okmányok adatai alapján azonosítják a felhasználókat.³¹ Mivel a brit jogszabály ezekkel a harmadik személyek által nyújtott szolgáltatásokkal szemben nem fogalmaz meg követelményeket, a kritikusok szerint működésük kiszámíthatatlan, adatkezelésük pedig kockázatos.³² Hátránya továbbá, hogy ezt a fajta műszaki védelmi intézkedést viszonylag könnyű kijátszani, ugyanis a rendszer IP cím alapján azonosítja be a felhasználó tartózkodási helyét és dönti el, hogy ez alapján helye van-e szigorú életkor-ellenőrzésnek. Az akár ingyenesen is igénybe vehető VPN szolgáltatásokkal azonban még egy gyermek is könnyen meg tudja kerülni a védelmet.

³⁰ Digital Economy Act, Part 3, 14(1). www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/30/part/3/enacted

³¹ BURGESS (2019a)

³² BURGESS (2019b)

A törvényi rendelkezések betartásának ellenőrzésére a Digital Economy Act életkor-ellenőrző hatóság kijelölését is előírja, amelyik akár 250.000 angol fontig, illetve az érintett szolgáltató összbevételének 5 százalékáig terjedő bírságot is kiszabhat.³³ A hatóság továbbá értesítheti a jogsértő szolgáltatóval együttműködő fizetési szolgáltatókat a jogsértésről és javasolhatják, hogy függesszék fel az ezeknek a platformoknak és felhasználóiknak nyújtott szolgáltatást, annak érdekében, hogy ellehetetlenítsék a szolgáltatás igénybevételéért való fizetést.³⁴

A jogszabály tulajdonképpen kikényszeríthetlensége miatt végül nem lépett hatályba. Később, 2023-ban viszont az Egyesült Királyság elfogadta az online biztonságról szóló Online Safety Actet.³⁵ Az Online Safety Act számos kötelezettséget telepít a szolgáltatókra, a kiemelendő ezek közül egy gondossági kötelezettség (*duty of care*) bevezetése, amely alapján azok a platformok, amelyek mulasztásuk miatt nem távolítják el a felhasználók által közzétett káros, illetve jogellenes tartalmakat 18 millió angol font, vagy az éves árbevételük 10%-ának megfelelő bírságra számíthatnak.

Franciaország 2021-ben fogadta el a családon belüli erőszakról szóló 2020-936-as törvény³⁶ végrehajtását szolgáló 2021-1306 sz. 2021. október 7-i rendeletet,³⁷ amely a hozzáférés-korlátozás részletszabályait rendezi. A hivatkozott törvény azt mondja ki, hogy a francia médiahatóság, a Conseil supérieur de l'audiovisuel (CSA) felhívhatja az online pornográfiát kínáló szolgáltatókat arra, hogy akadályozzák meg a kiskorúak hozzáférését a felnőtt tartalmakhoz, amely felhívásnak a szolgáltatóknak 15 napon belül eleget kell tenniük megfelelő műszaki megoldások alkalmazásával.³⁸ A rendelet alapján a CSA ajánlásokat ad ki azokról a megbízható műszaki megoldásokról, amelyek segítségével biztosítható az életkor-ellenőrzés. A francia adatvédelmi hatóság (La Commission nationale de l'informatique et des libertés) álláspontja szerint azonban a felhasználók magánélethez való jogával, illetve az információhoz való hozzáférés szabadságával összeegyeztethetetlen a felhasználók személyes adatai útján történő életkor-ellenőrzés, hiszen ezek magukban foglalják azt a jogot is, hogy valaki álnéven, illetve személyazonosságát elrejtve böngészhessen pornográf tartalmakat.

A hatékony életkor-ellenőrzés kérdése a legtöbb országban tehát még megoldásra váró feladat, ugyanakkor a piacon már találkozhatunk figyelemre méltó kezdeményezésekkel. Az egyik ilyen kezdeményezés a mesterséges intelligencián alapuló arcfelismerő szoftverek alkalmazása az azonosításban (például *Yoti*, *VerifyMyAge*).³⁹ Az ilyen eszközöknek a működési elve, hogy a szolgáltatás igénybe-vevőjének az azonosításhoz be kell kapcsolnia a készülékén található kamerát, az algoritmus pedig meghatározza a felhasználó életkorát. Egy másik hasonló kezdeményezés az ún. életkor-tokenek használatára irányul, amelyek az online adatvédelmet is segítik.⁴⁰ E technológia lényege, hogy a felhasználónak a személyes adatait csak

³³ Digital Economy Act, 37. 17–20.

³⁴ Uo.

³⁵ Online Safety Act: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/50>

³⁶ LOI n° 2020-936 du 30 juillet 2020 visant à protéger les victimes de violences conjugales

³⁷ Décret n° 2021-1306 du 7 octobre 2021 relatif aux modalités de mise oeuvre des mesures visant à protéger les mineurs contre l'accès à des sites diffusant un contenu pornographique. www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000044173388?s=03

³⁸ Uo. Article 23

³⁹ SNOW (2022)

⁴⁰ Uo.

egy alkalommal és csak egy szolgáltatónak kell megadnia, amely előállít számára egy digitális azonosítót (például QR kódot), amellyel igazolható az életkor.

4.2. A platformok magánszabályozásának szerepe a gyermekek védelmében

A szabályozási töredezettséget maguk a szolgáltatók is igyekeznek kiegyensúlyozni, azáltal, hogy saját belső szabályokat alkotnak és végre is hajtják azokat. Gyermekek védelmével kapcsolatos irányelveket szinte az összes óriásplatform felhasználási feltételei között találunk. A YouTube például előírja, hogy a feltöltőnek korhatárossá kell tennie a kiskorúakra ártalmas tartalmakat, amelyek regisztráció hiányában nem is tekinthetők meg a szolgáltatásban.⁴¹ A regisztráció, így a platform valamennyi funkciójához való hozzáférés életkorhoz kötött, 13 év alattiak kifejezett szülői engedély hiányában nem regisztrálhatnak. A gyermekek védelme érdekében a platform több funkció elérését korlátozza a kiskorú felhasználók számára, így nem tekinthetnek meg élő közvetítéseket, a tartalomajánló algoritmus más-hogy működik az ő esetükben, illetve nincs vagy korlátozott a kommentelési, illetve a feltöltési lehetőség. A szolgáltató ezeken felül szigorúan viszonyul az ártalmas, de a jogellenesség szintjét el nem érő tartalmakhoz. A meztelenség minden formájának ábrázolása tilos, ugyanígy a szélsőséges erőszakot bemutató tartalmak közlése sem megengedett. A tartalommal kapcsolatos tilalmak és korlátozások rendszerén felül a platform szülői felügyeleti eszközöket is rendelkezésre bocsát. Létrehozott például egy külön applikációt *YouTube Kids* néven, amely szűkebb, kimondottan családbarát minősítésű tartalomkínálattal rendelkezik.⁴² A Google felügyeleti rendszerén keresztül ráadásul a szülők ellenőrzést gyakorolhatnak a gyermekük fiókja felett, meg tudják adni a fogyasztható tartalmak típusát, be tudják állítani a képernyőidőt, de még akár az alvásidőt is.⁴³

A Facebook és az Instagram szolgáltatója a Meta nem fogalmaz meg kifejezetten gyermekvédelmi irányelveket, a közösségi alapelvek struktúrája alapján azonban egyértelműen elkülöníthetők a kiskorú felhasználók hozzáférését korlátozó intézkedések.⁴⁴ A Meta három kategóriába sorolja a tartalmakat azok korlátozhatósága szempontjából. A tiltott – vagy ahogy a Meta hívja őket, *nem engedélyezett* – tartalmakat a szolgáltató nem engedi megjeleníteni a platformjain. A jogellenes tartalmakon kívül jellemzően ide tartoznak a meztelenséget, valamint a szélsőséges erőszakot ábrázoló tartalmak. A tartalmak másik csoportja kizárólag figyelmeztető jelzéssel tehető közzé, ezeket csak nagykorú felhasználók tekinthetik meg. A tartalmak harmadik csoportja esetében elegendő a felkavaró tartalmat jelző címke elhelyezése, itt azonban nem beszélhetünk valós korlátozásról (sőt gyermekvédelmi intézkedésről sem), hiszen a tartalmak kattintás után megtekinthetők. Ebbe a csoportba sorolja a

⁴¹ YouTube: Gyermekek biztonságára vonatkozó irányelv. support.google.com/youtube/answer/2801999?hl=hu&ref_topic=9282679#zippy=%2Ckorhat%C3%A1ros-tartalom%2Ckiskor%C3%BAakat-megc%C3%A9l%C3%B3-tartalom

⁴² www.youtube.com/intl/ALL_hu/howyoutubeworks/our-commitments/fostering-child-safety/#youtube-kids

⁴³ www.youtube.com/intl/ALL_hu/howyoutubeworks/our-commitments/fostering-child-safety/#supervised-experience-on-youtube-supbeta-sup

⁴⁴ Meta: Közösségi Alapelvek. transparency.fb.com/hu-hu/policies/community-standards/

szolgáltató jellemzően az abortuszról szóló tartalmakat, illetve az állatok életének kioltását élelmiszeripari vagy vadászati kontextusban.

Érdekes megoldást alkalmaz a Twitter; óriásplatformként a hasonló szolgáltatóknál liberálisabban kezelte a tartalmak terjesztését, miután azonban Elon Musk felvásárolta a céget, még rugalmasabbá tette a szabályait.⁴⁵ A Twitter alapvetően nem a platform látogatását köti életkorhoz, hanem bizonyos személyek és márkák követését, valamint az egyes tartalmak megtekintését.⁴⁶ A kiskorú felhasználók így egyes fiókokat követhetnek, másokat azonban nem. Az, hogy a fiók érzékeny tartalmat kínálóként legyen feltüntetve, viszont alapvetően az azt működtető felhasználó felelőssége. Az egyes tartalmak ezen túlmenően egyenként is korhatárossá tehetők. A Meta és a YouTube által tiltott tartalmak ezen a platformon jellemzően közzétehetőek azzal a megkötéssel, hogy élő közvetítés, profilkép és fejléckép nem tartalmazhatja őket és kéretlen üzenetként sem lehet azokat megosztani más felhasználókkal.⁴⁷ Ezek a szabályok főként az ártalmas, de nem jogellenes tartalmak esetében jelentenek eltérést, a jogellenes tartalmakat a Twitter is köteles eltávolítani. Az uniós szabályokban foglaltakon túl a platformszolgáltató kifejezetten rendelkezik arról, hogy a szexuális erőszakot, hozzájárulás nélkül készített és közzétett szexuális felvételeket, valamint a szélsőséges, öncélú erőszakot ábrázoló tartalmakat tiltja.⁴⁸

A platformok harmadik csoportját azok a szolgáltatások képezik, amelyeket kimondottan felnőtt tartalmak számára hoztak létre. A felnőtt platformok szolgáltatói nem tiltják a meztelenséget és a szexualitást ábrázoló tartalmak megjelenítését. A tapasztalatok emellett azt mutatják, hogy a felnőtt platformot működtető szolgáltatók gyakran enyhébb védelmi intézkedéseket alkalmaznak, mint az előzőekben ismertetett online platformok. A felnőtt tartalmat kínáló platformok rendszerint regisztráció nélkül, életkor-ellenőrző kérdés megválaszolása után hozzáférést engednek a szolgáltatás tartalmához. Különösen aggasztó ez annak ismeretében, hogy az Európai Audiovizuális Observatórium által működtetett MAVISE adatbázisban a 72 Európában regisztrált videómegosztó platform szolgáltató közül 22 (vagyis a szolgáltatások közel harmada) a felnőtt kategóriába sorolt szolgáltatás,⁴⁹ és a tinédzserek átlagosan 12 éves korukban találkoznak először pornográfiával.⁵⁰ A jogellenes tartalmakat ezek a szolgáltatók is kötelesek szűrni, a DSA-t megelőzően azonban átláthatósági jelentést nem voltak kötelesek készíteni, így a szűrés hatékonyságáról nem áll rendelkezésre információ. E tekintetben mindenképpen előremutató a DSA azon rendelkezése, amely az összes közvetítő szolgáltatót átláthatósági jelentés készítésére kötelezi.⁵¹

A szolgáltatók magánszabályozása azt a veszélyt is magában hordozza, hogy a végrehajtás mozzanata kikerül az állam ellenőrzése alól, az üzleti alapon működő piaci szereplők pedig csekély figyelmet fordítanak a felhasználók jogainak védelmére (például a jogorvoslat-hoz fűződő jogára, vagy a panasztételi jogára). Álláspontom szerint az, hogy a tartalommoderálás aktusán keresztül a szolgáltatók gyakorlatilag átveszik a jogszabályok végrehajtását,

⁴⁵ LOMAS (2022)

⁴⁶ Twitter: About age screening on Twitter. help.twitter.com/en/safety-and-security/age-verification

⁴⁷ Twitter: Sensitive media policy. help.twitter.com/en/rules-and-policies/media-policy

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ mavise.obs.coe.int/f/ondemand/advanced?typeofservice=4&genre=1

⁵⁰ KANG (2023)

⁵¹ DSA 15. cikk *A közvetítő szolgáltatók átláthatósági jelentési kötelezettségei.*

az állami szereplőket hosszútávon egyfajta passzivitásba sodorhatja. Ha a legtöbb tartalommal kapcsolatos kérdést a szolgáltatáson belül a platform és a felhasználó viszonyában sikerül rendezni, az állam legfeljebb akkor kapcsolódik be, ha a tartalom miatt a felhasználó ellen büntetőigényt kell érvényesíteni, vagy ha a platform és a felhasználó között olyan jogvita van, amelyet nem sikerül békés úton rendezni.

Az állami szereplők passzív, szemlélődő magatartása azonban nem kedvező, hiszen az online térben az olyan online óriásplatformokon, mint a Facebook vagy a YouTube, számos kisebb szereplő van, amelyek már most sem fordítanak kiemelt figyelmet a tartalommoderálásra. Míg az óriásplatformok felé a nyilvánosságot befolyásoló képességük és méretük miatt jelentős szabályozói figyelem fordul, a kisebb szolgáltatók legfeljebb akkor kerülnek az érdeklődés középpontjába, ha a sajtó valamilyen botrányról számol be. Úgy tartom, hogy az igazán ártalmas tartalmak azonban nem az általános tematikájú nagy szolgáltatásokban vannak jelen, hanem azokban a rétegszolgáltatásokban, amelyeknek a célja sokszor a kifejezetten felnőtteknek szóló tartalmak előállítására és terjesztésére. Ezeknek a szolgáltatóknak nem feltétlenül áll érdekükben, hogy saját belső készletétől vezérelve moderáljanak, az állami szereplők pedig sokszor nem is kényszerítik rá őket a tartalommoderálásra. Az állami passzivitásnak ezt a káros hatását mi sem mutatja jobban, mint az egyik legnagyobb pornográf videómegosztónak, a Pornhubnak az immár évek óta húzódó botránya. 2020-ban egy a New York Times-ban megjelent tényfeltáró cikk felhívta a figyelmet arra, hogy a népszerű felnőtt videómegosztó szolgáltatásában számos olyan felvétel található, amely kiskorúakat ábrázol.⁵² A szolgáltató ezt követően változtatott a felhasználási feltételein és ígéretet tett arra, hogy komolyabban fogja szűrni a jogellenes tartalmakat, de így sem telt el sok idő az újabb botrányig. 2022-ben a New Yorker hozott le egy cikket arról, hogy a szolgáltató nem lép fel megfelelően a hozzájárulás nélkül közzétett szexuális tartalmak ellen, sok esetben azokat hurcolja meg, akik a saját magukat ábrázoló felvétel törlését egyezkednek elérni.⁵³

5. Összegzés

A DSA új, teljes harmonizációt megvalósító szabályai bizonyos mértékben csökkentik a tagállamok mozgásterét a területükön letelepedett online platformok vonatkozásában, hiszen meggátolják, hogy a tagállamok szigorúbb vagy eltérő szabályokat vezessenek be. A DSA és az AVMS szabályai ugyanakkor túl általánosak és nem veszik figyelembe, hogy az eltérő platformok eltérő típusú szolgáltatásokat nyújtanak. Míg az ún. online óriásplatformokon nagy a nyilvánosság felől érkező és a jogalkotói nyomás, csekély figyelem fordul a rétegszolgáltatást nyújtó szolgáltatásokra, ahol gyakran a kiskorúakra súlyosan káros tartalmak hozzáférhetőek igen könnyedén. A szabályozói beavatkozás tehát igen indokolt és szükségszerű.

A keretjellegű korábbi uniós szabályozást a tagállamoknak lehetőségük volt szigorúbb, vagy részletesebb szabályok révén finomra hangolni, a DSA miatt azonban az online platformok esetében ez már csak azokon a területeken járható út, ahol az uniós jog nem gyakorolta a szabályozási hatáskörét. Maradnak azonban olyan jogon túli szabályozó eszközök, amelyek révén befolyásolható a platformok működése. A *soft-law* jellegű ajánlások, társszabályozási

⁵² KRISTOF (2020)

⁵³ KOLHATKAR (2022)

rendszerekhez csatlakozás azonban a szolgáltatók számára nem kötelező, így legfeljebb kiegészítő megoldást nyújthat.

Hatékony lépés lehet viszont a legkárosabb tartalmakat kínáló szolgáltatók sokkal szigorúbb ellenőrzése és a gyermekek védelmében hozott intézkedések számonkérése. Mind az AVMS irányelv mind a DSA a tagállamokra ruházza a területükön letelepedett óriásplatformnak nem minősülő kisebb platformok felügyeletének a jogosultságát, így a tagállamok akár szankciók révén is kikényszeríthetik a kiskorúak védelmét szolgáló szabályok betartását. Ehhez azonban a probléma felismerésén túl szisztematikus ellenőrzés, a vállalt kötelezettségek folyamatos nyomon követése és akár eltérítő jellegű bírságok kellene.

Források és irodalom

- BEVER (2021) = Lindsey BEVER: Teens are daring each other to eat tide pods. We don't need to tell you that's a bad idea. *The Washington Post Online* 2018. 01. 17. www.washingtonpost.com/news/to-your-health/wp/2018/01/13/teens-are-daring-each-other-to-eat-tide-pods-we-dont-need-to-tell-you-thats-a-bad-idea/
- BURGESS (2019a) = Matt BURGESS: *This is how age verification will work under the UK's Porn Law*. *WIRED UK* 2019. 06. 20. www.wired.co.uk/article/uk-porn-age-verification
- BURGESS (2019b) = Matt BURGESS: The UK porn block, explained. *WIRED UK* 2019. 10. 16. www.wired.co.uk/article/porn-block-uk-wired-explains
- GILLESPIE et al. (2020) = Tarleton GILLESPIE – Elinor CARMİ – Ysabel GERRARD – Robert GORWA – Ariadna MATAMOROS-FERNÁNDEZ – Sarah T. ROBERTS –Aram SINNREICH – Sarah Myers WEST: Expanding the debate about content moderation: Scholarly research agendas for the coming policy debates. *Internet Policy Review*, 2020/4. policy-review.info/articles/analysis/expanding-debate-about-content-moderation-scholarly-research-agendas-coming-policy
- GILLESPIE (2022) = Tarleton GILLESPIE: Do not recommend? Reduction as a form of content moderation. *Social Media + Society*, 2022/3. 205630512211175. doi.org/10.1177/20563051221117552
- GOLDMAN (2021) = Eric GOLDMAN: Content moderation remedies. *Michigan Technology Law Review*, 2021/1. doi.org/10.36645/mtlr.28.1.content
- KANG (2023) = Cecilia KANG: Three-quarters of teenagers have seen online pornography by age 17. *The New York Times*, 2023. 01.10.
- KOLHATKAR (2022) = Sheelah KOLHATKAR: The fight to hold pornhub accountable. *The New Yorker* 2022. 06. 13. www.newyorker.com/magazine/2022/06/20/the-fight-to-hold-pornhub-accountable
- KISS (2017) = KISS Ferenc: A kiskorúak védelme az Európai Unió médiajogában, valamint a védelem eszközei a lekérhető szolgáltatások terén. *Infokommunikáció és Jog*, 2017/Különszám. 2017. 33–38.

- KÓCZIÁN (2014) = KÓCZIÁN Sándor: *Gyermekvédelem a médiajogban*. Budapest, Médiatudományi Intézet 2014. mek.oszk.hu/13500/13512/13512.pdf
- KRISTOF (2020) = Nicholas KRISTOF: The Children of Pornhub. *The New York Times*, 2020. 12. 04. www.nytimes.com/2020/12/04/opinion/sunday/pornhub-rape-trafficking.html
- LOMAS (2022) = Natasha LOMAS: Musk's impact on content moderation at Twitter faces early test in Germany. *TechCrunch*, 2022. 11. 21. techcrunch.com/2022/11/21/elon-musk-twitter-netzdg-test/
- PÖCZE (2022) = PÖCZE Balázs: Már hét gyerek halhatott meg egy fojtogatós TikTok-kihívás miatt. *Raketa*, 2022. 07. 08. raketa.hu/mar-het-gyerek-halhatott-meg-egy-fojtogatos-tiktok-kihivas-miatt
- ROBERTS (2017) = Sarah T. ROBERTS: Content moderation. In: Laurie A. SCHINTLER – Connie McNEELY (eds): *Encyclopedia of Big Data*. New York, Springer, Cham, 2017. 1–4. doi.org/10.1007/978-3-319-32001-4_44-1
- SNOW (2022) = Jackie SNOW: Why age verification is so difficult for websites. *The Wall Street Journal* 2022. 02. 27. www.wsj.com/articles/why-age-verification-is-difficult-for-websites-11645829728
- SQUIRE–SANDERS–DEMPSEY (1998) = SQUIRE–SANDERS–DEMPSEY: *Study on adapting the EU regulatory framework to the developing multimedia environment. Main report*. AEI Banner. Brussels – Luxembourg, 1998. aei.pitt.edu/43249/
- VALCKE–STEVENS (2007) = Peggy VALCKE – David STEVENS: Graduated regulation of 'regulatable' content and the European Audiovisual Media Services Directive. *Telematics and Informatics*, 2007/4. 285–302. doi.org/10.1016/j.tele.2007.01.004
- VALKENBURG et al. (2002) = Patti VALKENBURG – Hans BEENTJES – Peter NIKKEN – Ed TAN: *Kijkwijzer: The Dutch Rating System for Audiovisual Productions*. De Gruyter, 2002. www.degruyter.com/document/doi/10.1515/comm.27.1.79/html

Mit tehet a gyakorlat?

Az NMHH gyermekvédelmi tevékenységének határai és kihívásai

MONORI ZSUZSANNA ÉVA*

Absztrakt

A tanulmány a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság gyermekvédelmi tevékenységének jogi kereteit és gyakorlati megvalósulását vizsgálja, különös tekintettel a médiajogi felelősség sajátosságaira és a digitális médiakörnyezetben felmerült új kihívásokra. Részletesen bemutatja a hazai médiaszabályozás szerkezetét, amely a közerkölcs és a kiskorúak védelmének alapelveitől, a klasszifikációs előírásokon és gyermekvédelmi műszaki megoldásokon át a videómegosztó-platformokra irányadó szabályokig terjed. A tanulmány elemzi Hatóság és Médiatanács eljárásrendjét, döntéshozatali logikáját, valamint az objektív felelősségi konstrukció következményeit. Az elemzés külön kitér a gyakorlatban megjelenő tipikus ügytípusokra – korhatár-besorolási mulasztásokra, a valóságshow-kban megjelenő káros elemekre, a lekérhető médiaszolgáltatások műszaki védelmi megoldásaira, valamint a külföldi joghatóság alá tartozó médiaszolgáltatókkal kapcsolatos jogérvényesítési nehézségekre. A tanulmány rámutat arra is, hogy a jogszerű, mégis vitatható gyakorlatok – például az idegen nyelvű trágár zeneszámok, vagy a hírműsorok erőszakábrázolása – a gyermekvédelmi szempontok és a véleménynyilvánítás szabadsága közötti törékeny egyensúlyt teszik próbára.

Kulcsszavak: gyermekvédelem, hatósági eljárás, médiajog, tartalomszabályozás, videómegosztó platformok

What can practice do?

The limits and challenges of the NMHH's child protection activities

Abstract

The study examines the legal framework and practical implementation of the National Media and Infocommunications Authority's child protection activities, with particular regard to the specific features of media law liability and the new challenges arising in the digital media environment. It provides a detailed overview of the structure of Hungarian media regulation, ranging from the basic principles of public morality and the protection of minors, through

* Médiajogi szakjogász (LLM), az NMHH Médiatudományi Intézetének munkatársa. monori.zsuzsanna@nmhh.hu

classification requirements and technical solutions for child protection, to the rules governing video-sharing platforms. The study analyses the Authority's and the Media Council's rules of procedure, decision-making logic, and the consequences of the objective liability construct. The analysis focuses on typical cases that arise in practice, such as age rating omissions, harmful elements in reality shows, technical protection solutions for on-demand media services, and difficulties in enforcing the law in relation to media service providers subject to foreign jurisdiction. The study also points out that legal but controversial practices – such as foreign-language songs containing profanity or the depiction of violence in news programs – test the fragile balance between child protection considerations and freedom of expression.

Keywords: child protection, administrative proceedings, media law, content regulation, video sharing platforms

*Az erkölcs segít abban, hogy törvényeket alkossunk,
de nem segít a jogalkalmazásban.
/Hanya Yanagihara/*

A gyermekvédelem jogi eszköztára olyan egymásra épülő, a jogi felelősség szempontjából komplex mátrix, amelyben minden jogterületnek – legyen az közjogi vagy magánjogi – megvan a maga funkciója. Általános társadalmi konszenzus, hogy a gyermekek egészséges fejlődésének védelme a médiaszabályozás kiemelt feladata. Már közhelyesnek hat az a megállapítás, hogy az online tér alapvetően rendezte át a médiapiacot és változtatta meg a médiafogyasztási szokásokat, azonban a szűk értelemben vett médiaszabályozásban¹ a jogalkotó és a jogalkalmazó számára ez máig jelentős szakmai kihívás.

A kiskorúak káros médiatartalmaktól való védelme alapvetően erkölcsi alapokon nyugszik,² a hazai médiajogban a közerkölcsvédelem³ keretében, főként tartalomszabályozás révén valósul meg.⁴ A közerkölcs azonban nem definiált, igen nehezen megfogható cél, s eléggé bizonytalan a tudásunk arról, hogy mi számít káros tartalomnak, amely időben (és térben) is folyamatosan változik.⁵ Mindemellett a médiajog olyan speciális felelősségi konstrukciót szabályoz, amely a polgári- vagy büntetőjogi eszközöktől merőben eltér. A médiajogi felelősség a közzététellel nyílik meg, amely a médiatartalmak törvényi fogalmában a nyilvánossághoz való eljuttatás céljával korrelál. A demokratikus nyilvánosság követelményének⁶ alapvető feltétele, hogy a közönséghez kizárólag jogszerű tartalmak jussanak el, ennek felügyeletére pedig speciális határcőrű szervként a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (továbbiakban: Hatóság) jogosult.

Jelen tanulmány a Hatóság és a Médiatanács gyermekvédelmi gyakorlatát, illetve annak jogszabályi kereteit kívánja bemutatni. A tartalomszabályozás részletes bemutatásától

¹ A médiajog tág értelemben az összes, médiára vonatkozó jogági norma összességét jelentő gyűjtőfogalom, míg a médiaszabályozáson e nagyobb halmazból a médiaspecifikus jogszabályok (Smtv. és Mttv.) normarendszerét értjük. KOLTAY (2019): 42.

² A jogalkotás erkölcsi szempontjairól lásd: MAJTÉNYI (2010): 4.

³ PÁZMÁNDI (2016): 392.

⁴ MAJTÉNYI (2010): 2.

⁵ Uo. 1.

⁶ Alaptörvény IX. cikk

elteking, kizárólag annak aktuális, jogalkalmazási kérdéseire fókuszál. Mindenekelőtt a médiajogi felelősség specialitását és más jogágakhoz való viszonyát szükséges tisztázni, hiszen ezek determinálják a Hatóság mozgásterét. Ezt követően a tanulmány kiforrott gyakorlatokat és határterületeket mutat be, végezetül pedig olyan állandó kihívásokat rejtő kérdésköröket, mint a joghatóság hiányában való eljárás, avagy a valóságshowk kezelése.

1. Alapvetések

1.1. A médiajogi gyermekvédelem rendszere

A tartalomszabályozás kapcsán fontos a jogellenes és a káros tartalmak megkülönböztetése: a jogellenes tartalmak mindenki számára tiltottak (azaz létre sem jöhettek volna), míg a káros tartalmak önmagukban nem jogellenesek, de valamely jellemzőjük miatt (tipikusan erőszak, szexualitás) a kiskorúak számára nemkívánatosak. Előbbiek nem élvezik a véleményszabadság oltalmát, mivel társadalmi értékeket sértenek, gyakran bűncselekményi tényállást is kimeríthetnek (pl. gyermekpornográfia, holokausztagadás), következésképpen a mediaszabályozás esetükben nem releváns. A káros tartalmak esetén azonban árnyaltabb a kép. Utóbbiak ugyanis jogszerűek, nem tiltottak, szabadon közzétehetőek és a véleményszabadság védelme alatt állnak, azonban kiskorúak számára ártalmasnak minősülnek, emiatt közzétételüket a jogalkotó keretek közé szorítja (pl. pornográfia, erőszak, drog- és alkoholfogyasztás, trágárság).

A médiajog alapvetően a gyermekek személyiségfejlődésére potenciálisan káros tartalmak szűrésével, illetve a védelmi eszközök (technikai védelmi módszerek, a tartalmak szűrésére alkalmas módszerek biztosítása a szülők számára) bevetésével operál. A magyar mediaszabályozásban találunk erre irányuló rendelkezéseket: az Smtv. valamennyi médiatartalom-szolgáltatóra irányadó „közös” szabályokat tartalmaz, míg az Mttv. a lineáris és lekérhető mediaszolgáltatásokra író alapvetően a műsorszámok besorolására vonatkozó klasszifikációs előírásokat, illetve a műsorfolyamban való elhelyezésre irányadó korlátozásokat (Mttv. 9-11. §§).⁷

A hazai mediaszabályozásban a kiskorúvédelem négy pilléren nyugszik. Elsőként az Smtv. *alapelveként* deklarálja, hogy a sajtószabadság gyakorlása nem sérthet közérkölcset [Smtv. 4. § (3)] és a mediaszolgáltatásban vagy sajtótermékben megjelenő azon médiatartalom, amely károsíthatja a kiskorúak szellemi, lelki, erkölcsi vagy fizikai fejlődését, csak oly módon tehető elérhetővé, amely biztosítja, hogy kiskorúak rendes körülmények között nem férhetnek hozzá [Smtv. 19. § (2)-(3)].⁸ Fontos azonban megjegyezni, hogy közérkölcset általános védelme a Hatóság előtt nem lehet hivatkozási alap, hiszen az olyan általános kategória, amely csak konkrét tényállásokban jelenhet meg a hatósági felügyelet keretében számonkérhető módon. Az Smtv. 4. §-ára való hivatkozás tehát önmagában nem elegendő az eljárás megindítására.⁹ A második pillérben az Mttv. ezen elvek mentén rendezi a *tartalom-*

⁷ PÁZMÁNDI (2016): 392.

⁸ Sajtótermék esetén az Smtv. magasabban húzza meg a felelősség határát, hiszen ott kizárólag súlyosan károsító tartalmak esetére rendelkezik. A sajtótermékekre számos esetben speciális szabályok vonatkoznak, a tanulmány az audiovizuális médiatartalmakra fókuszál.

⁹ KOLTAY-LAPSÁNSZKY (2011): 58.

szabályozás részletszabályait, meghatározva a klasszifikációs kategóriákat és azok alapvető szempontrendszerét, a tartalom jellegére specializálva (Mttv. 9-11. §§), valamint a felelősségi, eljárási és szankciós kérdéseket.

Főszabályként a közösségi média platformok nem tartoznak a médiaszabályozás hatálya alá, azonban az AVMS irányelv 2018-ban bekövetkezett módosítása – szűk körben, minimumszabályokkal – megnyílt a videómegosztó platformok (továbbiakban: VSP) felé.¹⁰ Ugyan az Eker. törvény nem tartozik a szűk értelemben vett médiaszabályozásba, az Mttv. úgy rendelkezik, hogy a Hatóság feladata a VSP-szolgáltatók nyilvántartásba vétele, valamint a rájuk vonatkozó előírások érvényesülésének felügyelete [Mttv. 184. § (1) bek, h)]. Erre tekintettel álláspontom szerint a hazai gyermekvédelmi médiaszabályozás harmadik pillérét az *Eker. törvénybe* bekerült rendelkezések alkotják, amelyek értelmében a VSP szolgáltatója is köteles megfelelő intézkedéseket, műszaki megoldásokat alkalmazni, amennyiben általa a nyilvánossághoz eljuttatott tartalom alkalmas a kiskorúak fizikai, szellemi, lelki vagy erkölcsi fejlődésének károsítására [Ekertv. 15/D. § a)], amelyek felügyeletét a törvény ugyancsak a Hatóság jogkörébe utalja (Ekertv. 15/I. §).

Véleményem szerint a gyermekvédelem negyedik pillérét a magyar médiaszabályozásban a Médiatanács *ajánlásai* jelentik, amelyek szoros értelemben ugyan nem tartoznak a médiaszabályozás körébe, ugyanakkor a megalkotásukra irányuló kötelezettség abból fakad. Az Mttv. értelmében lineáris médiaszolgáltatók esetén a korhatár-besorolással kapcsolatos szabályok jogalkalmazási gyakorlatának fő elvi szempontjait a Médiatanács ajánlásában¹¹ teszi közzé [Mttv. 9. § (8) bek.], emellett a lekérhető szolgáltatások esetén alkalmazandó hatékony műszaki megoldásokról is ajánlást¹² ad ki [Mttv. 11. § (3) bek.]. Az ajánlások előnye, hogy a folyton változó médiakörnyezetben rugalmasan alakíthatók, aktualizálhatók,¹³ ugyanakkor nem kikényszeríthetők (soft law). Fő céljuk az önkéntes jogkövetés előremozdítása, a jogszerű és jó gyakorlatok megteremtése. Ennek érdekében a klasszifikációs ajánlás részletesen értelmezi az Mttv. korhatár-besorolási kategóriáit, a minősítés szempontjait, az alkalmazandó jelzések helyes használatát. Az ajánlásnak nem célja az egyes kategóriákra vonatkozóan mereven értelmezett, szigorú szabályokat lefektetni, de a kategória-rendszer bevezetése óta eltelt évek alatt már körvonalazódott a műsorszámok klasszifikációja során alkalmazandó kritériumok egy csoportja, amelyek a tartalomszolgáltató számára a minősítés kapcsán támpontként szolgálhatnak.

1.2. A Hatóság és a Médiatanács jogállása

A Hatóság kiemelt szereplője a médiával kapcsolatos közigazgatási intézményrendszernek, amelynek révén megvalósul a médiával összefüggő társadalmi és gazdasági viszonyokat lefedő jogi nor-

¹⁰ Az AVMSD módosításról lásd NYAKAS (2018)

¹¹ A Médiatanács a médiatartalmak korhatár-besorolásánál irányadó szempontokra, az egyes műsorszámok közzététele előtt és közben alkalmazható jelzésekre, illetve a minősítés közzétételének módjára vonatkozó jogalkalmazási gyakorlat elvi szempontjairól szóló ajánlása.

¹² A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsának közleménye – Ajánlás a kiskorúak védelmében a lineáris és lekérhető médiaszolgáltatások esetén alkalmazandó hatékony műszaki megoldásokra

¹³ Ilyen módosító médiatanácsi határozat pl.: 203/2014. (III. 6.); 1057/2013. (VI. 26.); 887/2021. (IX. 7.)

mák érvényesítése. A Hatóság jogállását meghatározza a média alkotmányos alapjogokkal (szó-
lás- és véleményszabadság, kiegyensúlyozott tájékoztatáshoz való jog stb.), nemzetközi közjoggal
(nemzetközi jogalkotásban való részvétel, uniós rendeletek és irányelvek implementálása), és köz-
szolgáltatásokkal (frekvenciagazdálkodás, hírközlés) való összefüggéseinek rendszere.¹⁴

A Hatóság önálló szabályozó szervként kizárólag az Országgyűlésnek tartozik elszám-
molással,¹⁵ a hatalommegosztás elvére¹⁶ tekintettel a végrehajtó hatalom egyik letétemé-
nyese, s a médiatartalom-szolgáltatók felelősségének vizsgálatában és szankcionálásában ki-
zárólagos illetékességgel rendelkezik.¹⁷ A Médiatanács a Hatóság önálló hatáskörű, az
Országgyűlés felügyelete alatt álló, jogi személyiséggel rendelkező szerve, amely az Országos
Rádió és Televízió Testület (ORTT) jogutódja [Mttv. 123. § (1)]. Bár önálló szabályozó
szervnek maga az NMHH tekinthető, a Médiatanács önálló hatáskörű, jogi személyiséggel
rendelkező szerv a Hatóságban belül.¹⁸

A Hatóság és a Médiatanács mindig az adott ügy összes körülményére tekintettel hoz-
za meg hatósági döntését, a törvényben meghatározott jogkövetkezmények alkalmazása so-
rán olyan elveknek kell érvényesülnie, mint az egyenlő elbánás, a fokozatosság és az ará-
nyosság [Mttv. 185. § (2)].

1.3. A médiajogi felelősség határai

Ahhoz, hogy a médiajogi felelősség terjedelmét pontosan körül lehessen határolni, fontos az
alábbi öt korlátozó tényezőt megvizsgálni. A Hatóság és a Médiatanács hatósági jogkörében
ugyanis főszabály szerint kizárólag:

- magyar *joghatóság* alá tartozó,
- *professzionális* médiatartalmak,
- szerkesztői felelősséggel rendelkező *szolgáltató*inak,
- *objektív* felelősségét vizsgálhatja,
- *intézményes jogvédelem* keretében.

A magyar médiaszabályozás hatálya kizárólag a Magyarországon letelepedett médiatarta-
lom-szolgáltató által nyújtott médiaszolgáltatásra és kiadott sajtótermékre terjed ki [Mttv. 1. §
(1)]. Az Mttv. részletesen felsorolja azon körülményeket, amelyek szerint egy szolgáltató megfe-
lelhet e körülményeknek, külön eljárás keretében pedig lehetőséget biztosít a külföldi jogható-
ság alá tartozó, de Magyarország területére (is) sugárzó szolgáltatókkal szembeni fellépésre.¹⁹

A médiajogi felelősség a *mediatartalmakért* való felelősséget jelenti, amely konstruk-
ció három szempontból speciális: alanya, tárgya és célja is megkülönbözteti más, közigaz-
gatási jogi (avagy közjogi) felelősségi formáktól. *Alanya* minden esetben a médiatartalom

¹⁴ LAPSÁNSZKY (2019): 877.

¹⁵ Alaptörvény 23. cikk

¹⁶ Alaptörvény C) cikk

¹⁷ Meg kell jegyezni, hogy a sajtóhelyreigazítás jogintézményét – amelyet korábban a Ptk. szabályozott – immár
ugyancsak az Mttv. szabályozza, de elbírálására kizárólag bíróság jogosult.

¹⁸ FAZEKAS (2014): 389.

¹⁹ Erről részletesen a lásd 2.5. fejezet.

szolgáltatója lehet, aki vagy amely szerkesztői felelősséggel rendelkezik a médiaszolgáltatás tartalmának megválasztásáért, és meghatározza annak összeállítását.²⁰ A médiaszolgáltató azonban kizárólag az olyan tartalmakért felel, amelyeket *közvetített* (nyilvánossághoz eljuttatás céljából sugárzott) és amelyek megfelelnek a *médiatartalom* törvényi definíciójának.²¹ A közösségi média ezen indokok miatt főszabály szerint nem sorolható a médiatartalmak közé, még akkor sem, ha a médiatartalom-szolgáltatás egyes fogalmi elemeit (tájékoztatási és/vagy szórakoztatási cél, nyilvánossághoz való közvetítés, gazdasági szolgáltatási jelleg) kimeríti. A közösségi média tartalmait a felhasználók hozzák létre és osztják meg, így hagyományos értelemben vett szerkesztői felelősségről a közösségi média platformok esetén nem beszélhetünk.²² Mindezek alól egyetlen kivételt ismer a szabályozás, a fent már említett VSP szolgáltatókat, akik ugyan – hagyományos értelemben – nem rendelkeznek szerkesztői felelősséggel, ugyanakkor ahhoz hasonló mechanizmusokkal (automatikus eszközökkel vagy algoritmusokkal, különösen megjelenítés, címkézés, sorba rendezés révén) rendszerezik azokat, emellett pedig ugyanazon a piacon vannak jelen, mint a lekérhető audiovizuális médiatartalmak.

A médiajogi felelősség főszabály szerint *objektív*, az Mttv. és a joggyakorlat igen szűk körben enged kimentést (pl. az élő műsorszám, politikai reklám).²³ A Hatóság (Médiatartalom) közigazgatási eljárás²⁴ keretében vizsgálja a jogsértés tényét, s ha ez bizonyosságot nyer, nem releváns sem a felróhatóság, sem a szándékosság vagy gondatlanság, ahogyan a törvénysértés indoka, oka, körülményei sem (kizárólag a szankció kiszabása körében értékelhetők). A bizonyítási teher a Hatóságé.²⁵ Fontos megjegyezni, hogy a médiajogi felelősség és a Hatóság eljárása nem zárja ki a más jogi úton, polgári vagy büntetőjogi rendelkezések mentén történő jogérvényesítést. Különösen jelentős jogsértés esetén (pl. gyűlöletbeszéd, személyes adattal való visszaélés, személyiségi jogok megsértése stb.) a sértett személy rendőrséghez vagy bírósághoz fordulhat, amelyek azonban a konkrét sérelmes közlést tevő személy (újságíró, riporter, műsorvezető, meghívott vendég, interjúalany stb.) felelősségét fogják vizsgálni.

²⁰ A szerkesztői felelősség a médiatartalom kiválasztása és összeállítása során megvalósuló tényleges ellenőrzésért való felelősséget jelent, azonban nem eredményez szükségszerűen jogi felelősséget a médiaszolgáltatás tekintetében (Mttv. 203. § 41.).

²¹ Mttv. 203. §-a értelmében: 42. Médiatartalom: valamennyi médiaszolgáltatás során, valamint sajtótermék által kínált tartalom. 40. Médiaszolgáltatás: az Európai Unió működéséről szóló szerződés 56. és 57. cikkében meghatározott, önálló, üzletszerűen – rendszeresen, nyereség elérése érdekében, gazdasági kockázatvállalás mellett – végzett gazdasági szolgáltatás, amelynek, illetve amely egy elválasztható részének elsődleges célja, hogy egy médiaszolgáltató szerkesztői felelősségi körébe tartozó műsorszámokat tájékoztatás, szórakoztatás vagy oktatás céljából a nyilvánossághoz eljuttassa valamely elektronikus hírközlő hálózaton keresztül. 60. Sajtótermék: a napilap és más időszaki lap egyes számai, valamint az internetes újság vagy hírportál, amelyet gazdasági szolgáltatásként nyújtanak, amelynek tartalmáért valamely természetes vagy jogi személy szerkesztői felelősséget visel, és amelynek elsődleges célja szövegből, illetve képekből álló tartalmaknak a nyilvánossághoz való eljuttatása tájékoztatás, szórakoztatás vagy oktatás céljából, nyomtatott formátumban vagy valamely elektronikus hírközlő hálózaton keresztül. A szerkesztői felelősség a médiatartalom kiválasztása és összeállítása során megvalósuló tényleges ellenőrzésért való felelősséget jelent, és nem eredményez szükségszerűen jogi felelősséget a sajtótermék tekintetében. Gazdasági szolgáltatás az önálló, üzletszerűen – rendszeresen, nyereség elérése érdekében, gazdasági kockázatvállalás mellett – végzett szolgáltatás.

²² Részletesen lásd: PAPP (2022): 6063.

²³ SZIKORA (2014): 108.

²⁴ Háttérjogszabálya az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (továbbiakban: Ákr.).

²⁵ SZIKORA (2019): 1019.

Így a médiajogi, illetve a polgári, avagy büntetőjogi felelősség egyazon tartalom miatt *párhuzamosan* létezik. Ez nem eredményez kétszeres értékelést, hiszen ahogyan fent is utaltunk rá, a médiajogi felelősség alanyában és tárgyában is speciális konstrukció.

A polgári- és büntetőjogi felelősséggel ellentétben a médiaszabályozás tehát *nem az egyéni* érdekérvényesítés eszköze. Az Smtv. 14. §-a alapelvi szinten fekteti le az emberi méltóság sérthetlenségét a médiatartalom-szolgáltatásokban,²⁶ s az Alkotmánybíróság a sajtószabadság emberi méltósághoz való jog érdekében történő korlátozása körében megállapította, hogy a Hatóság „nem a védett jogok személyhez fűződő oldalának védelmében” lép fel,²⁷ hanem az állam alapjogokkal szembeni intézményvédelmi kötelezettségének teljesítésében, ennek révén a demokratikus közvélemény megfelelő működésének biztosításában vesz részt.²⁸ A Médiatanács eljárásai során nem egyéni jogsérelmekről dönt, hanem „annak megállapítására jogosult, hogy a műsor-szolgáltató az emberi jogok tiszteletben tartásával tevékenykedik-e, és az egyes műsorainak témája, jellege, nézőpontja nem sérti-e az emberi jogokban megjelenő alapvető értéket.”²⁹ Ebből következően a Médiatanács kizárólag a demokratikus nyilvánosságot is veszélyeztető tartalmak esetén, a médiatartalmakat befogadó közönség védelme érdekében léphet fel.

Az intézményes jogvédelem alapja nem csupán a kiskorúak emberi méltósága (az ezt sértő médiatartalmakkal szembeni fellépés), de a kiskorúak megfelelő személyiségfejlődése mint társadalmi érdek is.³⁰ Az intézményes jogvédelem a médiajogi gyermekvédelem normarendszerében így kétirányú: egyrészt a médiatartalomban szereplő, ott bemutatott kiskorúak jogainak védelme, másrészt a kiskorú nézők/hallgatók/olvasók védelme a potenciálisan káros tartalmaktól. A Médiatanács a médiatartalomban emberi méltóságot sértő módon bemutatott vagy szerepeltetett kiskorú esetén is az emberi méltósághoz való jog intézményes védelmét képviseli. „A sajtószabadság korlátjaként megjelenő szabályok legfőbb indoka ugyanis a néző/hallgató/olvasó (összefoglalóan: a közönség) érdekeinek – neki mint a társadalom tagjának ‘járó’ – védelme; azon közös érdekeié, amelyek az emberi jogok általános elismeréséhez és tiszteletéhez kötődnek.” – írja Koltay.³¹ Mindez azt is jelenti, hogy egy médiatartalom jogellenes jellegére nincs kihatással, ha azt senki sem látta/hallotta/olvasta, hiszen a jogsérelem médiajogi értelemben a közzététellel már megvalósult.

2. A kiskorúak védelmével kapcsolatos hatósági tevékenységek

A Hatóság gyermekvédelemmel kapcsolatos tevékenysége két fő típusra osztható: *hatósági* és *nem hatósági hatáskörbe* tartozó feladatokra. A hatósági döntések a közigazgatási szervek olyan jogalkalmazó tevékenysége során jönnek létre, amikor közhatalom birtokában egyoldalúan döntenek a jogviszony másik oldalán álló jogalanyok ügyeiben: jogokat, kötelezettségeket állapítanak meg, tényt vagy jogosultságot igazolnak, hatósági nyilvántartást vezet-

²⁶ Smtv. 14. § (1) A médiaszolgáltatónak az általa közzétett médiatartalomban tiszteletben kell tartania az emberi méltóságot. (2) Tilos a megalázó, kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek médiatartalomban történő öncélú és sérelmes bemutatása

²⁷ 165/2011. (XII. 20.) AB hat.;1006/B/2001 AB hat.

²⁸ 46/2007. (VI. 27.) Ab hat., 165/2011. (XII. 20.) AB hat.

²⁹ 46/2007. (VI. 27.) AB hat.

³⁰ KOLTAY-LAPSÁNYSZKY (2011): 52.

³¹ KOLTAY (2019): 436.

nek, avagy hatósági ellenőrzést végeznek. A nem hatósági hatáskörben hozott intézkedés nem minősül egyedi ügyben hozott döntésnek, nem a jogszabályban meghatározott hatásköri és illetékességi kör kötelező eleme, így főszabály szerint nem vonatkozik rá az Ákr. hatálya sem.³² A médiaigazgatásban a hatósági hatásköröket elsősorban a Médiatanács, másodsorban a Hivatal³³ gyakorolja, de a nem hatósági jellegű hatáskörök is igen sokfélék (Mttv. 182-184. §§), ide tartozik – többek között – az ajánlások kibocsátása, jogszabály-tervezetek véleményezése. A Médiatanács hatósági felügyeletet gyakorol a gyermekek és a kiskorúak védelmére vonatkozó előírások tekintetében, gyakorolja a más tagállamban letelepedett médiatartalom-szolgáltatók által elkövetett jogsértésekkel kapcsolatos hatósági hatásköröket, valamint a médiaszolgáltató kérelmére műsorszám kategóriába sorolásáról határozatot hoz (előzetes klasszifikációs kérelem).³⁴

A Hatóság és a Médiatanács jogalkalmazó tevékenységére vonatkozó adatok az éves országgyűlési beszámolókból olvashatók ki, amellet, hogy a Médiatanács minden döntése nyilvános. A beszámolók alapján a kiskorúvédelemhez kapcsolódó hatósági ellenőrzések az alábbi típusokba voltak sorolhatók:

állampolgári bejelentések alapján elrendelt vizsgálatok;

1. a nem megfelelő korhatár-besorolással rendelkező reklámok,³⁵ filmalkotások³⁶ és előzetesek³⁷ szűrése;
2. célvizsgálatok (ValóVilág 11);
3. a gyermekbarát műsorszámok;
4. előzetes klasszifikáció;
5. a médiaszolgáltató műsorát közlő sajtótermékében, internetes honlapján, képűségében és teletextjében szereplő megfelelő klasszifikáció kontrollja;
6. a külföldi joghatóság alá tartozó médiaszolgáltatók által közvetített tartalmak ellenőrzése.

³² Részletesen lásd: BARABÁS (2022)

³³ A Hivatal a Médiatanács és a Hatóság háttérapparátusa, amely előkészíti és végrehajtja azok döntéseit. Azokban az esetekben, amikor a Hivatal rendelkezik hatósági jogkörrel (Mttv. 184. §), felettes szerve a Médiatanács.

³⁴ Fontos megjegyezni, hogy az Mttv. szerinti hatósági és nem hatósági feladatok felsorolása nem taxatív, hiszen egyéb, törvényben meghatározott hatósági/nem hatósági hatásköröket gyakorol.

³⁵ 2021. júliusában lépett hatályba a pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról szóló 2021. évi LXXIX. tv. 9. § (1). bek.-ébe foglalt azon módosítás, miszerint a reklámok kikerültek a klasszifikációs kötelezettség kivételei közül. Immáron a reklámokat és a reklámspotokat is megfelelő korhatár-kategóriába kell sorolni, azzal, hogy az adott spot legmagasabban sorolandó reklámja az irányadó az egész reklámfolyamra. A Médiatanács 2022-ben négy esetben hivatalból indított eljárást és állapította meg ennek elmulasztását.

³⁶ A hatóság rendszeres időközönként vizsgálja a nem megfelelő korhatárral rendelkező filmalkotásokat, módszere szerint havonta hasonlítja össze a televíziók jegyzőkönyveiben foglalt korhatár-besorolásokat a filmadatbázisban jegyzett klasszifikációs kategóriákkal. A filmadatbázis több mint 24 ezer film adatait tartalmazza, és elsődleges célja, hogy érdemi információkkal segítse a médiaszolgáltatók klasszifikációs tevékenységét.

³⁷ A műsorelőzetesek is kívül esnek a klasszifikációs kötelezettségen [Mttv. 9. § (1) bek.], ugyanakkor nem tehetők közzé olyan időszakban, amikor az általuk bemutatott, ismertetett műsorszám nem lenne közzétehető, illetve olyan időszakban, amelyben a műsorelőzetes megfelelő kategóriába sorolása esetén közzétételének nem lenne helye [Mttv. 10. § (1) bek. f)].

2.1. Bejelentésekre indult eljárások

Amennyiben a Médiatanács tevékenységéről szóló éves beszámolókat vizsgáljuk, megállapítható, hogy az elmúlt évhez képest 2022-ben csökkent a kiskorúak védelmével kapcsolatos állampolgári bejelentések száma: 2020-ban 55, 2021-ben 121, míg 2022-ben összesen 32 magyar joghatóság alá tartozó médiaszolgáltatót érintő bejelentés érkezett a hatósághoz. A Médiatanács 20 esetben döntött arról, hogy a bejelentések alapján nem indít közigazgatási hatósági eljárást, 9 esetben pedig bejelentés alapján állapította meg a gyermekek és kiskorúak védelmét célzó jogszabályok megsértését. A Médiatanács összesen tizenöt esetben (tíz esetben bejelentés alapján) állapította meg a gyermekek és kiskorúak védelmét célzó jogszabályok megsértését. A műsorszámok többségét „tizenhat éven aluliak számára nem ajánlott” minősítéssel és 21 órát követő időpontban kellett volna közzétenni. További egy esetben a műsorelőzetes közzétételére, két-két esetben a műsorszám korhatár-besorolási és a minősítés közzétételkor történő közlési, illetve megjelenítési kötelezettségére, egy esetben a minősítésnek megfelelő jelzés piktogram formájában történő közzétételére, valamint egy esetben a közlemények közzétételére vonatkozó rendelkezés megsértését állapította meg.³⁸

A Hatóság olyan jellemzők miatt állapítja meg a szolgáltató felelősségét, mint például:

- műsorszámokban előforduló szexuális utalások, a trágár kifejezések, valamint a negatív példakép megjelenítése; durva szavak indultatos és halmozott használata;³⁹
- szexualitásra való direkt utalás,⁴⁰ illetve minden érzelmet nélkülöző szexualitás közvetlen, nyers megjelenése, annak torz magatartásmintát közvetítő jellege, valamint a váratlanul, sokkoló módon bekövetkező erőszakos jelenetek káros jellege;⁴¹
- erőszakos módon megoldott konfliktus hangsúlyozása és az agresszív jelenetek brutalitása, valóságra vonatkoztathatósága;⁴²
- annak sugallása, hogy egy párkapcsolat létrejötté leginkább versengés útján, a testiség, a szexualitás hangsúlyozásával valósítható meg, fokozva a férfi és a női szereplők között lévő nemi szerepeknek a műsorszámokban történő negatív ábrázolásával való azonosulási hajlamot, a visszás magatartásminták természetesnek vételét;⁴³
- az erőszak és a halál különösen kegyetlen formáinak bemutatása, frusztrációt és erős szorongást kiváltó tartalmak hangsúlyozása.⁴⁴

A bejelentésre indult eljárások tipikusan korhatár-besorolási mulasztás miatt indultak, amikor a szolgáltatónak IV. korhatári kategóriába (16 éven aluli számára nem ajánlott) kellett volna sorolnia és annak megfelelő időszámban (21 és 5 óra között) közzétenni az adott tartalmat.

³⁸ Országgyűlési beszámoló a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsának 2022. évi tevékenységéről 35.

³⁹ 1183/2021. (XI. 16.); 1269/2021. (XII. 14.)

⁴⁰ 438/2022. (V. 10.)

⁴¹ 342/2022. (IV. 5.)

⁴² 190/2022. (II. 22.)

⁴³ 400/2022. (IV. 26.)

⁴⁴ 565/2022. (VI. 28.)

2.2. Célvizsgálatok – VV 11

Fontos hatósági tevékenység a médiakörnyezet kutatása is. A célvizsgálatok tekintetében a valóságshow-kat szükséges kiemelni, amelyekkel szemben a hatósági fellépés számos esetben szélmalomharcnak tűnik. Azon túl, hogy a valóságshow-k szép számmal adnak gyakorlati példákat a kiskorúakra vonatkozó rendelkezések megsértésében, a Hatóság ennek mélyebb rétegeit is fel szeretne tárni. Ennek érdekében a Hatóság régóta vizsgálja a legnépszerűbb valóságshow-k évadait, az ott észlelt káros magatartásminták kvantitatív adatait pedig rendszeresen publikálta a honlapján, a ValóVilág-barométer oldalán 2013 óta hétről hétre számszerűsíti és közzéteszi az RTL II valóságshow-jának egyes, gyermekekre aggályos jellemzőit: a trágárságot, a dohányzást, az alkoholfogyasztást vagy a megjelenő szexualitást.⁴⁵ Az NMHH kezdeményezésére elkészült egy fókuszcsoport-kutatás (2021 márciusában), a ValóVilág 10 szériájának lakossági fogadtatásáról, ennek kiértékelése a Médiatudományi Intézet gondozásában megjelenő éves tanulmánykötetben olvasható.⁴⁶

A Hatóság 2022-es beszámolója szerint a valóságshow-kban jelenlévő szexuális utalások, a szexualitással átítatott helyzeteket teremtő kötelező feladatok és a nem megfelelő magatartásminták permanens megjelenítése mellett főként az bizonyult problematikusnak, ha a műsor azt a benyomást keltette, hogy az emberek eszközökké silányíthatók. Ezek a műsorok ugyanis olyan, a kiskorúak személyiségfejlődésére negatív hatást kifejtő mintákat hangsúlyoznak, mint például a túlzott és minden felelősséget nélkülöző alkoholfogyasztás, az erősen trágár kifejezések mindennapos használata, valamint a dohányzás és az elmergesedő emberi konfliktusok, az erőszakos konfliktusmegoldás elfogadottsága. „A ValóVilág-szerű műsorokat a legtöbb kritika azért éri, mert túlságosan hangsúlyosan szerepelnek bennük káros, már-már deviánsnak nevezhető magatartásformák. E kritikák szerint ezek a valóságshow-k képest túlreprezentáltak és kedvezőbb színben tűnnek fel, ami miatt óhatatlanul is követendő mintaként jelenhetnek meg a nézők előtt.” – fogalmazza meg Polonyi.⁴⁷

A Hatóság valóságshow-kkal kapcsolatos tevékenységének fő célja, hogy arra ösztönözze a műsorkészítőket, hogy a program kialakítása során kiemelt figyelmet szenteljenek a kiskorúak védelmének, habár arra hatásköre nincs. Az Smtv. 21. § (2) bekezdése egyértelművé teszi, hogy a médiatartalom előállításában közreműködő személyek felelőssége más jogterületek (polgári-, büntető-, munkajog) szabályai alapján állapítható meg,⁴⁸ így a hatósági eszközök kizárólag a közzététellel megvalósult intézményes jogsérelem orvoslására alkalmazhatók. További problémát jelent, hogy a ValóVilágot sugárzó RTL Kettő állandó megnevezésű médiaszolgáltatás nem hazánkban letelepedett, így a szóban forgó műsor-számmal kapcsolatos bejelentések és jogsértések elbírálására a luxemburgi társhatóság⁴⁹ lenne jogosult, ami így átvetet a hatósági kiskorúvédelem egyik legfőbb nehézségéhez: a külföldi médiaszolgáltatókkal szembeni hatósági fellépés (korlátozott) lehetőségeihez.

⁴⁵ https://nmhh.hu/cikk/199642/A_Mediatanacs_iden_is_figyelemmel_kiseri_a_Valo_Vilag_uj_szeriajat

⁴⁶ SZADAI (2024)

⁴⁷ POLONYI (2022):125.

⁴⁸ SZIKORA (2014): 108.

⁴⁹ Autorité Luxembourgeoise Indépendante de l'Audiovisuel (ALIA)

2.3. Életkorellenőrzés a lekérhető szolgáltatások esetén

Ma már a médiapiac domináns részét a lekérhető audiovizuális médiaszolgáltatások képezik, hiszen a lineáris szemben nem ismernek sem teret, sem időt, az „adásidő” folyamatos, állandó határok nem léteznek.⁵⁰ A letölthető médiatartalmak a korábbi szabályozási elveket és beavatkozási pontokat jelentősen átrendezik. Bizonyos korábban alkalmazott normatív korlátozások a letölthető tartalmaknál értelmezhetetlenek (pl. a reklámidő egy órán belüli hosszának meghatározása), mások azonban (pl. ártalmas vagy manipulatív médiatartalmak szűrése) változatlanul érvényesíthetők.⁵¹

A kiskorúak védelmének egyik fő eszköze esetünkben is a klasszifikáció. Az Mttv. 11. § (1) bekezdése értelmében az egyes műsorszámok műsorkínálatában történő megjelenítésekor, a műsorszám felhasználó általi megtekintése előtt és a médiaszolgáltató internetes honlapján szereplő tájékoztatásban jól látható módon fel kell tüntetni a korhatár-kategória megjelölését. Emellett hatékony műszaki megoldást kell alkalmaznia annak érdekében, hogy az V–VI. kategóriákba sorolt műsorszámok kiskorúak számára ne legyenek elérhetőek, amely hatékony műszaki megoldások tekintetében a Médiatanács – szükség esetén nyilvános meghallgatást követően – ajánlást tesz közzé.

A műszaki (technikai) szűrőeszközök tárgyában a Médiatanács 2011-ben ajánlást adott ki. A műszaki szűrőrendszerek alkalmazásának lényege, hogy a közzétételre előírt korlátozások mellőzhetőek, amennyiben a médiaszolgáltatás titkosított formában tartalmazza a műsorszámot, és a titkosítás feloldásához alkalmazott kód nem hozzáférhető kiskorúak számára. A médiaszolgáltató a titkosításon kívül alkalmazhat más gyermekzár megoldást is, amely hatékonyan biztosítja, hogy kiskorú nem fér hozzá a nem kívánt tartalomhoz.⁵²

A lekérhető szolgáltatásokban alkalmazandó eszközök, eljárások sok szempontból ütköznek nehézségekbe. Egyfelől az internet technikai jellegzetességei, másfelől jogpolitikai ellentétek okoznak jelentős problémát a védelem kialakítása terén. Kiss Zoltán véleménye szerint a tagállamok közötti kulturális különbségek is gátló tényező, mely közvetetten, főként a tartalmak tagállamonként eltérő besorolásánál jelentkeznek. Éppen ezért elengedhetetlen a közösségi szintű fellépés, és már vannak is olyan előremutató megoldások, amelyek képesek hatékony védelmet biztosítani a kiskorúak számára.⁵³ A technikai akadályok miatt a káros tartalmak szűrését megvalósító eszközök és eljárások nem alkalmazhatóak egyáltalán, vagy ugyan úgy, mint a lineáris szolgáltatásoknál – bizonyos, lineáris szolgáltatásnál bevált eszközök használata technikailag nem lehetséges, más eszközök, vagy eljárások alkalmazása pedig tilalmazott a véleménynyilvánítási szabadság védelme miatt.⁵⁴

⁵⁰ KISS (2017): 35.

⁵¹ PÁZMÁNDI (2016): 391.

⁵² Uo. 393.

⁵³ KISS (2017): 35.

⁵⁴ Uo. 35.

2.4. VSP szolgáltatókkal kapcsolatos hatáskörök

A jogalkotó felismerte, hogy a videómegosztóplatform-szolgáltatások (VSP szolgáltatók) olyan audiovizuális tartalmakat szolgáltatnak, amelyeket a közönség, és különösen a fiatalok, egyre nagyobb számban tekintenek meg, ráadásul ugyanazért a közönségért és ugyanazon bevételekért versengenek, mint a hagyományosnak mondható audiovizuális médiaszolgáltatások.⁵⁵ Az AVMS irányelv 2018-as módosításának nyomán immáron az uniós – és azt követve a hazai – médiaszabályozás hatálya kiterjed a videómegosztó-platformokra⁵⁶ és azok szolgáltatóira⁵⁷ is. E szabályok keretében a szolgáltatást igénybe vevők védelme érdekében a VSP köteles a törvény szerinti megfelelő intézkedéseket, műszaki megoldásokat alkalmazni, ha a tartalom alkalmas a kiskorúak fizikai, szellemi, lelki vagy erkölcsi fejlődésének károsítására [Ekertv. 15/D. § (1)].

A hazai VSP szolgáltatók ellenőrzésével és felügyeletével kapcsolatos feladatokat a jogalkotó az NMHH Hivatalához telepítette.⁵⁸ A Hivatal hatósági hatáskörben ellátja a VSP szolgáltatók nyilvántartásba vételével kapcsolatos feladatokat, valamint felügyeli a vonatkozó előírások érvényesülését. Az NMHH Hivatala emellett nem hatósági hatáskörében eljárva rendszeres időközönként elemzi, felméri és értékeli a VSP szolgáltatók által hozott intézkedések megfelelőségét és hatékonyságát, ennek érdekében pedig adatszolgáltatást kérhet.⁵⁹ Az Ekertv. értelmében a Hatóság tehát közhiteles nyilvántartást vezet, hatósági hatáskörben felügyeli az Ekertv. rendelkezéseinek érvényesülését és ajánlást tehet közzé az előírt intézkedések és hatékony műszaki megoldások legjobb gyakorlata vonatkozásában, valamint rendszeresen elemzi, felméri és értékeli a VSP-k által hozott intézkedések megfelelőségét és hatékonyságát.

Az Ekertv. az AVMS irányelvnek megfelelően lehetőséget teremt az ön- és a társszabályozás kialakítására: a VSP szolgáltatók szakmai önszabályozó szervezeteit és alternatív vitarendező fórumait a szabályozás a megosztott jogérvényesítés keretébe vonja, amikor ki mondja, hogy együttműködési tartalmú közigazgatási szerződésben az NMHH Hivatala felhatalmazhatja az önszabályozó szervezetet arra, hogy hatósági hatáskörök tekintetében, de nem hatósági jogkörrel az NMHH Hivatala hatáskörgyakorlása helyett öngazgatási rendben eljárjon.⁶⁰ A VSP szolgáltatókkal kapcsolatos hatósági felügyelet központi eleme az

⁵⁵ Az Európai Parlament és a Tanács az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv változó piaci körülményekre tekintettel való módosításáról szóló 2018/1808 irányelve (2018. november 14.) (4) bekezdés

⁵⁶ Mttv. 203. § 71a. értelmében videómegosztóplatform-szolgáltatás: az Európai Unió működéséről szóló szerződés 56. és 57. cikkében meghatározott önálló, üzletszerűen – rendszeresen, nyereség elérése érdekében, gazdasági kockázatvállalás mellett – végzett gazdasági szolgáltatás, amelynek vagy amely egy elválasztható részének vagy egy alapvető funkciójának elsődleges célja, hogy tájékoztatás, szórakoztatás vagy oktatás céljából elektronikus hírközlő hálózaton keresztül olyan műsorszámokat, illetve felhasználók által létrehozott videókat juttasson el a nyilvánossághoz, amelyekért a videómegosztóplatform-szolgáltató nem tartozik szerkesztői felelősséggel, és amelyeket a videómegosztóplatform-szolgáltató rendszer pl. automatikus eszközökkel vagy algoritmusokkal, különösen megjelenítés, címkézés, sorba rendezés révén.

⁵⁷ Mttv. 203. § 71b. értelmében videómegosztóplatform-szolgáltató: videómegosztóplatform-szolgáltatást nyújtó természetes vagy jogi személy.

⁵⁸ A MAVISE adatbázis és az Európai Audiovizuális Observatórium szerint jelenleg 6 VSP szolgáltató tartozik magyar joghatóság alá.

⁵⁹ KIRÁLY (2021): 322.

⁶⁰ Uo. 321.

alkalmazandó intézkedések és műszaki megoldások hatékonysága. Ennek pontos tartalmát egy ajánlás keretében lenne képes a Hatóság felfedni, de olyan álláspont is napvilágot látott már, amely a Hatóság NMHH feladatának véli azt is, hogy nyomon kövesse a legjobb gyakorlatokat és ajánlás kiadásával segítse a VSP-eket abban, hogy elkerülhetők legyenek a vizszoelékek a jogsértő tartalmak eltávolítása során.⁶¹

2.5. Eljárás külföldi médiaszolgáltató esetén

Mint az fent is kifejtésre került, a magyar joghatóság – és így a hazai médiaszabályozás hatálya – kizárólag a hazánk területén letelepedett médiatartalom-szolgáltatókra terjed ki. Az Mttv. (az AVMS irányelvvel összhangban) korlátozott keretek között lehetőséget nyújt a más (tag)államban letelepedett szolgáltatóval szembeni fellépésre is, amennyiben igazolható, hogy a szolgáltató műsorszámait magyar közönségnek juttatja el. Számos panasz külföldi joghatóság alá tartozó médiaszolgáltatáshoz kapcsolódik, így eljárást a Hatóság joghatóság hiányában nem indíthat. A hazai szabályok megsértése esetén egy többszakaszos konzultációs eljárásra nyílik lehetőség a joghatósággal rendelkező hatósággal, amelynek első lépése, hogy a Médiatanács a hozzá érkezett bejelentést továbbítja az illetékes hatóságnak.

Az Mttv. 176. §-a alapján a Hatóság a más tagállamban letelepedett lineáris audiovizuális médiaszolgáltatókkal szemben felléphet, amennyiben Magyarországra irányuló médiaszolgáltatásukban megsértik a kiskorúak védelmére és a gyűlöletbeszéd tilalmára vonatkozó előírásokat, amely szabály az AVMS irányelv 3. cikk (2) bekezdésének feleltethető meg.⁶² Az Európai Audiovizuális Observatórium gondozásában elérhető MAVISE adatbázis⁶³ adatai szerint Magyarország területére összesen jelenleg 439 televíziós csatorna kerül sugárzásra, ebből 107 más országból származik: Luxemburgból 15, Hollandiából 20, Romániából 22, Csehországból pedig 24. A Lekérhető VOD szolgáltatások esetén Magyarország összesen 180 ilyen szolgáltatás célzottja, amelyből 25 nem Magyarországon letelepedett szolgáltató, s ide sorolhatók (többek között) a Disney+, Netflix, SkyShowtime (Hollandia), RTL+ (HU) (Luxemburg), Apple TV+, YouTube Movies & Shows/Premium (Írország). A Hatóság 2022-es médiapiaci jelentésének adatai szerint a magyar nézők 2021 végén 527 külföldi és magyar nyelvű csatornát értek el, ezek közül 364 hazai, 163 csatorna külföldi joghatóság alatt működött. A Hatóság Médiapiaci jelentése szerint 2021 IV. negyedévében a Magyarországon működő nyolc országos kereskedelmi televíziós médiaszolgáltatás összesen húsz nem magyar joghatóság alá tartozó (más, többségében szomszédos országban bejegyzett), de magyar nyelvű csatornát működtetett.

A külföldi médiaszolgáltatóval szembeni fellépés kapcsán a legjelentősebb kérdés az alkalmazandó jog problematikája. A külföldi szolgáltató ugyanis a hozzá érkező hazai meg-

⁶¹ Uo. 325.

⁶² KOLTAY-LAPSÁNSZKY (2011): 46.

⁶³ A MAVISE egy szabadon hozzáférhető adatbázis az audiovizuális szolgáltatásokról, amely havonta frissül, és lehetővé teszi az európai audiovizuális szabályozó hatóságok és/vagy minisztériumok nyilvántartásaiban való interaktív keresést és az eredmények exportálását. A MAVISE továbbá központi adatbázisként szolgál, amely az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló 2018/1808 irányelv értelmében az Európai Gazdasági Térségben elérhető televíziós csatornák, lekérhető szolgáltatások és videómegosztó platformok joghatósági országára vonatkozó információkat nyújt. (<http://mavise.obs.coe.int/>)

keresésben a magyar jog szerinti jogsértést lenne kénytelen vizsgálni, saját jogával összevetni és mérlegelni a megfelelő intézkedések megtételét. A megkeresett hatóságok – már amennyiben érkezik érdemi válasz a megkeresésre – jellemzően saját joguk szerint bírálják el a továbbított panaszokat, annak ellenére, hogy a kérdéses tartalmak egyértelműen a magyar közönséghez szólnak. Hasonló problémával szembesül a Hatóság a hazai szolgáltatók által külföldön létrehozott leánycsatornáival, amelyek a szomszédos országokból sugároznak magyar nyelven a hazai közönségnek. Így alakulhatnak ki az olyan anomáliák, mint hogy a Romániában letelepedett leánycsatorna által sugárzott IV. és V. korhatárkategóriába sorolt műsorszámok itthon a megengedettnél egy órával korábban válnak elérhetővé.

2.6. Jogsegély a hatóságon belül

Ehelyütt fontos kiemelni a Hatóság nem hatósági jogkörben végzett tevékenységét is, amely az online jogsérelmek orvoslása egyik leghatékonyabb eszközének bizonyult. Kiss Zoltán szerint az ártalmas online tartalmak elleni küzdelem egyik leggyengébb pontja a felelősök felderítése, amelynek első lépése a sérelmes tartalmak felfedezése. A felhasználók számára gyors és egyszerű bejelentési lehetőséget nyújtanak a különböző forródrót-hálózatok vagy vonalak, az úgynevezett hotline-ok. Az INHOPE (Internet Hotline Providers in Europe Association) szervezete jelenleg 37 állam forróvonalát fogja át, célja a forródrót-szolgáltatók közötti együttműködés elősegítése, a jogsértő tartalmakkal szembeni fellépés, valamint a tudatos és biztonságos internethasználat elősegítése a gyermekek számára, amelynek a magyar Internet Hotline is tagja. A szervezetbeli tagok részesei az úgynevezett értesítési-eltávolítási eljárásnak (*notice and take down*) is, amelynek lényege, hogy a forróvonalon bejelentett káros tartalmat az internetszolgáltatónak azonnal el kell távolítania.⁶⁴

Az Internet Hotline (a továbbiakban: IH) a Hatóság által, közérdekű feladatellátás keretében 2011 óta működtetett internetes tájékoztató és segítségnyújtó szolgálat, ahol azokat az online tartalmakat lehet bejelenteni, amelyekről a bejelentő azt feltételezi, hogy jogsértőek vagy károsak a kiskorúak fejlődésére. A felhasználóktól online elérhető űrlapon keresztül vagy e-mailben fogadják a bejelentéseket. Az űrlapon történő jelentéstétel során a bejelentőnek nem kötelező megadnia a nevét és az elérhetőségét, anonim módon is elküldheti a bejelentését. Az IH működésére és eljárására vonatkozó szabályokat az elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvény 149/B-D. §-ai és az NMHH Szervezeti és Működési Szabályzatának 4. számú mellékletét képező IH eljárási szabályzat határozzák meg. Tevékenysége tehát nem a médiaszabályozás alá tartozik, s elsősorban jogellenes online tartalmakkal szemben segíti a hatékony fellépést.

Az IH-nál a biztonságos internethasználatához fűződő közérdek védelme érdekében vizsgálják az internetes visszaéléseket, ezek kapcsán jogi segítséget nyújtanak. A bejelentés alapján indított vizsgálat nem hatósági eljárás, a tevékenységünk során nem gyakorolhatunk hatósági hatáskört és hatósági eszközöket sem alkalmazhatunk. A bejelentés nem minősül hatósági ügynek, az IH-hoz érkeztetett bejelentés nem minősül panasznak, az IH-nak nincsen hatósági jogköre. Ennek megfelelően az IH nem kötelezhet senkit a bejelentő által sérelmezett tartalom eltávolítására és bírságot sem szabhat ki. Az IH nem jogosult a média-

⁶⁴ Kiss (2017): 36.

szolgáltatásban, sajtótermékben megjelenő tartalmak, spamek, szerzői jogi jogviták, webáruházakkal kapcsolatos fogyasztói panaszok, adatkezelési tájékoztatókkal kapcsolatos ügyek, avagy más hatóság, bíróság vagy más állami szerv kizárólagos hatáskörébe tartozó internetes visszaélés vizsgálatára.⁶⁵

Hatósági jogkör hiányában is kiemelkedően fontos az IH áldozatsegítő munkája, ami a sérelmes online tartalmak minél gyorsabb eltávolításához is hozzájárul. Az IH tevékenységének jelentősége a működéséről szóló statisztikai adatokból is kitűnik, az elmúlt közel 12 évben több mint 15 000 bejelentést kezelt. Az IH-hoz évről évre egyre több bejelentés érkezik, amihez a társadalom pandémia alatti online jelenlétének növekedése is jelentősen hozzájárult. Míg 2019-ben összesen 874 bejelentést vizsgált, addig 2020-ra ez 1765-ra növekedett, a 2021-es évben rekordszámú, 5508 esetet vizsgált, ami 2022-re 2758 darab bejelentésre konszolidálódott. Az utóbbi évben a különböző bejelentési kategóriákban érkezett jelzések több mint fele, azaz 55%-a gyermekpornográfia miatt érkezett. A gyermekpornográfia kategóriába érkező bejelentések elsőbbséget élveznek,⁶⁶ így az IH a lehető legrövidebb időn belül, de legfeljebb a bejelentéstől számított egy munkanapon belül megteszi a szükséges intézkedéseket a bejelentés alapján. Amennyiben a tartalom az IH vizsgálata alapján felvetheti a gyermekpornográfia bűncselekményét és magyar szerveren elérhető, felveszi a kapcsolatot a Nemzeti Nyomozó Iroda Kiberbűnözés Elleni Főosztályával, kérve annak további eljárását.⁶⁷

3. Jogszerű, de vitatható gyakorlatok

Visszaulva a médiajogi gyermekvédelem rendszerével kapcsolatos megállapításokra, ehelyütt ismét fontos azt hangsúlyozni, hogy a gyermekekre potenciálisan káros (ártalmas) tartalmak közzététele nem tiltott, azonban annak módja (helye, ideje, jelzése, elérhetősége) szabályokhoz kötött. Kérdéseket vetnek fel azonban a Hatóság által is ismert „szürke zónába” tartozó tartalmak és gyakorlatok, amelyek közül a kiskorúvédelem kapcsán két esetkört szükséges megemlíteni: a trágár angol nyelvű zeneszámok rádiós sugárzását, valamint az erőszakos riportok túlsúlyát a hírműsorokban.

3.1. Trágárság a rádióban

A földfelszíni rádiós szolgáltatások lineáris médiatartalom-szolgáltatásnak minősülnek, következképp a klasszifikációs normák rájuk is érvényesek. A szolgáltatás jellege miatt a piktoqram természetesen nem releváns, de a Médiatanács Klasszifikációs ajánlása szerint a hallgatót a korhatári minősítésről jól érthetően, magyar nyelven, legalább három másodperc időtartamban tájékoztatni kell. A Hatósághoz érkezett több bejelentés kifogásolta, ha egy zeneszám kirívóan vulgáris és trágár angol nyelvezetével és erőszakos tartalmával megsértette az Mttv. kiskorúakat védő rendelkezéseit, s a panaszok szerint a dal angol nyelven elő-

⁶⁵ IH (2022)

⁶⁶ A gyermekpornográfiával kapcsolatos bejelentésekről és ezzel kapcsolatos tapasztalatokról bővebben lásd: CSA-LÁR (2022)

⁶⁷ IH (2022)

dott mivolta nem változtat annak trágár és erőszakos üzenetén. A trágárság és az illetlenség⁶⁸ önmagában megalapozhatja a magasabb korhatári kategóriába való sorolást, maga a Klasszifikációs ajánlás az alábbiak szerint rendelkezik erről:

- I. kategóriában (korhatárra tekintet nélkül megtekinthető) a nyelvi magatartás lényeges elem azok megítélésénél, esetleg nem sértő szleng használata előfordulhat, de trágárság, káromkodás nem lehet jelen.
- II. kategória (6 éven aluliak számára nem ajánlott) esetén az adott korosztály számára a csodálkozást, megdöbbenést kifejező indulatszavak, esetleg az enyhe, tréfás szitkok, a nem obszcén gesztusok, kézmozdulatok használata elfogadható, az agresszív nyelvi mintákat azonban kerülni kell.
- III. kategóriában (12 éven aluliak számára nem ajánlott) a sértő kifejezések hatványozott előfordulása, valamint a nemi szervek említése, a szexuális töltetű káromkodások nem megengedettek.
- IV. kategóriában (16 éven aluliak számára nem ajánlott) a nemi szervekkel, illetve a szexuális aktussal kapcsolatos trágár szavak különösen agresszív módon történő használata nem elfogadott.
- V. kategóriába (18 éven aluliak számára nem ajánlott) tartozó tartalmak már túl lépik a IV. kategóriában megengedett mértéket.
- VI. kategória (kiskorúakra súlyosan ártalmas hatást gyakorló műsorszámok) behatárolásában az obszcén, trágár kifejezések, a szexuális élvezetre utaló hanghatások, az egyéb pornográfiára utaló elemek mellett, megerősíthetik a VI. kategóriába sorolást.

A magyar közönség által hallgatott, magyar nyelven írott slágerek szövegeinek, a dalokban rejlő témák feltárását és azok fogyasztását volt hivatott feltárni egy, a Hatóság által 2023 júliusában kiadott elemzése, amely szerint egy tinédzserkorú fiatal nyugdíjba vonulásáig – az alvásidőt nem számítva – közel hat évet fog zenét hallgatni. A tanulmány az IFPI (International Federation of the Phonographic Industry) adataira támaszkodva kimutatja, hogy streaming-szolgáltatások egyre elterjedtebbek: ma már a világ internetezőinek 46 százaléka ezen a platformon is hallgat zenét, ami a fiatalabb korosztályoknál még népszerűbb. A 16-24 évesek 54 százaléka használ streaming-szolgáltatást, a 25-34 évesek 56 százaléka, a 35-44 évesek 44 százaléka, a 45-54 évesek 36 százaléka és az 55-64 évesek 26 százaléka. A tanulmány szerint az obszcén, trágár, témájában és megnyilvánulásában is erőszakos elemeket tartalmazó zeneszámokat ma már inkább a zenei streaming-szolgáltatón (Spotify, YouTube) fogyasztják a felhasználók.⁶⁹

Ugyanakkor, ha a zeneszámok tartalmát vizsgáljuk, nem lehet figyelmen kívül hagyni az előadók művészi szabadságát sem, s a védelem és a szabadság közötti egyensúly eltérhet magyar és külföldi zeneszámok esetén.⁷⁰ Magyar nyelvű zeneszámok esetén a szöveg nyelv-

⁶⁸ Az illetlenség megítéléséről részletesen ld. Kóczyán (2014)

⁶⁹ Az elemzés szerint a „genszterélet” topikra általánosságban jellemző, hogy a használt szavakat nem válogatják meg a zenészek, trágár kifejezések és káromkodások uralják a legtöbb számot. Az énekesek az élet (főként alantass vagy könnyelmű) élvezeteit, a bűnözést és a függőségeket jelenítik meg a szövegeikben, a szexuális kapcsolatot, az alkoholt, a cigarettát és a drogok használatát. Az ún. „utcakölyök” topik közel áll a genszterülethez, itt is kimeríthetetlen a trágár szavak tárháza, azonban a középpontban az egyén, az énekes áll. (https://nmhh.hu/cikk/240668/Spotify_es_YouTube_slagerek_szovegelemzése#_ftn1)

⁷⁰ BAKOS-KRAUSZ (2011): 59.

tani értelmezése révén megállapítható, mely korhatári kategóriába sorolható, azonban idegen nyelvű (tipikusan angol) alkotások esetén a Hatóság a dalszöveg részletes elemzésére kénytelen, amelyben nem hagyható figyelmen kívül a közönség nyelvismerete, a szöveg kontextusa, üzenete.

Ennek alapvető mérlegelési szempontjait a Médiatanács „elhíresült” Ice-T zeneszámának ügyében⁷¹ fektette le, amely ügyben arra jutott, hogy a vitatott zeneszámot ugyan a 16 éven aluli korosztály egy része is megérthette, de mivel angol nyelvű, valamint a társalgási nyelvtől erősen eltérő, szubkulturális szavakat is tartalmaz a szöveg, a Médiatanács szerint még sincs olyan jellegű közvetlen veszélyeztető hatása, mintha magyar, illetőleg angol társalgási nyelven hangzott volna el. Tehát az adott szubkultúrának szóló zeneszöveg elsősorban a nyelvi nehézségek, másodsorban egyéb intellektuális, szociológiai stb. ismeretek hiányában nem befolyásolhatta kedvezőtlenül olyan fokban a 16 éven aluli magyar hallgatók fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődését, amely jogsértést valósított volna meg.

Ezzel tehát az eseti ügyekben eldöntendő kérdés az lett, hogy az adott angol dalszövegnek van-e olyan közvetlen veszélyeztető hatása, mintha magyar nyelven hangzott volna el, s ha erre igenlő a válasz, akkor a marasztalásnak helye van. A Médiatanács döntéseiben szorgalmazta a médiaszolgáltatók számára is egyszerűbb megoldásként az erőszakot vagy trágárságot, obszcenitást tartalmazó zeneszámnak az ún. tiszta változatát vagy rádióbarát változatának sugárzását a kérdéses, alacsonyabb korhatári kategóriákhoz tartozó időszakokban. Számos esetben a Médiatanács nem indított eljárást,⁷² de akadt példa obszcén dalszöveg miatti marasztalásra is, amelyben megállapította, hogy az adott zeneszám az általa közvetített üzenet és a trágár nyelvezet miatt is káros lehet a 12–16 év közötti korosztály személyiségfejlődésére, ennek megfelelően „16 éven aluliak számára nem ajánlott” korhatári kategóriába sorolva (21 óra és reggel 5 óra között) kellett volna sugározni.⁷³

3.2. Erőszak a híradásokban

A hírműsorokkal kapcsolatban gyakran felmerülő kritika a bűncselekményekről szóló tudósítások magas aránya, eközben az Mttv. értelmében a médiaszolgáltató a hírműsorszámot⁷⁴ nem köteles klasszifikálni [Mttv. 9. §(1) bek.]. A Hatóság országgyűlési beszámolójának hírműsorok tájékoztatási gyakorlatát elemző adatai szerint az egyes témacsoportok közül 2021–2022-ben elsősorban a belpolitika állt a médiumok érdeklődésének homlokterében (60% és 49%), amit a katasztrófák, balesetek, ill. a bűncselekmények témacsoportja követett második helyen (24% és 20%). Ugyan a hírműsorok demokratikus közvélemény kialakulásában betöltött kulcsszerepük miatt kívül esnek a médiatartalom-szolgáltatók klasszifikációs kötelezettségén, a jogalkotó (és a gyakorlat) két ponton is igyekszik ezt ellensúlyozni.

⁷¹ Médiatanács 76/2011. (I. 12.) számú határozatával a Tilos rádió csatornáján 2010. szeptember 2-án 17:52:54 perckor sugárzott zeneszám vizsgálata miatt indult eljárást megszüntette.

⁷² Így pl.: 523/2023. (VII. 18.); 330/2023. (V. 16.) 802/2022. (IX. 20.); 597/2022. (VII. 5.); 1245/2019. (X. 22.) számú döntések.

⁷³ Pl. Médiatanács 330/2023. (V. 16.) számú döntése

⁷⁴ Hírműsorszámnak minősül az olyan műsorszám, amely időtartamának legalább kilencven százalékában a magyarországi és a nemzetközi közélet aktuális eseményeivel foglalkozik – ide nem értve a közlekedési híreket, az időjárás-jelentést és a sporthíreket. (Mttv. 203. § 17.)

Az Mttv. 14. § értelmében a *nyugalom megzavarására alkalmas* képi- vagy hanghatások médiaszolgáltatásban történő bemutatása előtt a nézők vagy hallgatók figyelmét erre a körülményre fel kell hívni. A rendelkezés alkalmazása elsősorban a hír- és tájékoztató műsorszámok esetében válhat indokolttá, arra is tekintettel, hogy azokra nem vonatkozik a klasszifikációs kötelezettség. A szerkesztői szabadság körébe tartozik az, hogy mely eseményekről történik beszámoló, így a híradások és más műsorszámok balesetekről, gyilkosságokról vagy egyéb súlyos bűncselekményről, sőt, azok megrázó, sokkoló részleteiről is tájékoztathatnak. Ugyanakkor, ha e témákat a szenzációkeltő, hatásvadász (erőszakos, megbotránkoztató, félelemkeltő) elemek hangsúlyozásával tárják a közönség elé, azok így a nyugalom megzavarására alkalmasak, s az Mttv. értelmében a médiaszolgáltatónak a figyelemfelhívással meg kell adnia a választás lehetőségét azon nézők/hallgatók számára, akik nem akarnak a megrázó jelenetekkel szembesülni. Ez a felhívás különösen fontos olyan időszokban, amikor gyermekek is nagy számban tartózkodnak a képernyők előtt.⁷⁵

A hírműsorokra emellett speciális *kvótaszabály* is vonatkozik a bűncselekményekről való tudósítások tekintetében. Az Mttv. 38. § (1) bekezdése a jelentős befolyásoló erővel rendelkező (továbbiakban: JBE)⁷⁶ lineáris audiovizuális médiaszolgáltatóval szemben elvárás-ként fogalmazza meg, hogy a demokratikus közvélemény tájékoztatását nem szolgáló, bűnügyi tematikájú híryanagy vagy tudósítás a hírműsorszám időtartamának harmincöt százalékánál éves átlagban nem lehet hosszabb terjedelmű. A gyakorlat szerint azonban nem számít bele a 35 százalékos szabály alá tartozó bűnügyi híryanagyba három esetkör. Egyrészt a hivatalos személy (Btk. 459. § 11. pont), közfeladatot ellátó személy (Btk. 459. § 12. pont) és külföldi hivatalos személy (Btk. 459. § 13. pont) által vagy ellen elkövetett bűntettek bemutatása – a hatóság értelmezésében – a demokratikus közvélemény tájékoztatását szolgálja. Másrészt a külföldi vagy hazai vonatkozású terrorcselekmények, merényletek, etnikai alapú bűncselekmények is kivételesek, mivel ezek szinte kizárólag politikai vagy ideológiai indíttatásúak. Harmadrészt nem számítandó bele a kvótába azon „szociálisnak” nevezett bűncselekmények (például uzsora, lakásmaffia), amelyek a társadalmon belül meglévő feszültségekre hívják fel a figyelmet. Az egyéb, közéleti kapcsolódással nem bíró bűncselekmény bemutatásának időtartamát a harmincöt százalékos szabály alá tartozó bűnügyi híryanagyokhoz kell számítani.⁷⁷

A Hatóság mérései szerint a JBE-médiaszolgáltatók (TV2, RTL) vizsgált hírműsorai-ban közzétett bűnügyi hírek százalékos aránya eddig nem lépte át a törvényben lefektetett értéket, ugyanakkor a műsorszerkesztők leginkább abból a szempontból mérlegelnek, hogy műsoraik megfelelnek-e a várt nézettségnek. A 2022-es beszámoló rámutat, hogy a hírműsorok legfőbb feladata a közélet történéseinek bemutatása, így elvárható, hogy – ha már szükségszerű – a bűnözés világából is csak az olyan típusú hírekre összpontosítsanak, amelyek közvetlen vagy közvetett módon kapcsolódnak a közülethez. Fontos értékelési szem-

⁷⁵ KOLTAY (2023)

⁷⁶ Mttv. 69. § (1) bekezdés értelmében JBE médiaszolgáltatónak minősül a legalább tizenöt százalékos éves átlagos közönségaránnyal rendelkező lineáris audiovizuális médiaszolgáltató, feltéve, hogy legalább egy médiaszolgáltatásának éves átlagos közönségaránya eléri a három százalékot. JBE médiaszolgáltatónak minősül a közszolgálati, közösségi és tematikus médiaszolgáltató kivételével legalább húszszázalékos éves átlagos közönségaránnyal rendelkező lineáris rádiós médiaszolgáltató is, feltéve, hogy legalább egy médiaszolgáltatásának éves átlagos közönségaránya eléri az öt százalékot.

⁷⁷ ANDRÁSSY-BONCZ (2023)

pont, hogy a híradók a műsor elején és/vagy végén megjelenő összefoglalókban szerepeltek-e bűnügyi beszámolókat, még inkább hangsúlyozva ezen ügyek jelentőségét. A hírműsorokban megjelenő bűncselekményeket négy csoportba sorolta a Hatóság: (1) gyilkosság; (2) erőszakos bűncselekmény (rablás, testi sértés, állatkínzás stb.); (3) nem erőszakos bűncselekmény (lopás, gazdasági bűncselekmény stb.) és (4) ittas vezetés, cserbenhagyás, azonban a bűncselekményt (még) nem megvalósító közlekedési balesetről való tudósítások kívül esnek a kvótán.

Fontos azonban megjegyezni, hogy egy adott riport vagy bűneset kvótába tartozása nem konzisztens: egy közérdeklődésre számot tartó, társadalmi vitát kiváltó bűnesetről való tudósítás átkerülhet a kivételek közé, s hírszerkesztés során bevett gyakorlat, hogy egy adott bűnesettel kapcsolatos új esemény – nyomozás lezárása, vádemelés, bírósági döntés meghozatala – esetén is az egész bűneset annak minden borzalmával újból ismétlésre kerül. A kvóta bevezetésének célja a klasszifikációs kötelezettség alóli mentesség kompenzálása is volt, ehhez képest a bűncselekményarány meghatározásakor figyelembe veendő riportok köre lényegesen szűkebb, mint a nyugalom megzavarására alkalmas műsorelemek kategóriája. A kiskorúak védelme szempontjából a híradások szerkesztői gyakorlatával szemben megfogalmazott kritikák tehát nem alaptalanok, különösen, ha a híradások jellemző közzétételi idejét vesszük figyelembe. A JBE szolgáltatók esti hírműsorainak időszájában (III. kategória) legfeljebb olyan műsorszámok lennének közzétehetőek, amelyek tizenkét éven aluliak számára nem ajánlott (azaz tizenkét éven aluliakban félelmet kelthet, illetve amelyet koránál fogva nem érthet meg vagy félreérthet), s továbbgondolkodásra ad okot, hogy a hírműsort megszakító reklámblokkokat viszont már megfelelően klasszifikálni kell.

4. Záró gondolatok

A Hatóság kiskorúak védelmével kapcsolatos tevékenysége igen szerteágazó. A hagyományos eszközök, mint a piktogram, feliratok, képi- és hangjelzések elsősorban nem a kiskorúaknak, hanem a szülőknek szólnak. A műszaki fejlődés és a médiapiac átrendeződése a szabályozó hatóságokat olyan új megoldások keresésére sarkallja, amely a tartalomszabályozás megszokott módszerein túl képes a konvergencia által hozott új kihívásoknak is megfelelni. Az online tér számos területére a médiaszabályozás keze nem ér el, habár VSP szolgáltatások beemelése, valamint a DSA és EMFA rendeletek által hozott jelentős módosítások egy átalakuló normarendszer képét vetítik előre. Ma már a lineáris médiaszolgáltatásokat „hagyományosnak” nevezni is meghaladott, s a hazai felmérések is azt mutatják, hogy a kiskorúak körében az online és lekérhető tartalmak a legnépszerűbbek, sajtótermékekből is az online verziókat részesítik előnyben. A Hatóság azonban nem mindenható, s annyit tehet, hogy a jogalkotó által rendelkezésére bocsátott eszközökkel él.

Arról, hogy az online tartalmak esetén milyen műszaki megoldás minősül hatékonynak, a törvény már nem ad eligazítást, csupán utal arra, hogy e tárgyban a Médiatanács ajánlást tesz közzé. A Médiatanács jelenlegi ajánlása azonban csak a lineáris és lekérhető médiaszolgáltatásokra vonatkozik, a videómegosztókra és közösségi média platformokra a benne

foglalt javaslatok nem terjednek ki.⁷⁸ Jogosnak tűnik tehát az elvárás, hogy a Hatóság e körben támpontot nyújtson a szolgáltatóknak és terelje őket a jó gyakorlatok kialakítása felé.

Sorbán Kinga a médiajogi gyermekvédelem főbb kihívásainak az alacsony médiatudatosságot, az elavult műszaki megoldásokat, az ártalmas tartalmak „szürke zónáinak” kiterjedését, az online tartalomterjesztés globális jellegét, valamint a magánpiaci szereplők a tartalommoderálásban növekvő befolyását véli.⁷⁹ Ezen problémakörök a hazai hatósági tevékenység során is rendre felmerülnek. Az NMHH stratégiájában előirányozta az Internet Hotline megerősítését és a Hatóság gyermekvédelmi szerepvállalásának erősítését egy biztonságos és kiszámítható online tér érdekében. A Hatóság társadalmi szerepvállalása keretében kiemelten fontos a Hatóság digitális tudásközpontként való pozicionálása, különösen az online platformok szabályozási kérdéseiben, valamint a gyermekvédelem területén.⁸⁰ Kiváló példa erre az NMHH gyerekananeten.hu programja, valamint a médiatudatosság fejlesztésére folyó kampányok (pl. „A mobil a családom?” című program).

Ugyanakkor a közérkölcsvédelem alapjain nyugvó gyermekvédelem mércéi országonként, kultúrkörönként és korosztályonként eltérők lehetnek. A kiskorúakra káros tartalmakról taxatív listát felállítani nem lehet,⁸¹ a hazai és nemzetközi instrumentumok is inkább jelzőkkel, körülírással közelítenek, hogy mitől válhat egy tartalom károsná, avagy nemkívánatossá a kiskorú közönségnek. A határokon átnyúló szolgáltatások nemzetközi jellege újabb és újabb kihívásokat szül, a más államokban letelepedett médiaszolgáltatók esetén alkalmazható eszközök (megkeresés, konzultáció, jogmegkerülési eljárás) pedig ritkán vezetnek kézzelfogható eredményre.

Források és irodalom

ANDRÁSSY-BONCZ (2023) = ANDRÁSSY György – BONCZ Ditta: A jelentős befolyásoló erővel rendelkező mediaszolgáltatók közérdekű kötelezettségei. In: KOLTAY András LAPSÁNSZKY András (szerk.): *Nagykommentár a mediaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvényhez*, 2023. évi Jogtár-formátumú kiadás.

BAKOS-KRAUSZ (2011) = BAKOS Eszter – KRAUSZ Miklós: A kiskorúak jogi védelme a rádiós műsorszolgáltatásokban az Ice-T ügy margójára. *Infokommunikáció és Jog*, 2011/2. 5759.

BARABÁS (2022): BARABÁS Gergely: A hatósági ügy fogalma. In: BARABÁS Gergely BARANYI Bertold FAZEKAS Marianna (szerk.): *Nagykommentár az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2022.

CSALÁR (2022) = CSALÁR Dorina: A gyermekek online szexuális kizsákmányolása elleni fellépés lehetősége – egy internetes segélyszolgálat gyakorlata és tapasztalatai. *Családi Jog*, 2022/2. 15-21.

⁷⁸ SORBÁN (2022): 74-75.

⁷⁹ SORBÁN (2022): 80.

⁸⁰ NMHH stratégia (2023-2026)

⁸¹ SORBÁN (2022): 84.

- FAZEKAS (2014) = FAZEKAS János: A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsa. In: KOLTAY András LAPSÁNSZKY András (szerk.): *Médiajogi kommentárok*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014. 387–409.
- HÁMORI (2003) = HÁMORI Antal: Az ifjúság egészséges erkölcsi fejlődésének mint társadalmi értéknek a jogi védelme (jogsociológiai aspektusok) *Magyar Jog*, 2003/8. 474483.
- IH (2022) = Internet Hotline beszámoló 2022. (https://nmhh.hu/cikk/240298/Internet_Hotline_beszamolo_2022)
- KIRÁLY (2021) = KIRÁLY Péter Bálint: A videómegosztóplatform-szolgáltatók szabályozásának kihívásai. In: *Media Res* 2021/2. 312330.
- KISS (2017) = KISS Ferenc: Tiltott gyümölcs. A kiskorúak védelme az Európai Unió médiajogában, valamint a védelem eszközei a lekérhető szolgáltatások terén. *Infokommunikáció és Jog* 2017. Különszám, 3338.
- KOLTAY (2019) = KOLTAY András: Intézményes védelem egyéni jog. In: KOLTAY András (szerk.): *Magyar és európai médiajog*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2019. 436439.
- KOLTAY (2023) = KOLTAY András: A figyelem felhívása a sértő tartalmakra In: KOLTAY András LAPSÁNSZKY András (szerk.): *Nagykommentár a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvényhez, 2023. évi Jogtár-formátumú kiadás*.
- KOLTAY-LAPSÁNSZKY (2011) = KOLTAY András LAPSÁNSZKY András: Az új magyar médiaszabályozás alkotmányossági kérdései. In: *Iustum Aequum Salutare* VII. 2011/2. 31141.
- KÓCZIÁN (2014) = KÓCZIÁN Sándor: *Gyermekvédelem a médiajogban*. Médiatudományi Könyvtár vol.13. Budapest, NMHH Médiatudományi Intézet, 2014.
- LAPSÁNSZKY (2019) = LAPSÁNSZKY András: A médiaigazgatás közigazgatási szervezetrendszerre. In: KOLTAY András (szerk.): *Magyar és európai médiajog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 877-908.
- MAJTÉNYI (2010) = MAJTÉNYI László: A gyermek jogai és a média. *Családi Jog*, 2010/4. 15.
- NMHH stratégia (2023-2026): Szabadság és biztonság. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Stratégiája 20232026 (https://nmhh.hu/dokumentum/235259/NMHH_strategia_2023_2026.pdf)
- NYAKAS (2018) = NYAKAS Levente: AVMS irányelv-módosítás 2018 modernizált irányelv régi perspektívából (https://nmhh.hu/cikk/199148/AVMS_iranyelvmodositas_2018__modernizalt_iranyelv_regi_perspektivabol)
- POLONYI (2022) = POLONYI Gábor: A ValóVilág powered by Big Brother 10 című műsor a befogadói vélemények tükrében. (Fókuszcsoport-kutatás, 2021. március) In: NYAKAS Levente – SZADAI Károly (szerk.): *VV10 egy valóságshow valósága*. Budapest, NMHH Médiatudományi Intézet, 103-152.

- SORBÁN (2022) = SORBÁN Kinga: Merre tovább az online gyermekvédelemben? A kiskorúak védelme az új médiakörnyezetben megjelenő káros tartalmaktól. *Glossa Iuridica* 2022/12. 65-88.
- SZADAI (2024) = SZADAI Károly (szerk.): *Szabályozott valóságkonstrukció – szerepek, normák, stratégiák a ValóVilág 11-ben*. Budapest, NMHH Médiatudományi Intézet, 2024.
- SZIKORA (2014) = SZIKORA Tamás: Felelősségi kérdések. In: KOLTAY András LAPSÁNSZKY András (szerk.): *Médiajogi kommentárok*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 108-109.
- SZIKORA (2019): SZIKORA Tamás: Felelősség a médiaszabályozásban. In: KOLTAY András (szerk.): *Magyar és európai médiajog*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2019. 10181022.
- SZOMORA (2006) = SZOMORA Zsolt: A nemi erkölcs mint a nemi bűncselekmények alkalmazatlan jogi tárgya. *Állam- és Jogtudomány*, 2006/4. 611-638.
- PAPP (2022) = PAPP János Tamás: *A közösségi média szabályozása a demokratikus nyilvánosság védelmében*. Budapest, Wolters Kluwer, 2022.
- PÁZMÁNDI (2016) = PÁZMÁNDI Kinga: A média – tartalomszabályozás alapvonalairól. *Magyar Jog* 2016/7. 389394.

A sorozatban eddig megjelent kötetek

1. Apró István (szerk.): *Határon túli magyar nyelvű médiumok 2010/2011* (2012)
2. Dobos Ferenc: *Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében 1999–2011* (2012)
3. Csink Lóránt – Mayer Annamária: *Variációk a szabályozásra. Önszabályozás, társszabályozás és szabályozó hatóság a médiajogban* (2012)
4. Sarkady Ildikó – Grad-Gyenge Anikó: *A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai* (2012)
5. Koltay András (szerk.): *A médiaszabályozás két éve (2011–2012)* (2013)
6. Paál Vince (szerk.): *Magyar sajtószabadság és -szabályozás 1914–1989* (2013)
7. Horváth Artilla: *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején* (2013)
8. Koltay András – Nyakas Levente (szerk.): *Összehasonlító médiajogi tanulmányok. A „közös európai minimum” azonosítása felé* (2014)
9. Dobos Ferenc – Megyeri Klára: *Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében 2.* (2014)
10. Grad-Gyenge Anikó – Sarkady Ildikó: *Közös jogkezelés az audiovizuális médiában* (2014)
11. Apró István (szerk.): *Média és identitás* (2014)
12. Pruzsinszky Sándor: *Halhatatlan cenzúra* (2014)
13. Kóczian Sándor: *Gyermekvédelem a médiajogban* (2014)
14. Apró István – Paál Vince (szerk.): *A határon túli magyar sajtó Trianontól a XX. század végéig* (2014)
15. Kiss Zoltán – Szivi Gabriella: *A közszolgálati médiaszolgáltatás és a szellemi tulajdonjogok kapcsolódási pontjai és szabályozási környezete* (2015)
16. Dobos Ferenc: *A médiahasználat változása az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 2001–2014* (2015)
17. Grad-Gyenge Anikó: *Az audiovizuális archívumok szabályozási kerete – különös tekintettel a médiajogi és szerzői jogi rendelkezésekre* (2015)
18. Dobos Ferenc: *A médiahasználat változása az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 2001–2014/2* (2015)
19. Apró István (szerk.): *Média és identitás 2.* (2016)
20. Mezei Péter: *Jogkimerülés a szerzői jogban* (2016)
21. Koltay András – Andrej Školkay (szerk.): *Comparative media law practice: media regulatory authorities in the Visegrad countries: Vol. 1. Czech Republic and Slovakia* (2016)
22. Koltay András – Andrej Školkay (szerk.): *Comparative media law practice: media regulatory authorities in the Visegrad countries: Vol. 2. Poland and Hungary* (2016)
23. Makkai Béla: *Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt* (2016)
24. Grad-Gyenge Anikó: *Film és szerzői jog – A megfilmesítési szerződés* (2016)
25. Kőhidi Ákos: *Fájlcseré és felelősség* (2016)
26. Hajdú Dóra: *A törvény által előírt közös jogkezelés a magyar és a francia szerzői jogban* (2016)
27. Tóth J. Zoltán: *A büntetőjogi rágalalmazás és becsületsértés* (2017)
28. Kelemen Roland: *Az első világháború sajtójogi forrásai – Sajtójog a kivételes hatalom árnyékában* (2017)
29. Apró István (szerk.): *Határon túli magyar médiumok 2016* (2017)
30. Klein Tamás (szerk.): *Tanulmányok a technológia- és cyberjog néhány aktuális kérdéséről* (2018)

31. Kiss Zoltán Károly: *A kulturális tevékenységekre, valamint a médiaszolgáltatásra vonatkozó közteherviselési és jogdíjfizetési szabályok* (2018)
32. Merkovity Norbert: *A figyelemalapú politika a közösségi média korában* (2018)
33. Csapody Miklós: *Az „irányított nyilvánosság” és a „szerkezet megváltoztatása” Magyarországon* (2018)
34. Apró István (szerk.): *Média és identitás 3.* (2019)
35. Mák Ferenc: *Sajtó a Birodalom határán. Hírlapok és a nemzeti újjászületés a kiegyezés utáni Délvidéken* (2019)
36. Paál Vince: *Tanulmányok a magyar sajtószabadság történetéhez 1867–1944* (2019)
37. Kiss Zoltán Károly – Kiss Dóra Bernadett: *A vizuális művészetek és a jog – 1. A képzőművészet szabályozása* (2019)
38. Gálik Mihály – Csordás Tamás (szerk.): *A média gazdaságtanának kézikönyve* (2020)
39. Klestenitz Tibor: *Fejezetek az egyházi sajtó történetéből* (2020)
40. Klestenitz Tibor – Paál Vince (szerk.): *Médiatörténeti tanulmányok 2020* (2020)
41. Apró István (szerk.): *Média és identitás 4.* (2021)
42. Kiss Zoltán Károly: *A vizuális művészetek és a jog 2. Az építészet, a fotóművészet és az alkalmazott művészetek jogi szabályozása* (2021)
43. Apró István (szerk.): *Magyar médiaműhelyek a Kárpát-medencében* (2021)
44. Grad-Gyenge Anikó: *Egy modern szerzői jog* (2022) (Online kiadvány!)
45. Szadai Károly (szerk.): *VV10 – Egy valóságshow valósága* (2022)
46. Dobos Ferenc: *Isaurától az 5G-ig. A médiahasználat változása 2001 és 2021 között a határon túli magyarság körében* (2022)
47. Gyulay Dániel: *Becsület csorbításának vizsgálata a tényállászerű és jogellenességet nélkülöző cselekmények körében* (2023)
48. Paál Vince (szerk.): *Médiatörténeti mozaikok 2022* (2023)
49. Kiss Zoltán Károly: *A vizuális és az audiovizuális alkotók díjazása* (2023)
50. Farkas Ádám – Kelemen Roland: *Nemzeti biztonság és kibertér* (2024)
51. Szadai Károly (szerk.): *Szabályozott valóságkonstrukció – szerepek, normák, stratégiák a ValóVilág 11-ben* (2024)
52. Apró István (szerk.): *Média és identitás 5.* (2024)
53. Lendvai Gergely Ferenc – Papp János Tamás (szerk.): *Digitális Dilemmák – Fiatal kutatók válogatott tanulmányai a közösségi média egyes szabályozási kérdéseiről* (2025)
54. Borvendég Zsuzsanna – Paál Vince (szerk.): *A nyílt cenzúrától a szabadság illúziójáig – Propagandisták, ügynökök és ellenzékiek a Kádár-rendszer sajtóéletében* (2025)
55. Andok Mónika – Nyakas Levente (szerk.): *„A közvélemény vizsgálódását tehát azzal kell kezdenünk...” Emlékkötet Walter Lippmann: Public Opinion című művének centenáriuma* (2025)
56. Tóth András – Koltay András (szerk.): *Influenszerek jogi kézikönyve* (2025)
57. Paál Vince – Sz. Nagy Gábor (szerk.): *Médiatörténeti mozaikok 2023* (2025)
58. Velegi Dorottya - Firniksz Judit: *Digitális gazdaság akadályok nélkül* (2025)
59. Kiss Zoltán Károly: *A művészet, a jog és a tudomány metszéspontjai* (2025)
60. Schultz Márton: *Az információszabadság magyarázata* (2025)

Médiatudományi Intézet, Budapest
A kiadásért felel Nyakas Levente
Tördelő: Varga Ákos
Megjelent 16 (B/5) év terjedelemben, 300 példányban
Médiatudományi Könyvtár: ISSN 2063-5222
Médiatudományi Könyvtár 61.: ISBN 978-615-5302-58-9